

UNITED NATIONS - UJEDINJENE NACIJE
International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji

Transkripti konferencija
Sarajevo, 6. novembar 2012.
Zagreb, 8. novembar 2012.

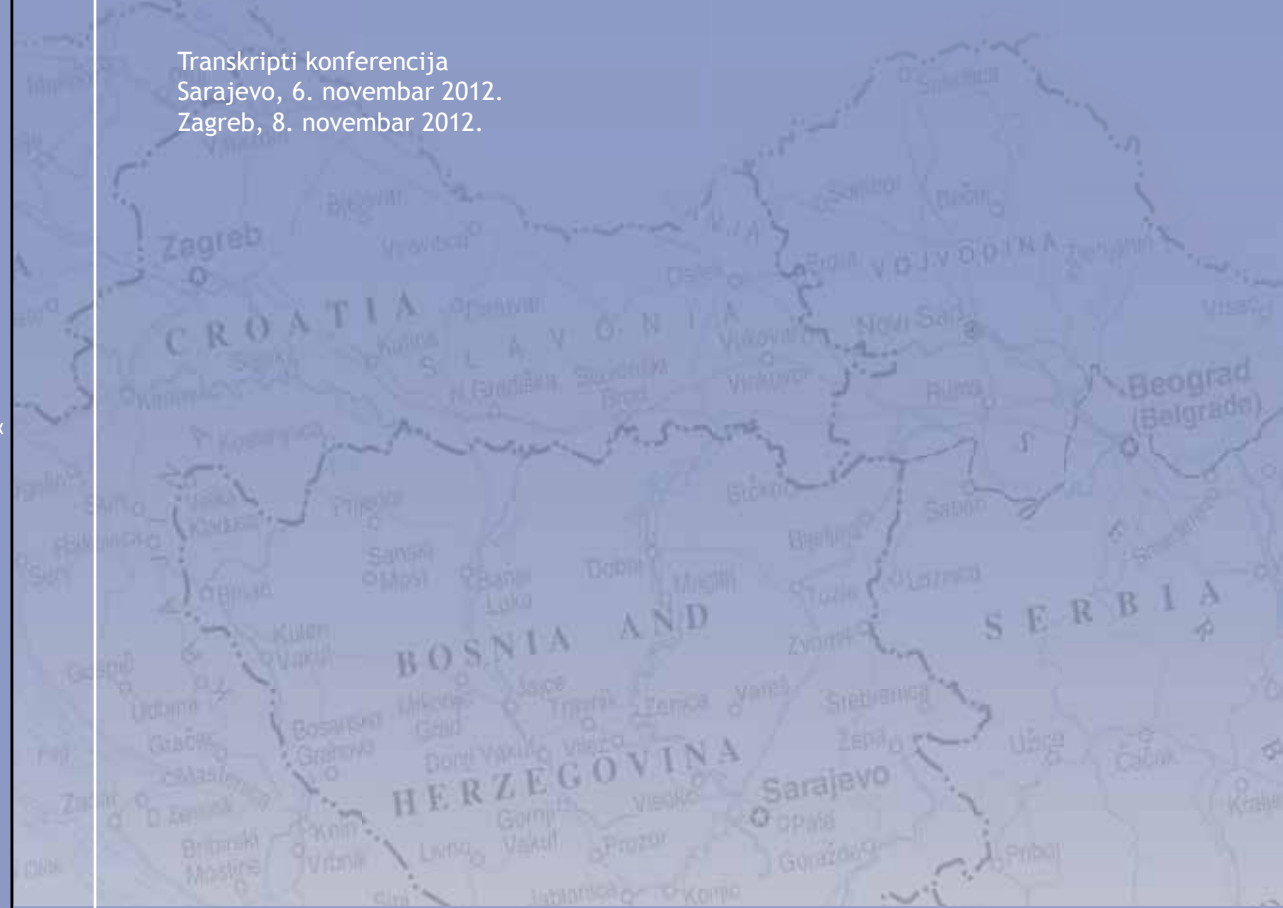
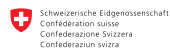
NASLIJEDE MKSJ-a U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Ova publikacija sadrži transkripte dvije konferencije pod nazivom *Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji* koje su održane u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, i Zagrebu, Hrvatska, 6. odnosno 8. novembra 2012, u organizaciji *Outreach* programa Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Konferencijama je prisustvovalo više od 250 učesnika, uključujući i sudije i zaposlene na MKSJ-u, zvaničnike nacionalnih pravosudnih sistema, stručnjake za pitanja pravde u tranziciji, novinare, predstavnike akademske zajednice, predstavnike nevladinih organizacija s područja širom Bosne i Hercegovine i Hrvatske i međunarodne zvaničnike u te dvije države. Učesnici su diskutovali o dosadašnjim dostignućima Međunarodnog suda i naslijeđu koje će ostaviti ljudima kojih se njegov rad najdirektnije tiče - građanima bivše Jugoslavije.

Tokom četiri panel diskusije učesnici su diskutovali o ulozi Međunarodnog suda u procesima tranzicijske pravde, obimu naslijeđa MKSJ-a, važnosti dostupnosti arhiva Međunarodnog suda u regionu i budućoj odgovornosti nacionalnih i međunarodnih mehanizama za pozivanje na odgovornost, uključujući i Mehanizam za međunarodne krivične sudove.

Sponzorisana od strane Evropske unije i vlada Nizozemske i Švicarske

NASLIJEĐE MKSJ-A U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Transkripti konferencija
Sarajevo 6. novembar 2012.
Zagreb 8. novembar 2012.

Outreach program MKSJ
Haag
2013

Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji

Konferencije *Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji* ne bi bile moguća bez velikodušne pomoći vlada Nizozemske i Švicarske, te Evropske unije.

Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji

Transkripti konferencija

Sarajevo, 6. novembar 2012.

Zagreb, 8. novembar 2012.

Publikacija *Outreach* programa MKSJ

Za izdavača:

Nerma Jelačić.

Transkribovanje:

Balkanska istraživačka mreža (BIRN) BiH.

Lektura:

Suzana Szabo, Slavica Košča-Vrlazić.

Korektura:

Anisa Sućeska Vekić, Rada Pejić-Sremac.

Grafička priprema i štampa:

Amos Graf d.o.o., Sarajevo, BiH.

2013.

Tiraž:

1.000.

***Outreach* programa se održava zahvaljujući velikodušnoj pomoći Evropske unije.**

European Union

Ovaj dokument je transkript audio snimka konferencija Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji, i stoga postoji mogućnost da sadrži greške u interpretaciji izgovorenog. Transkript je pažljivo obrađen da bi se osigurala čitljivost snimljenih govora bez mijenjanja originalnog sadržaja.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
NASLIJEĐE MKSJ-A U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI	
SARAJEVO, 6. NOVEMBAR 2012.	9
UVODNE RIJEČI	11
PANEL 1	19
<i>Šta je naslijeđe Međunarodnog suda i koja je njegova uloga u procesima tranzicijske pravde?</i>	
PANEL 2:	43
<i>Suočavanje s prošlošću nakon Međunarodnog suda - uloga Mehanizma za međunarodne krivične sudove (MMKS), nacionalnih pravosuđa i vansudskih mehanizama za utvrđivanje činjenica</i>	
PANEL 3	71
<i>Budućnost prošlosti: obim naslijeđa MKSJ-a</i>	
PANEL 4	101
<i>Značaj arhiva Međunarodnog suda</i>	
ZAVRŠNE RIJEČI	118
NASLIJEĐE MKSJ-A U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI	
ZAGREB, 8. NOVEMBAR 2012.	123
UVODNE RIJEČI	125
PANEL 1:	135
<i>Šta je naslijeđe Međunarodnog suda i koja je njegova uloga u procesima tranzicijske pravde?</i>	
PANEL 2:	159
<i>Suočavanje s prošlošću nakon Međunarodnog suda – uloga Mehanizma za međunarodne kaznene sudove (MMKS), nacionalnih pravosuđa i vansudskih mehanizama za utvrđivanje činjenica</i>	
PANEL 3:	185
<i>Budućnost prošlosti: obim naslijeđa MKSJ-a</i>	
PANEL 4:	207
<i>Značaj arhiva Međunarodnog suda</i>	
ZAVRŠNE RIJEČI	225

PREDGOVOR

U novembru 2012. godine, *Outreach* program Međunarodnog suda je pod pokroviteljstvom Kabineta predsjednika MKSJ-a, Theodora Merona, održao dvije konferencije, jednu u Bosni i Hercegovini, i jednu u Hrvatskoj, pod nazivom “Naslijeđe MKSJ-a u bivšoj Jugoslaviji”.

Ove konferencije su lokalnim akterima pružile priliku da ostvare direktan i konstruktivan dijalog o ulozi MKSJ-a u regionu. Teme o kojima se govorilo na ovim konferencijama su uključivale doprinos Međunarodnog suda tranzicionoj pravdi, njegovu ulogu u podršci zajednicama da se suoče sa sukobima u prošlosti i načine na koje naslijeđe Međunarodnog suda može nastaviti da bude relevantno ljudima kojih se njegov rad najdirektnije tiče: građanima bivše Jugoslavije.

Prva konferencija je održana u Sarajevu, 6. novembra, i nakon nje je uslijedila konferencija u Zagrebu 8. novembra.

Osim predstavnika Međunarodnog suda, među učesnicima su bili predstavnici nacionalnih pravosuđa, stručnjaci za pitanja pravde u tranziciji, žrtve, pravnici, novinari, političari, predstavnici nevladinih organizacija, predstavnici akademske zajednice, umjetnici i drugi akteri iz bivše Jugoslavije.

Svaka od konferencija se sastojala od četiri panel diskusije koje su vodili moderatori, koji su podsticali na aktivnu i sveobuhvatnu debatu među panelistima. Teme ovih panel diskusija bile su iste za obje konferencije, ali su konkretna pitanja koja su se postavljala i o kojima se govorilo bila različita, u zavisnosti od lokalnih prioriteta.

Impuls za ovaj program proistekao je iz dvije konferencije o naslijeđu MKSJ-a koje su održane u februaru 2010. i, nakon toga, u novembru 2011. u Haagu, na inicijativu bivšeg predsjednika, sudije Patricia L. Robinsona. Učesnici ovih konferencija su ukazali na hitnu potrebu da se diskusije u vezi s dostignućima Međunarodnog suda i njegovom naslijeđu u regionu povedu na području bivše Jugoslavije.

Ova publikacija sadrži transkripte konferencija održanih u regionu, uključujući uvodne riječi, prezentacije zaposlenih na Međunarodnom sudu, zvaničnika na nacionalnom nivou, predstavnika nevladinih organizacija, predstavnika akademske zajednice i novinara. Panel diskusije i pitanja iz publike su također uključena.

Nerma Jelačić
Šef Službe za komunikacije MKSJ-a

**NASLIJEĐE MKSJ-A
U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI**

Sarajevo, 6. novembar 2012.

UVODNE RIJEČI

Moderator:

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

GOVORNICI:

- Sudija Carmel Agius, potpredsjednik, MKSJ
- Prof. dr. Alija Behmen, gradonačelnik Sarajeva
- Nj.E. Ambasador Peter Sørensen, šef delegacije EU i specijalni predstavnik EU u Bosni i Hercegovini

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Dobro jutro svima i dobro došli na konferenciju Naslijeđe Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u organizaciji Tribunalovog *Outreach* programa i uz podršku vlada Švicarske i Holandije, i Evropske unije. Zamolila bih vas da zauzmete svoja mjesta i za malo tišine, da bismo počeli s radnim dijelom ovog programa.

Ja sam Nerma Jelačić, šef Tribunalove službe za komunikaciju i *Outreach* programa. Jedan od mojih zadataka danas bit će da vas provedem kroz program ove konferencije. Mnogi od vas su upoznati i bili su prisutni na prijašnjim konferencijama o naslijeđu Tribunala koje su se održale u Hagu 2010. i 2011. godine pod pokroviteljstvom tadašnjeg predsjednika Haškog tribunala, sudije Patricka Robinsona. Cilj nam je ovom današnjom konferencijom otvoriti diskusiju i dijalog o naslijeđu Tribunala u zemljama regiona bivše Jugoslavije, dakle, tamo gdje je to najvažnije.

Nakon ove konferencije koja se održava u Sarajevu, odlazimo u Zagreb i u Beograd s istom temom i s istim ciljevima. Danas ćete čuti sudije i druge službenike Tribunala, predstavnike domaćih pravosudnih institucija, akademske zajednice, žrtava, nevladinog sektora i drugih medija. Razgovaraćemo o tome kako različiti akteri vide naslijeđe Tribunala i njegovu ulogu u procesu tranzicione pravde i suočavanja s prošlošću. Na svakom od četiri panela čućemo razne glasove iz različitih branši i voljeli bismo da imamo što veću diskusiju nakon naših panelista, tako da vas molim da se uključite u diskusiju i da se javljate sa svojim pitanjima i mišljenjima jer su nam od izuzetne važnosti.

Nakon mojih uvodnih napomena, proglasila bih zvanično otvaranje konferencije obraćanjem sudije Carmela Agiusa, koji je potpredsjednik Haškog tribunala. Sudijo Agius, izvolite.

Sudija Carmel Agius, potpredsjednik MKSJ-a

Hvala. Vaše ekscelencije, dame i gospodo, dobro jutro.

Počeo bih napominjući prisustvo nekih od učesnika danas i zahvalio bih im se na dolasku, pogotovo gradonačelniku Sarajeva Aliji Behmenu. Takođe pozdravljam ambasadora Sørensen, šefa delegacije EU, te ambasadora Kraaka iz Kraljevine Holandije i švicarskog ambasadora u Bosni i Hercegovini, njegovu ekscelenciju Andréa Schallera. Takođe bih pozdravio šefa Kabineta Tribunala, gospođu McIntyre, te Elisabeth Baumgartner koja je šef Programa suočavanja s prošlošću. Na kraju, ali ne manje važno, pozdravljam kolegu sudiju Pocara, nekadašnjeg predsjednika MKSJ-a kao i mnogobrojne sudije koje su ovdje prisutne, sudije iz regiona. Posebno pozdravljam sudiju Hilmu Vučinića iz Suda Bosne i Hercegovine i naravno Ibru Bulića iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine.

Veliko mi je zadovoljstvo i čast da vas pozdravim na samom početku konferencije o naslijeđu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Na početku ću izraziti zahvalnost *Outreach* programu Tribunala koji je omogućio ovakav jedinstven događaj. Takođe izražavam zahvalnost Evropskoj uniji, vladama Švicarske i Kraljevine Holandije. Vaša trajna predanost radu i mandatu Tribunala bila je izvrsna i još jednom vidimo potvrdu te predanosti danas na ovom događaju na kojem ponovo podržavate Tribunal i događanja koje je Tribunal organizirao.

Koliko vidim, ovdje su se okupili ljudi iz svih područja života, iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Moguće je da se između sebe ne slažete po mnogim pitanjima, ali postoji jedna stvar koja vas sve ujedinjuje, a to je vaša duboka predanost pravdi i vaša očekivanja da će rad ovakve institucije kakva je MKSJ nastaviti biti poticaj za promjene u Bosni i Hercegovini i značajan dio njenog puta ka oporavku. Posebna mi je čast da otvorim ovu konferenciju u Sarajevu i posebno zahvaljujem predsjedniku Tribunala što mi je pružio tu mogućnost.

Sarajevo je grad u koji se uvijek rado vraćam. To je glavni grad Bosne i Hercegovine i jedan od gradova heroja u Evropi. Građani Sarajeva, kao što znamo, izdržali su tri i po godine opsade i terora dok su se u ostatku zemlje dešavali neki od najvećih užasa nakon završetka Drugog svjetskog

rata. Odajem čast svim žrtvama svih nacionalnosti i izražavam nadu da su rezultati Tribunala donijeli bar neku utjehu hrabrim građanima ovog grada i ove zemlje. Naše želje i očekivanja od ove konferencije su da odnjegujemo ovaj duh usmjerenosti na budućnost, da vidimo kako možemo doprinijeti izgradnji ove zemlje, njenoj boljoj budućnosti koja nije moguća bez suočavanja s prošlošću.

Dok se Tribunal bliži dvadesetoj godišnjici rada i priprema za zatvaranje i povlačenje s pravosudne scene, stalno se pitamo šta ostavljamo. Lično sam vrlo ponosan što sam bio dijelom ove institucije duže od polovine njenog cjelokupnog postojanja. To je institucija koja je uistinu promijenila način na koji ljudi širom svijeta razmišljaju o odgovornosti za kršenja međunarodnog prava. Prije 20 godina mnogi su bili skeptični da će Tribunal biti u stanju provesti istrage, a kamoli održati suđenja. Sjećam se u to vrijeme očekivanja da će Tribunal faktički završiti svoj rad za godinu-dvije i da će se cijela priča završiti na tome. Evo nas, 20 godina kasnije s naslijeđem o kojem ćemo danas zajedno razgovarati.

Danas je Tribunal predvodnik u globalnoj borbi za pravdu nakon što je podigao optužnice i pokrenuo postupke protiv 161 optuženog za ratne zločine na području bivše Jugoslavije. Ove osobe nikada ne bi bile privedene pred lice pravde da nije bilo Tribunala. Tribunal garantira najveće standarde međunarodne pravde i poštivanja prava za sve optužene. Uspostavio je potpuno novu praksu koja će osigurati da u budućnosti počinioci najtežih zločina budu suđeni na osnovu sofisticirane prakse, kako materijalne tako i procesne. Sjetimo se suđenja u *Nirnbbergu* i Tokiju čiji je uticaj bio vrlo velik u smislu materijalnog međunarodnog krivičnog prava. Međutim, kada govorimo o procesnom pravu, ova dva tribunala nisu ostavila gotovo ništa. Stoga su MKSJ i njegov sestrinski sud, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, preuzeli na sebe ulogu provođenja postupaka uz puno poštivanje prava optuženih i uspostavljanja Pravila o postupku i dokazima.

Za mene je najveće postignuće Tribunala to da je pokazao svijetu da pravda djeluje. Prošli su dani kada su počinjeni ratni zločini ostajali nekažnjeni. Tribunal, međutim, mora imati uticaj i izvan sudnice. Zbog toga u ovoj fazi postojanja i rada Tribunala razmatramo načine na koje možemo osigurati da građani Bosne i Hercegovine i cjelokupne regije bivše Jugoslavije razumiju, znaju i njeguju naslijeđe ove institucije. Tribunal je itekako svjestan ove potrebe i današnja konferencija ovdje u Sarajevu nadovezuje se na dvije ranije konferencije o naslijeđu Tribunala održane u Hagu 2010. i 2011. godine. Te dvije konferencije postavile su temelje za razmatranje naslijeđa Tribunala i omogućile Tribunalu da počne razmišljati o njihovim akterima.

Taj se dijalog sada nastavlja i u regionu. Nakon ove konferencije održaćemo slične sastanke u Zagrebu krajem ove sedmice, i u Beogradu u toku ovog mjeseca. Na svakoj od ovih lokacija vodeću ulogu imaće lokalni stručnjaci, udruženja žrtava, sudije, tužioc, aktivisti za ljudska prava, članovi akademske i političke zajednice, kao i predstavnici medija. Predstavnici MKSJ-a ovdje su da slušaju i uče, da uče o instrumentima i o informacijama potrebnim građanima Bosne i Hercegovine i o tome šta možemo zajedno uraditi da osiguramo da naslijeđe Tribunala ostane prisutno i da dalje djeluje kao katalizator promjene.

Naslijeđe Tribunala, činjenice koje je on ustanovio, arhive, kao i njegov doprinos vladavini prava u regionu zasigurno će se pokazati odlučujućim poticajem za proces suočavanja s prošlošću i konačnog pomirenja, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u zemljama regiona. Naslijeđe Tribunala ispunice svoju ulogu kada u budućim generacijama potakne aktivnosti na transformaciji Bosne i Hercegovine prema vladavini prava, odgovornosti i pravdi. Tada to neće više biti samo naslijeđe Tribunala, već i vaše naslijeđe. Nakon svega što se dogodilo u ovoj zemlji devedesetih godina, dugujete sebi i vašoj zemlji, vašoj djeci i vašim voljenima da nastavite taj rad.

Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala sudiji Agiusu. Sada ću pozvati gradonačelnika grada Sarajeva, prof. dr. Aliju Behmena.

Prof. dr. Alija Behmen, gradonačelnik Sarajeva

Dame i gospodo, vaše ekscelencije, domaći i međunarodni zvaničnici, drage kolege, prijatelji, dozvolite mi da vas pozdravim i zaželim srdačnu dobrodošlicu u gradu Sarajevu.

Prije svega želim izraziti zahvalnost Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, te vladama Konfederacije Švajcarske i Kraljevine Holandije na organizaciji ove konferencije koja potvrđuje njihov odgovoran odnos prema povjerenjima im misiji. Drago mi je što sam u mogućnosti da kao gradonačelnik Sarajeva pružim svoj doprinos u radu ovoga skupa, a naročito mi pričinjava zadovoljstvo činjenica što ću biti u mogućnosti da još jednom pred ovim uvažanim skupom potvrdim iskrenu namjeru Sarajeva i njegovih građana i građanki da doprinesu naslijeđu Tribunala. Zaista

bih se u potpunosti složio s potpredsjednikom, gospodinom Agiusom, koji je objasnio i bio uvjeren da govori o dubokoj suštini naslijeđa Tribunala i, praktično, da ovo naslijeđe Tribunala bude iskorišteno za suočavanje s prošlošću, izgradnju povjerenja, postizanja tranzicijske pravde, ali i učenje mladih generacija koje dolaze o zlu rata i nasilja. Želim vam ozbiljan rad i kvalitetan dijalog o temama koje su utvrđene ponuđenim programom.

Ova konferencija je jedinstvena prilika koju ne smijemo propustiti za postizanje dogovora između svih uključenih aktera o tome šta je budućnost onoga što je Međunarodni sud postigao. Zato apelujem na sve da se suzdržimo od uobičajenih konstatacija o tome kako ćemo ovu priliku iskoristiti za otvaranje debate i slično. Trebamo biti ambiciozni i doći do bitnih i konkretnih zaključaka koji će ponuditi odgovore na neka od ključnih pitanja koja i sami sebi postavljamo. Ovi odgovori su nam neophodni, da bismo mogli na odgovarajući način pristupiti pripremi i realizaciji onih javnih politika za koje smo i mi političari odgovorni.

Kada govorim o Sarajevu, prvenstveno razmišljam o našoj odluci da budemo aktivan sudionik svjetskog mirovnog pokreta i učinimo naš grad svojevrsnom učionicom mira i zajedništva koja će opominjati i inspirisati buduće generacije. Odatle i naša ambicija da upravo u Gradskoj vijećnici, u kojoj je početkom rata spaljen ogroman broj arhiva i fondova naše Nacionalne univerzitetske biblioteke, uspostavimo instituciju koja će imati misiju da trajno omogući pristup zainteresovanoj javnosti u potrazi za istinom, arhivi Međunarodnog tribunala. Naročitu ćemo pažnju posvetiti uspostavljanju i razvijanju saradnje s akademskom zajednicom u cilju unaprjeđenja obrazovno-odgojnog i naučno-istraživačkog procesa u onome dijelu u kojem će se on baviti tragičnim dešavanjima koja su bila predmet rada Međunarodnog suda.

Građanke i građani Sarajeva pružili su herojski otpor agresiji na njihov grad koja je bila razorna u svakom pogledu i od koje se još uvijek oporavljamo, zaista teško, ali se oporavljamo. Ove godine obilježili smo 20 godina od početka sramne opsade najveće u poslijeratnoj historiji Evrope po kojoj ćemo ostati upamćeni u novijoj historiji, nažalost, veoma tragičnoj historiji. Iskoristili smo taj trenutak da svijet podsjetimo na gubitak više od 11.000 naših sugrađanki i sugrađana, tačnije rečeno 11,541. Njihova nas tragična sudbina opominje da ne pokleknemo pred jednom novom vrstom agresije koju zovemo agresijom nad istinom. Tu vidimo veliku prednost i blagodat Međunarodnog tribunala. Od nje se možemo odbraniti i odbranićemo se upravo zahvaljujući naslijeđu Međunarodnog suda, i uvjeravam vas da ćemo poduzeti sve što je u našoj moći da zaštitimo svoje pravo na život s istinom o zlu i nepravdi koja nam se dogodila i koju ćemo iskoristiti

u vječnoj borbi da se zločin i nasilje više nikada i nikome ne dogodi. To je naslijeđe svojevrsna učionica života i humanosti.

Hvala vam lijepa.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala gradonačelniku. Sada bih pozvala ambasadora Petera Sørensen, šefa delegacije Evropske unije.

Nj. E. Ambasador Peter Sørensen, šef delegacije EU i specijalni predstavnik EU u BiH

Gradonačelniče Behmen, sudija Agius, vaša ekselencije, sudije, tužioc, dame i gospodo, veliko mi je zadovoljstvo i velika čast što sam danas ovdje s vama i što ću dati kratak uvodni govor na početku ove konferencije o naslijeđu jedne od najvažnijih institucija proistekle iz tragične situacije koja se dogodila na ovim prostorima.

Naslijeđe MKSJ-a ima ogroman pozitivan uticaj u ovoj zemlji kao i u regionu, u zemljama bivše Jugoslavije. Djelovanje Tribunala kao katalizatora, kao presuditelja činjenica nesumnjivo predstavlja značajno naslijeđe koje ostaje iza Tribunala. Bez posvećenosti Tribunala borbi protiv nekažnjivosti i ostvarenju pravde za sve koji su bili uključeni u sukobe, naši udruženi naponi da se uspostavi vladavina demokratije i države s vladavinom prava bili bi znatno otežani. Rad Tribunala bio je od suštinske važnosti za održavanje mira i predstavlja prekretnicu u međunarodnom pravu.

Sada veća odgovornost pada na domaće pravosuđe. MKSJ je bio vodilja lokalnim pravosudnim sistemima koji su postepeno preuzimali gonjenje i suđenje u veoma složenim predmetima. Domaći pravosudni sistemi su u tim naporima i procesima imali podršku Tribunala. Evropska komisija kontinuirano podržava rad domaćeg pravosuđa kroz njene značajne programe pomoći, kroz IPA fondove. U programu za 2012-2013. godinu planirano je preko 90 miliona konvertibilnih maraka za pravosudni sektor, a od čega 34 miliona konvertibilnih maraka za procesuiranje predmeta ratnih zločina. Podrška Evropske unije domaćem pravosuđu nije ograničena samo na finansijsku pomoć već i na reformu pravosudnog sistema, da bi se garantirali najviši standardi nezavisnosti, nepristrasnosti i odgovornosti.

Mnogi su izazovi pred nama, ali treba svima biti jasno da bez potpuno razvijenog pravosuđa zemlja nema velike mogućnosti za napredak na putu ka evropskim integracijama. Procesuiranje ratnih zločina, bez obzira na njegovu važnost, samo po sebi ne može biti jedini stub tranzicije pravosuđa u zemlji. Pravda jeste vrlo bitan cilj, ali je isto tako i sredstvo za ostvarivanje pomirenja u društvu i za zajednički napredak ka miru i prosperitetu. Nadam se da će u toj tranziciji ova konferencija pomoći da shvatimo na koji način je najbolje da shvatimo pouke iz Tribunala, njegovo naslijeđe i identificirati šta nam je sve potrebno u procesu pomirenja. To su neki od razloga zbog čega Unija i dalje stavlja važnost na nastojanja Bosne i Hercegovine da sarađuje s MKSJ-om.

Kao što je nedavno navedeno u izvještaju o napretku Bosne i Hercegovine, saradnja s Tribunalom je zadovoljavajuća. Međutim, u izvještaju se navode i očekivanja Evropske unije vezana za dalje procesuiranje ratnih zločina ubrzanim tempom. Poseban naglasak se stavlja na saradnju i ostvarenju napretka saradnje između tužilaštava u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji. Protokol o razmjeni informacija i dokaza u predmetima ratnih zločina između tužilaštava Bosne i Hercegovine i Srbije bitan je element ove saradnje i biće nam drago kada se on potpiše. To smatramo značajnim instrumentom u borbi protiv nekažnjivosti na ovim prostorima. Podržavajući pravosuđe Bosne i Hercegovine i samim tim saradnju s MKSJ-om kroz IPA fondove, mi ćemo nastaviti pružati podršku.

Želim vam uspješnu konferenciju i produktivnu raspravu. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala našim govornicima koji su otvorili konferenciju i na samom početku postavili dobre temelje za daljnju diskusiju i za radni dio ovog sastanka. Ja ću sada zamoliti, kao moderator prve sesije, da mi se na bini pridruže panelisti na ovoj sesiji: sudija Agius, sudija Vučinić, Edin Ramulić, doktor Seizović i Aleksandar Trifunović.

PANEL 1

ŠTA JE NASLIJEĐE MEĐUNARODNOG SUDA I KOJA JE NJEGOVA ULOGA U PROCESIMA TRANZICIJSKE PRAVDE?

Moderator:

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

PANELISTI:

- Sudija Carmel Agius, potpredsjednik, MKSJ
- Hilmo Vučinić, sudija, Sud Bosne i Hercegovine
- Edin Ramulić, aktivista, NVO Izvor, Prijedor, BiH
- Dr. sc. Zarije Seizović, profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
- Aleksandar Trifunović, urednik, medijski projekat Buka, Banja Luka, BiH

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Predstavila sam panel sudija: sudija Agius je potpredsjednik Haškog tribunala, Hilmo Vučinić je sudija pri Sudu Bosne i Hercegovine, Edin Ramulić je aktivista iz nevladinog sektora i predstavlja udruženje „Izvor“ u Prijedoru, dr. Zarije Seizović profesor s Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Aleksandar Trifunović koji je urednik medijskog projekta BUKA u Banja Luci. Dozvolite mi da nastavimo s radnim dijelom sastanka pa ćemo otvoriti podijum za vaša pitanja i komentare kako smo se i dogovorili. Hvala.

Znači, nekoliko uvodnih riječi na temu o kojoj smo došli da diskutujemo. Tribunal iduće godine obilježava dvadesetu godišnjicu svoga postojanja, a njegovi osnivači, prve sudije i osoblje, kao i oni zbog kojih je ova institucija i osnovana, tada nisu mogli znati koliko dugo će trajati mandat Suda, niti kakav će njegov stvarni učinak biti naposljetku. Slikovito bi bilo citirati riječi Madeleine Albright koja je u vrijeme osnivanja Tribunala bila američka

ambasadorica pri Ujedinjenim nacijama, a koja je nekoliko godina nakon osnivanja Tribunala govorila o načinu razmišljanja svojih kolega u Savjetu bezbjednosti. Ona je tada rekla da tokom glasanja u Savjetu bezbjednosti, gdje je jednoglasno izglasano osnivanje Haškog tribunala, niko nije mislio da će taj sud stvarno stati na noge. „Nakon što je pokrenut“, rekla je, „mislili smo da nikad neće biti u stanju podići optužnicu.“ Nakon što je to učinjeno, mislili su da niko neće doći na optuženičku klupu, a nakon što se i to desilo, mislili su da neće biti izrečena nijedna presuda. Znači da skepticizam o Tribunalu nije dolazio samo iz zemalja bivše Jugoslavije, nego i iz međunarodne zajednice. Dobro se sjećam tog skepticizma i ovdje u Bosni i Hercegovini kada se radilo na osnivanju Suda Bosne i Hercegovine i njegovog Odjela za ratne zločine.

Željela bih da ovdje diskutujemo. Neupitno je da bi suočavanje s prošlošću i sa znanjem o činjenicama i ratnim zločinima, odgovornim pojedincima, izgledalo sasvim drugačije da nije bilo sudskih postupaka, kako u Tribunalu tako i na sudovima u Bosni i Hercegovini i u regionu. Ali isto tako je neupitno da su mišljenja o učinkovitosti Tribunala podijeljena, naročito u zemljama bivše Jugoslavije gdje prošlost još uvijek razjedinjuje ljude. Želja mi je da na prvoj sesiji ove konferencije postavimo temelje diskusije koja će slijediti ostatak dana. Šta je zapravo naslijeđe Tribunala? Koja su njegova dostignuća? Kakva je njegova uloga u širem procesu suočavanja s prošlošću i tranzicione pravde? Odgovore na ova pitanja čućemo iz perspektive različitih aktera i interesnih grupa uključujući predstavnike domaćih pravosudnih institucija, žrtava, akademske zajednice i medija.

Najprije, šta o naslijeđu Tribunala i njegovoj ulozi misli sam Tribunal, reći će nam sudija Agius. Sudijo Agius, mogu li Vas zamoliti da počnete?

Sudija Carmel Agius, potpredsjednik MKSJ-a

Moja prva poruka je: nikada se nemojte obeshrabriti i nikada ne gubite nadu. Ne gledajte unazad kada je put ispred vas. Mnogi će reći da je to nemoguće. Mnogi će reći: „Niste bili vi tu s nama i proživljavali tragičnu prošlost rata devedesetih“. Tačno je to. Ja nisam bio ovdje s vama, ali jesam bio prisutan na suđenjima. Znam šta se desilo i znam to vrlo dobro. Isto tako sam dao svoj mali doprinos kao jedan od sudija Tribunala u suđenjima i utvrđivanju istine. Pokušali smo utvrditi istinu, jer je to uvijek polazište na putu ka pomirenju i obnovi društva u kojem je došlo do velikog razjedinjenja. Rekao sam da se ne biti obeshrabrite. Razmislite o tome.

MKSJ je osnovan 1993. Poruka Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija bila

je veoma jasna. Sada imate ozbiljan Tribunal koji će suditi ratnim zločincima. Poruka je bila da neće biti nekažnjivosti. Eto, dvije godine kasnije su se tek dogodila najgora zvjerstva na teritoriji bivše Jugoslavije, samo dvije godine nakon osnivanja Tribunala. Možda to znači da poruka još uvijek nije došla do uma i srca svih počinilaca; možda je bilo prerano. Međutim, sada smo u trenutku 20 godina od osnivanja Tribunala, 19 godina od osnivanja Tribunala za Ruandu, 12 godina od usvajanja Statuta Međunarodnog krivičnog suda, osam ili devet godina od osnivanja tog suda kao funkcionalne institucije. Da li smo sad u situaciji da se ratni zločini više ne dešavaju? Ne, ni najmanje.

Ratni zločini se još uvijek dešavaju u mnogim dijelovima svijeta. Ne moram trošiti vrijeme da vas podsjećam gdje je to. Ali, u ovom trenutku dok mi ovdje sjedimo i razgovaramo, ratni zločini dešavaju se ne tako daleko od nas. Zbog toga govorim da se ne obeshrabrite. Nemojte biti obeshrabreni jer postoji razlika. Možda o njoj ne razmišljate kada pomislite na ovo što vam govorim. Ali velika je razlika između sadašnjeg trenutka i situacije prije 20 godina. Sada imamo sudove, tribunale, institucije koje vode istrage, dolaze do dokaza. Kada dođu do dokaza podižu se optužnice i u nekim slučajevima, čak i *in absentia* kao što je slučaj s Tribunalom za Libanon.

Poruka koju su Ujedinjene nacije poslale 1993. jasno i glasno da neće biti nekažnjivosti za one koji počine ratne zločine, sada se čuje još glasnije i još jasnije. Dodatno je pojačana rezultatima Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu. Kao što sam ranije rekao Tribunal za bivšu Jugoslaviju proveo je postupke protiv 161 osumnjičenog za ratne zločine. Neki su oslobođeni, neki osuđeni. Mnogi su osuđeni, većina njih. Poruka je sada mnogo jasnija: nema više nekažnjivosti. To je po mom mišljenju najveće, najvrjednije i najbitnije naslijeđe Tribunala.

Drugo najbitnije naslijeđe Tribunala po mom mišljenju je činjenica da smo mi pojasnili i pokazali svima koji su zainteresirani za postupke protiv ratnog zločina da je to moguće, da se to može uraditi efikasno i uz puno poštivanje prava optuženih na pravično suđenje. U idealnim okolnostima ne bi ni bilo potrebe za postojanjem Međunarodnog tribunala da su sistem, struktura i okolnosti u raznim republikama bivše Jugoslavije omogućavali postupke. Ali situacija tada nije bila idealna, niti su postojale pretpostavke za takvo nešto. Ali sada i vi sami iz vlastitog iskustva u Bosni i Hercegovini, po onome što se dešava u Srbiji i Hrvatskoj, vidite da je ono što smo mi započeli, a to je gonjenje osumnjičenih za ratne zločine, moguće i na domaćem nivou. Naslijeđe Tribunala ogleda se u tome da je to sada svima jasno, a mi smo postavili strukturu kojom vam na razne načine kontinuirano pomažemo u svemu što je potrebno ispuniti da bi se ovo pravilno

procesuiralo. Ponosni smo na naša postignuća. Jer kada dođemo u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Hrvatsku i vidimo specijalne sudove koji rade, znamo da smo odigrali možda skromnu, ali odlučujuću ulogu u uspostavljanju ovog poticajnog sistema za daljni rad.

Još je jedan značajan doprinos koji čini dio našeg naslijeđa o kojem se ovdje može dosta govoriti, i u pozitivnom i u negativnom smislu, a odnosi se na prava žrtava. Statut MKSJ-a nije idealan statut kada govorimo o obeštećenju žrtava. Mislim da je Statut Međunarodnog krivičnog suda nešto bolji, iako imam izvjesne sumnje kako će se taj Statut Međunarodnog krivičnog suda primjenjivati u praksi. Mi smo postavili platformu koja u protivnom ne bi ni postojala, ali koja je dala žrtvama priliku da dođu u Hag i ispričaju svoju priču. To je od suštinske važnosti, a i dio našeg naslijeđa.

Žrtve su vjerovatno jedan od najbitnijih dijelova naše diskusije danas. Radi se o ljudima koji su i sami bili žrtve ili dolaze iz porodica žrtava, a mi smo dali svoj doprinos jer smo omogućili da se njihov glas čuje. Nismo omogućili dobar sistem obeštećenja žrtava i to je jedan dio kojim se treba pozabaviti ovdje u domaćim pravosuđima, i siguran sam da ćemo o tome kasnije razgovarati. Imam još toga za reći, ali moje je vrijeme isteklo pa ću privesti kraju i pružiti priliku mojim kolegama da vam se obrate.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, sudijo.

Pokušavam da mjerim vrijeme da bi svi imali priliku da kažu ono što imaju i da bismo mogli otvoriti podijum. Bez dužeg odlaganja, sudijo Vučiniću, izvolite.

Sudija Hilmo Vučinić, Sud Bosne i Hercegovine

Hvala. Dame i gospodo, poštovani gosti, zadovoljstvo mi je što na ovom skupu mogu govoriti o elementima naslijeđa MKSJ-a, a prvenstveno iz perspektive sudije koji sudi ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine.

Od samog momenta stupanja na snagu Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine 1.3.2003. godine, kojim je određeno, između ostaloga, da je procesuiranje krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u isključivoj nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine, postalo je jasno da će saradnja Suda Bosne i Hercegovine s Međunarodnim krivičnim

tribunalom, jednako kao i dosadašnja praksa odnosno naslijeđe MKSJ-a, biti važna karika u procesuiranju svih ili barem što većeg broja osumnjičenih za ovu vrstu krivičnih djela pred pravosuđem u Bosni i Hercegovini. S druge strane, ne trebamo gubiti iz vida da su mnogi predmeti ostali u nadležnosti entitetskih sudova i tužilaštava ili su im ustupljeni od strane Suda Bosne i Hercegovine, tako da se pitanje saradnje tiče svih sudova u Bosni i Hercegovini. U tom smislu nesporan je dosadašnji značaj naslijeđa MKSJ-a koji naročito dolazi do izražaja pred Sudom Bosne i Hercegovine i koji se ogleda u više aspekata koje ću ovdje nastojati istaći.

Prvi je svakako normativni aspekt. Prije svega, preduslov za suđenje pred nacionalnim sudovima predstavljala su zakonska rješenja u oblasti međunarodnog humanitarnog prava koja su u Bosni i Hercegovini prvenstveno preuzeta iz Statuta i Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a, ali i odredbe Krivičnog zakona u vezi s individualnom krivičnom odgovornošću za krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Krivična djela koja nisu bila propisana Zakonom SFRJ, koji je bio na snazi u vrijeme izvršenja, propisana su novim Krivičnim zakonom u Bosni i Hercegovini iz 2003. godine. Sud Bosne i Hercegovine takođe primjenjuje i opća načela međunarodnog prava, odnosno međunarodnog običajnog prava. Tu se prije svega misli na procesuiranje u novom krivičnom zakonodavstvu zločina protiv čovječnosti koji nije propisan u Krivičnom zakonu SFRJ; zatim komandne odgovornosti u obliku koji je prihvaćen u međunarodnom običajnom pravu i koji je kao takav sadržana u Statutu MKSJ-a; zatim se zakonska rješenja prihvaćena iz MKSJ-a tiču i odredaba Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, te Zakona o ustupanju predmeta od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju Tužilaštvu Bosne i Hercegovine i korištenje dokaza pribavljenih od Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini. Navedeni zakonodavni aspekt naslijeđa MKSJ-a stvorio je pogodan pravni okvir i bio osnov za efikasno procesuiranje ratnih zločina pred Sudom Bosne i Hercegovine.

Drugi važan aspekt naslijeđa MKSJ-a je jurisprudencija, njegova sudska praksa. Opsežne analize i teorijska razmatranja običajnog statusa određenih krivičnih djela prema međunarodnom humanitarnom pravu koja donose presude MKSJ-a, poslužila su Sudu Bosne i Hercegovine, koji u svojoj praksi slijedi zaključke kako MKSJ-a tako i drugih autoriteta u oblasti poput međunarodnog krivičnog prava kao što su Komisija za međunarodno pravo te Međunarodni komitet Crvenog krsta.

Osim toga, definisanje bitnih elemenata pojedinih radnji, izvršenja kao i standardi koje je MKSJ postavio u pogledu i ovog dokazivanja, predstav-

ljaju veoma važan izvor kojim se Sud Bosne i Hercegovine koristi prilikom suđenja optuženima za ovu vrstu krivičnih djela. Slijedom prakse MKSJ-a, pred Sudom Bosne i Hercegovine počeo se primjenjivati koncept udruženog zločinačkog poduhvata kao oblik krivične odgovornosti što predstavlja apsolutnu novinu u krivičnom zakonodavstvu ne samo Bosne i Hercegovine već i ostalih zemalja bivše Jugoslavije.

U pogledu običajnog statusa udruženog zločinačkog poduhvata kao i njegovih pojava oblika, praksa Suda Bosne i Hercegovine u najvećoj mjeri prati jurisprudenciju MKSJ-a. Presude u kojima je ovaj koncept primijenjen već su postale pravomoćne pred Sudom Bosne i Hercegovine. Ovome svakako treba pridodati praksu MKSJ-a u pogledu komandne odgovornosti, posebno kada je riječ o standardima dokazivanja *de jure* i *de facto* komande, odnosno faktora koji se uzimaju prilikom ocjene postojanja ovog vida odgovornosti.

I treći aspekt je proceduralni aspekt. U pogledu procesnih instituta, odnosno procesnih specifičnosti u postupcima koji se vode za ovakvu vrstu krivičnih djela, postoje brojne sličnosti između postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine i procedure koje se primjenjuju pred MKSJ-om. Ovdje prije svega treba pomenuti pravni okvir kojim se uređuje materija zaštite svjedoka i propisuje postupak određivanja i provođenja mjera zaštite. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka je zapravo normativno uobličilo pravilo 75. Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a. Ovim zakonom data je mogućnost da se odredi mjera za očuvanje privatnosti i zaštitu žrtava i svjedoka zbog potencijalno štetnog uticaja svjedočenja, a imajući u vidu da svjedoci predstavljaju najznačajnije i naviše korišteno dokazno sredstvo koje se izvodi pred sudovima u Bosni i Hercegovini u predmetima ratnih zločina. Uloga koju oni imaju u postupcima nerijetko je od presudnog značaja za uspješno okončanje predmeta. Sve naprijed navedene mjere predstavljaju novinu u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine koja je u velikoj mjeri ustanovljena postupcima pred MKSJ-om.

Nadalje, u pogledu procesnih specifičnosti koje su rezultat naslijeđa MKSJ-a mora se spomenuti i institut korištenja dokaza prikupljenih od strane MKSJ-a i prihvatanja dokaza i činjenica utvrđenih o pravosnažnim presudama Haškog tribunala. Nastojeći da se uspostavi veća efikasnost u krivičnim postupcima u predmetima ratnih zločina, usvojen je Zakon o ustupanju predmeta od strane MKSJ-a Tužilaštvu Bosne i Hercegovine i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ-a u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini, odnosno Zakon o ustupanju. Ovaj Zakon potpuna je novina općenito u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini. Njime propisane odredbe omogućavaju kako prenošenje predmeta MKSJ-a

na procesuiranje Sudu i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, tako i korištenje dokazne građe iz drugih predmeta MKSJ-a. Ovo je izuzetan doprinos procesuiranju predmeta ratnih zločina pred Sudom Bosne i Hercegovine i omogućeno je korištenje svih dokaza MKSJ-a pribavljenih u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ-a u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini.

Posebnu pažnju kada je u pitanju Zakon u ustupanju zaslužuje odredba kojom se propisuje da sud može kao dokaze prihvatiti činjenice utvrđene pravosnažnom odlukom u drugom postupku pred MKSJ-om. S obzirom da je zakonska norma samo okvirno regulisala ovaj institut u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, Sud Bosne i Hercegovine se u praksi morao osloniti na kriterije koje je postavio MKSJ, a tiču se podobnosti određene činjenice da bude prihvaćena kao dokazana, a da se istovremeno ne naruši pravo optuženog na pravično suđenje koje mu je zagantovano, kako domaćim zakonima, tako i brojnim međunarodnim konvencijama.

U većini presuda donesenih u Odjelu I za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine u toku postupka odlučivanja o zahtjevima stranaka za prihvatanje utvrđenih činjenica kao dokazanih, od posebne je važnosti podatak da se pomenutim institutom u većoj mjeri služe i odbrane optuženih. Dakle, možemo reći da je pred Sudom Bosne i Hercegovine ovaj institut već uveliko zaživio i neke stvari nisu više predmet osporavanja. Prihvaćeno je da se dokazi pribavljeni od strane MKSJ-a mogu koristiti pred domaćim sudovima, a korištenje dokaza pribavljenih od strane MKSJ-a i prihvatanje dokazanih činjenica utvrđenih u postupcima pred MKSJ-om nisu u suprotnosti s Evropskom konvencijom, uz ograničenja da korištenje navedenih dokaza ne smije da dovede u pitanje pravičnost postupka kao cjeline.

Međutim, sada je potrebno uvesti istu praksu i ista shvatanja pred entitetskim sudovima i omogućiti da se isti ovi procesi koji su se desili pred Sudom Bosne i Hercegovine i već u njemu duboko ukorijenili, dese i pred drugim sudovima koji će duži niz godina suditi ratne zločine.

Iz svega ovoga mogu se izvesti određeni zaključci: na osnovu svega navedenog mislim da je nesporan značaj naslijeđa MKSJ-a konkretno u pravosuđu Bosne i Hercegovine u kojem je ostavilo neizbrisiv trag. Nesagledivo je povećanje efikasnosti ako znamo da je pred ovim Sudom od početka 2005. godine, kada je Odjel za ratne zločine tek uspostavljen, pa do septembra 2012. godine pravosnažno presuđeno u 90 predmeta ratnih zločina u odnosu na 122 optužena lica. Dotle je, primjera radi, pred MKSJ-om za približno isti broj lica, njih 126, u odnosu na koje je pravosnažno okončan postupak bio potreban trostruko duži period, od 1993. do 2012. godine. Efikasno okončanje postupka vodi procesu suočavanja s prošlošću.

Kada je u pitanju naslijeđe MKSJ-a i njegova važnost za žrtve, mislim da je potrebno da brojni materijali, a prije svega pravosudne presude u kojima su pravomoćno utvrđene desetine hiljada činjenica, budu dostupni na jeziku koji je razumljiv svim građanima radi očuvanja naslijeđa i to ne samo u stručnom, već u društvenom i historijskom smislu. Pitanje naslijeđa MKSJ-a na neki način je vezano za pitanje provedbe državne Strategije za procesuiranje predmeta ratnih zločina, te je iz tog razloga Sud Bosne i Hercegovine je izuzetno zainteresovan za definisanje izvjesnog partnerstva između Suda i MKSJ-a po pitanju digitalne i fizičke dostupnosti arhivskog materijala i jurisprudencije Sudu Bosne i Hercegovine za potrebe suđenja u predmetima ratnih zločina.

Sve navedeno je zapravo doprinos MKSJ-a u procesu izgradnje kapaciteta Suda Bosne i Hercegovine da se suoči s izazovom u procesuiranju predmeta ratnih zločina, a ovi izazovi, kako na početku tako i danas, nisu jednostavni. Dakle, podsjetiću vas na Strategiju o procesuiranju ratnih zločina. Pred tužilaštvima Bosne i Hercegovine ima ukupno 1.360 predmeta. Od toga je 653 predmeta pred Tužilaštvom Bosne i Hercegovine i 663 pred ostalim tužilaštvima u Bosni i Hercegovini. Znači da nas čeka još dosta posla u procesuiranju predmeta o ratnim zločinima.

Hvala na pažnji.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepo, sudijo Vučiniću. Izvolite gospodine Edin Ramulić.

Edin Ramulić, udruženje Prijedorčana „Izvor“

Pozdravljam sve učesnike konferencije. Ja ću pokušati da artikulišem ono što bi se iz ugla udruženja žrtava i samih žrtava moglo reći u kontekstu naslijeđa Tribunala.

Kada govorimo o žrtvama, zbog činjenice da je Tribunal bio veoma daleko, da je njegov rad bio u inostranstvu, veoma mali broj žrtava je imao direktan kontakt s tom institucijom i s predstavnicima koji su dolazili tu u zemlje bivše Jugoslavije. Tako je kod kreiranja nekog odnosa s Haškim tribunalom presudan bio uticaj političara i medija ovdje u regionu. To je na žalost naročito prisutno i u Bosni i Hercegovini u kojoj se danas nalazimo. Ono što žrtve Tribunalu zamjeraju jest broj predmeta kojima se Tribunal bavio, dužina trajanja procesa i u određenim grupacijama udruženja žrtava

sve se češće ističe i problem nacionalne strukture optuženih. Do tog naravno najčešće dolazi zbog nerazumijevanja same misije i Statuta Tribunala; to je jedno *ad hoc* tijelo koje nije moglo da procesuiraju sve predmete ratnih zločina.

Isto tako često smo imali dijelove države Bosne i Hercegovine, ili neke od zemalja u regionu koje u početku nisu sarađivale. Postoje i sad brojna udruženja žrtava koja do danas nisu pokušala biti partneri Tribunalu u Hagu. I to je jedan od razloga zašto Tribunal nije bio prisutniji u ovom regionu i nije u konačnici kod udruženja žrtava zauzeo neko značajnije mjesto kada je u pitanju uspostava pravde za žrtve.

Naravno da je Tribunal svojim radom dao nemjerljiv doprinos. Pokrenuo je mnoge procese, ne samo procesuiranje ratnih zločina nego i osnivanje novih sudova i jačanje kapaciteta u regionu bivše Jugoslavije, ali i mnoge procese bitne u tranzicijskoj pravdi. Ja ću se ovdje pokušati baviti onim negativnom aspektom zato što mislim da će dovoljan broj sagovornika i panelista danas govoriti o pozitivnim aspektima naslijeđa Tribunala.

Osnovno što se može zamjeriti Tribunalu od samog njegovog osnivanja je da su žrtve bile u drugom planu. Sve je bilo podređeno da se obezbijedi pravično i fer suđenje za optužene. Svi resursi Tribunala su stavljani u tu funkciju. Veoma mali broj je bio ostavljen na raspolaganje žrtvama, svjedocima koji su svjedočili. Oštećena strana je apsolutno nešto nepoznato Tribunalu i nije bilo nikakvih naznaka ni pokušaja ne samo da se ljudima određene reparacije isplate, nego da im se omogući i praćenje procesa i blagovremeno ih informiše o svemu onome što se dešavalo na Tribunalu. Najveći broj oštećenih, što je nažalost preneseno i u praksu, uopće ne dobija presude Tribunala i jedino sredstvo informisanja o tome šta se desilo na Tribunalu su mediji.

Kada je u pitanju pravda za žrtve, moj prethodnik, sudija iz Tribunala govorio je kako je veoma značajno to što su žrtve imale priliku da kažu ono što se desilo u Hagu, na Tribunalu. Međutim, ovdje se postavlja pitanje šta je sa svima onima koji nisu bili obuhvaćeni u predmetima ratnih zločina koji su se tamo procesuirali? Šta je sa žrtvama koje su bile obuhvaćene tim predmetom, a nisu pozvane? Šta je s onima koje se kontaktiralo kao potencijalne svjedoke, a nisu nikada pozvani? Šta je s onima koji su izgubili tu priliku nakon što je zaključen sporazum o priznanju krivice, pa se odustalo od svjedoka? Bilo je mnogo takvih svjedoka, potencijalnih ili identifikovanih koji nisu dobili priliku da svjedoče. Nažalost, najviše je onih koji zbog malog broja predmeta procesuiranih na Tribunalu nisu nikada ni imali priliku da osjete tu pravdu, znači, na najdirektniji način, da neko koga oni

znaju, ko je odgovoran za njihovu patnju, za stradanja njihovih najbližih, bude procesuiran, odnosno kažnjen.

U kontekstu pravde za žrtve tu se, nažalost, ispriječio i jedan ogroman problem kada je u pitanju kaznena politika Tribunala koja nije bila ujednačena. U velikom broju predmeta su izricane veoma blage, nerazumno male kazne koje su još dodatno ublažene time što je najveći broj osuđenih imao priliku da bude pušten prijevremeno, nakon izdržane dvije trećine kazne. Sve to ostavlja jedan gorak okus kod žrtava. Nije se cijelo vrijeme razmišljalo o tim oštećenima. Nije se razmišljalo ni o svjedocima žrtvama koji ubrzo nakon okončanja sudskog postupka ponovo sreću na ulici već osuđene ratne zločince.

Ono što je Tribunal još propustio u tim predmetima je da u procesima prioritet nije bio da se imenuju sve žrtve koje su stradale u nekom mjestu zatočenja gdje je bilo ubijanja i nestanaka ljudi. Problem ovog regiona, naročito u Bosni i Hercegovini, je problem nestalih. Tribunal nažalost nije iskoristio te procese u toj mjeri da se rasvijetli sudbina svih nestalih. Pogotovo nije iskorišten institut sporazuma o priznanju krivice. Ja ću navesti samo jedan primjer koji je meni dobro poznat. U logoru smrti Keraterm, sva četvorica optuženih su priznali krivicu, sklopili sporazum, a i dan-danas imamo više od 100 nestalih zatočenika tog logora koji nisu pronađeni. Znači, nije iskorišten institut sporazuma o priznanju krivice da se riješi sudbina nestalih osoba u ratnim zločinima koji su počinjeni na ovim prostorima.

Procesi koji se trenutno vode su izuzetno važni, a naročito ovi koji su preostali, kada je u pitanju naslijeđe Tribunala. Bojim se da će javnost u bivšoj Jugoslaviji mjeriti ukupan rad Tribunala uglavnom prema ovim zadnjim procesima i predmetima. Stoga zaista začuđuju odluke kao što je zadnja odluka da se u nekoj ranoj fazi odustane od dijela optužnice u predmetu *Karadžić*. Stiče se utisak da Tribunal po svaku cijenu želi da ubrza i što prije završi ovaj proces, što nije dobro jer će se njegov ukupan rad i doprinos mjeriti po ovim zadnjim predmetima.

Mislim da je generalno najveći problem to što sve ono što se dešavalo u kontekstu ovoga o čemu sam govorio, sada primjenjuju i domaća tužilaštva i sudovi. Nažalost, ni oni ne vode puno računa o samim žrtvama, o oštećenju strani. Ne vode računa o tome da ti postupci rezultiraju pronalaskom nestalih. Visina kazni se poprilično prilagođava onima koje je Tribunal već uspostavio kao normu. Općenito je najveći problem pogrešno prenesena poruka na nacionalne sudove, a to je da neće svi, i da ne mogu svi biti procesuirani. U daljem tumačenju to znači da ni ne trebaju: zbog ograničenih kapaciteta, velikog broja ratnih zločina, zbog velikog broja teških i masov-

nih ratnih zločina. Ovdje je jednostavno stvoren takav dojam u javnosti, a naravno kreiran kroz medije i politiku, da ne mogu i ne trebaju na kraju biti svi procesuirani, što je veoma pogubno u kontekstu borbe protiv nekažnjivosti. U nekom budućem sukobu je dovoljno da ti ratni zločini budu široko rasprostranjeni i da ih bude što više, pa se tako smanjuje šansa da budu procesuirani. To je ono što bih ja rekao za uvod, pa ako bude prilike, još nešto ću dodati.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala mnogo, Edine, za tvoje viđenje, Sada ćemo čuti profesora Zarija Seizovića.

Prof. dr. Zarije Seizović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Zahvaljujem Tribunalu na pozivu. Bilo mi je zadovoljstvo da se odazovem.

Kolega sudija Agius govorio je o inicijalnoj skepsi koja je pratila formiranje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Dozvolite mi samo pola minuta da ispričam jednu zgodu. Za vrijeme jedne posjete stalnom Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu razgovarali smo s jednim od viših pravnih savjetnika koji nam je ispričao da je ministar pravde svoga savjetnika pitao da li je ikada bio u New Yorku i da li bi ga volio vidjeti. On kaže: „Da.“ „Pa priča se o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda. Naravno da od toga neće biti ništa“, kaže ministar, „ali, eto, možeš povesti i suprugu da 15 dana provedeš u New Yorku. U Ujedinjenim nacijama se nešto govori o tom sudu.“ Nakon petnaestak godina sjedili smo u sudu koji je počeo s postupcima i koji je neki garant generalne prevencije po pitanju radikalnih zločina. Znači, ista skepsa je pratila i osnivanje Haškog tribunala.

Ja mogu reći da sam bio možda jedan od idealista koji je vjerovao da će Tribunal, uz sve svoje mane, uraditi ono što je do sada uradio i o čemu mi danas razgovaramo. Moja tema kao nekoga ko dolazi iz akademskih krugova se uklapa u prvi panel. Ja sam joj dao radni naslov: Činjenice koje je utvrdio Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju kao važno sredstvo borbe protiv poricanja. Podnaslov je: Revizionizam u akademskom krugu. Važno pitanje o kojem je raspravljao i odlučivao i na kraju odlučio Haški tribunal je sljedeće: personalizacija krivice. Sudi se pojedincima, ljudima s određenim matičnim brojem, s prebivalištem, imenom i prezimenom,

imenom oca, dakle konkretna jedinka na osnovu lične odgovornosti. Haški tribunal je personalizirao krivicu. Nadalje, političke vojne vođe se ne mogu skrivati iza naroda ili bio koje druge grupacije kojoj pripadaju temeljem kolektivnog identiteta. Nadalje, Tribunal se pojavljuje u jednoj veoma interesantnoj ulozi povjesničara, odnosno onoga koji piše historiju.

Pravnici znaju šta znači *res judicata*, presuđena stvar. Kad je određeni predmet presuđen, činjenice utvrđene u tom predmetu su povijesne činjenice i o njima ne treba, gotovo je nekulturno i neuputno u najmanju ruku, o njima uopšte raspravljati, već ih treba prihvatiti. Utvrđene ili presuđene činjenice koje su pravosnažnim ili konačnim sudskim odlukama utvrđene, utvrđene su van razumne sumnje. To je jedan anglosaksonski standard koje naše državno-pravno podneblje nije poznavalo, ali mi možemo reći da su te činjenice dokazane.

Priznanje krivice takođe je institut anglosaksonskog prava koji se primjenjuje u Bosni i Hercegovini od 2003. godine, kao recimo priznanje u predmetu *Plavšić*. Priznanja su i inače važna. Tu nije bilo izvođenja dokaza, tu je individua priznala da je počinila određeni ratni zločin i bez obzira da li je iskazala kajanje ili nije, priznanja su bitna jer nisu učinjena nikakvim pritiscima. Nisu rezultat izvođenja dokaza već su izraz, nadamo se, slobode onoga koji priznaje.

Na kraju, utvrđivanje činjenice o zločinima koji su počinjeni u bivšoj Jugoslaviji je od velikog značaja u borbi protiv prakse poricanja zločina i protiv pokušaja revizionizma. Reći ću nekoliko stvari o revizionizmu koje itekako imaju veze. On je alat ili sredstvo za poricanje onoga što ne bi trebalo poricati, a to su činjenice utvrđene u presudama bilo kojih sudova, nacionalnih, bilo kojeg nivoa, pa i međunarodnih tribunala. Povijesni revizionizam ili legitimno akademsko preispitivanje postojećeg stanja o nekom historijskom događaju, ili je nasuprot tome nelegitimna distorzija, odnosno izvratanje historijskog zapisa kojim se konkretan događaj želi predstaviti u boljem ili lošijem svjetlu. Negiranje zločina koji su povijesna činjenica nekada se naziva i negacionizmom. Često se taj negacionizam, ili negiranje, koristi upravo kod prikazivanja ratnih zločina i uključuje različite tehnike revizije.

Koji su razlozi za revizionizam? Njime se želi izvršiti uticaj na neku ideologiju ili politiku s određenim, često nacionalnim ili državnim ciljem da bi se prenijela krivica za rat, demonizirao neprijatelj, afirmiralna iluzija o pobjedi i slično. U najširem smislu dvije su temeljne motivacije koje stoje iza povijesne revizije. Želi se kontrolirati ideološki uticaj i kontrolirati politički uticaj na mase. Kada se govori o ideološkom uticaju, onda revizija povijesti osigurava moć da se kroji određeni ideološki identitet i ideološka matrica. Revizionisti kreiraju pseudopovijest podmećući je kao istinu koja

se onda smješta u konkretan politički, socijalni i ideološki koncept, naravno s odgovarajućim ciljevima. Kada govorimo o političkim uticajima, revizionisti pothranjuju određene politički motivirane mitove, a ponekad uz saglasnost oficijelne politike države koja je u pitanju. Samoproklamirani, amaterski ili „disidentski“ pristupi manipuliraju ili pogrešno predstavljaju događaj iz prošlosti s ciljem da osiguraju političku potporu i postignu odgovarajuće političke ciljeve.

Tehnike revizije su različite. Postoji čitava lepeza tehnika, a neke ću spomenuti. Većina, ako ne i sve tehnike historijskog revizionizma koriste se u svrhu obmane ili u svrhu poricanja. Ove tehnike među ostalim uključuju: prikazivanje lažnih dokumenata kao originalnih, izmišljanje razloga za iskazivanje nepovjerenja originalnim dokumentima, manipulacija statističkim podacima, pogrešno prevođenje tekstova na druge jezike i slično. Današnja globalna upotreba interneta pogoduje svim ovim tehnikama. Neke države su čak inkriminirale negacionističku reviziju povijesnih činjenica. S obzirom da se ovaj historijski revizionizam koristi za poricanje, obmanjivanje ili uticaj na tumačenje ili percepciju, on se može posmatrati kao tehnika propagande.

Na koncu, revizionizam operiše unutar intelektualne sfere da bi se osigurala određena interpretacija ili percepcija povijesti. Obmana, poricanje i relativizacija bile bi tri ključne tehnike. Obmana je upotreba netačnih informacija u ovom kontekstu laži, zamagljivanja istine, manipuliranja informacijama ili mišljenjima da bi se postigli određeni politički ili ideološki ciljevi. Djela iz povijesti se u pravilu pišu, odnosno evidentiraju uz pomoć kredibilnih izvora i recenziju druge, neutralne strane, tzv. *peer review*, dok ona koja žele obmanuti nastaju korištenjem nekredibilnih izvora i u pravilu bez recenzije. Poricanje u ovom kontekstu bilo bi sprječavanje objavljivanja informacija ili tvrđenje da su objavljene informacije neistinite. Zaštita može biti fizičke prirode i može se sastojati u korištenju tehnika prevencije kao što je prebacivanje krivice, cenzura, izvrtanje informacija, medijska manipulacija i tome slično.

Na kraju, relativizacija ili trivijalizacija bile bi upoređivanje povijesnih zvjerstava s drugim zločinima koji su uslovno rečeno manji, i koja se pojavljuju u sferi povijesnog revizionizma. Praksa to naziva relativizacijom. Ona ne nudi nikakve drugačije činjenice niti dokaze, već afirmira moralne sudove da bi se izmijenila javna percepcija pomenutog zvjerstva. Radi se o takozvanom, u akademskim krugovima poznatim, nemoralnim ekvivalencijama odnosno izjednačavanjima. Primjeru su: imperijalni Japan i njegovi zločini, bombardovanje Hirošime i Nagasakija, zločini u jugoslovenskim ratovima, Turska i genocid na Jermenima, zločini Staljina i njegovog režima u SSSR-u.

Završiću s dvije konstatacije koje će biti neki mini zaključci. U idealnoj situaciji, u objektivnoj naučnoj klimi lišenoj emocija, a u duhu principa kazivanja istine, predavanja u školama i na fakultetima isključivo bi se trebala baviti činjenicama koje su utvrđene konačnim presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Svaki drugi pristup bio bi revizionistički. Poseban akcenat pritom bi trebalo staviti na edukaciju o nepostojanju kolektivne krivice.

Zahvaljujem.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepa. Aleksandar Trifunović.

Aleksandar Trifunović, urednik medijskog projekta BUKA, Banja Luka, BiH

Dobar dan. Hvala svima.

Ja sam možda na drugačiji način shvatio ovaj skup i ovu samu temu od mojih prethodnika. Mislim da se pitamo, 20 godina Haškog tribunala i 20 godina od njegovog osnivanja, a došli smo da pričamo o njegovim učincima, da li smo zahvaljujući njegovom radu bolje shvatili ono šta se desilo, da li shvatamo ono što nam se dešava sada i da li možemo da spriječimo ono što nam se može desiti ubuduće? Biću konkretan. Da li je dosadašnje djelovanje Haškog tribunala kapacitetom, novcem, resursima, najmoćnije institucije koja se bavila ratom u Bosni i Hercegovini doprinijela tome da se slični sukobi u Bosni i Hercegovini više ne ponove? Mislim da nije.

Mislim da je Haški tribunal praktično svo vrijeme služio, prije svega, međunarodnoj zajednici u jednom kontekstu, političarima i podijeljenoj javnosti u Bosni i Hercegovini u drugom, a da je najmanje služio žrtvama. Prijećam se jednog skupa na kojem je bila Carla Del Ponte. Ona je imala neki Mick Jagger stil pojavljivanja u medijima u Sarajevu. Poslije njenog govora, nakon što je izašla iz sale, a nije se nešto puno zadržala, salu je napustilo jedno dvije trećine učesnika, svi mediji. Ostale su samo žrtve i obraćali su se tako jedni drugima, jadikovali šta im se dešavalo, kako ih niko ne ferma ni dva posto i slično. Imamo i danas neku sličnu situaciju. Odmah nakon otvaranja skupa, visoki predstavnik Evropske unije je ovaj skup napustio. Koliko uopšte Evropsku uniju zanima rad Haškog tribunala, njegova budućnost i, na kraju krajeva, njegovo naslijeđe?.

Što se tiče te političke zloupotrebe Haškog tribunala, ja ću vas podsjetiti da je većina osuđenih koji su se vratili u svoje matične zemlje uz veličanje dočekivana na aerodromima od najviših funkcionera političkih partija i od naroda. Praktično niko nije ni pričao zbog čega su ti ljudi uopće bili tamo, uopšte ne govore kolika je veličina kazne bila.

Outreach program Haškog tribunala koji je organizator ovog skupa je, po meni, potpuno zakazao. Mogao je mnogo više da uradi, ali pitanje je da li će se ikad više to ponoviti. Za 20 godina Haški sud nikada neće imati kapacitet koji je imao, uticaj koji je imao. On polako privodi kraju svoj rad kada su u pitanju velike optužnice. Mislim da se rad Haškog tribunala morao bolje iskoristiti u procesu suočavanja s prošlošću i da se pored presuda javnost morala ravnomjerno baviti ne samo zločinima činjenim nama, nego i zločinima koji su činjeni u naše ime, da se tu morao napraviti neki balans. Ovako su i te same presude često korištene da bi se javnost dodatno podijelila, a to danas javnost u Bosni i Hercegovini jeste.

Mi živimo u jednom društvu koje je podjeljenije nego ikada. Budućnost ove zemlje ostaje mladim generacijama koje se po istraživanju etničke distance mrze više nego njihovi roditelji. Imamo Haški sud o kojem je *News.net*, portal iz Srbije, poslije histerije koju je izazvala presuda nad Gotovinom u Hrvatskoj, a gdje su svi mediji, intelektualci govorili da je Haški sud antihrvatski, napisao jedan satirični tekst u kome se oni moraju dogovoriti da li je on antihrvatski, ili antisrpski sud, ili antibošnjački. Mi smo imali u svim situacijama našeg javnog mnijenja podjednako pominjanje činjenice da je Haški sud protiv onih o kojima se sudi, ali i naroda kojem se sudi.

Poprilično sam razočaran, moram priznati. Mislim da je žalosno da komentiramo 20 godina kasnije da li je Haški sud mogao uraditi više. Nisam naravno očekivao da uradi sve, ali trebala je bolja biti saradnja s institucijama, udruženjima žrtava, i Haški sud je mogao da odigra mnogo veću ulogu u procesu pomirenja. Nažalost, to se nije desilo. Zašto je to tako? Možda ćemo na ovom skupu barem načeti tu temu, da vidimo šta još eventualno može da se promijeni do kraja ovog rada. Ali sam odlazak visokog predstavnika Evropske unije s ovog skupa čim je on počeo, govori koliko svijet koji finansira taj Haški sud uopšte zanima Bosna i Hercegovina.

Hvala vam. Možda sam malo razočaran. Ali, jesam.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala Aleksandru i svim ostalim panelistima.

Čuli smo djelomično zadovoljstvo i djelomično nezadovoljstvo, ocjenu rada Haškog tribunala, o njegovom učinku na razvoj domaćih pravosudnih institucija, o viđenju žrtava na njegov rad, kao i o njegovom naslijeđu s negiranjem i revizionizmom koji su sve više prisutni u zemljama bivše Jugoslavije. Dosta je tema pokrenuto i želim da iskoristim priliku ovih prilike pola sata koje nam preostaje da vas uputim da tražite odgovore na pitanja koja imate.

Kada Hotić, udruženje – pokret „Majke enklava Srebrenica i Žepa

Moje ime je Kada Hotić, udruženje - pokret “Majke enklava Srebrenica i Žepa” Želim pozdraviti cijenjene sudije i članove iz Haškog tribunala, sudije iz Bosne i Hercegovine i naravno porodice žrtava i sve prisutne.

Govorimo o naslijeđu Haškog tribunala, šta nam je za budućnost ostalo u tom procesu. Sa stanovišta žrtve mogu djelimično biti zadovoljna, a ispred udruženja – pokreta “Majke enklava Srebrenica i Žepa” takođe, ali samo jednim dijelom. Recimo, ja dolazim iz Srebrenice. U Srebrenici je počinjen genocid što je na ovom sudu, Haškom tribunalu, dokazano, a to je vrlo važno i za Bosnu i Hercegovinu. Ali još uvijek, i nakon 20 godina postojanja suda i 17 godina nakon genocida, u Srebrenici nije se definisao naziv rata u bivšoj Jugoslaviji. Time nisam zadovoljna. Haški tribunal nije imao mandat da to radi. Nije se osudila ni procesuirala nijedna institucija ni država, a neko je bio pokretač rata. Da li je moguće da su pojedinci mogli činiti genocid? Da li je moguće da su pojedinci mogli povesti ratove? Da li je moguće da se ovoliko zlo desilo, a sudi se samo pojedincima? To je za žrtve neprihvatljivo. Pojedinaca je jako puno. Recimo samo za Srebrenicu komisija je utvrdila oko 24.000 osoba koje su pojedinačno radile zločine, naravno organizovano. Ne mogu se svi procesuirati, ali pokretač tog zla morao bi biti prozvan i pronađen da odgovara.

To bi bila budućnost: da bude opomena, da se više nikada ne povede ovakav rat i da ne dođe do ovolikih žrtava. Što je s pojedincima? Mnogi će ostati nekažnjeni, možda čak oni odgovorniji nego oni koji jesu kažnjeni. Oni koji jesu kažnjeni, dobili su male kazne, pa od toga nema ništa. A pokajanje kao što se Plavšićka pokajala da bi dobila malu kaznu? Čim je

izašla, rekla je svom narodu: „Ponovo bih to uradila.“ Ne kaje se. Znači, prevarila je sud i sve ostale.

Nismo zadovoljni kao žrtve. Ali u ovo je upetljana, čini mi se, i cijela Evropa, Savjet bezbjednosti i UN i ne znam ko sve nije. Onda nije ni čudo što su pravila u Haškom tribunalu ovakva kakva jesu. Hvala vam. Toliko za sad.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, gospođo Hotić. Mislim da ćemo da uzmemo dva ili tri pitanja, mišljenja, pa ću onda dati riječ panelistima da odgovore.

Nedeljko Mitrović, predsjednik „Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske“

Nedeljko Mitrović, predsjednik Organizacije porodica zarobljenih, poginulih i nestalih civila Republike Srpske. Izražavam duboko poštovanje organizatorima koji pokušavaju uključujući i žrtve rata da doprinesu Tribunalu, pa i oko ovog naslijeđa.

Dozvolite mi, molim vas, pošto nismo imali priliku, nekoliko komentara vezano za uvodničare koji su nažalost potvrdili da će biti prisutni, podrazumijeva se, na cijeloj ovoj konferenciji, a održali su svoje slovo, službeno, zvanično s puno spornih, prije svega gospodin gradonačelnik, komentara i ocjena, a nije nama dao šansu da postavimo pitanje i tražimo odgovor.

Ja ću ipak i bez obzira što nije on prisutan dati slobodu sebi, a molim vas da mi to omogućite, da ako ništa drugo zbog zvaničnog zapisnika to uđe u zapisnik. Ne može gospodin gradonačelnik u svojoj jednoj rečenici reći „tragični sukob“, pa onda reći „agresija i blokada“. Ja hoću da komentarišem: cijela je Bosna i Hercegovina, ne samo Sarajevo, bila u blokadi, i cijela Jugoslavija u to vrijeme. Treba da shvatimo i razumijemo tako. Ko je izvršio tu blokadu, ko je inicirao, to sada nije bitno. Nadalje, ne može gospodin gradonačelnik reći „20 godina poslije sramne blokade“.

Zar nije dosta 20 godina sramnog preglasavanja jednog konstitutivnog naroda iz kojega su se crpili svi ostali politički, ustavni i pravni dokumenti, od referenduma i tako dalje? Zar nije sramno ubistvo na početku, nije rat ni počeo, ubistvo svata Gardovića, da nije niko odgovarao? Ne možemo tako u

Sarajevu koje pretenduje da bude multietničko, apolitično, dovoljno široko za sve građane. Na kraju krajeva, kako ćemo mi ovo Sarajevo nazvati? Je li to krnje Sarajevo, kako smo svojevremeno zvali krnju Jugoslaviju? Ako je Sarajevo, onda se podrazumijeva i dio Istočnog Sarajeva. Trebao je ovdje da bude i gradonačelnik Istočnog Sarajeva da bismo gledali Sarajevo kompletno.

To je za mene prvi utisak i to mi upućuje da nemaju svi prisutni dobru namjeru u pristupu ovoj zaista dobroj programskoj orijentaciji da to naslijeđe dođe onima koji ga trebaju. Znači stav je tu, a to će vjerovatno moji kolege reći kome i kako treba. Gospodinu potpredsjedniku Suda izvinjavam se što se obraćam na ovaj način: sporno je ono što vi kažete da je utjeha za sve žrtve u Bosni i Hercegovini. Nije utjeha za sve žrtve. Ja mogu ovdje da vam sad predstavim predsjednike tri organizacije koje su žrtve rata. Nismo ni blizu sankcionisanju i presuđivanju, a pitanje je i kada ćemo biti. Gospodin Dukić je logoraš, gospodinu Grabovcu u Sijekavcu ubijeni su 26. marta majka i brat.

Završavam. Samo da dam malu repliku gospodinu Ramuliću, a uglavnom je sasvim dobro rekao. Ne može on predstavljati žrtve rata ovdje kao moderator, ili kako se to već ovdje zove, zato što je već u svom komentaru pomenuo samo slučaj *Karadžić*. Imamo mi Karadžića i na suprotnoj strani. Zato morate imati više osjetljivosti kod organizacije ovakve konferencije da zaista autentični predstavnici svih naroda govore, jer takav je rat, a posljedice rata sjede za ovim stolom. Puno imam komentara i priča nažalost, ali završavam s tim..

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Molim vas da pokušate da limitirate vaše komentare i ako imate neka važna pitanja za naše paneliste. Samo bih dala repliku, za gospodina Mitrovića. Vi znate da se oko 200 ljudi danas nalazi u ovoj sali, ali nažalost ne mogu svi sjediti na panelu i zbog toga smo ostavili dosta prostora da bi svi imali priliku i otprilike onoliko vremena koliko i panelisti da kažete ono što ste naumili. Molim vas za razumijevanje i doći će red na sve vas.

Fikret Grabovica, predsjednik "Udruženja roditelja ubijene djece opkoljenog Sarajeva 1992-1995."

Pozdravljam sve prisutne. Ja sam Fikret Grabovica predsjednik „Udruženja roditelja ubijene djece opkoljenog Sarajeva od 1992-1995.“

Ja u proteklom periodu prisustvujem na mnogim sličnim skupovima i uvijek dolazim s namjerom da pričamo o pravdi, da pričamo o nečemu što može stvoriti preduslove za buduće generacije i da se ono što se ovdje dogodilo devedesetih godina nikada više ne ponovi. Međutim, imam osjećaj da često neki od prisutnih dolaze iz nekih drugih razloga i imam utisak da se tu provodi i diskutuje, i da se promiču neke političke konotacije. Ono što sam želio da kažem je gospodin Trifunović rekao i rekao je zaista jednu suštinu tako da ne bih komentarisao i ponavljao ono što je on rekao.

Međutim ja bih rekao jednu činjenicu i pitao predstavnike Suda i Tužilaštva, ako su prisutni, šta se uradilo po pitanju generala Tomislava Šipčića koji je komandovao Sarajevsko-romanijskim korpusom i držao ovaj grad u blokadi, a komandovao je u jednom kratkom periodu u 1992. godini od maja do septembra. U tom periodu od nepuna četiri mjeseca ubijeno je 138 djece, broj koji je utvrđen, a on je daleko veći, a da ne govorimo kada su u pitanju ostali punoljetni građani.

Ovdje bih samo ljudski zapitao sve prisutne kako bi se osjećali da im, ne daj Bože, neko ubije ono što najviše vole i ono zbog čega žive, ono najrođenije, kada bi mu neko ubio dijete na tako brutalan način kako su ubijana djeca iz snajpera i granatama. Kako bi se osjećali kada bi neko od roditelja ostao bez dvoje djece u jednom trenu, ili kada bi cijela porodica i njihova djeca nestali u jednom trenu? O tome trebamo da razmišljamo i da stvaramo pretpostavke da se nešto učini u narednom periodu da do toga nikada ne dođe. Mogu vam reći iskreno da mi roditelji koji smo to doživjeli, znam pouzdano, niti mrzimo niti želimo osvetu. Želimo samo pravdu i bolje uslove za buduće generacije.

Hvala.

Branislav Dukić, predsjednik „Saveza logoraša Republike Srpske“

Dame i gospodo, ja sam Branislav Dukić. Predsjednik sam „Saveza logoraša Republike Srpske“. Još jednom ja vas pozdravljam i pozdravljam ovakav skup jer sam prisustvovao ovakvom skupu i u Međunarodnom sudu u Hagu.

Nažalost, ista slika, ista priča. Vrijeme prolazi, godine nose svoje i upravo sam kod panelista reagovao. Vidite kako naš sugrađanin iz Banja Luke sasvim drugačije diskutuje nego što su diskutovali ostali. Ja bih zamolio ove međunarodne predstavnike i sudije da se više ne miješaju u Bosnu i Herce-

govini i da im poželimo sretan put. Ovo što mi trpimo 20 godina je ono što smo mi trpili 20 godina prije 1990. godina, jer su tražili da razbiju Titinu Jugoslaviju. To su uspjeli.

Behmen vrlo vješto dođe ovdje, održa govor i kaže „znate, mi ovdje u Sarajevu“. Evo, ja sam Sarajlija, a neka dignu ruku ko je živio tada u Sarajevu. Odlično! Znači nas pet od 300. Mnogi dođu i pričaju o Sarajevu. Pričaju o Sarajevu i kažu 11.000 žrtava. (Reakcija na komentar iz publike) Ne možete me iznervirati, gospođo! Dosta je bilo takvih nerviranja. Mene ovo, gospođo, podsjeća na Skupštinu Alije Izetbegovića 1992. godine kada se vršilo preglasavanje. Je li to hoćete opet?_

Gospodin Behmen kaže ovako: „Neka se ova dokumentacija smjesti u zapaljenu Vijećnicu.“ I ja se slažem. Ali, neka se smjesti i u Banja Luku i u Mostar zato što u sva tri naroda ima onih koji su počinili zločin i da neko ne bi sutra... Upravo sudije koje ovdje sjede mogu dosta toga da kažu. A ko je zapalio Vijećnicu, to gospodin Behmen neće da kaže. Vjerovatno Karadžić. (Reakcija na komentar iz publike) Mi je zapalili? Da, da ja koji sam bio s vama u Sarajevu, ja sam je zapalio.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Zabilježila sam. Ima li još neko?

Branislav Dukić, predsjednik „Saveza logoraša Republike Srpske“

Vidite, ovo je suživot, ovo pomirenje i ovo je Bosna i Hercegovina. Imao bih još, ali pošto ne mogu, hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, gospodinu Dukiću. Pokrenuli smo tri pitanja. Želim da vidim da li neko od panelista želi da odgovori na neko od ovih pošto se neka tiču individualizacije krivice. Sudijo Agius, jeste li vi željeli odgovoriti na pitanje o personalizaciji krivice?

Sudija Carmel Agius, potpredsjednik MKSJ-a

Da budem iskren, čini mi se da je vrlo malo onoga što je rečeno upućeno meni. Mislim da bi bilo primjerenije da drugi članovi panela odgovore na neka od pokrenutih pitanja više nego da ja odgovaram na neka pitanja u vezi s Tribunalom.

Želio bih da istaknem ovo: čini mi se da se umjesto da se krene na put ka pomirenju, na put ka oprost i napretku, ovdje pred našim očima se odvija nešto sasvim suprotno što je zabrinjavajuće. To nije naslijeđe koje smo ostavili i to nije ono što želimo vidjeti u Bosni i Hercegovini i u drugim republikama bivše Jugoslavije. Ovo što se sada dešava nije ono što bi se smjelo dešavati.

Ne biste se vi ovdje trebali svađati o prošlosti, već bi o tome trebale odlučiti sudije. Ko je kriv, a ko nije kriv za zločine koji su se desili na području bivše Jugoslavije, ostavite tužiocima da istražuju i dovode ljude pred sudove i lice pravde. Pustite sudove da odlučuju, a vi krenite društvenim i političkim putem ka pomirenju i obnovi društva. To je ono što je potrebno, a ne nastavak svađa i rasprava. Ako ovako nastavite, onda odbacujete naslijeđe koje ste dobili.

Pustiću sada kolegama da i oni nešto kažu.

Sudija Hilmo Vučinić, Sud Bosne i Hercegovine

Mislim da sam kroz ovu diskusiju dva pitanja sastavio koja mogu biti interesantna. Prvo pitanje je vezano za ime generala, da li se vodi postupak ili ne. Ja vam mogu reći da se u optužnicama koje su potvrđene pred Sudom Bosne i Hercegovine, ime koje ste pomenuli ne nalazi među njima. Dakle, nema potvrđene optužnice pred Sudom Bosne i Hercegovine protiv te osobe, a da li Tužilaštvo Bosne i Hercegovine vodi istragu, ne znam.. To nije moj posao jer ja sudim samo u predmetima koje dobijem od Tužilaštva.

Vezano za pitanje mogućeg definisanja karaktera rata, tačno je, gospođo, ono što ste rekli da ni Haški tribunal, ni Sud u Bosni i Hercegovini ni u jednoj presudi nije definisao karakter sukoba iz jednog jedinog razloga što nismo imali nijednu optužnicu koja je tretirala ovo pitanje. Sud po službenoj dužnosti nije imao potrebe da utvrđuje karakter rata. Da li će se pojaviti ovo pitanje kao i prethodno pitanje od kojih ovisi primjena određenih propisa, određenih Haških konvencija, to vam ne mogu reći. To zavisi od prirode predmeta koji se mogu pojaviti pred Sudom Bosne i Hercegovine,

a u ovom trenutku nema ni jedne sudske presude pred Sudom Bosne i Hercegovine koji je utvrdio karakter sukoba, rata. Uglavnom, u onim predmetima koje mi procesuiramo pozivamo se na odredbu Ženevske konvencije koja je utvrdila kategorije zaštićenih lica i vodimo računa o tim kategorijama bez utvrđivanja karaktera sukoba rata.

Reći ju još neko generalno zapažanje za stvari koje čujem ovdje. Prije tri ili četiri godine sam bio prisutan na jednoj velikoj konferenciji u Beogradu koja je zaista imala imponozantan skup. Skupilo se mnogo međunarodnih predstavnika koji su procesuirali ratne zločine, puno advokata, sudija, tužilaca, predstavnika udruženja žrtava. Jedan dan, mi koji smo dolazili iz Bosne i Hercegovine sticajem okolnosti sjedili smo za jednim velikim stolom za vrijeme ručka. Niko ni s kim nije komunicirao i pošto sam primijetio, zbog prirode posla koji radim, određeni broj ljudi koji se bavi pitanjem zaštite žrtava itd, sasvim je bilo logično da dam jednu sugestiju jer oni svi rade iste poslove. Sva udruženja rade maltene iste poslove, ali iz pojedinačnog aspekta i nažalost parcijalno posmatraju stvari. Dao sam, po meni, umjesan prijedlog: „Zašto se, ako radite isti posao, ne udružite i taj stav usmjerite ka političkim organima? Tako ćete lakše definisati svoje ciljeve i lakše ćete ostvariti svoje potrebe.“ Najednom i jedni i drugi i treći su me napali. Ja sam bio krivac što imam takav stav. Završio sam ručak i ustao. Nažalost, to je situacija u Bosni i Hercegovini. Slušajući ove komentare danas, nije se mnogo promijenilo, nažalost od unatrag te tri-četiri godine.

Hvala.

Prof. dr. Zarije Seizović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Prva stvar o kojoj sam govorio, kojom se bavi Haški tribunal je individualizacija krivice. Mislim da njena percepcija u bosanskohercegovačkom društvu i društvima u regionu nažalost nije, i mislim da nikada neće biti, ispravna i jasna. Dakle, kada operišemo terminima „mi“, i „vi“, kada koristimo te zamjenice koje označavaju kolektivitet, odmah zapadamo u zamku da govorimo o kolektivnoj krivici, a krivicu utvrđuje samo sud i to krivicu osobe s imenom i prezimenom.

Ne razumijem zašto bi neko te i te nacionalnosti imao bilo kakav problem sa zločinom, osim da ga osudi kao ljudsko biće, sa zločinom koji je učinio neko upravo te nacionalnosti. Biću najkonkretniji. Zašto bi Hrvat iz zapadnog Mostara osjećao problem zbog zločina koji su počinili Tuta ili Štela?

Zašto bi neko iz Banja Luke osjećao problem jer je neko osuđen pred Haškim tribunalom? Ne mogu sada imena da se sjetim; sigurno ih ima više. Ne treba tako gledati na stvar.

Ja razumijem bol, tugu kao emocije koje su negativne i koje rastaču ličnost iznutra i grozno je da je bilo čije dijete ubijeno i da je bilo ko ubijen. Ali prvi korak, 20 godina nakon što postoji Haški tribunal bio bi da zločine nisu počinili „oni“ nad „nama“, nego je počinio neko ko za to odgovara. Jesu li kazne blage ili nisu, to je druga stvar. Zajednički interes postoji međuentitetski i međuetnički i on se ogleda u sljedećem: majke jednako plaču i u Banja Luci i u Sarajevu i u zapadnom i istočnom Mostaru. One imaju zajednički interes da nađu svoj djecu i da ih na adekvatan način sahrane. Takođe postoji zajednički interes nacionalni i to se ne može zanijekati. Ali interes, recimo, univerzitetskog profesora iz Sarajeva je vrlo sličan interesu univerzitetskog profesora iz Banja Luke i iz Zagreba.

Skratiću da ne bih bio emotivan, a teško je na ovakvim mjestima ne biti emotivan i ne držati ničiju stranu, jer strane u stvari nema. Strana je svima jedna, a to su oni koji su patili i stradali. Želim da podcrtam da zločin ima svoju pravnu kvalifikaciju i njegov naziv je takav i takav. Postoje bitna obilježja bića krivičnog djela i pravnici kažu da je to taj zločin i da ga je počinio čovjek s imenom i prezimenom. „Vi“ i „mi“ i brojanje godina izrečenih zatvorskih kazni za to apsolutno nema mjesta i to se ne može vezivati za nacionalnost već samo za određena lica. Ko ima podatke o izvršenom krivičnom djelu, neka izvoli obavijestiti Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, neka podnese izvještaj, kako se sada to zove, a nekad je to bila krivična prijava.

Hvala lijepo.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Pošto već probijamo termin, daću posljednju riječ Aleksandru Trifunoviću.

Aleksandar Trifunović, urednik medijskog projekta BUKA, Banja Luka, BiH

Ja ću biti kratak i dodaću dvije-tri rečenice.

Gospodin Vučinić je maločas rekao koliko smo odmakli. Vi ste dali jedan solidan rok, nekih pet godina. Ja postavljam pitanje gdje smo mi odmakli od 1992. godine. Možemo li mi bolje od ovog? To je ključno pitanje na-

šeg društva. Ono što nas razlikuje od životinja jeste da ljudska bića mogu da žale drugo ljudsko biće. Onog trenutka kada na isti način posmatramo tuđu bol i poštujemo, a ne negiramo je, onda smo uspjeli. A kada posmatramo jedni druge isključivo kao nacije koje treba žaliti i da iz svoje nacije trebamo žaliti ljude, bojim se da smo tu izgubili u toj demonizaciji na kojoj je javno mnijenje svakodneвно sve radi. Bojim se da gubimo taj neki svoj primarni ljudski oblik. Teško je, ali mi se moramo suočiti s onim što se desilo. Moramo pričati o tome jedni s drugima. Živjeti nam je ovdje. Ali postavlja se pitanje možemo li bolje od ovog. Nažalost, mislim da sam još više razočaran nego prije 15 minuta kada sam rekao ono što sam imao reći.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, Aleksandre.

Nažalost, moram privesti kraju rad ovog prvog panela zato što smo već probili termin, a moramo se držati njega. Zapisala sam ko je podigao ruku, a nije imao priliku da postavi pitanje. Neki paneli su usko povezani i pitanja koja nismo mogli čuti čućemo na tim panelima koji se tiču arhiva, informativnih centara i slično. Imamo panel koji je isključivo posvećen tome, pa nisam htjela da trošimo vrijeme na ovome. Želim da se zahvalim svim našim panelistima. Čuli smo, tema je vrlo emotivna i još uvijek zapaljiva i nadam se da ćemo u toku dana moći doći do nekih konkretnih zaključaka. Hvala.

PANEL 2:

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU NAKON MEĐUNARODNOG SUDA - ULOGA MEHANIZMA ZA MEĐUNARODNE KRIVIČNE SUDOVE (MMKS), NACIONALNIH PRAVOSUĐA I VANSUDSKIH MEHANIZAMA ZA UTVRĐIVANJE ČINJENICA

Moderator:

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, Bijeljina, BiH

PANELISTI:

- Martin Petrov, šef Kabineta sekretara, MKSJ
- Ibro Bulić, tužilac, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine
- Nidžara Ahmetašević, novinar i analitičar, BiH
- Doc. dr. sc. Goran Šimić, profesor, član Ekspertske radne grupe za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH
- Dino Mustafić, pozorišni i filmski reditelj, BiH

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala vam najljepša.

Ovaj drugi panel će tematski biti usko vezan za prvi, tako da neka od vaših pitanja za koja smatrate da su ostala možda neodgovorena, sigurno će biti odgovorena kroz panel ili diskusiju koja će slijediti. Ovaj panel će imati jednu poprilično tešku notu, s obzirom da ćemo razgovarati o budućnosti bavljenja prošlošću. Sagledaćemo kako i šta treba da uradimo u procesu suočavanja s prošlošću u nekom budućem periodu nakon što Međunarodni krivični sud okonča svoj rad, nakon što sav teret bude pao na domaće pravosuđe čija uloga u suočavanju s prošlošću je nesporna. Dakako da su i Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju kao i domaće pravosuđe, kao i suđenja za ratne zločine na ovim teritorijama koji su se desili u trećim drža-

vama nesporno imali uticaja na procese utvrđivanja činjenica, pa možda. u nekom užem smislu, i na procese suočavanja s prošlošću.

Ali realnost u kojoj mi svi živimo i sa kojom se mi svaki dan suočavamo, a prvenstveno vi koji sjedite u ovoj sali, jeste da su ti procesi suočavanja s prošlošću u nekom širem društvenom kontekstu, možda tek na početku, ako su uopće počeli. Stoga, tokom ovog panela uvaženi panelisti će govoriti i o tome šta i kako možemo učiniti više na tom pitanju, šta i kako drugi akteri mogu i trebaju doprinijeti tom procesu. Možda ćemo odgovoriti na pitanje jednog od panelista iz prethodnog panela koji je pitao da li mi možemo bolje od ovoga.

Danas su nama u ovom panelu gospodin Martin Petrov, šef Kabineta sekretara Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju; Ibro Bulić, tužilac iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine; Nidžara Ahmetašević, novinarka; doktor Goran Šimić, član ekspertne radne grupe za izradu Strategije tranzicijske pravde za Bosnu i Hercegovinu i profesor na fakultetu; i gospodin Dino Mustafić, pozorišni i filmski reditelj.

Gospodine Petrov da počnemo s Vama s obzirom da Vi dolazite s Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju koji uskoro okončava svoj mandat. Kakvo je vaše viđenje onoga što će se desiti u budućnosti u tom procesu suočavanja činjenica i suočavanja s prošlošću?

Martin Petrov, šef Kabineta sekretara MKSJ-a

Hvala, Aleksandra. Dobar dan svima. Veliko mi je zadovoljstvo što sam ovdje s vama danas i što vam se mogu obratiti u okviru ovog panela. Govorićemo o aktivnostima nakon zatvaranja MKSJ i nekim daljim institucionalnim aktivnostima.

Čuli smo u prethodnom panelu mnoga očekivanja o tome šta je MKSJ mogao uraditi bolje. Čuli smo da postoje mnoga nezadovoljstva o tome šta MKSJ nije postigao po mišljenju određenih grupa.

Međutim, MKSJ nikada nije ni imao svrhu rješavanje svih problema koji su nastali kao rezultat sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Tribunal je imao vrlo konkretan mandat i što je najbitnije njegova namjera je uvijek bila da funkcioniše kao privremena institucija, da sudi počinioce najtežih krivičnih djela u Bosni i Hercegovini i da nakon toga završi sa svojim radom ostavljajući prostora domaćim pravosuđima da procesuiraju ratne zločine na nacionalnom nivou. To je upravo ono o čemu ćemo govoriti u našem panelu.

Kao što ste već čuli, Rezidualni mehanizam za međunarodne tribunale je

uspostavljen. To je način na koji je Savjet bezbjednosti omogućio jednu institucionalnu platformu za nastavak rada MKSJ-a koja će omogućiti domaćim pravosuđima da nastave s procesuiranjem predmeta ratnih zločina.

Institucionalni razvoj, kako sam rekao, je jedan nov pojam. Mehanizam je uspostavljen u decembru 2010. i nastaviće s osnovnim funkcijama MKSJ-a i Tribunala za Ruandu. To ne iznenađuje jer je jasno da kada se tribunali zatvore, postoji čitav niz funkcija koje se moraju nastaviti uključujući pomoć i podršku domaćim pravosuđima. Ova dva tribunala su usko saradivala sa Savjetom bezbjednosti Ujedinjenih nacija, ali postoji sada novo tijelo o kojem ste čuli, ali ne znam da li znate o čemu se radi. Tijelo koje je uspostavljeno u julu 2012.

Radi se o jednom tijelu koji predstavlja jedinstvenu instituciju, ali s dva odjela. Jedan je za MKSJ i počće s radom 1. jula 2013. u Hagu, a jedan za Tribunal za Ruandu ima sjedište u Aruši. Taj odjel u Aruši je započeo s radom u julu 2012. Što se tiče strukture, biće veoma sličan MKSJ-u: imaće jednog predsjednika, jednog glavnog tužioca i jednog sekretara. Biće to veoma mala, ali efikasna organizacija i imaće privremeni mandat kao što je to bio slučaj i s MKSJ-om.

Koje su glavne karakteristike Mehanizma? Kao prvo, ne trebamo posmatrati ovaj Mehanizam kao neki mini MKSJ jer ima mandat samo da nastavi s osnovnim funkcijama Tribunala, a o tome ću nešto kasnije govoriti. Osim toga funkcionisaće kao privremena institucija i ocjena za postojanje ovakve institucije će se provoditi svake dvije godine. Mehanizam će početi s radom dok Tribunal još postoji, tako da će tokom određenog perioda Tribunal i Mehanizam postojati istovremeno, ali samo jedna institucija će imati nadležnost u nekim stvarima. Ono što je najbitnije za nas ovdje je to da je Savjet bezbjednosti odlučilo da će države osigurati aranžmane da se poduzme potrebne mjere da primjene Statut Mehanizma u domaćim pravosuđima.

Osvrnuću se kratko na osnovne funkcije, čisto pravosudne funkcije. To je potraga za bjeguncima, što više i nije relevantno jer su sve osobe za kojima je raspisana potjernica i uhapšene. Trebamo imati na umu da će se svakom žalbom najavljenom nakon jula 2013. godine, baviti Mehanizam, a ne MKSJ. U ponovnom suđenju osoba koje su optužene na MKSJ-u, datum koji je relevantan je 1. jul 2013. Ako se donese odluka o ponovnom suđenju nakon tog datuma, Mehanizam, a ne MKSJ je odgovoran za suđenje.

Ako je određeni zahtjev podnesen nakon 1. jula 2013. godine, onda će Mehanizam da ga razmatra. Što se tiče ustupanje predmeta, s čisto pravosudne strane, kao što i sami znate, svi naši predmeti su u toku i neće se ustupati.

Što se tiče pravosudnih funkcija, postoji čitav niz koji će biti veoma važni za sve nas, kao što je zaštita svjedoka. Zaštita svjedoka se očigledno ne završava sa završetkom rada MKSJ-a, odnosno potreba za pružanje zaštite svjedocima. Neće samo ostati na snazi postojeće zaštitne mjere, nego će Mehanizam odgovarati na zahtjeve u vezi sa zaštitom korištenja određenih prava. MKSJ će biti zadužen samo za zaštitne mjere u predmetima koji su u toku do njihovog završetka. Svi drugi predmeti zaštite svjedoka u završenim predmetima biće u Mehanizmu nakon 1. jula 2013.

Još jedna bitna stvar je nadgledanje provođenja presuda. MKSJ ima dogovor s nekoliko zemalja za izvršenje kazni i takođe je odgovoran za nadgledanje izvršenja kazni. Nakon 1. jula 2013. ta nadležnost prelazi na predsjednika Mehanizma. Od 1. jula 2013. svi zahtjevi za ranije puštanje ili smanjenje kazne razmatraće Mehanizam, a ne MKSJ.

Posljednje dvije funkcije su pružanje pomoći domaćim pravosuđima. Tu govorimo o dokazima koji su potrebni za suđenja u domaćem pravosuđu u predmetima koji se procesuiraju, zatim mogućnost svjedočenja u tim predmetima. Od 1. jula 2013. , koji je jako bitan dan, ta će nadležnost preći na Mehanizam.

I na kraju vođenje arhive. Savjet bezbjednosti je odlučilo da će arhiva Tribunala biti locirana zajedno s Mehanizmom. To znači da nema sumnje da će Mehanizam imati nadležnost da vodi arhivu, odnosno da obezbijedi pristup arhivama za zemlje bivše Jugoslavije.

Šta to znači u praksi? To znači da će od 1. jula iduće godine Mehanizam biti vaša kontakt organizacija za ova pitanja. To znači da će funkcije koje su trenutno funkcije MKSJ-a preći na Mehanizam i da će Mehanizam imati isključivu nadležnost da se njima bavi. To je bitna promjena i vrlo je važno da svi budu dobro obaviješteni o tome, jer će ove rezidualne funkcije o kojima sam govorio biti način na koji će Mehanizam, koji je uspostavio Savjet bezbjednosti, pomoći za nastavak procesuiranja ratnih zločina. Mehanizam je tu da pomogne domaćim pravosuđima da izvrše svoju funkciju.

I još ću kratko reći: Savjet bezbjednosti je konkretno prepoznao potrebu za uspostavljanjem ovih mehanizama u tu svrhu da se nastavi posao MKSJ-a, omogućavajući domaćim pravosuđima da nastave s tim radom. Mislim da ću se ovdje zaustaviti za sada.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala Vam, gospodine Petrov. S obzirom na kontekst, bez odlaganja ćemo dati riječ gospodinu Ibri Buliću iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine. Izvolite.

Ibro Bulić, tužilac, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine

Poštovane dame i gospodo, dozvolite mi da se zahvalim u svoje ime i u ime Tužiteljstva na prilici koju smo dobili da učestvujemo na ovoj izuzetno važnoj konferenciji.

Tokom godina tužitelji u Bosni i Hercegovini zaprimili su prijave protiv više hiljada osoba koje se sumnjiče da su izvršile ratni zločin. Svaka od tih prijava zahtjeva studioznu i temeljitu provjeru prije nego što se ta lica optuže i izvedu pred sud. To su dugotrajni postupci, a neki od njih traju više godina jer tužitelji traže dokaze koji će dokazati svaku činjenicu izvan razumne sumnje kako bi se obezbijedila pravičnost i zadovoljila pravda.

Stalan je pritisak žrtava da se brže procesuiraju predmeti zločina i da se počinitelji kazne, što je i razumljivo. U Bosni i Hercegovini se mora stvarati atmosfera u kojoj počinitelji zločina neće uživati status nacionalnih heroja i u kojoj će žrtve i svjedoci slobodno i bez pritiska i straha svjedočiti na sudovima. Mora se osigurati sigurno okruženje i, podrška za svjedoke zločina da pred sudove dolaze bez etničke pristrasnosti ili s manje straha od osude ili osvete okoline iz koje dolazi počinitelj zločina. U izgradnji povjerenja među narodima ne može biti uključeno samo pravosuđe na procesuiranju zločina, već se moraju uključiti i druge institucije i slojevi društva, vladine i nevladine organizacije.

Osnivanje Suda Bosne i Hercegovine i Tužilaštva Bosne i Hercegovine, koji su s radom u punom kapacitetu počeli 2005. godine, označilo je prekretnicu u procesuiranju ratnih zločina. Općenito govoreći Sud Bosne i Hercegovine provodi pravične postupke u kojima se poštuju standardi zaštite ljudskih prava. Izrada i usvajanje državne strategija za rad na predmetima ratnih zločina predstavlja značajan napor za rješavanje sistemskih problema koji sprječavaju efikasno procesuiranje predmeta ratnih zločina. Sudovi i tužiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distriktu su takođe značajno doprinijeli istragama, krivičnom gonjenju i suđenjima u manje složenim i osjetljivim predmetima ratnih zločina.

Bez obzira na ove pozitivne korake u privođenju optuženih za ratne zločine pred lice pravde, postoji niz problema koji su prepreka efikasnom rješavanju neriješenih predmeta ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Najveći problem predstavlja složen zakonski okvir za procesuiranje ratnih zločina u Bosni i Hercegovini o čemu je moj uvaženi kolega, sudac Vučinić maločas govorio. Ključni elemenat za uspješno provođenje strategije je prenošenje vođenja postupaka u manje složenim predmetima pravosuđu u entitetima, što će omogućiti Tužiteljstvu i Sudu Bosne i Hercegovine da svoje resurse usmjere na složenije predmete.

Zadovoljenju pravde kroz krivične postupke vrijeme nije dobar saveznik jer počinitelji koji su se u vrijeme zločina nalazili na ključnim komandnim dužnostima u policiji ili vojsci bili su u pedesetim godinama života ili i stariji, tako da mnogi od njih danas nisu među živima. Slična je situacija i sa svjedocima koji umiru ili koje su životne sudbine odvela na različita mjesta u svijetu i ne zna im se adresa. Čak i kada pravosudni sistem funkcionise relativno dobro, etničke i vjerske tenzije koje su prisutne u Bosni i Hercegovini mogu postati takve da pravosuđe takođe postane kontaminirano i pokaže se nesposobnim da postupa kada je riječ o ratnim zločinima.

U Bosni i Hercegovini postoji u određenim krugovima nedostatak političke podrške procesuiranju predmeta ratnih zločina, a to se može vidjeti u kampanjama napada na pravosudne institucije, uplitanjima u postupke, pokušajima podrivanja postojećih reformi pravosuđa i zakonodavstva, te u negiranjima ratnih zločina utvrđenih pravomoćnim presudama. Nepovjerenje postoji uprkos važnim reformama pravosuđa i nepostojanju dokaza o pristrasnosti u vođenju postupaka. To ukazuje na zabrinutost da negativni uvjeti u javnosti otežavaju pravosuđu da se odbrani od namjernih pokušaja dezinformiranja javnosti i da provode adekvatne aktivnosti u komunikaciji s javnošću.

U odjelima Suda i Tužiteljstva bili su prisutni međunarodni suci i tužitelji, advokati, istražitelji, stručnjaci u programu zaštite i podrške svjedocima kao i druge zvanične osobe na pružanju podrške. Ta međunarodna prisutnost je stvorila vrlo vrijedno iskustvo za domaće suce i tužitelje. Na nivou Suda Bosne i Hercegovine jedinica za podršku zaštite svjedoka i odsjek za brigu o svjedocima rade na zaštiti i podršci svjedocima u postupcima koji se vode i pred Odjelom za ratne zločine i pred Odjelom za organizirani kriminal.

Kada je riječ o Haškom tribunalu, važno je istaknuti da je on procesuirao najviše državne, vojne, političke, civilne i policijske zvaničnike, premijere, ministre, generale, itd. koji su za vrijeme zločina bili na najvišim po-

zicijama, bili kreatori, naredbodavci itd. Haški tribunal već mnogo godina aktivno uspostavlja kontakte između Tribunala i regionalnih aktera u pravosudnom sistemu, država, pravnih sljedbenika SFRJ. Ove veze je često pomagala Organizacija za sigurnost i saradnju Evrope (OSCE) i druge organizacije koje su bile zainteresirane za jačanje domaćih kapaciteta u vezi s međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Kontakti između domaćih i njihovih međunarodnih stručnjaka, kao i između domaćih stručnjaka i raznih pravosudnih sistema su često davali priliku za prenošenje relevantnog znanja i stručnosti, što treba činiti i u budućnosti.

Aktivnosti otvaranja prema zajednici su ključne za razumijevanje procesa suđenja, a pomažu i članovima različitih zajednica u prihvatanju zajedničke interpretacije ratnih događaja. Nedostatak tačnih i javnosti pristupačnih informacija u suđenjima za zločine počinjene tokom rata podstiče samo špekulacije i nesporazume. Međunarodno humanitarno pravo predstavlja veoma obimnu i složenu pravnu materiju. Sudska praksa međunarodnog humanitarnog prava razvijena je na sudovima pojedinih država i na međunarodnim sudovima kao što su bili Međunarodni Tribunal u *Nirnbргу* i u Tokiju, i odnedavno Haški tribunal.

Krivično-pravni standardi međunarodnog prava uvršteni su u krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine što će osigurati pravnu sigurnost i zaštitu ljudskih prava na prostoru cijele Bosne i Hercegovine. Primjena sadašnjeg Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u skladu je s pravnom filozofijom Evropskog suda za ljudska prava prema kojem zločini mogu biti kažnjeni čak i kada to nije specifično navedeno u krivičnom zakonu koji je bio na snazi u vrijeme počinjenja zločina, a ako je optuženi u vrijeme počinjenja zločina svjestan i može uvidjeti krivičnu odgovornost za to djelo, kao što je npr. krivično djelo zločin protiv čovječnosti.

Praksa Suda Bosne i Hercegovine i lokalnih sudova koji postupaju u predmetima ratnih zločina u Bosni i Hercegovini uveliko se oslanja na prihvaćene standarde u praksi Haškog tribunala. Kao jedna od važnih međunarodno priznatih standarda međunarodnog krivičnog prava koji je izbrušen u praksi Haškog tribunala je komandna odgovornost kao oblik individualne krivice, a koja nastaje nečinjenjem. Nadređeni je odgovoran za zločine koje su počinili njegovi potčinjeni, a koje je propustio da spriječi ili kazni, za razliku od zločina koje je naredio. Kao dio međunarodnog običajnog prava doktrina odgovornosti je 1977. godine kodifikovana i dopunskim protokolom Ženevske konvencije koji se odnosi na međunarodne oružane sukobe.

Sudska praksa Haškog tribunala je usvojila i standard udruženog zločinačkog poduhvata kao oblika krivice koji se pojavljuje u tri kategorije, a o čemu je takođe sudac Vučinić govorio, pa ja neću o tome.

Ja bih više imao kazati o utvrđenim činjenicama u pravosudnim presudama Haškog tribunala koje predstavljaju vrijedan alat i dokaz za tužioce u Bosni i Hercegovini koje sve više i više koriste u svojoj praksi. U praksi Suda Bosne i Hercegovine se koriste i koristiće se preuzeti standardi dokazivanja elemenata krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava utvrđenih u praksi Međunarodnog tribunala, a naročito standardi dokazivanja za komandnu odgovornost, udruženi zločinački poduhvat, progone, kršenje zakona i običaja ratovanja, širok i sistematičan napad na civile, terorisanje civila, etničko čišćenje, karakter oružanih sukoba, diskriminatornu namjenu, silovanje, seksualno zlostavljanje itd. Mnogo je standarda koje sudovi u Bosni i Hercegovini polako preuzimaju i koriste u svojoj praksi.

Tužiocima u Bosni i Hercegovini na raspolaganju stoje i odgovarajuće baze dokaza Haškog tribunala koje predstavljaju neiscrpan izvor dokaza koje mogu koristiti. Još uvijek postoji problem što mnogi tužioci još uvijek nemaju lozinku za pristup toj elektronskoj bazi, ali nadam se da će i to pitanje u budućnosti biti što prije riješeno.

Molim vas dozvolite mi da iznesem i probleme koje imaju tužioci u Bosni i Hercegovini, a tiču se odnosa s Haškim tribunalom. Sudovi, a posebno tužilaštva imaju problem u korištenju dokaza svjedoka koji su pod mjerama zaštite svjedočili pred Haškim tribunalom. Korištenje transkripta svjedočenja svjedoka pod zaštitom postalo je kompleksno pitanje s ograničenom upotrebom jer takvi transkripti i kad se prevedu na neki od B/H/S jezika, nemaju potrebnu dokaznu snagu i značaj ako se ti svjedoci ne pojave pred sudom radi unakrsnog ispitivanja suprotne strane. Mnogo je primjera da nije došlo do promjene mjera zaštite svjedoka koji su svjedočili pred Haškim tribunalom u svrhu otkrivanja njihovog identiteta na konkretnim predmetima, iz prostog razloga jer svjedoci na to nisu dali pristanak, a zbog čega su izostala vrlo važna svjedočenja pred Sudom Bosne i Hercegovine. Zbog toga je potrebno iznaći odgovarajuće instrumente i mehanizme da se stranama u postupcima u Bosni i Hercegovini omogući lakše i potpunije korištenje ovih dokaza.

Zapisi nastali u radu Haškog tribunala, posebno zapisi zatvorenih sjednica sudskih vijeća, predstavljaju poseban problem jer se u njima kriju imena neposrednih izvršilaca zločina, imena osoba koje bi mogle svjedočiti o nekim zločinima ili upućuju na dokaze do kojih bi tužioci mogli doći. Nakon prestanka mandata Haškog tribunala ostaće ogromna količina dokumentne građe u papirnoj, elektronskoj, audio ili video tehnici koja je dijelom javne, operativne ili strogo povjerljive prirode i kojom je potrebno da upravlja odgovarajuće tijelo. Naš je prijedlog sve više izražen da to bude Sud Bosne i Hercegovine za što imam više argumenata, ali zbog kratkoće vremena ja bih tu završio.

Hvala lijepa.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala, gospodine Buliću. Biće sigurno prilike da u okviru diskusije još iznesete neke od vaših stavova. Nesporno je da sudovi, što Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju, kao i sudovi u regionu i u Bosni i Hercegovini, imaju važnu ulogu u utvrđivanju činjenica i djelomično u suočavanju s prošlošću. No, ono s čime se mi suočavamo i vidimo u svakodnevnom životu jeste da taj proces suočavanja s prošlošću ne može da bude u potpunosti pokriven od strane pravosudnih institucija. Gospođa Nidžara Ahmetašević, novinarka koja se ovim pitanjem bavi nekoliko godina, sigurno se može osvrnuti na to. Šta još treba uraditi po tom pitanju i koja je važnost i uloga medija u tom procesu?

Nidžara Ahmetašević, novinar i analitičar, BiH

Hvala, Aleksandra. Dobar dan.

Ja u stvari smatram tu ulogu medija jako značajnom, i pored sudova i pravosudnih organa jednom od najznačajnijom, jer javnost jako teško dolazi do informacija o onome što se dešava u sudnicama ako mediji tu ne igraju svoju ulogu. Ta uloga medija nekada je zaboravljena i vrlo često zanemarena od strane sudija i tužilaca koji po prirodi svoga posla vrlo teško shvataju kolika je naša važnost i šta je to što mi radimo te da smo mi kanal koji im vrlo često pomaže da dođu do javnosti.

Oni koji ne zaboravljaju ulogu medija i njenu važnost su, nažalost, političari. Svjesni smo da već više od 20 godina puno stvari koje su izašle u medijima, a tiču se rada sudova i odluka koje su sudovi donijeli, političari su iskoristili da bi ostvarili svoje ideje. Iskoristili su skrivene poruke koje su izlazile iz sudova u korist propagande. Naime, svi znamo da naročito u regionu političari imaju veoma bliske kontakte s medijima. Puno je medija u ovoj zemlji, a vjerujem i u susjednim zemljama, koji su pod direktnom vlašću političara. Kada ti mediji izvještavaju o procesima protiv optuženih za ratne zločine, najčešće pišu ono što političari koji njima vladaju od njih traže. Tako mi, 20 godina nakon što je počeo rat, čak i onda kada imamo sudove kao što su Haški tribunal, sudovi u regionu i ovaj naš Sud u Sarajevu, i dalje vrlo često čujemo u javnosti parole i negiranje onoga što je utvrđeno na sudovima. Čujemo to ne samo od političara; mislim da su političari za to odgovorni, a pomogli su im i mediji što je jednostavno zaživilo među svima nama. Stalno se to vrti.

I mi se teško možemo odvojiti od toga sve dok mediji imaju takvu ulogu kakvu imaju, odnosno sve dok sudovi i tužilaštvo zanemaruju važnost medija. Ja znam da je sudijama i tužiocima vrlo teško raditi s nama novinarima. Znam da tako treba i biti u mnogim slučajevima. Ali kada su ovakvi procesi u pitanju, procesi protiv optuženih za ratne zločine, oni moraju biti otvoreniji. Naš državni Sud i Tužilaštvo su imali vrlo važnu lekciju da nauče od Haškog tribunala i bojim se da tu lekciju nisu naučili. Haški tribunal je izgubio nekih pet-šest godina dok su shvatili da se moraju više otvoriti prema medijima.

Onda su shvatili da se moraju otvoriti i počeli su se otvarati, ali ni oni do prije par godina nisu znali kako da rade sa nama. Dobijali smo informacije na kašičicu, ljudi koji su davali informacije nisu bili ljudi koji poznaju region i jezike regiona i mnogim je novinarima to otežavalo rad. Uvijek su davali informacije samo onoliko koliko je to Hagu trebalo, odnosno kome već u tom trenutku. Tako da su i oni u nekom trenutku igrali neku vrstu igre u toj masovnoj propagandi i igri s javnošću; naravno, išli su u potpuno drugom smjeru. Puno toga je izgubljeno i mislim da su to političari, barem u ovoj zemlji, jako dobro iskoristili.

Ono čemu smo danas svjedoci, što se dešava u Bosni i Hercegovini je da su nedavno doneseni neki zakoni koji izuzetno ograničavaju rad medija kada je u pitanju izvještavanje o procesuiranju ratnih zločina. Nama to smeta i otežava nam rad. To Tužilaštvu i Sudu ne pomaže mnogo, ali novinari će naći svoj put. Ili ga neće naći, pa neće nikako izvještavati. Političari će naravno to da koriste na vrlo lijep način, njihovi kanali su uvijek svi otvoreni. Ko je na kraju žrtva? Javnost. Na kraju su žrtve oni zbog kojih i Sud i mi radimo. Ja mislim da je to jako bitno pitanje i da sudovi kao i nevladin sektor, koji nekada nije svjestan naše uloge i šta novinari ovdje rade i koji je naš zadatak, moraju malo više da se otvore prema medijima.

A ono što mediji moraju raditi je da budu profesionalni u svom radu. Biće profesionalniji što im je više informacija dostupno, odnosno što više nauče o tom procesu da bi mogli te informacije pravilno prenijeti dalje. Na taj način, ako imaju informacije s kojima barataju, oni će se mnogo lakše moći boriti protiv pritisaka koji dolaze od političara. Vjerujem da će se barem jedan dio medija, a uvijek ima medija koji rade za političare, izboriti i slomiti barikade koje nas tjeraju da govorimo u terminima „mi“ i „oni“, da zaboravimo da ratni zločinci imaju svoje ime i prezime, da to nisu grupe, da to nisu „oni“ koji su nama nešto uradili, već se tu svako zove svojim imenom i prezimenom, kako zločinac, tako i žrtve.

Hvala.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala Vam, Nidžara. Koji mehanizmi još trebaju da postoje u Bosni i Hercegovini pored suđenja ratnih zločina? Profesore Šimiću, izvolite.

Doc. dr. sc. Goran Šimić, profesor, član Ekspertne radne grupe za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH

Dobar dan. Poštovane dame i gospodo, dopustite da vas pozdravim. Ja ću ovo izlaganje pokušati da sažmem jer je dosta toga rečeno od onoga što bih ja mogao reći kao neko ko se bavi krivičnim pravom, suđenjima za ratne zločine i tranzicijskom pravdom.

Želio bih ovo izlaganje započeti svojom impresijom o radu Haškog tribunala u zadnjih 20 godina, a koje se djelomično nastavlja na ono što smo čuli u prethodnom panelu. Da li ja mislim da je Haški tribunal savršen sud? Bože sačuvaj, ni blizu. Da li mislim da je dobro uradio sve što je uradio? Ne mislim. Da li mislim da bi svijet bio bolji da nije bilo Haškog tribunala? Ne mislim. Da li mislimo da se trebamo odreći automobila i javnog prijevoza samo zato što zagađuje okolinu? Ne mislim. Mislim da smo mi ponekad previše kritični prema radu Haškog tribunala. Zaboravljamo da je Haški tribunal počeo, kako mi u Bosni i Hercegovini slikovito kažemo, s ledine, da je počeo ni od čega, da je počeo kao presedan i kao novorođenče međunarodne zajednice, koje po nekim tumačenjima Carle Del Ponte u njenoj knjizi, ako je vjerovati, nije nikad trebao ni zaživjeti.

S druge strane mislim da mi, građani Bosne i Hercegovine i institucije Bosne i Hercegovine, trebamo biti iskreni u jednoj drugoj stvari. Koliko smo mi doprinijeli radu tog Suda ili ga otežali? Mislim da ćemo u godinama koje su pred nama morati biti iskreniji prema sebi i vidjeti koliko smo otežavali rad tog Suda više nego što smo mu doprinosili. Naravno, ne mislim da je Haški sud savršen sud, ali zaista mislim da bi bez njega svijet bio mnogo lošije mjesto za življenje.

Drugo, moramo biti iskreni pa reći da je Haški tribunal postavio značajne temelje za uspostavljanje nekih drugih sudova. Ono što je nama svima najznačajnije, ja ne mislim da su žrtve samo ljudi koji su bili direktno pogodeni, koji su stradali, bili mučeni, zatvoreni u logorima, zatvorima. Svi smo mi na teritoriji bivše Jugoslavije žrtve onoga što se dogodilo od 1992. do 1995. godine, a posebne su žrtve građani i građanke Bosne i Hercegovine, jer nas ta prošlost i dan-danas onemogućava da krenemo naprijed.

Ne treba biti previše pametan i ne treba biti doktor nauka. Živimo svaki dan u zemlji u kojoj nas prošlost još uvijek drži zarobljenima. Mislim da bez rada Haškog tribunala nikada ne bismo dobili priliku da se oslobodimo stege koju smo imali i da nikada ne bismo imali hrabrosti i snage da procesuiramo najviše dužnosnike svih naših država, političke, vojne i druge osobe za koje se u konačnici pokazalo da su odgovorne za ono što se nam svima zajedno dogodilo.

Da li je doprinos sudova ono što nam zaista treba ili nam treba nešto više od toga? Ja sam po vokaciji pravnik i možda ću reći bogohulne riječi u narednih deset minuta, ali ja zaista ne mislim da su sudovi dovoljni. Sudovi i suđenja apsolutno jesu potrebni. Potrebni su društvima kao što su Bosna i Hercegovina i zemlje bivše Jugoslavije, pa i sve zemlje u svijetu. Mi se ovdje bavimo svojom mukom, ali ako uzmete atlas svijeta, vidjećete da u ovom trenutku postoji na desetke ili stotine mjesta gdje ljudi pate podjednako kao što smo i mi patili, a možda pate i na gori način nego što smo mi patili.

Potrebni su nam sudovi, ali sam isto tako svjestan i potpuno ubijeden, i nadam se da dijelite moje mišljenje, da je rad Haškog tribunala zadnjih 20 godina svima nama ponudio istinu da suđenja jednostavno nisu dovoljna. Sudovi neće podizati spomenike i neće utvrđivati poimenični popis žrtava. Sudovi će suditi o predmetima koji iz Tužilaštva dođu pred njih, a ne o svim mogućim predmetima. Ako uzmete Zakon o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine, vidjećete da oni nikada neće utvrditi istinu o događanjima u Bosni i Hercegovini jer jednostavno u Zakonu ta odredba ne postoji. Sud nije dužan da utvrđuje istinu već on utvrđuje činjenično stanje kako bi utvrdili da li je određena osoba kazneno odgovorna ili nije i to predstavlja njegov rad. Sudovi evo, drago mi je da je potpredsjednik Tribunala rekao da Haški tribunal nikada nije stvorio platformu za žrtve, neće davati imena ulicama, neće davati imena vrtićima, podizati spomenike, memorijalizirati žrtve.

S druge strane, suđenja u Bosni i Hercegovini, poglavito u njoj, imaju četiri ozbiljna nedostatka koja će nam, po meni, ako ih ne otklonimo, zauvijek onemogućiti da sudimo na pravičan način svima onima koji se tamo nađu. Prvo, mislim da mi imamo nevjerovatnu situaciju koja nam onemogućava da se ozbiljno pozabavimo tim pitanjima. Meni je naprosto nevjerovatno da se do sada nije riješila ta situacija, a to je da imamo potpuno nesiguran pravni okvir o tome kako bi trebalo raditi. Sud Bosne i Hercegovine radi po jednom, a onda i po drugom zakonu, entitetski sudovi rade po drugom zakonu, a onda i po prvom zakonu; i sad imamo jedan potpuni miks da više ne znamo koji je koji zakon i koji bi stvarno zakon trebalo primijeniti. Mislim da je to apsurdno i da potkopava inače pravedna nastojanja društva

da uistinu utvrdi odgovornost svih onih koji su se tamo našli. S druge strane, oni koji su se tamo našli kao osuđene osobe imaju pravo na pravično suđenje ma šta oni uradili u našem društvu.

Drugo, kazne koje se izriču su potpuno neadekvatne. Ne radi se o visini kazne. Ja ne mislim da onome ko je dobio šest godina zatvora treba dati 20 godina zatvora. Kada bismo mu dali 600 godina zatvora, ne bismo postigli ništa. Ja uistinu mislim i drago mi je da je tu i potpredsjednik Suda koji će možda čuti moju misao i prenijeti je dalje u Ujedinjene narode da bi međunarodna zajednica trebala razmisliti o proširenju kataloga kazni za ratne zločince. Po mom skromnom uvjerenju kazna zatvora je neadekvatna kazna za nekoga ko je ubio 50 članova obitelji, koji je silovao djevojčicu od šest mjeseci, koji je učestvovao u genocidu, progonu, ubijanju, sakaćenjima. Ne radi se o tome da je kazna od 12 godina neadekvatna. 600 godina je neadekvatno. Zašto? Zato što tu nigdje nema žrtve.

Ono što je moja najveća zamjerka Haškom tribunalu i Sudu Bosne i Hercegovine i svim sudovima u Bosni i Hercegovini što je žrtva na margini događanja. Mi smo ovdje, gospodo i dame, zato što smo žrtve, a ne zato što smo počinitelji. Žrtve su pokrenule priču o suđenjima. Ono što nam se dogodilo i ono što se dogodilo našim najmilijima treba biti u centru pozornosti. Zakon o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine je jednostavan primjer. Vidjećete da se u njegovih 350 ili 400 članaka počinitelj spominje u njih 90 posto. Ima pravo na pravično suđenje, ima pravo da bude nevin ako mu tužitelj ne dokaže krivicu, što je ogroman standard, ima pravo na branitelja, ima pravo na komunikaciju. Ima pravo, ima pravo... Stalno na nešto ima pravo, što je sasvim uredu.

Ali hajdemo to posmatrati iz pozicije žrtava. Pogledajte samo u koliko se članaka spominje žrtva. Mislim da ćete vrlo brzo prestati brojati jer se ne spominju. One se spominju samo kao neko ko može tražiti odštetu. Volio bih da mi neko kaže u kojem predmetu je neko ostvario tu odštetu. Mislim da takve osobe nema u Bosni i Hercegovini ili ja za to nisam čuo. Fokus treba biti na žrtvama. Žrtve su one koje su stvorile sve ovo na svojim dušama i na dušama njihovih najmilijih. Zbog njih smo ovdje.

Treće i četvrto neću elaborirati jer bih želio još nešto reći u ovih mojih pet-deset minuta. Takođe sporazum o krivici predstavlja veliki problem u Bosni i Hercegovini. To je jedan hvale vrijedan instrument, ali je u predmetima ratnih zločina vrlo, vrlo upitan.

I konačno, tu je utvrđivanje istine. Suđenja su uredu, ali nama treba istina. Budućnost društva se ne gradi samo na suđenjima, već se ona gradi na

pravdi i na istini. Bez pravde i istine za sve žrtve u Bosni i Hercegovini, ne za srpske, ne za hrvatske, ne za bošnjačke, ne za ostale, nego za sve žrtve mi se nećemo dalje pomaknuti odavde. Šta bismo još mogli uraditi osim tih suđenja?

Kao što sam rekao, mislim da je u zadnjih deset-petnaest godina postalo sasvim jasno da suđenja nisu dovoljna. Suđenja su uredu i fenomenalna su stvar. Ona utvrđuju određeni segment istine i jasno govore o tome ko je zločinac, a ko žrtva. Ali ona jednostavno nisu dovoljna. Ona ne nude reparaciju, ne nude reformu institucija, ne nude *vetting* službenika, ne nude da nastavnici, učitelji uče djecu o onome što se dogodilo, ne nude udžbenike historije, ne nude rehabilitaciju žrtvama PTSP-a itd.

Ono što ja smatram i nadam se da će se to i dogoditi i u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama, je da ćemo u budućnosti prepoznati da moraju postojati drugi mehanizmi i aktivnosti često nazivane tranzicijskom pravdom, suočavanje s prošlošću i druge aktivnosti, a koje će omogućiti da svi građani Bosne i Hercegovine bez obzira na etničku, vjersku, religijsku ili kakvu drugu pripadnost, pronađu zadovoljenje za ono što im se dogodilo u ratu. Bez toga budućnost Bosne i Hercegovine ili budućnost bilo kojeg društva, siguran sam, biće neizvjesna. Ako pogledate samo historiju Bosne i Hercegovine, vidjećete da mi prilično dug vremenski period mi jedni drugima izvlačimo ono što se dogodilo u historiji i da ono što se dogodilo od 1992. do 1995. nije samo izolirani incident u historiji ovog naroda. Jednostavno, postoji niz uzroka koji su doveli do toga. Sudovi se neće time baviti. Sudovi će se baviti samo suđenjima o onome iz 1992. do 1995.

Prema tome, apsolutno smatram da ovdje ima mjesta i potrebe uvesti jednu novu kategoriju koja je potrebna a to su drugi mehanizmi tranzicijske pravde koji bi uključivali i reparacije i restituciju i institucionalne reforme i neki forum za žrtve gdje bismo audio-video bilježili ono što nestaje s ljudima koji umiru, a koji su imali svoje priče i koje sud neće zabilježiti.

Hvala lijepo.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala Vam, gospodine Šimiću. Primjer pozorišne i filmske umjetnosti pokazuje da već postoje aktivnosti po pitanju suočavanja s prošlošću u Bosni i Hercegovini. Gospodin Dino Mustafić.

Dino Mustafić, pozorišni i filmski reditelj, BiH

Dobar dan. Hvala lijepo organizatorima što su me pozvali i omogućili mi da govorim u ime jedne umjetničke zajednice koja itekako ima odgovornost za sjećanje prema prošlosti i odgovornost prema budućnosti.

Ja ću pokušati da s vama, s obzirom da dolazim iz svijeta umjetnosti koji govori jezikom emocija, koji reaguje impulsom srca, koji polazi od toga da je život najveće i najvrjednije načelo ljudskog bivstvovanja, govoriti na jednoj emotivnoj razini. Govoriću na razini onoga što čine moje kolege za koje sam uvijek držao da su na strani progresa, dobra i na strani onoga što u krajnjoj instanci vodi pomirenju i spoznaji istine. U tom smislu mi moramo biti svjesni, a u to sam se uvjerio prisustvujući jutros ovoj konferenciji, da se prošlost vraća iz budućnosti.

Ja bih volio da kada razgovaramo o tome šta je naša prošlost, ne zanemarujemo taj aspekt budućnosti. Ja znam da nas muči prošlost i da je ta prošlost ovdje najčešće iskorištena za stvaranje etnocentrične slike istorije, da su tu argumenti uglavnom historijski kada se uzimaju u dnevno političkim konfliktima. Znam da pisanje istorije uvijek karakteriše organizovana nevinost, da niko nije počinitelj i svi su žrtve onih drugih.

Međutim to nije put dijaloga. To nije put istorijskog pamćenja koji neće relativizirati činjenice i falsifikovati prošlost. Jedini način da moralno preispitamo ulogu i odgovornost pojedinca, kolektiviteta, državnih institucija u nasilju i teroru koji se dešavao početkom devedesetih u bivšoj Jugoslaviji je taj da prekinemo manipulirati činjenicama i slaviti zločince kao naše heroje, već da se borimo protiv njegovanog zaborava i kolektivne amnezije, jer se tako samo produžava ova agonija u kojoj živimo i tako bivamo neodgovorni prema pokoljenjima koja ovdje dolaze.

Zato su vrijedna književna, filmska, pozorišna, muzička i slikarska djela koja su nastala proteklih godina u cijeloj bivšoj Jugoslaviji bila kreativno sjećanje, osvajanje onog prostora slobode od prošlosti kao tjeskobe, zla i krvi. Takva djela, koja dodiruju historiju na jedan odgovoran i human način kroz prizmu mikropojedinca žrtve, preskakala su sve podignute nacionalne barijere i zidove mržnje. Takva djela kod nas bude samilost i vode nas preispitivanju savjesti i pokajanju. U tom smislu mislim da umjetnička zajednica Bosne i Hercegovine vodi takvu bitku.

Ono što me uvijek uznemiravalo kao građanina, kao pojedinca i kao umjetnika, a potom i kao oca i člana obitelji, kao nekog ko je preživio opsadu Sarajeva je ravnodušnost prema zlu. Ta ravnodušnost prema zlu je neprijatelj

dobru po svim principima, i ljudskim i Božjim budući da je ravnodušnost neprijatelj svega što uzdiže ljudsku čast. Ja znam da pripadam rijetkim sretnicima koji ne govori iz perspektive nekoga ko je izgubio svoje najmilije. Znam da je teško doživjeti nesreću i znam da je zaboraviti još teže. Svjestan sam da narodi u ovoj zemlji neće moći zaboraviti što se dogodilo, ali će morati oprostiti. To je naš moralni imperativ.

U tom smislu oni koji su bili najveće žrtve ovoga rata opet imaju najveću odgovornost: oni će morati pokrenuti taj proces oprost, pomirenja. Da bi se to dogodilo, na svima nama je velika odgovornost da svaku riječ zapišemo, svaku suzu izvagamo i svaku žrtvu izmjerimo. To je jedini način da njegujemo kulturu suosjećanja i empatije kako buduće generacije nikada ne bi ponovile okrutnost prema onima koji su drugačije nacionalnosti ili vjerske pripadnosti.

Pamćenje je osjećaj zajedništva svih ljudi, i onih koji ovog časa nisu vidljivi i ono otkriva njihovu prisutnost i budi odsutne. Ono je i čin ljubavi. Pamćenje je i otpor protiv tog nasilja. Zato su neopravdani, neljudski i neetični oni koji hoće razlikovati žrtve, kao da bi neke žrtve imale veća prava od onih drugih, da ne umru, da ne budu zaboravljeni. Ali ko iz sjećanja želi isključiti jednu ili drugu masu žrtava, nikada nije u pravu. Međutim, izjednačavanje žrtava ne znači izjednačavati razloge zbog kojih su izazvali njihovu smrt.

Zato sam siguran da će nas umjetnička zajednica i dalje odgovorno i savjesno suočavati s prošlošću, njegovati kulturu sjećanja na način u kojem to neće biti prostor mržnje, već prostor opomene, prostor onoga što nam je danas jako potrebno, a to je moralna katarza. Da bi se to dogodilo, moramo krenuti od toga da se istina zabilježi, ma koliko ona iz naših individualnih uglova bila vrlo subjektivna. U tom smislu mislim da je nasljedstvo Haškog tribunala itekako značajno. Sve ono što je presuđeno i dokazano mora biti dio našeg konsenzusa na kojem ćemo graditi svjetliju budućnost i svjetliju Bosnu i Hercegovinu.

Hvala lijepo.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala, gospodine Mustafiću. Imamo malo više od pola sata za pitanja i komentare ako su konstruktivni, ograničeni na dva minuta i fokusirani na temu o kojoj se bavimo.

Kada Hotić, udruženje – pokret „Majke enklava Srebrenica i Žepa

Slušali smo izlaganja ove panel diskusije. Izlagači su se potrudili da svako iz svog aspekta kaže, a ja bih samo malo prokomentarisala. Mediji što se žale da nisu dobro informisani. Oni moraju biti dovoljno profesionalni da istraže, iako su, a to i priznaju, pod pritiskom politike, da dođu do saznanja i onoga što se krije od njih, baš kao što se snalaze i istražitelji koji istražuju zločine. Bilo bi nekada dobro da otkriju koja ih to politika pritišće i u ime koje politike i u čiju korist rade pojedini mediji. Mi znamo da su u ratu mediji dosta doprinijeli da se zločin raširi, da se laži rašire, da se narod zatruje, a još dosad nisu procesuirani. Niko nije prozvan od medija niti procesuiran.

Gospodin pravnik, Goran, imao je jako, jako lijepo izlaganje; toliko mi se sviđa. Sve je to istina i sve je to tako. Ali ja opet kažem da smo svi smo mi žrtve, pa i oni koji su činili zločine su žrtve svoje politike koja ih je gurnula u zločin. Meni je žao što nijedan sud nema pravilo da procesuiraju one koji su proizveli i organizirali zločine.

Hitleru nikada nije suđeno, ali je fašizam osuđen zato što je čistio sve druge i htio tu plavu krv. Ovdje je bila slična situacija: pod parolom „za veliku Srbiju“ i „svi Srbi u jednoj zemlji“ čistili su druge narode, a Muslimani su bili najveće žrtve. Bilo bi dobro da je to osuđeno. Bila bi nam bolja budućnost za pomirenje da se prizna taj zločin i ta namjera. Nisu narodi krivi i niko se kao zločinac ne rađa. Ali treba da se osude oni koji su povelili te narode u zločin. Možda i ne bi ni Mladić ležao u Hagu, možda bi bio poštovani general da nije bilo te politike koja ga je osudila.

Samo da još nešto kažem za umjetnost. Često umjetnici laži iznose kao istinu. Zoran Stanković je radio ekshumacijama grobnica. Poslao je te slike nekom fotografu, snimatelju, a on je napravio užasan film i sve je svalio na Muslimane kao da su to oni radili, a grobnice su ekshumirane po Kamenici. Potrebni su nam i književnost i film, i sve nam je potrebno kao dokaz da se može pročitati, da mladi mogu saznati, makar tu ima i zloupotrebe.

Hvala onima koji su ispravni.

**Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u,
Bijeljina, BiH**

Hvala. Molim vas da budete fokusirani na pitanje da bi nas što više moglo imati priliku.

**Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i
povratak“**

Ja sam Zijad Smajlović. Pozdravljam i selamim sve učesnike. Posebno selamim majke Srebrenice ovdje iz udruženja - pokreta „Majke enklava Srebrenica i Žepa“.

Gospodin je spomenuo Rezidualni mehanizam. Nešto sam načuo o tome i znam nešto o tome. Samo bih volio da mi odgovori na pitanje o arhivu, iako je to pitanje četvrtog panela. Da li je donesena ova odluka u Savjetu bezbjednosti ili nije? Samo s odgovorom „da“ ili „ne“, a za diskusiju ću se javiti u četvrtom panelu.

Zamolio bih učesnike na ovoj konferenciji da imaju na umu da ovo nije politički skup. Ko želi da se bavi politikom, zgrada je preko puta. Iz ove sale politika treba da izađe napolje, ali pravda treba da uđe u ovu salu. Nema te žrtve koja ne žudi za pravdom. Svaka žrtva ima svoju istinu, a mi svi tražimo pravdu. Ako ćemo govoriti o pojedinačnim slučajevima, možemo krenuti u historiju od 1991. pa do 1995. godine.

Hvala.

**Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u,
Bijeljina, BiH**

Hvala. Još jedno pitanje, a onda se možemo vratiti da panelisti odgovore.

Mirsad Duratović, udruženje logoraša „Prijeđor 92“

Dobar dan. Ja sam Mirsad Duratović predsjednik udruženja logoraša „Prijeđor 92“ iz Prijeđora. Postaviću jedno pitanje svim panelistima, možda i svim prisutnima, zapravo jedan kratki komentar.

Da li smatrate da je Haški tribunal ispunio svoju osnovnu zadaću, a to je da odašilje poruku da se zločin ne isplati? Ja, kao žrtva rata, i žrtve koje predstavljam smatramo da Haški tribunal nije ispunio tu svoju osnovnu zadaću. Pri kraju postojanja rada Tribunala sve smo bliže jednom zaključku da se, nažalost, zločin ipak isplati. To ću pokušati obrazložiti samo u dvije-tri kratke rečenice.

Imamo bezbroj dokaza koji idu u korist mojoj tvrdnji da se zločin ipak isplati. Ti ljudi su u toku rata bili to što su bili, radili što su radili, a većina njih je stekla ogromno materijalno bogatstvo. Poslije rata su obavljali u svojim, da tako kažem, nacionalnim torovima, neke visoke državničke funkcije i kroz te poslove takođe su stekli ogromna materijalna bogatstva. Na kraju, ako se i desi da neko od njih slučajno bude uhapšen i završi u Haškom tribunalu ili Sudu Bosne i Hercegovine, on dobije svu moguću materijalnu i finansijsku pomoć jer tamo prijavi da nema materijalnih sredstava za odbranu. Ako i dobije neku presudu, nakon odležane dvije trećine kazne bude pušten na slobodu i u svom, opet da kažem, nacionalnom toru bude dočekan kao nacionalni heroj i dobije sve pogodnosti od vlasti. Entitetski, govorim o čitavoj Bosni i Hercegovini i nije bitno u koji entitet se vratio. Vozaju ga vladinim avionima, obezbijede mu stanove i njihove porodice zbrinu, ima prednost u zapošljavanju, stipendiranju djece, zapošljavanju djece kada završe te svoje studije, i da ne nabrajam dalje primjere. Da li vi smatrate da je Haški tribunal ispunio svoju zadaću i poslao poruku da se zločin ipak ne isplati?

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala. Ko od panelista želi prvi odgovoriti, osvrnuti se na ova tri postavljena pitanja?

Doc. dr. sc. Goran Šimić, profesor, član Ekspertne radne grupe za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH

Hvala. Ja bih se osvrnuo samo na ovo da li se zločin isplati. Ja ne mislim da postoji pravda na svijetu, odmah da vam kažem. Ne postoji pravda na svijetu. Ne postoji pravda koja bi bila ekvivalent ubijenom djetetu, majci koja tuguje, ljudima koji su patili u logorima. Takav sud nije izmišljen i takva kazna nije izmišljena.

Međutim, kada ne bismo imali i ono što imamo ovakvo nesavršeno, počinitelji bi zauvijek likovali na svojim nevinim žrtvama. Ono što sam rekao u svom izlaganju i dalje stoji. Smatram da mi trebamo ići naprijed. Haški tribunal je završio svoju epizodu u međunarodnom sudovanju. To što smo mi imali nesreću da se od nas počne, to je tako. Dogodilo se u tom vremenskom periodu. Ja sam siguran i apeliram ovim putem i mislim da je to velika poruka: Ujedinjeni narodi i svi oni koji će ubuduće stvarati sudove, kao što je ovaj ali za neka druga područja, a nadam se da više nikada neće za bivšu Jugoslaviju, neka budu kritični prema svom radu i uzmu ono što je najbolje, ali neka budu kritični prema onome što je najlošije.

Ne mislim da se isplati zločin u smislu da sam ja bio zločinac i da sada imam milion maraka. Ja svoj san i poštenje i ljudskost ne bih mijenjao za to. Možda se on isplatio u ekonomskom smislu. Ali zato mislim da mi kao društvo trebamo učiniti napore da ljudi koji su počinili zločine budu zločinci, a ne heroji i da svi zajedno trebamo bit iskreni prema sebi. Ja se slažem: Srebrenica je stravičan zločin prema pripadnicima bošnjačkog naroda. Ali ono što se dogodilo u Srebrenici nije model onoga što se dogodilo u cijeloj Bosni i Hercegovini. Mene iz moje rođene kuće nisu istjerali Srbi niti ljudi koji su počinili zločin u Srebrenici, već su me istjerali Bošnjaci, pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine. Da li bih ja zbog toga trebao mrziti svakog Muslimana? To se na sreću nije dogodilo. Ja živim u Sarajevu koji ima 95 posto Muslimana i ne smeta mi što ima 100 džamija zato što ljude gledam kao ljude.

Mislim da bismo trebali doći do toga da za promjenu ljude gledamo kao ljude, a ne kao pripadnike etničkih zajednica. To nas jednostavno onemogućava da vidimo jednu širu sliku. Samo počinjenje zločina je kraj ljudskosti, kraj našeg bivstvovanja kao čovjeka. Nema, po meni, materijalne kompenzacije koja može ispraviti ono što sam učinio drugom biću. Nažalost, mi kao društvo nismo podigli svoju svijest. Mi smo i dalje Srbi, Hrvati, Bošnjaci i ostali i na to gledamo tako sa stavom: „Samo ja sam mogao biti žrtva. Vi niste mogli biti žrtve.“ Moramo se, nadam se, kad-tad izdići iznad toga i sve nas promatrati kao ljudska bića.

Martin Petrov, šef Kabineta sekretara MKSJ-a

Po mom mišljenju MKSJ je ispunio svoj glavni zadatak. Ne znam da li je to baš bila njegova glavna svrha da poruči drugima da se zločin ne isplati. Mislim da je ipak njegov glavni zadatak bio da se osobe koje su najodgovornije za ono što se desilo u bivšoj Jugoslaviji dovedu pred lice pravde.

Ja sam i na početku svog izlaganja rekao da su očekivanja od MKSJ-a bila

visoka i u određenoj mjeri i nerazumna. Mi smo danas mnogo čuli o potrebi da se osigura pravda za sve žrtve. Ja sam uvijek za to, ali to nije realno. To se ne može očekivati od Međunarodnog tribunala i postići za svaku žrtvu ovih tragičnih zločina.

Upravo zbog toga još uvijek postoji određen stepen nezadovoljstva radom MKSJ-a, ali nema sumnje da postojanje MKSJ-a predstavlja prestanak nekažnjivosti. Da nije bilo MKSJ-a, mislim da ne bi bili uspostavljeni ni drugi sudovi za ratne zločine u drugim dijelovima svijeta.

Kao što je kolega Goran rekao, i ja se apsolutno slažem, nema nikakve materijalne kompenzacije koja može na neki način obešteti žrtve za patnju. Isto tako nikada sudovi, ni međunarodni ni domaći, neće moći postići taj apsolutni cilj. Upravo zbog toga mješavina različitih mehanizama i elemenata je potrebna kako bi se okrenula nova stranica i kako bi se posvetili budućnosti.

I još jedno pitanje u vezi s arhivom: da, odluka je donesena i jasno izražena u rezoluciji 1966 Savjeta bezbjednosti da će, kako sam već objasnio, postojati ovaj Mehanizam s dvije različite grane.

Dino Mustafić, pozorišni i filmski reditelj, BiH

Ovo što je Mirsad pitao jako je važno sa stanovišta žrtve. Činjenica je da su mnogi koji su odslužili tu kaznu povratkom u našu društvenu zajednicu itekako rehabilitovani u mnogim aspektima, pa čak i u materijalnom, finansijskom, a to je zastrašujuće. Ne postoji niti jedan visoki dužnosnik u ovoj zemlji koji nije primio s najvećim počastima osuđenike za ratne zločine. Svugdje u civiliziranom svijetu ti ljudi bi bili prezreni, odbačeni, ne na način da se više ne mogu socijalizirati nakon pokajanja i odslužene kazne, ali sigurno ne tako da se ponovo kandidiraju na političkim izborima i budu vijećnici u opštinskim klupama kao što se sad dogodilo na ovim izborima.

Tu vidim prostor gdje bi udruženja žrtava, bez obzira na etničku pripadnost, morala djelovati zajedno. Mislim da je to u interesu svih nas. Onaj ko je počinio zločin, ne može više u ovoj zemlji obnašati bilo kakvu političku funkciju, a to u našem izbornom zakonu, nažalost, nije pravilo.

E, to su stvari koje vam postavljaju pitanje gdje je tu pravda. Pravda jeste, slažem se s Goranom, kozmička, i tu postoji razlika između pravnik i umjetnika, jer mi vjerujemo u tu kozmičku pravdu. Ona vam se kad-tad vrati na metafizičkom planu. Ali pravdu ne smijemo izgubiti. Ljudi koji izgube osjećaj za pravdu, koji izgube osjećaj za onog drugog, su ljudi koji su odustali od života. Hvala Bogu vi još uvijek niste odustali od života.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Hvala, Dino. Nidžara, možeš li se kratko osvrnuti na ovo pitanje vezano za medije? Daćemo onda priliku za još nekoliko pitanja prije kraja.

Nidžara Ahmetašević, novinar i analitičar, BiH

Ja se izvinjavam, ali ja se na to pitanje ne bih osvrnula, pogotovo zato što ja vjerujem da gospođa Kada zna da sam ja ona koja je istraživala. Ja sam novinarka koja zna da organizacije koje rade sa žrtvama rata vrlo često ne čitaju ono što naši mediji objavljuju, ili čitaju samo onaj dio koji se njima, da tako kažem, sviđa ili ne sviđa ponekad.

Ono što sam htjela jest osvrnuti se na pitanje da li je Hag ispunio naša očekivanja. Nije ispunio naša očekivanja. Mi smo imali jako velika očekivanja od Haga: čekali smo pravdu. Naravno da smo to čekali jer smo preživjeli strašne stvari. To nije malo ni puno. To je bilo jedino normalno što smo mogli čekati. Hag nije ispunio moja očekivanja u tom smislu, makar u pravosudnom jeste. Vrlo je bitno da Hag postoji, vrlo je bitno šta su uradili, vrlo su bitne presude koje su donijeli, međutim, oni ih nisu iskomunicirali s javnošću u ovoj zemlji.

Nadovezala bih se na ovo što je Dino rekao. Poražavajuće je da imamo zakone koji dozvoljavaju ljudima koji su osuđeni za ratne zločine da se kandiduju. Meni je još bolnije što imamo ljude koji daju glasove tim ljudima i tu mislim da je izgubljena ta poruka iz Haga. Hag nije prenio poruku da su ti ljudi u ovoj zemlji osuđeni za najstrašnije moguće zločine koje možemo zamisliti. To su ubice. Ove godine je nekoliko stotina hiljada ljudi širom Bosne i Hercegovine svoje glasove dalo ubicama i oni će sada obnašati razne funkcije na nivou općina.

To nije samo slučaj u Republici Srpskoj i nije slučaj samo s Tribunalom, već takve greške rade i domaći sudovi koji isto tako nisu otvoreni prema medijima. I, naravno, to sve lijepo prihvataju domaći političari, pa onda grupi osoba koja su optužene za ratne zločine, konkretno političari u Kantonu Sarajevo, odluče davati materijalnu pomoć da bi se oni branili na Sudu Bosne i Hercegovine. To je strašno. Ja nisam čula da su na to reagovala udruženja žrtava. Čula sam da su reagovali mediji, ali se udruženja nisu osvrnula na to. To je strašno. Ta osoba je optužena i moramo apsolutno očekivati da svi budu jednaki. Moramo i očekivati da sudovi iskomuniciraju tu poruku kako bi ljudi shvatili šta je to tamo zaključeno.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u,

Bijeljina, BiH

Imamo ovdje jedno javljanje u prvom redu, zatim gospodina Dukića s ove strane i još jedno javljanje.

Šaćir Srebrenica, predsjednik „Saveza logoraša Bosne i Hercegovine“

Ja sam Srebrenica Šaćir, predsjednik „Saveza logoraša Bosne i Hercegovine“. Ja ću se osvrnuti na ovo što je rečeno i postaviti tri pitanja.

Kada se radi o Haškom tribunalu, mislim da je on u velikoj mjeri opravdao svoje postojanje. Da nije bilo njega, mi ne bismo imali ovakvu situaciju kakvu sada imamo. Međutim, ja postavljam pitanje i sebi i vama. Kako osigurati da one činjenice koje su utvrđene Haškim tribunalom i istinu koja je dokazana tamo, prihvate svi u Bosni i Hercegovini? Imamo dokaze da se očito ne prihvata jednako. Dokle god ne bude jednako, ne vidim kako će nam biti bolje. Zato i postavljam to pitanje.

Drugo pitanje koje bih postavio je o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti. Ja se moram nadovezati jer sam vidio mnogo primjera u prošlosti da mi nismo daleko odmaknuli od 2005 , 2006. i ko zna gdje ćemo dalje otići poslije 2012. Recimo, imamo čovjeka koji je počinio ratni zločin, koji ima ime i prezime, ali se on slavi svom etnosu i dočekuje kao heroj, daju mu se novci i za njega se ponovo glasa kada dođu izbori. Kaže gospođa Ahmetašević, novinarka, da su gori oni koji ga postavljaju i koji mu to omogućavaju. To prelazi individualnu odgovornost. Kako se može glasati za ljude koji su počinili ratni zločin i koji su ubice? Mi glasamo za njih da bi oni to i u budućnosti ponovo radili. Ja svakako moram da dobijem odgovore na ta pitanja.

Imam i treće pitanje. Znamo da će Haški sud brzo zatvoriti, 2014. Šta će biti poslije? Šta će biti sa žrtvama? Ja sam neki dan gospodinu Sergeu Brammertzu odgovorio kad je on spomenuo Protokol o saradnji između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine. Dokle god smo mi, žrtve, protiv tog Protokola, dokle god se u taj protokol ne ugrade mehanizmi koji će osigurati da se zločinci koji su napravili zločin na teritoriji Bosne i Hercegovine moraju procesuirati u Bosni i Hercegovini, iako su građani i Srbije i Bosne i Hercegovine, bojim se da ćemo potpisivanjem tog protokola, a bez takvih mehanizama, dati mandat Republici Srbiji i njenom pravosuđu da hapsi Bošnjake i Hrvate u Bosni i Hercegovini.

Hvala.

Branislav Dukić, predsjednik „Saveza logoraša Republike Srpske“

Ja ću ipak ovdje ustati. Izvinjavam se da ustajem, a ustajem iz poštovanja i da ovoj ovdje gospođi kažem da ne dira Drugi svjetski rat i da ne poredi Srbe s Hitlerom i tu neku plavu krv. Prvo, ja potičem iz jedne partizanske porodice, a stric mi je bio narodni heroj, među 22 biste je koje su bile u Bosanskom Petrovcu, a nažalost danas ne postoje.

Gospođo, ja te molim. Otac mi je spomeničar i nema ni krstova, ni mezarja, ni ostalog. Nemoj da vrijeđaš ovdje i da pominješ Hitlera i Srbe. Ovdje je bio tragičan sukob i odgovaraće oni koji su počinili zločin. Ali ne možete vi da spominjete Drugi svjetski rat. Nek se zna gdje ste bili vi, gdje su bili Srbi. Ako ćemo pričati o zločinima, onda ću pomenuti Aliju Izetbegovića i ostale za koje se zna gdje su bili.

Nura Begović, udruženje „Žene Srebrenice“

Ja sam Nura Begović. Dolazim iz udruženja građana „Žene Srebrenice“, a inače sam žena iz Srebrenice. Ja bih zamolila, moderatoru tj. Vas da zaista svako postavljeno pitanje kontra teme ove konferencije prekinete i da vodite računa da bar svi po jedanput dobijemo priliku da govorimo.

Jako me interesovalo ovo izlaganje i čuli smo ovdje jednu novost o Mehanizmu o kojem je govorio sekretar i da je 1. juli 2013. jako značajan datum. Pojasnite nam malo više rad tog Mehanizma. Da li znamo gdje će biti sjedište poslije ukidanja Haškog tribunala? Mislim da je još jedno pitanje upućeno na to, pa bismo voljeli da se malo više o tome govori, a ne da slušamo ovakve provokacije. Nas to mnogo interesuje jer mi mnogi smo žrtve i još nismo pronašli posmrtnu ostatku svojih najmilijih i nema pravde za zločince. Želimo da i dalje radi ovaj Mehanizam. Šta će raditi? Da li će biti izmjene u zakonu Mehanizma ili će nastaviti rad Haškog tribunala? Kakva će biti saradnja s lokalnim sudovima? Šta će sve biti? Malo više bismo voljeli da se o tome govori.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Čućemo posljednje pitanje na ovom panelu: najprije gospodin Mirsad Tokača koji se javio na početku, a zatim jedan kratak osvrt panelista.

Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar

Vrlo kratko. Ne bih volio da se ovaj skup završi bez jednog esencijalnog pitanja koje je pokrenuo gospodin Bulić, a za ovo što je on rekao mi smo svi ovdje gluhi. Tiče se korištenja dijela dokumentacije, odnosno dijela iskaza vezano za zaštićene svjedoke. Ja bih molio ljude iz Tribunala da umjesto nekih ispraznih rasprava, koje se vrlo često znaju voditi, krajnje ozbiljno uzmu ovo što je gospodin Bulić rekao jer će time, ne riješimo li to pitanje, cijelo naslijeđe biti dovedeno u pitanje. Korištenje dokumentacije je esencijalno za sve nas, za tužioce ali i širu javnost. Ja bih molio da gospodin Bulić kaže šta Tužilaštvo Bosne i Hercegovine želi poduzeti po ovom pitanju.

Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u, Bijeljina, BiH

Gospodine Bulić hoćemo li možda da krenemo od vas? Jedan kratak osvrt od svih panelista.

Ibro Bulić, tužilac, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine

Ja nisam detaljisao u vezi s ovim problemom, ali ni sada neću moći detaljisati. U praksi tužiocima imaju zaista velike probleme s tim. Kada tražimo od Haškog tribunala promjene mjera zaštite za određenu osobu koja je svjedočila pod mjerama zaštite, mi redovno dobijamo negativne odgovore iz prostog razloga što se ta osoba nije složila da se njen identitet otkrije Sudu, tužilaštvu u konkretnom predmetu. Čak i da se radi o ključnom svjedoku za određeni događaj, izostankom unakrsnog ispitivanja te osobe taj dokaz nije dokaz na kome se može zasnovati sudska presuda. To je vrlo ozbiljan problem.

Uz njega ide i problem zapisa suda sa zatvorenih sjednica o čemu mi na neki poseban način saznajemo od lica koja su svjedočila: „Ja sam govorio u Hagu da je taj i taj učestvovao u izvršenju krivičnog djela.“ I to mora biti dopušteno tužiocima da imaju pristup i tim zapisima sa zatvorenih sjednica. Naravno, u određenim situacijama može to biti i zabrana, ali po pravilu mora biti dopušteno da tužiocima imaju pristup takvim zapisima.

**Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u,
Bijeljina, BiH**

Hvala. Gospodine Petrov, da li vi hoćete nešto da dodate na ovo?

Martin Petrov, šef Kabineta sekretara MKSJ-a

Počet ću od posljednjeg pitanja o Mehanizmu. Potvrdio bih da će Mehanizam imati dva sjedišta, dva ogranka: jedan u Aruši za Ruandu, a drugi u Hagu za Tribunal za bivšu Jugoslaviju. Ovaj ogranak za Ruandu već je počeo u julu 2012. Godine, a ovaj za bivšu Jugoslaviju počinje s radom 1. jula 2013. Funkcije koje sam sada spomenuo ne bih se sada ponavljao.

Mislim da je bitno naglasiti da će nakon zatvaranja MKSJ-a postojati tijelo koje će omogućiti pristup arhivama MKSJ-a, potrebnim dokumentima i potpunim spisima predmeta. Zahtjevi za pomoć moći će se uputiti tom tijelu i to tijelo će postupati po takvim zahtjevima. Ovo je odgovor Savjeta bezbjednosti na potrebu da se nastave aktivnosti u nacionalnom gonjenju. Potrebno je da iza Tribunala ostane nešto što će nastaviti njegove aktivnosti.

To ne znači da će to biti dovoljno za suočavanje s prošlošću, što smo čuli od drugih danas. Sudski dio je samo jedan element cjelokupnog procesa. Mislim da se sve svodi na pitanje vlasništva. Pitanje je ko ima vlasništvo nad tim procesom. To ste vi. To pripada vama. Ne može MKSJ ni budući Mehanizam uraditi nešto umjesto Bosne i Hercegovine. Postoji jedan ograničeni posao koji se može završiti u Tribunalu.

Vrlo je bitno utvrditi da činjenice koje je utvrdio Tribunal budu prihvaćene u Bosni i Hercegovini. To je ono o čemu govorim. Naravno da je Tribunal mogao raditi bolje i naravno da snosimo dio krivice što nismo dobro iskomunicirali naše činjenice utvrđene u Tribunalu. Međutim, kao odgovor na konkretno pitanje kako osigurati da ljudi u Bosni i Hercegovini prihvate činjenice koje je Tribunal utvrdio, mislim da je to ono što se ne može očekivati ni od jednog Tribunala. Mislim da to ne može niti jedan sud ishoditi.

**Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u,
Bijeljina, BiH**

Hvala. Gorane, izvolite.

Doc. dr. sc. Goran Šimić, profesor, član Ekspertne radne grupe za izradu Strategije tranzicijske pravde u BiH

Mi moramo biti svjesni da suđenja za ratne zločine nisu „neka suđenja“. Ne radi se tu o tome da je neko nekome razbio šoferšajbnu na autu, pa prihvaćamo ili ne prihvaćamo odgovornost. Suđenja za ratne zločine imaju mnogo širi kontekst. Ona su takva kakva jesu. O tome kako se ljude može natjerati da budu dobri, jedan je srednjovjekovni mislilac: „Ljude treba prisiliti da čine ono što ne čine ako je to dobro za njih i za društvo, a vremenom će oni shvatiti da to trebaju raditi i činiće dobro.“

Mi smo imali niz pokušaja da u Bosni i Hercegovini zakonski reguliramo negiranje genocida, zločina, kako li su se već zvali ti zakoni. Ja osobno mislim da mi kao ljudska bića, pošto mi kao bića koja žive u Bosni i Hercegovini nismo na tolikom stepenu razvoja, moramo prihvatiti da su sudovi u pravu i onda kada sude „nama“ i „našima“ a ne samo kada sude „onima“ i „njima“. Ja jedino vidim da kroz zakonske propise, bilo kroz poseban zakon ili kroz krivične zakone možemo to pitanje da sredimo. Mi u Krivičnom zakonu imamo kaznena djela koja su slična tome, na primjer neprovođenje pravosnažne sudske presude, ometanje rada Haškog tribunala ili neka slična djela. Zakonodavac bi u Bosni i Hercegovini sigurno mogao unijeti djelo koje bi onemogućilo da se pravosnažne sudske presude dovode u pitanje.

Hvala.

PANEL 3

BUDUĆNOST PROŠLOSTI: OBIM NASLIJEĐA MKSJ-A

Moderator:

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

PANELISTI:

- Sudija Fausto Pocar, MKSJ
- Branko Todorović, direktor, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, Bijeljina, BiH
- Alma Mašić, direktor, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH
- Anisa Sućeska-Vekić, direktor, Balkanska istraživačka mreža (BIRN) BiH

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja vas sve pozdravljam. Moje ime je Refik Hodžić i ja ću biti moderator ove sesije. U ovoj sesiji ćemo govoriti o tome šta u stvari Bosna i Hercegovina, kao društvo, može da učini s naslijedom Tribunala u budućnosti i od kakve koristi može da nam svima bude.

Prije nego što dam riječ prvom od panelista, sudiji Faustu Pocar u Tribunalu, samo kratko, kao uvod u ovu sesiju, želim da iskoristim priliku da odam počast jednom časnom čovjeku i vrsnom stručnjaku za pitanja kojima se ovdje bavimo, pokojnom profesoru Vojinu Dimitrijeviću. On je jednom prilikom razgovarao s jednim srbijanskim novinarom čija poenta je bila: „Zašto mi? Zašto se taj čekić međunarodnog prava morao slomiti na nama? Zašto nije bio tribunala za Vijetnam? Zašto nije bio tribunala za Koreju? Zašto nije bio tribunala za silne zločine počinjene širom svijeta? Zašto se baš na nama trenira međunarodno pravo?“ Na to je profesor Vojin, onako smiren kakav je bio, rekao: „Sine, mi treba da budemo zahvalni za tu činjenicu, a ne da se borimo protiv nje.“

Činjenica da je osnovano jedno međunarodno tijelo koje je bilo zaduženo da istraži najteže zločine koji su počinjeni na prostoru bivše Jugoslavije i da privede pravdi najodgovornije za te zločine i utvrdi neke od činjenica koje nikada ne bi ugledale svjetlost dana da nije bilo takve institucije, stavilo je nas u poziciju da u stvari razmišljamo o tome kako mi to možemo iskoristiti za dobrobit našeg društva, ili društava na prostoru bivše Jugoslavije. Međutim, kao što vrlo dobro znamo, mnogo više napora se ulaže u podrievanje onoga što je Tribunal uradio i njegovo bagatelisanje i minimiziranje. O tome ćemo govoriti u ovoj sesiji.

Sesiju počinjemo pitanjem za sudiju Fausta Pocara, bivšeg predsjednika Tribunala, kojeg bih zamolio da nam kaže kako on vidi činjenice i presude koje je Tribunal donio, a u kontekstu dobrobiti ovog društva. Šta može biti korist rada Tribunala izuzev privođenja ratnih zločinaca pravdi? Međutim, kako mi, iz njegove perspektive, možemo iskoristiti sve ono što će ostati nakon Tribunala, silna masa dokumenata, silna masa činjenica, jurisprudencija, a za dobrobit društva i za ovaj težak proces suočavanja s prošlošću?

Sudijo Pocar, izvolite.

Sudija Fausto Pocar, MKSJ

Hvala, Refik. Hvala na vođenju ovog panela koji izgleda vrlo bitan za uspjeh cjelokupne današnje konferencije. Pokušaću odgovoriti na vaša pitanja najbolje što mogu, ali za početak bih se vratio na nešto što je rečeno jutros, a mislim da bismo se time trebali pozabaviti ako želimo dovesti do maksimuma pozitivne aspekte, odnosno ono pozitivno što možemo izvući iz iskustava Tribunala.

Kada je Tribunal osnovan, povjereno mu je nekoliko zadataka. Prvi je bio pravosudni i sve se vrtilo oko tog pravosudnog zadatka. Međutim ako pogledate rezoluciju Savjeta bezbjednosti, pronaći ćete i razne druge aspekte, pomirenje i tome slično, dakle više stvari koje su sadržane u preambuli rezolucije Savjeta bezbjednosti, i koje se tumače kao da je Tribunal dobio sve te zadatke, što bi bilo malo čudno. Bilo bi čudno da jedno političko tijelo može smatrati da sud može raditi nešto, a ne može raditi nešto drugo, zbog svoje prirode.

Ponekad nailazimo na mišljenje da bi Tribunal trebao riješiti sve moguće probleme, što ne može biti slučaj i nije slučaj. Zašto to govorim? Ako zastupamo mišljenje da je Tribunal sve trebao uraditi, onda se na kraju nailazimo u poziciji da kažemo da Tribunal to nije uradio i to je jednostavno

nemoguće. Trebamo iskoristiti ono što je Tribunal uradio unutar mogućnosti jednog suda, tako da je na kraju, kada kažemo da je Tribunal trebao prihvatiti ovu mjeru pomirenja, to u redu. Međutim sam rad Tribunala, kao suda, može pomoći pomirenju, iako pomirenje kao proces zahtijeva mnoštvo drugih napora i aktivnosti, kako s političke tako i od strane samih interesnih strana. Ne bih nikoga okrivljavao zbog pogrešne procjene uloge Tribunala, ali bilo bi prirodnije da se Tribunal ne smatra institucijom koja mora ostvariti baš sve ciljeve koje zacrtava tranzicijska pravda, već da postoje određena ograničenja u radu jedne sudske, odnosno pravosudne institucije.

Ljudi koji rade u oblasti tranzicijske pravde, uključujući i Refika, upoznati su s time da je potrebno poduzeti mnogobrojne aktivnosti na provođenju procesa pomirenja. Čak i presude Tribunala – neko je jutros rekao – ne mogu se promatrati u kontekstu istinite, odnosno tačne ili pogrešne interpretacije određene situacije. Kao što smo jutros već čuli, postoji istina koju utvrđuje sud, ali koja ne znači nužno apsolutnu istinu. To zavisi od toga na koji način su prezentirani svjedoci, kako su ti svjedoci pronađeni, da li su oni uvjerljivi. Ako nisu, konačna odluka suda može biti drugačija od očekivane. Bilo bi pogrešno reći, na primjer, kao što je spomenuto jutros, da bi se trebalo sankcionirati poricanje odluke suda, odnosno izjave da odluke suda nisu cjelokupna istina.

Time se zalazi u jedan drugi problem ograničavanja slobode mišljenja i izražavanja. Poznato nam je da takav problem postoji u mnogim zemljama gdje se poricanje holokausta ili zločina iz Drugog svjetskog rata smatra krivičnim djelom. Međutim, radi se o drugačijim pristupima koji nikada ne ograničavaju u cijelosti slobodu izražavanja i mišljenja. Ne radi se o tome da se Tribunal mora smatrati apsolutno dobrim ili apsolutno lošim, već treba realno pristupiti ocjeni rezultata rada Tribunala i pritom razumjeti da Tribunal daje doprinos, i rekao bih solidan doprinos stvaranju osnove za pomirenje. Ne govorim da sve što je Tribunal uradio podliježe svakoj vrsti sumnje. Tribunal utvrđuje činjenice van određenog stepena sumnje, a činjenica da kvalifikacija nečega dolazi od jednog autoritativnog tijela, ne sprječava nekoga da tu kvalifikaciju osporava.

Autoritet suda koji daje određenu kvalifikaciju treba poštivati. Spominjem to jer se na raznim mjestima spominjalo pitanje Srebrenice. Jasno je da postoje određene činjenice koje su ocijenjene, koje je Tribunal ocijenio, a koje su prihvaćene kao utvrđene činjenice pred Međunarodnim krivičnim sudom. Dakle te su činjenice jasne. Kvalifikacija koju je tim činjenicama pripisao Tribunal, kvalifikacija genocida u predmetu *Krstić*, dolazi od autoritativnog tijela. Međunarodni sud pravde mogao je ići s nekom drugom

kvalifikacijom, ali je odlučio, kao drugo autoritativno tijelo, da prihvati kvalifikaciju Tribunala. Stoga, postoje male sumnje u takvu kvalifikaciju. Naravno, svako može imati mišljenje o tome, ali sada je već snaga takve kvalifikacije, potvrđene od strane dvije autoritativne institucije, znatno veća u odnosu na neke druge. Trebamo uzeti u obzir sve ovo u korištenju naslijeđa. Slažem se s onim što je rekao moj dobri prijatelj Vojin Dimitrijević: kada se nađete u fokusu međunarodnog prava, to treba iskoristiti i pokušati slijediti ono što se utvrdi u međunarodnom pravu.

Jedna stvar koja je vrlo bitna i koju je Tribunal učinio, zato što je to bilo unutar njegovih ovlasti, jest pomoć u uspostavljanju partnerstva s domaćim pravosuđem da bi se primjenjivali isti standardi. Sada domaće pravosuđe treba iskoristiti te međunarodne standarde, uvesti ih u svoju praksu čime će se praksa u ovoj zemlji uskladiti s međunarodnom praksom. To je ono što se može ostvariti kroz saradnju.

Htio bih spomenuti još jedno pitanje, ali možda je bolje da se na to vratimo tokom panela.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala.

Ja ću se nadovezati na ovo što ste rekli. Odluke međunarodnih sudova poput Tribunala, iako one ne predstavljaju apsolutnu istinu zbog činjenice da je to sudska istina, su od posebne važnosti u polarizovanim društvima, poput našeg društva, gdje se još uvijek vodi, iako je rat stao, jedna očajnička borba za nadmoć narativa. Suprotstavljaju se istine: „ne može meni niko reći da je u Srebrenici bio genocid“ ili obrnuto, „i ja to nikada neću priznati“. Ono za šta se mi možemo držati su činjenice utvrđene pred Tribunalom upravo zbog ovog standarda o kojem ste vi govorili, zato što se radi o najvišim međunarodnim standardima utvrđivanja činjenica van razumne sumnje.

Međutim, postaviću pitanje mom narednom panelisti, Branku Todoroviću, predsjedniku Helsinškog odbora u Republici Srpskoj. Da li Vi vidite u budućnosti situaciju gdje će u Republici Srpskoj odluke Tribunala i činjenice utvrđene pred Tribunalom biti prihvaćene kao takve i da će na neki način ući u nastavni plan i program škola u Republici Srpskoj, da bi djeca koja žive tamo, u Srebrenici i oko nje, recimo, znala šta se dogodilo? Ja ne želim ovim putem sada nešto da problematiziram isključivo Republiku Srpsku.

Govorićemo i o statusu Bosne i Hercegovine, ali s obzirom da Vi živite i radite tamo, htio bih čuti vaše mišljenje o tome.

Branko Todorović, direktor Helsinškog odbora za ljudska prava RS-a, Bijeljina, BiH

Ja mogu pokušati kratko, pa možda i neki drugi put nešto komentarisati. Ja sam bio pripremio jedno izlaganje za danas koje sam potpuno stavio u stranu. Mislim da dinamika same konferencije stavlja neku novu vrstu izazova pred sve nas.

Prvo ću odgovoriti na vaše pitanje. Mislim da neće doći do toga, i tu nemam nikakvu dilemu, jer ne postoji ni minimum nekih preduslova za određene procese u Republici Srpskoj, u pojedinim opštinama, u Bosni i Hercegovini, pa čak i u regionu. Prema tome, veoma smo daleko od toga da krenemo tim nekim prvim koracima suočavanja s istinom, prošlošću, prihvatanja činjenica, presuda sudova kao što je Tribunal i drugi. Zašto je to tako? Ne treba biti ni previše pametan niti ići predaleko. Međutim, kao što ste sad rekli, nisu samo narativi međusobno suprotstavljeni, nego mislim da društva i dalje funkcionišu u potpunoj i direktnoj i otvorenoj konfrontaciji. Sad je samo pitanje koliko mi želimo tu konfrontaciju zapravo uočiti i priznati, jer jednostavno kao da od nekih ratnih ciljeva od 1992–1996. nijedna vladajuća politika nije odustala, bez obzira kako se ona zvala i ko je njen trenutni protagonist ili lider. Mi se i dalje nalazimo u jednom dubokom, širokom, sistematskom konfliktu kome se doslovno ne vidi kraj.

Međutim šta je zapravo poražavajuće? Pored tog saznanja da smo u jednoj dugoj i iscrpljujućoj borbi u kojoj ne vidim nikakve koristi za bilo koga, ono šta je poražavajuće i zapravo nas dovodi da se upitamo koliko mi zaista jesmo ljudi, koliko smo ljudska bića, jer kad pokušamo da se vratimo u 1992. godinu i zamislimo da neki pripadnik policije od 40 ili 50 godina siluje neku djevojčicu od 12-13 godina, šta onda? To se u Bosni dešavalo. Neki od njih su konkretno osuđeni pred sudom i priznali su svoja nedjela. Sad ja pitam ovdje vas u sali, a mogu pitati bilo koga vani ili u cijeloj Bosni i Hercegovini, da li ima bilo ko da to podržava. Nema niko i svi će to osuditi.

Vratimo se u 1992. godinu. Radio sam s grupom studenata i čitao sam im dijelove jedne optužnice za ratni zločin u Bosni i Hercegovini. Pomenuo sam mjesto gdje se dešava, a u kontekstu mjesta moglo se zaključiti ko je počinilac, a ko su žrtve. Grupa je bila mješovita, iz regiona, dvadesetak studenata iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i na neki način sam

primijetio jednu nelagodu kod studenata koji pripadaju toj etničkoj grupi počinitelaca, i osjećaja viktimizacije kod studenata iz iste etničke grupe kao i žrtve. Scena je zaista brutalna. U jednom domu kulture, grupa, paravojska, drži zatvorene ljude ... ne govorim da bih vas potresao, ni da bih izazvao patetiku, nego govorim šta konkretno stoji u toj optužnici. Grupa tih pripadnika paravojske izvodi oca i sina, muči ih na najbrutalnije načine koje zaista ne bih ovdje ni pominjao, i onda pita tog oca da li ima još djece. On njemu kaže da nema nikoga i da mu je to jedini sin. Pripadnik paravojskih snaga tada uzima pušku, pred njim ubija sina i kaže: „Eto vidiš, nemaš više ni jednog.“ Poslije toga izvodi dvojicu braće da vrše najteže bludne radnje pred ocem na bini u domu kulture i onda ih ubija. Dakle rekao sam jednoj grupi studenata gdje se to dešavalo. Vidio sam da je taj jedan kanal za dalju komunikaciju, za djelovanje bio blokiran.

Kada sam radio s drugom grupom studenata, čitao sam to bez pominjanja mjesta gdje se to dešava, bez pominjanja konteksta, da ne bi mogli zaključiti gdje je bilo. Naravno, znali su da je Bosna, ali mogli smo premjestiti događaj u Ruandu ili bilo gdje. Pitao sam ih, nakon što su to pročitali, šta zapravo misle o svemu tome; a to su bili studenti prava. Naravno, svi su bili potreseni, svi su rekli da je to zaista zastrašujući zločin i da zločinci zaslužuju najteže kazne i da se nikada ne mogu osloboditi tog zastrašujućeg sadržaja dehumanizacije, a toga je u Bosni i Hercegovini bilo zaista puno.

Danas ovdje većinu ljudi poznajem, s mnogima sam saradivao i zapravo uhvatimo sebe u nekim pozicijama u kojima mi s jedne strane, kao građani Bosne i Hercegovine, kao obični ljudi, s nekim svojim imenima, strukama, poslovima, sasvim dobro znamo šta je zločin i što ne treba činiti, i koji su sve strašni zločini počinjeni nad civilima. Znamo razliku između toga šta znači graditi kuću cijeli život i šta znači srušiti je u jednoj sekundi nekim dinomitom ili eksplozivom itd. Ako smo svi tako spremni i sasvim dobro razlikujemo šta je zločin, šta je pravda i šta je nepravda, onda se pitam zašto dozvoljavamo da nas neki dodatni elementi, bilo našeg identiteta ili konteksta, uvuku u to da se nesvjesno uprežemo u kola koja su preteška za bilo koje ljudsko biće, a to je da svjesno ili nesvjesno počinjemo nešto pravdati, relativizirati, opravdavati nekim drugim zločinom, nekada čak falsifikovati. Šta se to zapravo u nama dešava i šta je to ljudsko što mi gubimo?

Tribunal je uradio svoj dio posla. Neko ga može kritikovati, neko ga može hvaliti, možemo imati potpuno suprotno mišljenje, i to je pitanje naše slobode, pravnici će ga godinama analizirati itd. Međutim Tribunal ne može uraditi da mi u ovoj zemlji postanemo ljudi. Ne mogu ni ja, niti mislim sada bilo kome moralisati i postavljati svoje etičke teorije ili govoriti da sam ja bolji i da ja to razumijem, da se ja ne bih svrstao na neku stranu. Ja

znam da ne bi ni većina vas i ne bi ni većina ljudi koja živi u ovoj zemlji. Ali pitam se zašto danas ovdje imamo žrtve koje su u potpuno istoj poziciji i čija etnička pripadnost je potpuno u pozadini, i koji svih ovih 15 godina dozvoljavaju – biću slobodan da to kažem, a možda to nije tačno – da politika koja ih je učinila žrtvama – koja nije učinila da se kroz neku vrstu dijaloga izbjegne stradanje žrtava te politike koja je vršila etničko čišćenje, strašne zločine – sada ih manipuliše, a oni ni krivi ni dužni služe toj politici koja je u velikoj mjeri dovela do njihovog stradanja.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Jedina nada za izlječenje ovog društva je da ponovo budemo iskreni. Prošlo je dovoljno vremena i mi svi znamo šta je problem. Nema potrebe da gubimo vrijeme pokušavajući da ga uvijemo u bilo kakvu oblandu. Političari u ovoj zemlji i regionu koriste stradanje koje se dogodilo devedesetih za svoje uske političke interese koji su u stvari maska za ogromnu pljačku koja se odvija i ogromnu korupciju ovog društva. Taj diskurs koji postoji u ovim društvima je formiran je od strane politike.

U jednom trenutku postojala je nada da će civilno društvo uz pomoć sudskih institucija kao što su Tribunal, Sud Bosne i Hercegovine moći da preuzme taj diskurs i da ga na neki način oblikuje, međutim ta nada je vrlo brzo ugašena. Danas mi imamo konstantnu raspravu o tome šta je rekao Milorad Dodik o tome da u Srebrenici nije bilo genocida, da su Markale izmišljene, šta je njemu neko odgovorio. To je rasprava o zločinima, a nema rasprave na onom ljudskom nivou koji je prijeko potreban. Što prije mi sami sebi to priznamo, prije ćemo moći da se počnemo time baviti.

To je dobar uvod u sljedeće pitanje mojoj dragoj kolegici Almi Mašić koja dolazi iz jedne organizacije, a koja meni daje nadu kada ponekad padnem u depresiju u vezi s ovim što se ovdje događa. Meni se nekada čini da je moja generacija već izgubljena, da su mišljenja i percepcije cementirane do te mjere da ih je skoro nemoguće poljuljati na bilo koji način. Tada mislim da je jedina nada u mladim ljudima. Međutim, kada na utakmici vidim transparente „Nož, žica, Srebrenica“ ili „Riješen rebus“, „Žuta kuća“, ta nada padne u vodu.

Reci nam, Alma, iz tvog iskustva rada s mladim ljudima iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine i regiona, postoji li nada da će mladi ljudi moći da iskoriste ono što je Tribunal uradio i u čemu se sastoji tvoja nada ako

postoji. Ja zaista se nadam da nećeš reći da ne postoji. Čemu se možemo nadati? Koji su putevi kojima možemo pomoći tim mladim ljudima da se riješe ovog zla koje im mi tovarimo na leđa?

Alma Mašić, direktorica Inicijative mladih za ljudska prava u BiH

Hvala ti, Refik, na tim ohrabrujućim riječima, a isto tako i obavezujućim. Ja sam optimista i uvijek se nadam. Vjerujem da ne bih u svojim četrdesetim godinama vodila Inicijativu mladih za ljudska prava da ne vjerujem da još uvijek postoji nada i mogućnost da mladi ljudi mogu izaći iz ovoga trenutnog stanja u kojem se nalaze. Proces je težak i dug. Svi socijalni, društveni i politički segmenti ne pomažu već, naprotiv, odmažu.

Ali kroz primjer koji sam željela pokazati, a to je rad Inicijative mladih za ljudska prava u Bosni i Hercegovini i u regiji, vjerujem da postoje načini kako se tim problemima može pristupiti. Mi smo stalnim prisustvom na terenu uvidjeli da su u društvu mladi izloženi stalnim podjelama. Frapantno je kako su mladi ljudi dovedeni da se dijele na sve i svašta. Na to loše utiče negativna komunikacija mladih koji dolaze iz različitih sredina Bosne i Hercegovine, nedostatak finansijskih sredstava i programa kako bi se mladim ljudima dala mogućnost da putuju i upoznaju druge ljude. Nažalost, upravo zbog takvih podjela, predrasuda i stereotipa, među mladim ljudima ne postoji želja da napuste svoje često jednonacionalne sredine kako bi se upoznali s drugima i drugačijima.

Ono što ja posebno naglašavam jeste loš obrazovni sistem i činjenica da ovakav podijeljen obrazovni sistem dovodi do toga da mladi uče tri paralelne historije što kod njih stvara dodatni strah, predrasude i netrpeljivost prema drugima i drugačijima. To stvara opasan potencijal da ti mladi ljudi postanu počinitelji zločina iz mržnje i nepoznavanja drugog i drugačijeg. Različite interpretacije nedavne prošlosti, oprečne ideje prema naslijeđu genocida, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti, kao i teškog kršenja ljudskih prava nastavljaju opterećivati i na svojevrsan način udaljavati generacije mladih ljudi ove zemlje koji se u vrijeme rata nisu ni rodili. Žive u teretima prošlosti onako kako im se priča u njihovim kućama, školama, porodicama, lokalnim sredinama, vjerskim ustanovama, a da nisu imali priliku da čuju i druge strane.

Vidimo da je to jako kompleksan problem u suočavanju bosanskohercegovačkog društva, a posebno mladih koji se, opet naglašavam, u to vrijeme

nisu ni rodili, ali zahvaljujući toj naslijeđenoj prošlosti, naučili su etiketirati ljude i sortirati ih po svojim policama predrasuda koje su naslijedili od starijih. Govoreći o budućnosti prošlosti, koja se ovako interpretira i rezultira ovakvim posljedicama, vjerujemo da postoji potreba svakog postkonfliktnog društva i države da se suoči sa svojom prošlošću i kršenjima ljudskih prava koja su se u prošlosti dogodila. U tom smislu svako postkonfliktno društvo mora utvrditi odgovornost počinitelja, a prevashodno onih najodgovornijih, a ako i kada se dokaže njihova krivica, oni takođe moraju da se kazne kako bi se spriječilo moguće ponovno kršenje ljudskih prava i kako bi došlo do zadovoljenja žrtava.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Izvini, Alma, što ću te prekinuti. Pošto ti je ostalo još malo vremena, ja bih volio da čujem o konkretnim stvarima koje tebi daju nadu. Znam za vaše projekte poput onog u Kozarcu i za razne druge na kojima radite. Htio bih da čujem šta ti čuješ od tih mladih ljudi, a daje ti nadu.

Alma Mašić, direktor Inicijative mladih za ljudska prava u

BiH

Ono što jeste naslijeđe Haškog tribunala odnosi se na način kako to spustiti na zemlju među mlade ljude. Mi u Inicijativi mladih za ljudska prava vjerujemo da neformalnim vidovima obrazovanja ili bilo kojim drugim načinima treba omogućiti mladim ljudima da čuju službenu i relevantnu istinu, da im na neki način objasnimo šta jesu činjenice utvrđene izvan razumne sumnje na Haškom tribunalu.

U tom smislu mi puno koristimo vidove neformalnog obrazovanja poput škole civilnih sloboda i aktivizma gdje mladi iz cijele Bosne i Hercegovine dolaze na tri sedmice u Sarajevo kako bi razgovarali o tranzicijskoj pravdi, o suočavanju s prošlošću, ali i o drugim temama o kojima oni ne mogu čuti u formalnom obrazovanju. Jedna od tradicionalnih aktivnosti gdje se na licu mjesta može vidjeti naslijeđe Haškog tribunala jesu tradicionalni kampovi u Kozarcu gdje mladi ljudi iz cijele regije, Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, imaju prilike da čuju o haškim presudama za počinitelje zločina u Prijedoru. Mogu da razgovaraju sa žrtvama iz logora Omarska, Keraterm i Trnopolje i da na taj način sami spoznaju i dobiju informacije koje u svojim sredinama nisu u mogućnosti da dobiju ili ih

dobivaju na krivi način, ali i jednostavno da čuju stvari s obje strane. Vjerujemo da su oni sposobni da sami donose odluke i formiraju kritički stav o takvim stvarima.

Voljela bih za kraj da vam kažem jedan od najkonkretnijih primjera kako smo mi u Inicijativi mladih koristili arhivu, što će biti tema sljedećeg panela. Iskoristili smo arhivu Haškog tribunala, TV Sense, snimanih suđenja, priznanja i procesa koji su se vodili pred Haškim tribunalom za jedinstven edukacijski alat „Srebrenica – mapiranje genocida“ kako bi mladim ljudima na relevantan način prezentirali činjenice o onome šta se zbivalo u Srebrenici jula 1995. godine. Reakcije mladih ljudi su zaista bile nevjerovatne: od toga da oni nikada ništa nisu čuli o ovome, do toga da su uzeli DVD-ove projekta „Srebrenica – mapiranje genocida“ i kazali: „Ja sada idem gledati ovo sa svojom mamom i tatom“.

Dolazimo nekad u poziciju da mladi moraju iznova educirati svoje roditelje i objasniti im da stvari stvorene na poricanju, stvari koje su se desile i interpretiraju se mitološki, viktimološki, junački način, ili kakav god način, ne doprinose razbijanju predrasuda, zbližavanju mladih ljudi i izgradnji mirnog, stabilnog i prosperitetnog društva koje mi u suradnji s mladima moramo uspostaviti.

Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala ti, Alma. Upravo ovo što si rekla na kraju je odličan uvod za našu sljedeću panelisticu i ono o čemu ona želi da govori i ono o čemu ja želim da je pitam, a to je uloga medija. Znam da je uloga medija, o čemu je govorila moja kolegica Nidžara, jedno od ključnih pitanja u čitavom ovom procesu, naročito kada se radi o mladim ljudima. Koliko god se mi trudili da proširimo informacije i činjenice o tome šta i kako se dogodilo, kao i vaš projekt mapiranja genocida u Srebrenici, zamislite samo koliki je uticaj medija koji u *prime time* plasiraju potpuno drugačiji narativ. Mislio sam da se to nikada neće desiti. Imamo ljude osuđene za ratne zločine koji se dovode u studio da daju svoju alternativnu verziju događaja. Destruktivan uticaj nekih medija, ne svih naravno, je neuporedivo jači nego što to može jedna nevladina organizacija da uradi. Nama naravno treba strategija koje će koristiti društvene mreže i ciljati mlade tamo gdje se okupljaju.

Želim da postavim pitanje Anisi, direktorici medija koji se vjerovatno na

najkonstruktivniji i najkonzistentniji način bavi izvještavanjem o ratnim zločinima, uz agenciju Sense na Tribunalu, na čitavom prostoru bivše Jugoslavije. Anisa, šta su tebi prepreke? Šta su prepreke u vašem radu? Šta misliš da bi trebalo promijeniti da bi uticaj onoga što vi radite bio veći? I šta su osnovni problemi koje ti vidiš u pristupu medija pitanju ratnih zločina i drugih institucija kada se radi o informisanju javnosti?

Anisa Sućeska-Vekić, direktorica Balkanske istraživačke regionalne mreže (BIRN), BiH

Dobar dan svima.

Već smo na prošlom panelu slušali o važnosti medija u informisanju javnosti o činjenicama. Iako istina može imati različita lica, činjenica je činjenica i ona ostaje činjenica poslije presude. Mediji su pod većinskim vlasništvom političkih partija i individua. Konkretno u Bosni i Hercegovini je, po zadnjem istraživanju, više od 95 procenata elektronskih i pisanih medija u potpunom vlasništvu političkih strana. Tako je i u regionu i teško je očekivati da uredničke politike budu drugačije od onih kakve jesu.

Ono o čemu bih htjela govoriti jeste koje su prepreke onima koji žele izvještavati drugačije, kada se odmaknemo od svih komercijalnih, političkih i drugih uticaja zbog kojih izvještavamo komentarišćki i negativistićki, negiramo sve presude, čak pljujemo po radu svih onih koji čine napore da zločince izvedu pred lice pravde. Ostaju nam rijetki mediji i organizacije koje se trude doprinijeti objektivom izvještavanju. Kada one žele raditi objektivno, profesionalno pratiti svako suđenje i izvještavati javnost onako kako rade BIRN i SENSE, dolaze zapravo do jednog velikog problema. To je javno negiranje naslijeđa Haškog tribunala koje se bazira na lošim praksama transparentnosti.

Mi smo svi svjesni kritika koje su godinama upućivane Tribunalu zbog zatvorenosti i nesretne politike *Outreacha*. Međutim, isto tako smo svjesni da je Haški tribunal ostavio nevjerovatno bogatu arhivu otvorenih javnih dokumenata koja je apsolutno dostupna svim zainteresovanim stranama, te je pokrenuo je prilićno jak program *Outreacha* u zadnje vrijeme; možda kasno, ali ipak na vrijeme da se pokaže da se ovakve prakse mogu preuzeti. Sudija Pocar je govorio o tome da se o Haškom tribunalu ne može govoriti kao o nekom ko će uraditi sve. Ja se slažem s tim, ali je važno da je Tribunal naćeo dobre prakse. Dobra praksa Tribunala jeste transparentnost postojećih sudskih procesa i onih koji su već završeni.

Cijeli dan slušamo o problemu kolektivne odgovornosti i kako se mi kao društvo, ljudi, pojedinci, organizacije nosimo s tim. Individualizacija krivice jeste jedno od najvećih dostignuća Haškog tribunala, ali najveći problem jeste kako ta dostignuća dovesti do građana. Sud Bosne i Hercegovine je početkom ove godine donio odluku o anonimizaciji, izmjeni i dopuni pravilnika kojom se medijima ozbiljno ograničava pristup relevantnim informacijama, i to ne samo medijima, nego bilo kome iz javnosti s bilo koje zainteresirane strane.

U februaru ove godine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je iz javnosti povuklo sve optužnice. Prema odluci Suda Bosne i Hercegovine u presudama su dostupni samo inicijali imena. Anonimizirana su imena privatnih i pravnih subjekata, nazivi javnih institucija. To nije teoretski već je od tada u praksi objavljeno pet drugostepenih presuda i četiri prvostepene presude po kojima se ne znaju imena osuđenih osoba niti će se znati. Kada govorimo o dostupnosti informacija, novi pravilnik je regulisao da se u hitnim slučajevima može izdati audio i video zapis dijelova suđenja od samo deset minuta, obično s početka kada strane samo ulaze u sudnicu i to u anonimiziranoj i uređenoj verziji koju je uređio sudija koji predsjedava sudskim vijećem. Sud i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine su se u ovom slučaju pozvali na savjet Agencije za zaštitu privatnih podataka osnovane od strane Evropske unije.

Međutim, takva praksa je u suprotnosti s praksom Međunarodnog suda, pogotovo zato što govorimo o najtežim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i genocidu. Moram napomenuti da ovo više nije samo stvar uticaja na javnu percepciju, nego činjenice da se uvođenjem novih dokumenata krše zakoni koje je Bosna i Hercegovina svojim Ustavom usvojila. Navešću član 10 o slobodi izražavanja Evropske konvencije o ljudskim pravima koja je dio Ustava Bosne i Hercegovine. Pomenuću i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji garantuje djelotvorni pravni lijek žrtvama kaznenih djela. Napokon, ove upute pobijaju cijelu svrhu postojanja, ne samo Suda Bosne i Hercegovine, nego čak i Tribunala i naslijeđa koje Tribunal ima u ovom smislu.

U slučajevima kada su optuženi imali pravedno suđenje i kada je proces bio otvoren, nema nikakvog razloga zašto se na kraju tog procesa ne bi znalo ko su počinitelji tih zločina. Zašto se ne bi znalo mjesto gdje je zločin počinjen? Zašto se ne bi znala institucija koja je bila uključena, a pogotovo u svjetlu ovoga da već na dva panela govorimo o tome da individualizacija krivice nije jedina instanca, već da treba suditi onima koji su organizovali zločine.

Dijeljenje informacija na tako ograničen način zaista može imati ozbiljne posljedice. Svi smo toga svjesni, a posebno u ovom svjetlu kad se podstiču glasine i nagađanja o identitetima optuženih ili osuđenih. Takva klima dezinformacija će ozbiljno kočiti rad Suda Bosne i Hercegovine i korištenje naslijeđa Tribunala. Pogotovo će štetno uticati na mišljenje javnosti o radu Suda Bosne i Hercegovine i Tribunala koje je već vrlo poljuljano političkim i drugim podrivanjem rada ovih instanci.

Jedini potencijalni pobjednici će biti oni političari, pojedinci i one interesne grupe koje žele da Suda Bosne i Hercegovine, naslijeđa Tribunala i na kraju krajeva suđenja za ratne zločine uopšte ne bude. Ovo jeste čudna strategija kojom pravosuđe slabi samo sebe i teško je vidjeti kome će služiti ova nova politika. Definitivno neće služiti budućim generacijama, a mi na ovom panelu govorimo upravo o budućnosti naslijeđa Tribunala.

Ja ću zaključiti da ograničavanje pristupa informacijama o tekućim sudskim predmetima i u presudama za ratne zločine pravi veliku štetu pravosudnom sistemu i državi kao cjelini, i obezvrjeđuje naslijeđe Tribunala novim generacijama. Tribunal bi u ovom smislu morao zauzeti ozbiljan stav prema ovom pitanju prenošenja ne samo pravnih praksi. Ja ovdje ne govorim o MKSJ-u već i o Mehanizmu koji od sljedeće godine preuzima mandat za daljnji rad. Morale bi se ozbiljno analizirati negativne posljedice nedavnih odluka BiH pravosuđa jer se njima dovodi u pitanje i sama strategija Tribunala. Šta će ostati iza zaključanih vrata domaćih pravosudnih arhiva? U tom smislu paradoks je da bi Sud mogao doprinijeti vlastitom ušutkivanju, ali i Tribunal izostankom vlastitih reakcija i uputa kako bi se ovo izbjeglo.

Hipotetička presuda u kojoj bi se navodilo da je holokaust organizovao A. H. zapovijedajući ministarstvima, vojskom i opštinama u A. , T. , D. i drugim, prilično je besmislena. Vama ostavljam da dalje diskutujete na ovu temu.

Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala, Anisa. S obzirom da u zadnje vrijeme imamo uvid u različite probleme na koje nailaze društva slična našem, ova praksa je potpuno nezabilježena. Nigdje nema sličnog primjera gdje se u predmetima od ovakve važnosti za društvo, sudski dosije kojim suđenje rezultira očisti od infor-

macija na ovakav način. Ako išta s ove konferencije ode – da ne bi ispalo da je bila još jedna konferencija na kojoj smo ispričali smo se sita, neki su došli, neki se i svađali, neki su rekli šta su imali i otišli kući – onda to mora da bude glas ili inicijativa da, recimo, troje ljudi ode na kafu i dogovori se da se nešto uradi po ovom pitanju. Siguran sam da postoji niz načina da se nešto po ovom pitanju uradi. Volio bih da čujem, a vidim da ovdje ima sudija sa Suda Bosne i Hercegovine.

Isto tako, postoje pravni mehanizmi. Ako je došlo do kršenja zakona, to treba adresirati. Postoje mehanizmi civilnog društva i pritiska. Ovo ne može proći, a naročito ako se radi o naslijeđu Tribunala. Ne zaboravimo da je Sud Bosne i Hercegovine procesuirao određen broj predmeta Haškog tribunala koji će na kraju biti očišćeni od činjenica na isti način na koji su i drugi predmeti. Dakle, Tribunal ima vrlo značajnu ulogu u ovome. Ja bih imao mnogo toga da kažem o ovome šta su moji cijenjeni panelisti rekli, ali ću to ostaviti vama.

Prije nego vam dam riječ, prenosim vam izvinjenje Amira Tikveše koji ima zdravstvenih problema i nije mogao danas da bude s nama. Zaista sam nadao da će on doći jer je perspektiva ljudi koji rade na inicijativama izgradnje mira od krucijalne važnosti, a Amir Tikveša je jedan od njih. Vidim da je tu je i Aco Trifunović iz Banja Luke pa bih volio i njega da čujemo. Ja ću skupiti pet pitanja pa ćemo ih podijeliti ovdje na panelu. Dvije minute je limit za pitanje. Imamo četiri pitanja. Izvolite.

Hatidža Mehmedović, predsjednica udruženja „Srebreničke majke“

Zahvaljujem što ste mi dali dva minuta. To je sasvim malo. Ja dolazim iz Srebrenice i ako sam došla samo radi dvije minute, onda da vam vratim mikrofon da ne govorim nikako. Ja sada ne znam kome da postavim pitanje niti ko da mi da odgovor.

Ja sam Hatidža Mehmedović, predsjednica udruženja „Srebreničke majke“, majke s mjesta genocida. Drago mi je što smo se danas ovdje skupili. Vi znate da je Srebrenica simbol stradanja i da je Memorijalni centar naše sveto mjesto, naše hodočašće, naša tuga, ali i sramno ogledalo svih onih koji su mogli spriječiti prvo agresiju na Bosnu i Hercegovinu, pa tek onda genocid u Srebrenici, u zaštićenoj enklavi.

Rekli ste da se ne zna definicija rata u Bosni i Hercegovini. Zna se itekako, samo treba da se otvore dokumenti u kojima je sklopljen sporazum s Car-

lom Del Ponte 2003. godine i s Goranom Svilanovićem, na koje su stavljene oznake tajnih dokumenata. U tim dokumentima je istina i o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i o samom genocidu.

Rekli ste da nije važno na koliko je zločinac osuđen, na godinu, dvije ili manje. Itekako je važno! Kakvu on poruku donese kada se vrati sa suda, na kojem je nagrađen slobodom, a u kaznu mu se uračunalo i vrijeme koje proveo u Haškom tribunalu? Kakvu poruku to nosi mladima? Nosi im poruku da je isplativo činiti genocid.

Mi ne možemo vratiti prošlost, ali može se učiniti da iz prošlosti izvučemo poruku da gradimo svijetlu budućnost za sve naraštaje bez obzira kako se ko zvao. Mi znamo da se majkama djece ne može platiti, nema tih para, ali možemo nešto uraditi da se više nijedna majka ne nadnese nad masovnu jamu i ne gleda u svakoj kosti tijelo svoga djeteta. To ne bih poželjela ni onome ko mi je ovo uradio.

Trebamo svi raditi da djeca znaju pravu istinu o Srebrenici. Srebrenica je tako blizu, škole su tako blizu Memorijalnog centra, a tako daleko. Dolaze ljudi iz Amerike, Engleske, iz raznih zemalja, a iz škole, iz Srebrenice, Podrinja i entiteta koji je tvorevina krvi i genocida još djeca ne znaju pravu istinu. Još uvijek djeca nose jednu istinu iz kuće, drugu iz škole, a treću valjda ručaju putem.

Važno je da se zaostavština Haškog tribunala pohrani na više mjesta, a ne samo na jednom ili dva. Ako bi se uništila na jednom mjestu, može se pronaći na drugim mjestima, jer danas je sve moguće, pa i falsifikovati tu zaostavštinu. U Haškom tribunalu je dosta toga uništeno, ono što je pripadalo nama žrtvama, našim muzejima i svima onima koji su išli da svjedoče u Haški tribunal. Carla Del Ponte je uzela sebi za pravo i uništila je dokazni materijal u Haškom tribunalu, ali za to je pokrenuta tužba i ona će se procesuirati ako Bog da.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala, Hatidža. Samo jedno pitanje. Rekli ste da je neko za panelom rekao da se ne zna definicija rata i da nije važno koja je kazna, ali ja zaista nisam čuo nikoga. Na koga ste mislili, na prethodni panel? Ovdje nije bilo pitanja upućenih panelistima nego prethodnicima koji su ranije govorili.

Milosava Jakovljević, bivši poslanik Narodne skupštine RS-a

Ja sam Milosava Jakovljević iz Banja Luke, bivši poslanik u Skupštini Republike Srpske, u ono vrijeme kada je osnovana zajednička vojska.

Ako možemo imati zajedničku vojsku i nikakvih problema nema u bazi – jedino su problemi u rukovodstvu vojske, uvijek se govorilo da se prodavalo oružje i obogatili se – zašto ne bismo mogli u svemu funkcionisati? Ja uvijek poredim ovo vrijeme s onim u SFRJ. Onaj rat je bio daleko strašniji, onih milion i sedamsto hiljada žrtava. To ne poriče niti jedna vlast, niko to nije poricao u ondašnjoj Jugoslaviji između nas, braće, a bez obzira na sve, ja opet kažem da smo mi koji živimo na ovim prostorima braća, a bilo je više žrtava nego u prošlom ratu. Pa ipak smo se pomirili.

Ova sada godina odgovara 1962. godini, sada 17 godina poslije rata. Od 1945. do 1962. godine kako smo samo išli naprijed, a od 1995. do 2012. godine koliko idemo nazad. Drugi svjetski rat je trajao šest godina, 60 miliona ljudi je poginulo, milijarda je ratovala, pa se sve daleko brže riješilo. Politika upravlja vojskom i pravosuđem. Znači, vi iz nevladinih organizacija koji ste zvanično registrovani i često imate priliku da budete na televiziji, vi pozovite političare u Bosni i Hercegovini da nas više ne vraćaju unazad. Evo, ja kao pojedinac, iako sam niko i ništa, pokušavam da ovo izmirim. Lijepo je živjeti u miru. Bila sam član 'Stranke za Bosnu i Hercegovinu', i 'Radom za boljitak', ja kao Srbin bila sam član stranaka koje nisu srpske, baš zato da pomirim.

Historija je grozna, rat je grozan. Koliko god se učio iz knjiga, nemojmo više ovo dozvoliti. U SFRJ imali smo 45 godina mira, a sada želim da imamo trajni mir. Zato dajte šansu, a kad možete doći na televiziju ja ne mogu doći na televiziju kritikuje onoga ko nas vraća unazad.

Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Apsolutno se slažem sa svim. Izvolite, gospodine

Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i povratak“

Zijo Smajlović, predstavljam se treći put. Vrlo ću biti kratak.

Govorili smo o presudi. Sudska presuda se kao takva mora prihvatiti jer je donesena na osnovu činjenica. Isto smo tako govorili i na prethodnim panelima da bi žrtva ove protekle agresije, rata i genocida bila u fokusu, mi moramo imati na umu da ova presuda, po mom mišljenju, ima jednu zamku. Radi se o tome da je to samo sudska presuda, a ona u svom obrazloženju nema pravne sankcije. Da u toj presudi postoji pravna sankcija, onda se ne bi moglo dešavati to što se dešavalo: da onaj ko je osuđen za ratni zločin i izdrži kaznu, dođe u sredinu u kojoj živi i bude dočekan kao narodni heroj. Da postoje pravne sankcije i određena ograničenja kroz tu sankciju, to se ne bi dešavalo. To sigurno ne doprinosi pomirenju i ne donosi ništa dobro u ovoj, kako vi kažete, tranzicijskoj pravdi.

Drugo, mi koji predstavljamo žrtve često smo u situaciji, pa i danas na ovoj konferenciji, da se na neki način, bavimo replikativnom politikom. Jedni dođu ovdje s ubjeđenjem da postoje drugi i drugačije jer su tako vaspitani i jer to nose iz kuće. Bez obzira na religijsko, kulturološko, sociološko ili bilo kakvo shvatanje, postoji drugo i drugačije. Tu neki dođu da unose zabunu, da šire mržnju. Ja nisam odgojen u mržnji. Ja sam odgojen u ljubavi. Ali sam isto tako i žrtva kojoj je pobijeno, od prvog do trećeg koljena, 35 članova uže familije. Nikada mi nije padalo na pamet da nekoga mrzim, a ovdje sam prisiljen da slušam mržnju. To ne doprinosi tranzicijskoj pravdi.

Žrtva hoće pravdu. Ona istinu zna, ali hoće satisfakciju kroz tu pravdu. To je imperativ svega. Ako ćemo to imati na Sudu Bosne i Hercegovine – koji je na neki način i nasljednik Haškog tribunala, na osnovu nekih istraga koje je Haški tribunal radio, a vi to bolje znate nego ja – da oni koji se direktno dovode u vezu s ubistvom moga oca u julu 1995. u Srebrenici dobiju presudu, a da ja kao žrtva da ne dobijem satisfakciju, onda meni takva presuda ne treba. Vjerujte mi.

Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,
Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja bih samo htio da pojasnim zato što je ovo vrlo važno pitanje. Kada govorite o pravnoj sankciji, Vi govorite o presudama Tribunala i potrebi da se u presudu ugradi nekakav mehanizam koji bi branio dovođenje u pitanje tih činjenica?

Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i
povratak“

Tako je, da se ugradi u presudu bez obzira da li ona bila u Haškom tribunalu. Haški tribunal je do sada izrekao 161 presudu, ali niti u jednoj presudi nema pravne sankcije da se kaže da, na primjer zločinac N. N. nema pravo na kandidovanje na izborima, nema pravo na ovo ili ono. Žrtva na osnovu ove presude ima pravo na to i to.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,
Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja ću pustiti sudiju Pocara da odgovori na to pitanje. Ali vrlo je jasan odgovor: to je stvar naših zakona, a ne Tribunala jer on ne može narediti u presudi da vlasti Bosne i Hercegovine ne kandiduju nekoga na izborima. Međutim to je problem našeg društva. Pustite da sudija odgovori, pa ćemo da vidimo.

Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i
povratak“

To je problem i haških presuda, što nemaju pravne sankcije. S tim će se složiti nauka i svi stručnjaci, pravnici, politolozi i sociolozi

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,
Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja ću pustiti sudiji da odgovori na to pitanje. Ja nisam pravnik pa ne bih volio da ulazim u te rasprave. Izvolite.

Zumra Šehomerović, udruženje – pokret “Majke enklava Srebrenica i Žepa”

Ja sam Zumra Šehomerović, članica udruženja – pokreta „Majke enklava Srebrenica i Žepa“. Malo sam potresena pričom gospodina Branka da u obrazovanju uskoro neće biti pisano i neće se uskoro govoriti u školama o ovome što se dešavalo. Dokle god učenici i djeca od samog vrtića, pa osnovnog i srednjeg obrazovanja ne budu znali i učili o ovoj našoj prošlosti koja nam se desila, ne vjerujem da nam se piše dobra budućnost.

Ja sam dirnuta tim što radi Alma Mašić s Inicijativom mladih za ljudska prava i to je za svaku pohvalu. Bila sam sudionik Inicijative mladih u Beogradu. Oni su se grčevito borili po Srbiji da dokažu istinu o onome što se dešavalo u Bosni i Hercegovini. Ja bih željela stvarno da sve vladine i nevladine organizacije rade s mladima, da se trude da djeca saznaju istinu jer bez istine nema budućnosti na ovim prostorima.

Hvala.

Fadil Redžić, predsjednik „Udruge zatočenih logoraša Brčko distrikta“

Ja sam Redžić Fadil, predsjednik „Udruge zatočenih logoraša Brčko distrikta“.

Želio bih da kažem jedno: slušajući danas diskusije i ljude koji su bili tu za stolom, malo sam potresen vezano za događaje koji su se desili u Bosni i Hercegovini. Javio sam se iz razloga što je na Brčko, a i na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija, u Brčkom su stvoreni logori i potom masovne grobnice, pa su se one prekopavale, pa su bile četiri kolektivne dženaze, pa je ukopano 275 ljudi, djece i žena, kroz logor u Brčkom je prošlo preko 3.000 ljudi itd.

Ovo govorim iz više razloga. Nedavno sam ovdje u Brčko distriktu otvorio spomen sobu radi istine i pravde, a to što sam ja uradio trebali bismo da uradimo svi u Bosni i Hercegovini. Otvorio sam je kao stalnu postavku u hangaru luke Brčko gdje je izvršen genocid. Vjerovali ili ne, imao sam odmah posjetu i dopis Helsinškog komiteta za ljudska prava Republike Srpske, a gospođa Aleksandra s kojom sam razgovarao i Tanja su mi dovele djecu srednjoškolce, njih oko 20 iz Brčkog, Bijeljine i Tuzle. Ta djeca su vidjela šta se desilo u Brčkom i bila ganuta. Samo na ovakav način možemo kroz istinu doći do pravde, a s pravdom do pomirenja.

Moje pitanje sudiji Pocar u je: dokle će ljudi iz vojnog i policijskog dijela i iz vlasti u Brčko distriktu, koji do sada još nisu procesuirani, biti slobodni, a zna se da se u Brčkom desio genocid? Tražim da se ti ljudi koji i dan-danas šetaju tim gradom da se što prije procesuiraju. Ne znam do koga je greška. Je li do Visokog sudskog i tužilačkog vijeća, Suda Bosne i Hercegovine, ili Suda i Tužilaštva Brčko distrikta? Tražim da se to što prije riješi i da se svi zločinci na prostoru bivše Jugoslavije procesuiraju.

Hvala lijepo.

Nedeljko Mitrović, predsjednik „Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske“

Evo i ja imam priliku da se još jednom predstavim. Ja sam Nedeljko Mitrović, predsjednik „Organizacije porodice zarobljenih, nestalih i pogubljenih Republike Srpske“. Nisam mislio diskutovati. Jedanput sam rekao što sam mislio. Ne mogu reći da sam isprovociran, ali sam ponukan, inspirisan ovim prethodnim diskusijama. To je kao torta. Servira se vrlo prihvatljiva priča o pomirenju, pa onda se kaže „tvorevina na krvi i genocidu“. Mene baš interesuje, ako ćemo već o tome pričati, od kojeg datuma počinjemo pričati? Hoćemo li od 1389. pa da vidimo ko je počinio genocid? Hoćemo od 1941?

Molim vas dopustite da kažem, ja sam vas slušao fino.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja bih vas molio da ne govorimo o 1389. ako je moguće. Ako imate nešto da kažete na temu ili uputite pitanje, izvolite.

Nedeljko Mitrović, predsjednik „Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske“

Ja to navodim kao primjer i hoću da kažem zbog čega. Ja ću po prvi put ovdje biti privatn bez obzira koliko je to teško slušati. Moj djed je na Solun-

skom frontu poginuo. 1942. godine, a to postoji u dokumentima njemačke arhive, u naselju Drakulić pet kilometara od Banja Luke za jedan dan je ubijeno 2. 300 ljudi, a od toga 551 dijete, 74 mojih najbližih srodnika. Moj se otac 1939. godine preselio i zahvaljujući tome ja sam ovdje među vama. Ubijeno je 74 ljudi po prezimenu Mitrovića, a po pobočnoj liniji rodbinskoj daleko više. Je li to genocid?

Ni ne govorim o tome da se imputira da je Republika Srpska stvorena na krvi i genocidu. Ja vama, gospodo, govorim da je Republika Srpska stvorena baš na prostoru gdje se kroz istoriju dešavao genocid. Da se srpski narod nije branio, baš kao i bošnjački – zavisi na kojem mjestu, govorim kao kauboj, i ko je prvi povukao pištolj taj je ostao živ – ne bi bilo ovdje Srba.

Marko Grabovac, predsjednik „Udruženja za traženje zarobljenih boraca i nestalih civila iz Broda“

Pozdravljam sve prisutne i vas. Ja sam Marko Grabovac, predsjednik „Udruženja za traženje boraca i nestalih civila opštine Brod“ i predsjednik Republičkog odbora za traženje nestalih lica.

Nestali su mi majka i brat. Jedan je bio logoraš. Postavlja se pitanje da li sam ja njih poubijao? Moram da kažem da imate toliko praznine u svojim pričama gdje nigdje niste spomenuli niti jedan slučaj nekoliko ili na desetine logora nad Srbima. Ali ću vam ja reći, jer sam ih lično upoznao radeći ovaj posao profesionalno: u Brodu je bilo deset logora za Srbe i prošlo je 2.000 logoraša kroz njih i ogromna silovanja su bila, a mogu vam dokazati sa spiskovima žena i djece koja su silovana. Ovdje imam dokaz.

Moram reći još jednu stvar koja je nepobitna. 2002. godine predajemo Haškom tribunalu krivičnu prijavu o izvršenom zločinu na prostoru opštine Brod gdje je čak izvršena i agresija od strane države Hrvatske. Uz pomoć hrvatsko-muslimanskih paravojnih jedinica povezali su zastave i krenuli u pohod, u ubijanje Srba, paljenje kuća, uništavanje i pljačkanje. Poslije svega toga nakon što smo se vratili na svoja ognjišta gdje se danas vraćaju i Srbi i Hrvati i Bošnjaci i niko im ne brani i niko ih ne vrijeđa naišli smo na najmanje deset masovnih grobnica koje još uvijek tražimo. Smatramo da je rijeka Sava najveća masovna grobnica i nikada se neće znati koliko je tamo ljudi bačeno. Možda ja majku svoju nikada neću naći.

Molim vas, ja sam predao lično sa svojim timom komplet dokumenata o zločinima izvršenim na prostoru opštine Brod, tužiocu Davidu Schwendimanu. Nema te krivične prijave. Nas su naknadno tražili da ponovo to

donesemo u dva primjerka u Tužilaštvo u Sarajevo. Postavlja se sad pitanje gdje je to. Imam i primopredajni list iz Haškog tribunala da je to preuzeo David Schwendiman.

Nemojte nas vrijeđati svojim pričama, a da ne spominjete žrtve srpske. Nemojte da govorimo ko je koga prije ili kasnije. 1992. je izvršena agresija i genocid na prostoru opštine Brod još dok je bila u sastavu krnje Jugoslavije. Da li je iko odgovarao? Da li će ikad iko odgovarati? Da li ćemo mi biti ljudi da se sutra pogledamo u oči i da kažemo da ćemo sutra biti ljudi kao što smo nekada bili. Da li ćemo poštivati žrtve i jedne i druge i treće? Da li ćemo se ikada sjetiti da svačija majka danas kuka, plače i traži dijete, oca, majku, neko brata i sestru smatrajući da u tome smislu moramo biti čvrsti i jaki i da ne može niti jedna politika da nas pokoleba? Treba da radimo na bazi odgovornosti sa svih strana.

Toliko i hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije, **Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)**

Apsolutno se slažem. Prije nego dam riječ Mervanu, htio bih samo jednu stvar da kažem gospodinu Mitroviću. Nadam se da se nije uvrijedio. Ja sam odrastao učeći o masakru u Drakuliću i znam sve o tome šta se tamo dogodilo. To je ono o čemu se radi kada se gospođa pita kako je moguće da smo mi do 1962. onoliko napredovali, a kako je moguće da danas nismo odmakli ni milimetra. To je zbog toga što ne učimo o onome što se dogodilo. Gospodine Mitroviću, vi imate vrlo odgovornu poziciju u Republici Srpskoj. Jeste li Vi ikada ustali da kažete nešto protiv negiranja genocida od strane gospodina Dodika? Ja Vas nisam čuo.

To je ono o čemu govorimo. Mi se još uvijek borimo ovim istinama jedni protiv drugih. Pritom tu nema nikakvog pokušaja da se zajednički dođe do minimuma konsenzusa pa da našoj djeci ostavimo nešto zbog čega se neće klati sutra. E, to je ono zbog čega ja ne mogu da slušam o 1389, već bih htio da čujem kako da riješimo pitanje u kojem živimo danas.

Na redu je Mervan i panelisti, pa ćemo zaključiti sesiju.

Mervan Miraščija, Fond Otvoreno društvo, BiH

Ja sam Mervan iz Soroš fondacije u Bosni i Hercegovini. Ja bih zamolio Anisu, s obzirom da se radi o krucijalnom, aktualnom problemu, o pitanju anonimizacije postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine, da u kratkim crtama opiše svima šta je u pitanju. Smatram veoma značajnim ovaj skup i inicijativu Refika Hodžića da se očitujemo svi oko te namjere i zamolio bih sve prisutne paneliste da daju svoj komentar o takvoj praksi. Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Ja bih, prije nego što damo riječ panelistima, pozvao sudiju Vukoju da nam objasni o čemu se ovdje radi i iz perspektive Suda Bosne i Hercegovine.

Sudija Dragomir Vukoja, Sud BiH

Zahvaljujem. Ja sam sudija Vukoja Dragomir iz Suda Bosne i Hercegovine.

U ovom momentu zaista ne bih objašnjavao nešto šire oko toga. Mislim da se radi o mnogo kompleksnijem problemu i ne znam koliko sam ja sada pozvan da dajem neke eksplikacije. Na tome nisam lično radio, ali ono što mogu da učinim jeste da prenesem vaše primjedbe, a mislim da one jednim dobrim dijelom stoje i dijelim vaše mišljenje, Refik. Dakle, ja ću svakako to prenijeti da to vrlo ozbiljno razmotrimo jer građani i žrtve imaju pravo da znaju za te stvari ako se radi o počincima zločina, a pogotovo ako su sankcionisani pravosnažnim sudskim odlukama. Prenijecu i rezultate ove konferencije Sud Bosne i Hercegovine. Ja se izvinjavam ako sam ostao dužan u ovom odgovoru, ali vi ćete svakako razumjeti moju poziciju. Hvala.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala. Po redoslijedu kojim smo govorili, ja bih dao riječ sudiji Pocar da odgovori na pitanja koja su postavljena iako je bilo više komentara nego pitanja. Izvolite.

Sudija Fausto Pocar, MKSJ

Možda nismo čuli mnogo pitanja, ali je pokrenuto dosta pitanja i barem tri bih želio da prokomentarišem. Vi me zaustavite kad treba jer ću imati prilike da se osvrnem na ta pitanja na završetku konferencije. Zato ću sada biti vrlo kratak.

Pitanje žrtava je ponovo pokrenuto. U potpunosti shvatam frustraciju koju osjećaju žrtve kada njihova lična pitanja nisu u potpunosti razmotrena u određenim predmetima ili nisu nikako uzeta u razmatranje. Čak i u predmetima koji se tiču nekih masovnih zločina u nekom selu ili u više sela, naravno da ćemo čuti da je postojao određeni broj žrtava. Koji je to broj dovoljan, po tužiocu, da bi se pokrenuo neki predmet? Ono što hoću da kažem je da broj žrtava nije spomenut pojedinačno u nekim predmetima i da, recimo, za određene osobe nisu individualno pokrenuti predmeti. Nažalost, to je neizbježna situacija kod masovnih zločina i ja u potpunosti razumijem vašu frustraciju.

Zato je prije nekoliko godina Tribunal pod vodstvom sudije Robinsona poduzeo određeni broj koraka kako bi podigao svijest u međunarodnoj zajednici o ovom problemu i kako bi se poduzele mjere koje nisu bile predviđene u onom momentu kada je MKSJ osnovan, odnosno kada je Statut MKSJ-a usvojen od strane Savjeta bezbjednosti. Postoje neke inicijative. Ja ne znam dokle su one stigle, ali želim da izrazim svoje suosjećanje s frustracijom koju žrtve osjećaju u ovom pogledu.

Drugo što želim da kažem tiče se predmeta koji nisu procesuirani. Ko je odgovoran za to? Tribunal je imao određene kapacitete i date su mu određene ovlasti za istragu i procesuiranje, a tužiocima je bilo potrebno da utvrde moguće osumnjičene počinitelje. Mnogi predmeti su pokrenuti pred MKSJ-om, čuli smo da je to 161 predmet, ali u određenom momentu 2004. godine Savjet bezbjednosti je odlučilo da zaustavi aktivnosti Tribunala i tužilac je dobio uputu da zaustavi istrage. To ne znači da ti predmeti ne trebaju biti procesuirani, već da treba da ih procesuiraju domaća pravosuđa. To je bila odluka Savjeta bezbjednosti, tako da se od 2004. godine nisu više mogli pokrenuti predmeti pred MKSJ-om. Stoga je MKSJ prenio informacije domaćim pravosuđima kako bi ona mogla da iskoriste podatke i istrage koje je MKSJ već proveo i kako bi se u što većoj mjeri pomoglo domaćim pravosuđima da nastave posao. Čuli smo brojke o određenim predmetima koji su u toku i za koje nam je vrlo bitno da se nastave procesuirati.

I posljednji komentar vezan za obrazovanje omladine. Samo nekoliko puta je naglasak stavljen na djecu. Jedna je stvar obrazovati javnost, a druga je

stvar obrazovati djecu i to je nešto čemu se mora posvetiti pažnja. Ja znam da je u datoj situaciji gdje su škole podijeljene, ako su moje informacije tačne, i nisu homogene, jako teško napraviti iste nastavne planove i programe koji će se primjenjivati u svim školama. Međutim to je nešto što se mora učiniti jer obrazovanje mora započeti u ranoj fazi. Ja ne smatram da se djeca trebaju zaštititi od prošlosti jer je prošlost u nekim slučajevima teška i užasna. Djeca se moraju educirati još u ranoj fazi.

Ja nemam vremena da sada podijelim svoje iskustvo u educiranju djece, ali smatram da djeca u osnovnoj školi moraju biti izložena tim sadržajima, naravno uz potrebnu pažnju. To je bitno jer djeca imaju u sebi veoma dubok osjećaj pravde. Ona odmah shvataju šta je ispravno, a što krivo i to puno bolje nego odrasli. Ako se pravilno edukuju i ako se izlože određenim sadržajima činjenicama, njihova će reakcija biti ispravna. Ako se to učini prekasno, kad su već izložena indoktrinaciji, pa čak i mržnji, onda je prekasno. Iznimno je važno da se poduzmu neke inicijative za ranu edukaciju djece o prošlosti.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Organizatori će biti sigurno ljuti na mene što Vam dajem malo više prostora. Da li imate neki komentar vezano za anonimizaciju, praksu Suda Bosne i Hercegovine gdje se uklanjanju imena počinitelja, lokacije zločina i druge informacije. Iz Vaše osobne perspektive šta mislite kakav to može rezultat imati?

Sudija Fausto Pocar, MKSJ

Mislim da je moja kolegica jako dobro odgovorila, tako da ću se u potpunosti složiti s njom.

Branko Todorović, direktor Helsinškog odbora za ljudska prava RS-a, Bijeljina, BiH

Mislim da se ljudi u Bosni dijele na pesimiste i optimiste. Nama je itekako potrebna objektivna procjena stanja u kome se društvo nalazi u svim sferama. Naveo bih što je zaista bio veliki nedostatak Tribunala. To je bio

Outreach program, ta komunikacija i veza s Bosnom i Hercegovinom i s lokalnom zajednicom gdje su se zločini dogodili. Tu se kasnilo. Sud Bosne i Hercegovine je, čini mi se, takođe donekle tu pravio grešku. Pravnici misle da je dovoljno raditi po zakonu. Da, i to je samo dio njihovog posla, ali oni pritom ispuštaju iz vida kako se presude odražavaju na lokalnu zajednicu i koji je značaj tog procesa.

Pomenuo bih još nešto što danas ovdje nije pominjano: dva procesa koja se vode pred Tribunalom i za koja su svi mislili da će biti u žiži interesa javnosti, a to su *Karadžić* i *Mladić*. Oni u javnosti Republike Srpske, a mislim i cijele Bosne i Hercegovine i regiona ne izazivaju neku značajniju medijsku pažnju, a refleksija na obične ljude, na građane, pogotovo na stručne krugove ili na studente ili zajednicu faktički i ne postoji. U ovom trenutku za građane Republike Srpske ta dva suđenja kao i da ne postoje.

Dodao bih na kraju da je Helsinški odbor nastojao u proteklih nekoliko mjeseci da dobije podršku od nekih donatora pomoć kako bismo održali *Outreach* konferencije u Banja Luci, Sarajevu, mislim i Višegradu i nekim drugim mjestima, a vezano za presude Tribunala. Niko iz međunarodne zajednice, počev od Evropske komisije, pa i nekih ambasada nije pokazao ni minimum interesa da bi tako nešto podržao. Znači da pažnja međunarodne zajednice, koja je u Bosni i Hercegovini bila vrlo važna kao jedna vrsta internacionalizacije procesa suočavanja s istinom, takođe slabi i da Bosna i Hercegovina biva prepuštena sama sebi. Mi sada nemamo ni institucije, ni kapacitete, ni želju da se suočimo s bilo čim od toga. Mislim da se samo suočavamo s dugotrajnim problemom koji smo ovdje detektovali, a to je nepovjerenje, odsustvo solidarnosti, međureligijska i međuetnička mržnja, a Bosna i Hercegovina i dalje baulja u jednom civilizacijskom mraku.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Na ovo ću ja dodati samo jednu opasku. Mi smo odavno detektirali šta je problem. U nekoj objektivnoj analizi stanja vrlo je malo toga što ne znamo. Mislim da je bitno da počnemo razgovarati o tome šta da uradimo i kako da riješimo taj problem koji svi imamo i kojeg smo svi svjesni. U tom duhu konkretnosti, barem ove sesije, reci nam ukratko Branko, kakav je stav Helsinškog komiteta Republike Srpske po pitanju prakse anonimizacije presuda Suda Bosne i Hercegovine.

Branko Todorović, direktor Helsinškog odbora za ljudska prava RS-a, Bijeljina, BiH

Mi smo se već oglasili povodom toga i solidarisali s drugim nevladinim organizacijama. Mislim da je to zaista poražavajuće i nama je potpuno nejasno. Imali smo u mnogim drugim stvarima izvanrednu saradnju sa Sudom Bosne i Hercegovine i nadamo se da će to biti promijenjeno. Ne vjerujem da će tako nešto zaživjeti.

Alma Mašić, direktorica Inicijative mladih za ljudska prava u BiH

Inicijativa mladih za ljudska prava u Bosni i Hercegovini će nastaviti sa svojim aktivnostima kulture sjećanja. Međutim, i pored toga naša misija jeste da obratimo mlade ljude da kritički razmišljaju i reaguju na stanje koje ih okružuje, na društveno-politička dešavanja koja utiču na njih. Kad se kaže da će mladi ljudi donijeti promjene, ja sam vrlo skeptična po tom pitanju. Ne vjerujem u mlade ljude koji kopiraju svoje političare i traže mjesto za razvoj svoje karijere klimanjem glave i podržavanjem svojih političkih lidera, već vjerujem u jasne i određene mlade ljude sa svojim stavom, sa svojim pogledima na svijet.

To možemo uraditi tako da se oni upoznaju, razbijaju predrasude, da premoštavamo te razlike tako da dozvoljavamo mladim ljudima da putuju u svijet kako bi vidjeli drugačije primjere, a da se oni kao dragocjeni resursi vrate u Bosnu i Hercegovinu. Oni će nam itekako biti potrebni za izgradnju boljeg i perspektivnijeg društva tim prije što će ti mladi ljudi biti u budućnosti odgovorni, ali ne za zločine devedesetih za koje oni ne znaju, nego kao budući donosioci odluka koji će morati razumjeti prošlost, shvatiti, prihvatiti i uvažiti činjenice kao takve da bi oni u budućnosti donijeli pravilne i razumljive odluke koje će, nadam se, spriječiti da se ovakve stvari ikada više dese. Zahvaljujem Mervanu što je postavio ovo pitanje.

Za vrijeme ovog panela Anisa i ja smo razmjenjivale poruke. Naime, Inicijativa mladih za ljudska prava u saradnji s Centrom za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, implementira projekat „Mladi za pravdu“. To je rad mladih studenata s pravnih fakulteta u Banja Luci, Istočnom Sarajevu, Sarajevu, Mostaru i Tuzli koji će praviti preporuke za reformu pravosuđa. Ova tačka o anonimizaciji uključiti će se kao jedna od tačaka kroz lobiranje i zagovaranje, kako kod predstavnika političkih partija tako i ustavnih sudova i Suda Bosne i Hercegovine, i biće jedna od vrlo važnih i alarmantnih za rješavanje.

Hvala lijepo.

Anisa Sućeska-Vekić, direktor, Balkanska istraživačka regionalna mreža (BIRN) BiH

Hvala. Prije nego što odgovorim na Mervanovo pitanje, samo ću da podcrtam važnost onoga što sam rekla, jer se pokazalo i u samim komentarima nakon naših izlaganja da je za buduće generacije najvažnija transparentnost pravosuđa i suđenja za ratne zločine. Nismo se mi samo danas pozivali na 1300 i neku godinu, a pogotovo ne na četrdesete godine na prostorima bivše Jugoslavije. Stalno se na njih pozivamo.

I profesorica Diana Orentlicher, bivša zaposlenica Haškog tribunala, piše u svojoj knjizi „Da onaj ko je kriv bude kažnjen“ da suđenja za ratne zločine nakon Drugog svjetskog rata nisu bila transparentna, i ostali su različiti porodični narativi širom bivše Jugoslavije koji su se različito interpretirali. Nije se znalo zašto je ko konkretno kažnjen, nisu ostali jasni zapisi s tih suđenja i o tome se špekulisalo. Mi jesmo imali odličan edukativni sistem, kinematografiju koja je pričala narativno tome šta se dešavalo tokom Drugog svjetskog rata. Međutim, taj narativ je često bio u suprotnosti s porodičnim narativima ispričanim u svim dijelovima bivše Jugoslavije. Upravo zbog toga moramo naučiti lekciju da procesi koji se sada vode za zločine koji su se desili tokom devedesetih moraju biti transparentni. Moraju se znati imena počinitelaca, razlozi zašto su oni suđeni, mjesta na kojima su zločini činjeni i one organizacije i pravna lica koja su učestvovala u tim zločinima.

Vratila bih se na Mervanovo pitanje, da se elaborira zašto je došlo do anonimizacije. Ono što je interesantno jeste da je BIRN to prvi primijetio jer mi svakodnevno tražimo sve zapise sa suđenja i naši novinari su u sudnici svaki dan. Rečeno nam je da to više ne možemo dobiti i da su napravljene Uputa i Pravilnik o anonimizaciji. Tužilaštvo nas je obavijestilo da je donijelo internu odluku da povuče sve optužnice sa web stranice, a mi smo pokušali dobiti objašnjenje zbog čega je to tako. Dva mjeseca je trajala borba da se dobiju konsolidovane informacije o tome zbog čega su ove odluke donesene da bismo reagovali i napravili nešto po tom pitanju.

Mi smo zapravo angažovali pravne analitičare, insistirali da nam svaka institucija posebno, i Agencija za zaštitu ličnih podataka, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine i Sud Bosne i Hercegovine, da sve moguće pisane javne dokumente, pravne osnove na osnovu kojih su donijeli ove odluke. U javnoj debati koju smo organizovali Agencija se ogradila da nikada nisu imali namjeru da utiču na procese koji se vode za ratne zločine, niti su dali uputu u tom smislu. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je reklo da je donijelo internu odluku spram savjeta Agencije, dok je Sud Bosne i Hercegovine

jedini donio pravne, važeće dokumente, Uputu o anonimizaciji i Pravilnik o regulisanju odnosa s medijima i javnošću. Kao pravna osnova u jednom od članova navodi se da je taj Pravilnik donesen „po dužnosti predsjednika Suda da uređuje poslove svojih zaposlenika“. To ostaje prilično nejasno.

Međutim, prva presuda je bila dovoljna da BIRN pokrene prijavu u Uredu ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine o kršenju Zakona o pristupu informacijama i mi se nadamo da će stručno mišljenje ombudsmana dati apsolutno razjašnjenje zbog čega je to napravljeno. Ono što se postavlja kao paradoks jeste to da su ovi dokumenti napravljeni po savjetu Agencije. Postoji pozitivna i negativna posljedica koja može biti nakon donošenja mišljenja ombudsmana. Sud i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine mogu da poslušaju mišljenje ombudsmana ako ono bude pozitivno i promijene svoje prakse i vrate ih na prijašnje. Ali oni bi se mogli i oglušiti, što bi opet bilo paradoksalno jer zašto su onda poslušali mišljenje Agencije za zaštitu ličnih podataka? BIRN će tražiti pomoć svih nevladinih organizacija i pravnih lica koja će biti u mogućnosti da nam pomognu da iskoristimo sve pravne lijekove u Bosni i Hercegovini da riješimo ovaj problem.

No, ono što zabrinjava jeste izostanak reakcije međunarodne zajednice i onih ljudi koji podržavaju rad Suda Bosne i Hercegovine i Tužilaštva Bosne i Hercegovine. Ja moram reći da i sada ovdje sjede predstavnici međunarodne zajednice koji su uvijek tu, ali, u svakom slučaju mislim da će se i oni umoriti u jednom trenutku. Mali je broj onih koji su dovoljno hrabri da stanu i podrže međunarodne prakse koje je zakon Bosne i Hercegovine na kraju krajeva usvojio, implementaciju Dejtonskog sporazuma, koja je u Ustavu koji predstavlja krajnju instancu nad svim zakonima. U nje je utkana i međunarodna praksa Evropskog suda za ljudska prava kroz Evropsku povelju o ljudskim pravima, UN-ovu povelja o ljudskim pravim i mnogi drugi dokumenti. To je jedna stvar na kojoj ćemo morati svi zajedno raditi ako je budemo htjeli riješiti. Ako se poruka s ovog skupa samo prenese predsjednici Suda Bosne i Hercegovine, onda to neće biti dovoljno jer predsjednica Suda se nikada nije oglasila po ovom pitanju.

Hvala.

**Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije,
Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)**

Nemamo više vremena. U idućem panelu možete postaviti pitanja koja su ostala neodgovorena iz ovog panela. Ja bih htio da kažem samo još par stvari. Duboko sam uvjeren da zaista treba prestati govoriti o predstavnicima međunarodne zajednice i gledati u njih s bilo kakvom nadom. Treba da krenemo rješavati naše probleme sami. Dovoljno su oni pokazali svoje stavove tokom ovih godina. Drugo, uvijek treba da razgovaramo s dozom dostojanstva i iskrenosti jedni prema drugima. Ako je išta iz ovog panela proizašlo, onda je to da su svi imali priliku da kažu ono što su htjeli.

Međutim, isto tako dosta je više i priče. Mi smo ove priče na ovom panelu pričali i prije deset godina. Bio sam prisutan na razgovorima i sve je ovo već kazano. Zato bih vas molio, Anisa, Mervane, ljudi koji mogu nešto uraditi po ovom pitanju, hajde da makar jedna konkretna stvar proiziđe iz ovoga, a to je da se iskoriste svi pravni mehanizmi i pošalje javna poruka Sudu Bosne i Hercegovine da praksa brisanja podataka iz presuda i optužnica nije dopustiva i ne doprinosi bilo čemu pozitivnom u ovom društvu. Hvala vam svima.

PANEL 4

ZNAČAJ ARHIVA MEĐUNARODNOG SUDA

Moderator:

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

PANELISTI:

- Gabrielle McIntyre, šef Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a
- Saša Madacki, direktor, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu
- Miroslav Živanović, zamjenik gradonačelnika Sarajeva
- Elisabeth Baumgartner, direktor, Program za suočavanje s prošlošću, Fondacija *Swiss Peace*

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Hvala vam i zaželio bih dobrodošlicu panelistima koji će učestvovati u diskusiji panela 4, u kojoj ćemo razgovarati o arhivi i značaju arhive Međunarodnog suda. Ja se zovem Thomas Osorio i biću moderator ovog panela.

Mogu vam odmah reći da sam u svom radu koristio arhive Međunarodnog suda nekih 14 godina, i takođe da sam ovdje da bih istakao važnost i vrijednost ove građe, naročito za pravnike u Sjedinjenim Državama, i koliko je bitno iznaći odgovarajuće metode pristupa ovom arhivu. Mislim da je ovo prigodna diskusija kojom ćemo zatvoriti našu konferenciju i objediniti ranije komentare.

Da li postoje još neka pitanja koja su pokrenuta u ranijim panelima, ili ih možemo ostaviti za kraj? Dobro, možemo ih ostaviti za kraj, ali dozvolite mi onda par uvodnih riječi.

Ja se izvinjavam, nisam vas vidio, gospođo. Možemo li da damo gospođi mikrofon?

Kada Hotić, udruženje – pokret “Majke enklava Srebrenica i Žepa”

Ja se izvinjavam što sad malo prekidam ovu sesiju. Naime ostalo mi je da vas pitam nešto. Malo sam zbunjena na ovu sad donesenu odluku Suda Bosne i Hercegovine, da će se kriti, da će biti anonimni optuženici, te i osuđenici, pa pitam se u koju svrhu se sudi? U koju svrhu se tuži? Kome je to satisfakcija? Kome je važno da ostanu ljudi tajna, da se ne zna ko su krivci i zašto su krivci? A gdje su tu žrtve? Šta su tu žrtve? Žrtve očekuju pravdu! Od ovih sudova očekuju pravdu! Da li su tu žrtve potpuno zanemarene, ili su nevažne? Ili će biti da tužilac tuži, branilac brani, pa tu ko koga nadjača? Niti je bitno koga će osuditi ni zašto će ga osuditi, a žrtve nisu ni važne. To je meni jako čudno. Jako mi je to čudno. To ne mogu prihvatiti kao žrtva i mislim da se nijedna žrtva neće složiti s tim. Ako bude ta praksa usvojena, prekinite trošiti pare i prekinite raditi na optužbama i presudama!

Mi još uvijek nismo pokrenuli jedno pitanje. Naime, znamo da je Haški tribunal Suda Bosne i Hercegovine proslijedio nekih 800 i nešto obrađenih predmeta, istraženih predmeta i da je trebalo već hapsiti ljude, da bi došli pred lice pravde. Još se o tome šuti! Još o tome nismo čuli da je jedna osoba sa te liste procesuirana na domaćem sudstvu. Šta je to? Dokle ćemo mi, žrtve čekati? Ja zaista očekujem pravdu. Meni su pedeset šestoro ubili u mojoj familiji. Ja nemam ni sina, ni muža, ni braće, ni dajdžića, ni sestrića... ne znam, ne znam koga sve nemam. Dokle ću ja čekati? A ja živim za taj dan da osjetim da ima pravde, da vidim da ima budućnosti ova zemlja i da mi imaju unučad budućnost, da ne umrem prije nego što to osjetim. Ako ne budem znala šta se dešava u pravosuđu, ako to bude sve anonimno, nemojte džaba raditi!

Hvala vam.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Hvala i Vama.

Moramo se vratiti na pitanje značaja arhiva. Mislim da je veoma bitno da damo definiciju arhive Međunarodnog suda. Evidencija Tribunala je podijeljena u tri kategorije: pravosudnu evidenciju koja se tiče predmeta, audio i video-zapisi, i transkripti; zatim, evidencija koja ne čini te službene pravosudne građe, ali tiče se predmeta; i tu je administrativna evidencija Tri-

bunala. Najvažniji dio tih evidencija, i najinteresantniji, predstavljaju materijali koji se tiču izjava svjedoka i drugi materijali koji se mogu koristiti u predmetima pred domaćim sudovima. Tribunal je dugo pomagao domaća pravosuđa. Ja ne želim sada da govorim u ime Tribunala u tom pogledu, ali ću se ipak pozvati na informacije koje su nam dostavili iz Tribunala vezano za tu dokumentaciju. Ono što je bitno jeste da je odlučivanje o tim informacijama u toku, da su već donesene neke odluke i da će se donijeti dodatne odluke za arhivu u budućnosti. Bitno je da napravimo razliku između informacija koje se tiču sekretara Suda i onih informacija koje se tiču Kancelarija tužioca. Danas na našem panelu imamo paneliste koji će vam odgovoriti na neka od pitanja, da biste vi, kao potencijalni korisnici tih informacija, pravnici, mogli pristupiti toj građi.

Mislim da bi bilo dobro da počnemo sa Sašom i Elisabeth, kao osobama koje mogu pružiti pomoć na nacionalnom nivou, da tako kažem. Saša će to bolje objasniti na koji način se ove informacije mogu učiniti dostupnim vama. Izvoli, Saša.

Saša Madacki, direktor Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

Hvala, Thomas. Dobar dan svima.

Prije nego što krenemo na ovo bolno pitanje, na ovo teško pitanje arhivske građe Tribunala, odnosno zaostavštine ili naslijeđa Tribunala koje ostaje, bitno je otvoriti nekoliko vrlo, vrlo bitnih pitanja, a to je dakle sama pristupačnost arhivskoj građi Tribunala. Drugo pitanje je iskorištavanje, odnosno upotreba tog materijala, a treće pitanje je zaštita, odnosno očuvanje tog materijala.

Kada govorimo o arhivu Tribunala, često se postavlja pitanje vlasništva same arhivske građe, odnosno vlasništva dokumentacije, i ovdje moramo razdvojiti dva ključna pitanja. Jedno je arhivska građa, odnosno registarturni materijal koji je nastao radom Tribunala, što je opšta, kadrovska, administrativna, finansijska i druga građa. To jeste vlasništvo Tribunala i ono može, kako mi u šali kažemo, da ide u neki magacin u New Jersey. To je apsolutno prihvatljivo.

Međutim kada je u pitanju građa koja je nastala na osnovu rada Tribunala u smislu procesuiranja ratnih zločina, dakle dokazni materijal i svjedočenja itd, to pitanje treba vrlo detaljno razmotriti. Dva su prijedloga data, međutim ja ovdje ne bih govorio o modalitetima transfera. Ja bih ovdje

volio da postavim nekoliko pitanja na koja ja još uvijek nemam odgovor, a koja su zaista možda jako bitna. To je dakle sama građa Tribunala. To je jako velika količina i njom trenutno upravlja glavni arhivist Tribunala, moja kolegica Elisabeth Emerson. Pitanje se tiče samih arhivista Tribunala. Dakle govorimo o arhivu koji će doći. Pitanje je šta će zapravo doći? Na koji način se odnosimo prema toj građi? Mi smo bili svjedoci jednog vrlo nemilog događaja, ja mislim iz 2009. godine, kada je uništeno preko 1.000 dokaza, odnosno dokaznih materijala. Dakle preko 1.000 artefakata je uništeno jer su predstavljali rizik za zdravlje. Dakle jedna krajnje, ako smijem reći, nepromišljena odluka Tribunala.

Pitanje je da li su arhivisti Tribunala dovoljno i osposobljeni u smislu lokalnog, historijskog i kulturnog konteksta, dakle, o tome koja to građa mora biti trajno zaštićena i čuvana? Dakle koje su to politike izlučivanja arhivske građe, odnosno onoga što je deakcesija? Koja to građa ne zadovoljava kriterij za trajno čuvanje? Koje liste kategorija se zapravo primjenjuju kada je u pitanju arhivska građa Tribunala? Ako govorimo o milionima dokumenata, koji je to konačan broj koji će zapravo ostati kao trajna dokumentacija Tribunala? Jednako tako da li se arhivisti Tribunala konsultiraju međusobno o tome koja građa ostaje? Da li postoje dnevnicirada? Da li postoje sumnje ako ne znaju šta da urade sa nekim arhivskim materijalom itd, itd. To su jako velika pitanja.

Drugo pitanje je pitanje same pristupačnosti, dakle pristup arhivskoj građi. Jedan veliki broj materijala je digitaliziran i samim tim otvara se mogućnost efikasnog korišćenja. Naravno da Bosna i Hercegovina želi da dobije pristup svojoj građi Tribunala, da ne bi bila samo pasivni čuvar nečega što bi se u literaturi zvalo arhivski zatvor, u stvari arhivski hram, gdje će biti zaštićena građa koja neće biti korištena. Koliko vidimo iz ranijih panela, jako je velika potreba pristupa toj građi, iz nekoliko razloga. Prvi je zbog same obrazovne svrhe. Ako želimo da učimo činjenice i ako želimo da naša djeca u svom obrazovnom procesu uče činjenice i dobivaju odgovore o tome ko je šta učinio kome, kad i gdje, na kojem mjestu, mi moramo da imamo pristup toj građi da bi bila prezentirana i korištena za pisanje, kako udžbenika tako i ostalog obrazovnog materijala.

Drugo pitanje je pitanje koje u veliko mjeri već postavljaju istoričari, a nedavno je i jedan profesor s Univerziteta u Michiganu postavio pitanje samog pristupa građi od strane naučnika, dakle da se obezbijedi pristup za iskorištavanje te građe. Druga je priča o muzejskoj pedagoškoj djelatnosti, a to su izložbe na kojima će biti prikazani dokumenti koji će posjetiocima zaista svjedočiti o historijskim događajima na ovom prostoru. Mi moramo otvoriti veliku diskusiju o samoj svrsi upotrebe te građe i, naravno, o samoj

zaštiti. Građa koja će biti digitalizirana više nije samo pitanje digitalizacije i pohrane. Dakle, ovdje je pitanje i kuriranja podataka koje mora biti nezavisno od platforme, pa tako ste i vi sami svjedoci da više niko nema flopi disketu, da niko više nema disketu od 25 inča, ili 20 inča. Dakle formati se mijenjaju i podaci se moraju konstantno seliti iz formata u format. Za 50 ili 100 godina, čak ne možemo ni pretpostaviti u kojim formatima će tada biti čuvana. Moramo učiniti sve, ne samo da zaštitimo papirni primjerak, koji zapravo može biti podložan uništenju, već se i digitalne kopije moraju seliti s platforme na platformu da bismo ih zaista učinili dostupnim i za 100 godina i za 200 godina od danas. Tako da ovdje samim tim i otvaramo pitanje čija je to građa. Ja kao bivši arhivist ne mislim da je to vlasništvo Ujedinjenih nacija, ali mislim da mi Gabrielle McIntyre može reći čije je to vlasništvo. Naše ili vaše, Gabrielle?

Gabrielle McIntyre, šef Kabineta predsjednika MKSJ-a i

MMKS-a

Tribunal je supstitutivni organ Savjeta bezbjednosti, tako da u toj svojoj funkciji, proizvod aktivnosti Tribunala je samim time vlasništvo Ujedinjenih nacija. Dakle, Ujedinjene nacije su vlasnik arhive, i u suštini ako shvatate arhivu, znate i koliki značaj za region imaju sudske evidencije i činjenice koje su utvrđene u presudama Tribunala; Ali dokazi u arhivama dolaze iz mnogih različitih mjesta. Ti dokazi ne dolaze samo iz regiona, nego iz različitih zemalja koje su u posjedu imale neki dokaz koji su mogle podijeliti sa Tribunalom njihove obavještajne podatke koje su prikupili tokom sukoba o onome što se dešavalo u to vrijeme. Mnogi drugi subjekti su Tribunalu dostavljali podatke. Dakle podaci su međunarodnog karaktera, a ne samo nacionalnog karaktera. Ne radi se o podacima koji su potekli od ljudi iz regiona. Prilikom prikupljanja, pribavljanja tih podataka, Tribunal je takođe preuzeo određene obaveze prema ljudima koji su davali te informacije, odnosno omogućili su zaštitu identiteta osoba koje su davale te podatke ili trećih strana koje su dostavljale podatke Tribunalu. Ovdje govorimo o održanju i povjerljivosti, a to znači da je Tribunal dobio odgovornost, odnosno Mehanizam (MMKS) koji će zamijeniti Tribunal, da održava i očuva arhive.

U rezoluciji Savjeta bezbjednosti kojom je osnovan Rezidualni mehanizam, Tribunal je takođe dobio instrukciju da se pobrine da podaci koji su prikupljeni budu dostupni ljudima širom svijeta. Dakle rezolucijom Savjeta bezbjednosti Tribunal je obavezan da razmotri mogućnost uspostavljanja informativnih centara i da se pobrine da javne arhive budu dostupne. Ta-

kođe je, prilikom uspostave Rezidualnog mehanizma, preuzeta nova obaveza koju Tribunal nije imao, a to je da procesuiru zahtjeve za saradnju sa regionalnim pravosudnim organima. Tribunal je započeo tu praksu saradnje kada je započeo prosljeđivanje predmeta 11 *bis* na domaće pravosuđe, a zahtjevi za materijale za takve predmete su zapravo ideja sudije Pocara koji je vrlo rano uočio da Tribunal ne može uraditi sve, da će se postupci zasigurno prosljeđivati i da je i tužilaštvu i odbrani potreban pristup odgovarajućim informacijama, dokazima koje je prikupio Tribunal. Obaveze koje Savjet bezbjednosti sada nameće u odnosu na arhive je da one budu dostupne što većem broju ljudi.

Kao odgovor na vaše pitanje, sačuvalo bi se sve što ulazi u sudski spis, ali Tužilaštvo ima ogromnu kolekciju vlastitih dokaza. Mnogi od tih dokaza nisu izvođeni pred Sudom, i predmeti koje je Tužilaštvo uništilo bili su dio te kolekcije zbirke dokaza, mada su oni fotografirali te predmete da bi ih mogli koristiti u budućnosti, dakle dokumentirali su ih na drugi način. Međutim oni još uvijek rješavaju svoje politike u vezi sa tom zbirkom dokaza. Smatra se da bi oni trebali biti očuvani kao cjelina. To je opšti princip arhiviranja, da se građa očuva kao jedna cjelina, a s obzirom da se radi o proizvodu rada Tribunala, taj proizvod spada u vlasništvo Ujedinjenih nacija.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Možda bi nam Elisabeth mogla dati odgovor u vezi sa sličnim praksama.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću, Fondacija Swiss Peace

Naša organizacija vodi program vezan za arhive i suočavanje s prošlošću. Mi radimo s različitim tranzicijskim sistemima i tribunalima u vezi s arhivama i načinom dokumentiranja i korišćenja arhivirane građe, i o tome kako se arhive otvaraju i kako se omogućuje pristup javnosti.

Ja ću malo proširiti perspektivu i reći da postoji diskusija o tome da se uspostave međunarodne pravosudne arhive, najvjerojatnije u Hagu, i da se taj materijal čuva na jednom mjestu i tretira kao naslijeđe koje pripada ne samo jednoj zemlji nego i cjelokupnoj svjetskoj zajednici, a gdje bi pristup bio moguć ne samo za žrtve ili pravosudne organe nego i za istraživanje, za

širu javnost. To je zagantirano ne samo za arhive Tribunala za Jugoslaviju nego i Tribunala za Ruandu. Materijali iz Tribunala za Sijera Leone su već prebačeni u Hag. Vodila se rasprava o tome gdje će se oni pohraniti i premestiti i na kraju je odlučeno da se premjeste u Hag. Naravno, vrlo je bitno razmotriti sve mogućnosti vezane za pristup ljudi s različitim interesima, koji bi imali različite vrste pristupa podacima, zavisno od stepena povjerljivosti itd, a to onda ostaje na stručnom osoblju pod vodstvom profesionalnog arhiviste. Još uvijek se o tome raspravlja, ali htjela sam malo proširiti cjelokupnu perspektivu u smislu arhivske građe različitih međunarodnih tribunala.

Drugo pitanje je na koji način se arhiva koristi. Dosta smo čuli ranije o obrazovanju, o odličnim programima koji već traju, a i Alma je govorila o tome kako ona već sada koristi materijale iz arhivske građe. Postoji jako puno materijala koji su već dostupni. Ja sam vidjela šta je *Outreach* program već uradio, a i ja to koristim u Švicarskoj za podučavanje studenata o onome što se događa ovdje. Dosta je toga na raspolaganju što se može koristiti u obrazovnim programima. Postoji dosta iskustava u Latinskoj Americi o tome kako se arhivska građa domaćih pravosudnih tijela koristi i čini dostupnom obrazovnim programima, medijima.

Mislim da je to jedno od pitanja koje treba razmotriti. Na koji način ćemo koristiti materijale koji su dostupni javnosti i kako ih iskoristiti za poticanje dijaloga i za razgovor o historijskim kontekstima? To nije nešto što postoji samo ovdje, već se pojavljuje i u drugim zemljama gdje se arhivska građa koristi i može koristiti za poticanje produktivne rasprave. Vidjela sam ovu upečatljivu sliku na ovoj razglednici. Mislim da stvari poput ove, kako je ranije spomenuto, mogu individualizirati priče, mogu potaknuti emocije. Čak i ako ljudima arhiva izgleda kao nešto dosadno, njeno stvarno bogatstvo je da ona može ispričati razne lične priče žrtava i drugih ljudi, a to je nešto o čemu trebamo razmišljati i razmotriti primjere iz drugih zemalja i drugih konteksta.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava,

UN BiH

Možda bi bilo zgodno da damo riječ zamjeniku gradonačelnika Sarajeva jer je gradonačelnik dao zanimljiv prijedlog o kojem se trenutno raspravlja. Izvolite.

Miroslav Živanović, zamjenik gradonačelnika Sarajeva

Ja vam se zahvaljujem i pridružujem se pozdravima svim učesnicama i učesnicima ovog veoma značajnog skupa.

Pokušaću u stvari da, odgovarajući i na ono što je tema ovoga panela značaj arhiva Međunarodnog suda ili Tribunala kažem da je iz perspektive grada Sarajeva, ovaj značaj već odavno dobro potcrtan. To se vidi iz naše komunikacije s Haškim tribunalom, koja traje već neki period, a u kojoj smo u više navrata izrazili želju i spremnost da se upravo u Sarajevu osnuje jedna vrsta institucije koja će zapravo omogućiti široj javnosti uvid u ono što se nalazi u arhivima, odnosno arhivu Haškog tribunala. Naravno, mi smo itekako svjesni činjenice da se radi o veoma bogatom i obimnom sadržaju, i zato smo veoma pažljivo pratili debate i razgovore o tome šta će zapravo biti sudbina arhiva Haškog tribunala.

U tom smislu mislim da je ovdje danas na konferenciji podijeljen jedan izuzetno bitan materijal koji se zove „Procjena naslijeđa Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju“. U svakom slučaju, podržavam sve diskusije mojih uvažanih prethodnika i prethodnica koje se tiču i načina na koji se mora raditi s tim materijalom, ali i onoga kakve bi zapravo usluge ponudila neka tijela, institucije koje bi zapravo imale ovaj zadatak. Međutim ono što je veoma bitno da ovdje naglasimo i ponovimo je zapravo šta je motiv? Zašto razmišljamo o ovome i zašto želimo ovo?

Sejdalija Gušić, Arhivska služba BiH

Dobro večer. Ja sam Sejdalija Gušić i želim nešto da kažem u ime Arhivske službe Bosne i Hercegovine, a u vezi tog profesionalnog dijela. Imam jedno pitanje vezano za drugi panel, jer iz svih ovih diskusija nisam nešto dobro shvatio.

Tokom panela 2, govoreno je o Mehanizmu koji bi trebao u sedmom mjesecu iduće godine da počne s radom i čiji će se mandat obnavljati svake dvije godine. Tom odlukom ili rezolucijom Ujedinjenih nacija s kraja 2010, odlučeno je da će arhiv Tribunala, koji se odnosi na Jugoslaviju, operativno rukovoditi taj Mehanizam koji se opet obnavlja svake dvije godine. Da li je tom rezolucijom uopšte predviđeno koliko se puta može obnoviti taj Mehanizam i rezolucija, i da li je odlučeno gdje će i na kojoj lokaciji biti smješteni arhivi Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju?

I ako mi dozvolite još nešto da kažem vezano za vlasništvo arhivske građe,

nakon čega ću dati priliku i drugim kolegama arhivistima koje ne treba zaboraviti, a koji su ovdje prisutni. Gospodin Madacki me malo inspirirao da kažem par riječi. U 2008. godini, ili krajem decembra 2007. godine, ovdje je boravila jedna delegacija na čelu s gospodinom Tetlerom i gospođom Celiom Aptal. Arhivisti iz Bosne i Hercegovine su zauzeli tada jedinstven stav i dozvolite mi da ga pročitam. To je jedan minut vezano za vlasništvo nad arhivskom građom koja je porijeklom iz Bosne i Hercegovine, a koja se nalazi u arhivu Haškog tribunala. „Zakonodavstva i međunarodni pravni akti jasno su utvrđena načela i principi prava vlasništva, odnosno raspolaganja arhivskom građom, gdje su kao osnovni principi istaknuti principi arhivskih fondova. Princip permanencije obaveze podrazumijeva da arhivska građa pripada isključivo stvaraocu, odnosno prostoru na kom je nastala. Evropska praksa počinje od temeljne arhivske građe prema njenom tvorcu, a pogotovo vraćanja s nekog teritorija odakle je bilo doneseno.

Na osnovu gore navedenih činjenica, jasno je da je arhivska građa, koja se koristi ili je korištena prilikom određenih radnji u Haškom tribunalu, vlasništvo Bosne i Hercegovine, te se iz tog razloga po prestanku operative iste treba vratiti Bosni i Hercegovini, odnosno njenim institucijama kao vrijedno dokazno i historijsko naslijeđe koje nam pripada.“

Možemo razgovarati o sljedećim segmentima, ali bih volio da čujem odgovor.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Hvala na vašem pitanju. Jako je važno to pitanje i drago mi je da je tu gospođa McIntyre koja se time bavi i koja može dati odgovor na vaše pitanje.

Gabrielle McIntyre, šef Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a

Hvala.

Što se tiče mandata Rezidualnog mehanizma, njegov prvi mandat trajće četiri godine, a koji će se zatim razmatrati svake dvije godine. Mi predviđamo da će Mehanizam dugo postojati, s obzirom da je dobio mandat da štiti svjedoke i žrtve, kontrolira provođenje izrečenih kazni te pokreće procese zbog nepoštivanja Suda ako bi neko prekršio zaštitne mjere i slično. Ne znamo koliko će Mehanizam još trajati, ali dok su ti ljudi još uvijek u

životu, on nam je potreban za rješavanje svih pitanja koja bi se mogla pojaviti. Delegacija o kojoj ste govorili je posjetila Bosnu i Hercegovinu i oni su procijenili da otprilike 2090. godine više neće biti preživjelih svjedoka pred Haškim tribunalom. Razlog zbog kojeg Ujedinjene nacije smatraju da ima vlasništvo nad arhivom je taj što se radi o dijelovima sudskih spisa. Jednostavno, ti materijali iz sudskih spisa ne mogu se uzimati.

Mnogi dokazi u posjedu Tužilaštva koji nisu korišteni su još uvijek predmetom razmatranja šta učiniti u vezi s tom dokumentacijom i arhivskom građom. Ne znam koliko toga ima u originalu. Jedan od izvještaja navodi da dosta materijala koje posjeduje Tribunal su zapravo kopije originala, a da su originali vraćeni. Tako da nisam sigurna o kojoj količini originalnog materijala govorimo.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću, Fondacija Swiss Peace

Jasno je da građa koja predstavlja historijsku građu mora biti tretirana adekvatno, naročito očuvanje arhivske građe kao cjeline, bilo kopiranjem ili na neki drugi način. Mislim da je bitno provjeriti o kojim tačno artefaktima i dokumentima govorimo. Vjerovatno je to nešto o čemu moramo odlučiti zajedno s međunarodnim ogranima. Ne govorim samo o Bosni i Hercegovini, nego i o drugim zemljama koje su zainteresovane da povrate svoje građe. Što se tiče osoba čiji se podaci spominju u ovoj građi, to takođe mora biti u fokusu.

Izet Šabotić, Arhiva Tuzlanskog kantona

Dobro veče. Ja sam Izet Šabotić, direktor sam Arhiva Tuzlanskog kantona i profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Nekih 25 godina sam u ovoj oblasti i zaista osjećam neku profesionalnu obavezu da se javim po ovom izuzetno važnom pitanju. Dozvolite da ponudim neka svoja razmišljanja vezana za ovu problematiku.

Kolega Gušić je rekao neke stvari, a ja ću pokušati ukratko dati osvrt na izlagače, na kolegu Madackog, i na kolegice Gabrielle i Elisabeth. Ono što je po meni ključno, a vezano je za arhivu Međunarodnog krivičnog suda u Hagu, to je poštivanje međunarodnih pravnih akata koji su jasno uredili ovu problematiku. U ovim razgovorima i susretima, mi, kao ljudi iz struke, tražili smo samo poštivanje tih akata. Oni se odnose na nekoliko ključnih pitanja koja su i ovdje postavljena: pitanja vlasništva, korištenja i zaštite. Nisam baš najsigurniji da ono što je kazano nudi najbolje odgovore zato što mislim da je u rješavanje ovog pitanja trebalo uključiti institucije i

profesionalce institucije poput Međunarodnog arhivskog vijeća (ICA) kao krovne institucije i arhivske asocijacije, kao i nacionalne institucije s područja Bosne i Hercegovine. Njihovim uključenjem sigurno bi došli blizu rješenja ovih pitanja.

Saša je napravio mali previd pa je rekao korišćenje, pa zaštitu. Zaštiti arhivu je kompleksno pitanje. Kako i na koji način zaštititi? Kompleksno je pitanje kako staviti u funkciju tu građu. Morate shvatiti mi polazemo pravo na to. To je dio naše memorije, sjećanja i danas, i za pet godina, i za 100 godina. Mi hoćemo jasne mehanizme koji će tu našu memoriju učiniti izvjesnom za 100 godina, kako zbog budućih generacija tako i zbog pravnih procesa koje će nastaviti u Bosni i Hercegovini, ali i zbog društva zbog nauke i društva u cjelini.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Zamoliti ću Sašu da komentira.

Saša Madacki, direktor Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

Ja se apsolutno slažem s tim da ja nisam napravio rangiranje šta ide prvo, šta drugo, šta treće. Ja pričam iz perspektive korisnika jer večeras razgovaramo s korisnicima kojima je bila najinteresantnija ta građa. Mi ovdje pričamo sa zainteresiranim stranama. Stručna pitanja zaštite, konzervacije su pitanja na koja će se svakako odgovoriti i samim načinom poslovanja Rezidualnog mehanizma. Pitanje uključivanja Međunarodnog arhivskog vijeća, mene apsolutno čudi da ono nije uključeno i da nije se očitovalo po ovom pitanju. Otvorili ste super pitanje. Zašto se Međunarodno arhivsko vijeće ne oglašava? Iako ono ne živi u vakumu. Super pitanje, i treba tražiti njihovo očitovanje. Mislim da je to udruženje koje okuplja savjetodavce i generiše mišljenja iz struke, a nema nikakvu zakonodavnu niti izvršnu vlast. Nije riječ o organu koji međunarodno djeluje i posreduje, već se stručno očituje po pitanjima bitnim za struku.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću, Fondacija Swiss Peace

Ja moram reći da postoji jedna studija koju je radio najpoznatiji arhivist, predsjednik radne grupe za ljudska prava u međunarodnom vijeću kojeg

ste spomenuli. Gospođa je upravo predložila da se pravne arhive možda drže u Hagu ili nekom drugom mjestu. Hag već ima dosta arhive međunarodnih tribunala, Međunarodnog suda pravde. Ta ideja potiče od člana Međunarodnog arhivskog vijeća, da se pomognu istraživanja i arhive na jedan profesionalan način i da se njima bave profesionalni arhivari ljudi koji imaju profesionalna zvanja. Ta vrsta arhive je skupa i potrebno je mnogo resursa da se obezbijedi adekvatno čuvanje arhivske građe koja bi se čuvala na jednom mjestu. To ne znači da čuvanje građe na jednom mjestu odgovara na pitanje ko je vlasnik i ko ima pristup građi. Međunarodno arhivsko vijeće jeste donijelo preporuku. To je tijelo koje nema ovlasti da donosi odluke i da reguliše neka pitanja.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Hvala, Elisabeth. Mislim da imamo još jedno pitanje.

Janko Velimirović, Republički centar za istraživanje ratnih zločina, RS

Dobro veče. Ja sam Janko Velimirović iz Centra za istraživanje ratnih zločina iz Banja Luke. Ja bih se nadovezao oko ovoga što su kolege govorile, oko zakonskog određenja vlasništva i postupanja s arhivom Tribunala.

Naime, 2008. godine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je dalo nalog, ideju ili savjet da se krene u rješavanje ovih problema preko Arhiva Bosne i Hercegovine i Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine. Narodna skupština Republike Srpske je razmatrala stav člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, koji je blokirao taj nalog, i ocijenilo da se radi o zaštiti nacionalnog interesa. Vlasti Republike Srpske ima stav da se arhiva vrati onome od koga je oduzeta i da dalje bude u njenom vlasništvu. Naime, u poratnim godinama, snage SFOR-a su ulazili u objekte Republike Srpske i oduzimale arhivu, pa možemo reći da je arhiva nasilno uzeta i odnesena u Haški tribunal. U toj arhivi ima mnogo materijala koji nisu bili uključeni u procesuiranje, ali su važni za funkcionisanje arhiva u Republici Srpskoj po raznim osnovama. Kada se radi o ratnim jedinicama, to je dokaz učešća u ratu, rješavanja raznih prava i drugo. Radi se i o materijalima Radio-televizije RS-a kojih nema više jer su njihovi originali su u Haškom tribunalu. Naš je zahtjev da se arhiva vrati u Republiku Srpsku. Nismo za to da u Sarajevu bude Centar za arhivu. Ako se arhiva već vraća u Bosnu

i Hercegovinu, neka onda budu dva centra – jedan u Republici Srpskoj, u Banja Luci, drugi u Sarajevu. Zvaničnici iz Sarajeva neka uzmu što im pripada. Mi smo to rekli i na prošloj konferenciji i ostajemo kod tog stava – da se svakom vrati što mu pripada.

Hvala.

Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i povratak“

Hvala vam. Još jednom da se predstavim, ja sam Zijad Smajlović, „Udruženje građana za pravdu, mir i povratak“.

Mislim da smo se u prethodna tri panela malo udaljili od ove teme konferencije, a to je naslijeđe Haškog tribunala, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Upravo je ključno pitanje arhiv i arhivska građa nastala u Međunarodnom sudu pravde u Hagu. Svi mi znamo da je ta građa nastala na osnovu konvencija, statuta i pravila o radu Međunarodnog suda. Preuzeta je na razne načine iz statuta bivše Jugoslavije. U tu arhivsku građu spadaju i dokazi Tužilaštva i dokumentacija žrtava genocida koja je takođe nastala u nekom sudskom postupku. Ona takođe može imati ili nemati karakter arhivske građe – tzv. druga arhivska građa koja je karakteristična po vrsti i značaju, a koja je nastala od strane Tužilaštva ili Međunarodnog suda u Hagu, te koja bi, po svim pravilima, trebala da pripadne i završi u Bosni i Hercegovini. Vama koji radite u Međunarodnom sudu je poznato da je Međunarodni sud od 2005. godine pokrenuo niz ekspertnih istraživanja po ovom pitanju.

Citiraću jedan od tih zaključaka: „Istraživanje modaliteta prenosa arhive Međunarodnog krivičnog suda u pravnu nadležnost regije od strane regionalnog tranzicijskog odjela UNDP-a u Beogradu, uz pomoć četiri regionalna odjela. Ovo istraživanje je rezultiralo preporukom, produktom najvećeg broja stručnjaka, da se arhivska građa Tribunala, poslije njegovog zatvaranja u Hagu, treba smjestiti u Bosni i Hercegovini, u Sarajevo. Kao najznačajniji razlog za ovakvom preporukom je uzeta činjenica da je pri Sudu Bosne i Hercegovine oformljen Odjel za ratne zločine 2004, 2005. godine, koji treba da nastavi s preostalim suđenjima od više hiljada sudskih predmeta. Navodi se broj od 16.000 predmeta, iz čega se dovodi do zaključka da je ovaj Odjel u neku ruku pravni nasljednik Suda.“

Imajući u vidu ovo i druga istraživanja, ova konferencija bi trebala dati preporuke. Sad je već kasno dati preporuke, s obzirom da je, kako smo već

dobili informacije, odluka u Savjetu bezbjednosti već donesena i ona će biti provedena onako kako je i donesena. Međutim Bosna i Hercegovina mora formalno postati vlasnik arhivske građe iz samo jednog razloga: ako neko misli da će tranzicijska pravda postići svoju svrhu i cilj, a da se ne završi s procesuiranjem zločinaca, grdno se vara. Ja dolazim iz Srebrenice i svaki dan gledam u čovjeka koji je skinuo s kamiona mog oca od 70 godina i odveo ga u nepoznatom pravcu. Ako neko misli da je to tranzicijska pravda, neka onda dođe i u četiri oka mi to kaže.

Trebali ste uzeti u obzir da ima i različitih mišljenja. Samo još dvije rečenice: ovo pitanje je stručno i njime se treba baviti najprije pravna struka sa svim relevantnim institucijama, agencijama i organizacijama u Bosni i Hercegovini. Prevažodno mislim na pravne institucije, vjerske, kulturne, naučne, policijske i druge organizacije koje se bave tim pitanjima. Međutim za nas, žrtve genocida, na pragu 21. vijeka, arhivska građa je važna za historijsko istraživanje s ciljem da se analizira dimenzija kršenja ljudskih prava da se nigdje i nikada ne ponovi Srebrenica. Arhivska građa je važna za nas žrtve kao sjećanje na naše porodice te za druge koji se žele suočiti s istinom i događanjima, a s pravdom će se morati suočiti kad-tad. Zemlje u regionu bivše Jugoslavije mogu ići naprijed samo ako se izvinu za zločine i kriminal jer će samo tako postići svoj deklarirani cilj izgradnju demokratskog društva. Duboko svjestan da ima i drugih zainteresovanih strana za naslijeđe Tribunala, ja ne osporavam njihovo pravo na to.

Hvala.

Haris Zaimović, direktor Historijskog arhiva Sarajevo

Dobar dan. Moje ime je Haris Zaimović, direktor sam Historijskog arhiva Sarajevo.

S obzirom da se govori o preuzimanju arhivske građe i mogućnosti da Bosna i Hercegovina preuzme arhivsku građu, ja moram da kažem da su za to potrebni uvjeti. To je jedna jako skupa investicija. Trenutno u Bosni i Hercegovini nema objekta, a mi direktori arhiva koji je u Bosni i Hercegovini namjenski izgrađen to znamo. Nije to samo pitanje preuzimanja građe već su potrebni objekti, oprema, tehnologija i, naravno, stručnjaci koji će tu građu sređivati i obezbjeđivati.

Prvo, bila bi dobra ideja da se uloži u postojeće objekte koje sada imamo i u arhivske institucije i da se predstavimo kao neko kome je stalo do arhiva i arhivske građe, da bismo mogli preuzeti ovakvu jednu odgovornost. To je

stvarno stanje. Moja želja je da se to preuzme. Ali realno, koliko smo mi spremni da se to osposobi? Mene interesuje, s obzirom da je ovo tema koja iziskuje i traži jednu posebnu konferenciju, da se okupe stručnjaci iz regije. Ovo je međunarodno pitanje, pitanje koje države moraju međusobno riješiti kada je u pitanju dostupnost arhivske građe Međunarodnog tribunala, uzimajući u obzir stručno mišljenje profesionalaca u regiji.

Hvala.

Hasan Nuhanović

Dobro več. Nažalost, propustio sam jedan dio ove konferencije jer se nisam osjećao dobro te sam morao ići da se odmorim. Ja se nadam da neću skočiti s neke druge teme, ne znajući o čemu ste govorili zadnjih pola sata.

Bio sam prije nekih sat i po ovdje kada su predstavnici Tribunala govorili o onome što je problem. Riječ koja je upotrebljena je vlasništvo. Da smo bili u stanju da se bavimo tim problemom, a ovdje govorim o tri većinska naroda, nama Tribunal ne bi trebao, ali nam sad treba njegova pomoć. U ime ljudi koji su preživjeli strahote, želim da još jednom zamolim Tribunal, i preko njih međunarodnu zajednicu, da u svoju izlaznu strategiju ugrade sve moguće mehanizme koji će obezbijediti da se procesuiranje ratnih zločina na teritoriji Bosne i Hercegovine i u regiji ne zapostavi onog momenta kada Tribunal prestane sa svojim radom. To bi bila moja poruka, a u isto vrijeme mislim da mogu to da zahtijevam.

Zahtijevam od Tribunala da nas ne napuštate! Da ste intervenisali 1995. godine, nama Tribunal ne bi trebao, ili 1992. godine. Tribunal je došao kao alternativa međunarodne zajednice za nešto što je moglo da se spriječi i prije nego što se dogodilo. Ne obraćam se samo Tribunalu nego cijeloj međunarodnoj zajednici, a preko Tribunala i Savjetu bezbjednosti Ujedinjenih nacija koje je osnovalo Tribunal i do kojega bi moje riječi i riječi svih učesnika trebale da dođu. Zaista smatram da bi cinično bilo otići, a posao ne završiti. Nažalost, urađeno je pola posla mada je Tribunal procesuirao 161 predmet koji je okončan, a još dva-tri treba da se okončaju. Mi smo zaista zahvalni na tom radu. Znamo da je to problem ove zajednice. Vi ste stranci, mi smo domaći. Zaista je strašno da mi trebamo da preuzmemo riječ, da preuzmemo vlasništvo nad problemom koji nije samo naš. Zločin protiv čovječnosti nije zločin protiv Hrvata, Bošnjaka, Srba. To je zločin protiv čovječnosti, a vi ste dio te čovječnosti, dio čovječanstva. To je moja poruka.

Hvala.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava, UN BiH

Hvala vama. Ja mislim da su to odlične završne riječi ovog našeg panela. Ja bih zamolio ako imate neke završne riječi, Elisabeth, Saša, Miroslave.

Miroslav Živanović, zamjenik gradonačelnika Sarajeva

Potpuno podržavam ovo što je zadnji govornik rekao. Mislim da to jeste suština ovoga. Žalim, ali niko nama ne može oduzeti vlasništvo nad arhivom. Suština je da ono, što je sadržano u arhivu u cilju suočavanja s istinom, u cilju stvaranja uslova za razvoj i napredak ove zemlje i njenih ljudi, treba odgovorno i u duhu pomirenja da bude iskomunicirano, kao i sve ono što želimo da radimo. Na tom tragu treba da razmišljamo i u tom smjeru treba da tražimo rješenja. U konačnici, šta će se desiti s arhivom? Uvjeren sam da ćemo doći do toga. Bitno je ono što je tamo, i da taj sadržaj odgovorno koristimo u funkciji boljeg sutra, za društvo i ljude koji ga čine.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću, Fondacija Swiss Peace

Mogu se samo pridružiti tome i zaista mi je drago da se čuo i glas stručne zajednice o ovom pitanju. Čuli smo mnogo detalja o originalima, o artefaktima, o tome šta će se s njima desiti. Slažem se da se ovo o čemu smo danas diskutovali može iskoristiti prije konačnog rješenja ovih pitanja.

Saša Madacki, direktor Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

Apsolutno se slažem s kolegom Zaimovićem da kopija javno dostupnih dokumenata u digitalnoj formi mora što hitnije da se napravi, da bismo mogli započeti procese koji su nam od iznimne važnosti, a to su, naravno, procesi suočavanja s prošlošću, i u formalnom i u neformalnom obrazovanju. Kada kažem formalnom, mislim čak na postojanje posebnih pravnih odjela na Pravnom fakultetu u obrazovne svrhe. Takođe, u neformalnom obrazovanju postoji velik broj inicijativa nevladinih organizacija koji organizuju ljetnje škole i akademije za starije, maloljetnike i omladinu. Naprosto treba da se krene u korištenje te građe u svrhu obrazovanja i naučno-istraživačkih radova koji bi spriječili zaborav, te da se dâ pravo žrtvama na iskorišta-

vanje građe, da pronađu što više podataka o svojim najmilijima.

Drugo je pitanje transfera originala koje će biti vrlo teško pitanje, s obzirom na odluke Savjeta bezbjednosti. Meni, kao osobi koja dolazi iz obrazovanja, najbitnije je da građa bude stavljena u funkciju što prije i, naravno, da bude stavljena u upotrebu u pravosuđu, da bi se stavili i okončali procesi koji se vode pred sudovima. Za pitanje transfera originala ne kažem da je to drugo pitanje, nego paralelan proces. To je samo da bismo odvojili te dvije priče.

Gabrielle McIntyre, šef Kabineta predsjednika MKSJ-a i

MMKS-a

Za kraj bih rekla da u najmanju ruku možete biti sigurni da će Ujedinjene nacije na odgovarajući način očuvati arhivsku građu. To je jedna od odgovornosti Mehanizma. Trebam istaknuti da je većina materijala već prisutna na internet stranici, i cijeli koncept informacijskih centara postoji da bi se materijali što bolje iskoristili. Takođe imamo i Statut Rezidualnog mehanizma koji nameće obavezu Mehanizmu da pomogne domaćim pravosuđima u pristupu povjerljivim ili zaštićenim materijalima. Postoje određeni uslovi koji se prethodno moraju ispuniti, međutim kada se oni ispune, i ti će materijali biti dostupni domaćim sudovima.

Hvala.

Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava,

UN BiH

Na kraju ove konferencije mogu samo reći da mislim da je ovo pitanje arhive jako bitno jer ste vi glavni korisnici. Pratio sam dijalog ove konferencije od samog početka i mislim da je u vašem interesu da predložite kako da se omogući najbolji način pristupu i korištenju te građe. Ja ću za sada pozvati gospođicu Jelačić, pa ćemo vidjeti kako ćemo da nastavimo dalje.

ZAVRŠNE RIJEČI

Moderator:

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

GOVORNICI:

- Sudija Fausto Pocar, MKSJ
- Nj.E. Jurriaan Kraak, ambasador Kraljevine Holandije u BiH
- Nj.E. Andre Schaller, ambasador Švicarske u BiH

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

Hvala Thomasu i hvala našim panelistima. Želim se zahvaliti svima vama koji ste ostali do kraja ovog radnog dijela sesije i molim vas za nekih pola sata pažnje, da bismo prešli na završni dio konferencije. Možete biti sigurni da su vaša mišljenja, primjedbe i pitanja zabilježena te da ćemo ih transkribirati i iskoristiti u sklopu ostalih aktivnosti Tribunala i zemalja bivše Jugoslavije, da bismo mogli zadovoljiti što više vaših potreba. Pozivam sada sudiju Fausta Pocara, koji je bio predsjednik Haškog tribunala, da iznese završne riječi. Sudijo Pocar, molim vas da nam se pridružite.

Sudija Fausto Pocar, MKSJ

Na kraju ove značajne konferencije *Outreach* programa Tribunala, ja bih volio da ponovim zahvalu koju je već prenio i moj kolega potpredsjednik Tribunala, sudija Agius. Prvenstveno zahvaljujem pokroviteljima ove konferencije, a to su Evropska unija, vlade Kraljevine Holandije i Švicarske koji su svi omogućili održavanje ove konferencije. Takođe bih iskazao zahvalnost svima unutar i izvan Tribunala koji su sarađivali na organizaciji ove konferencije koju bez oklijevanja nazivam savršenom.

Sva četiri panela imala su vrlo zanimljivu i bogatu diskusiju zasnovanu na izlaganjima učesnika u panelu i takođe potaknutu izlaganjima sudionika konferencije. Mislim da su svi oni dali doprinos uspješnosti ove konferencije. Da pređem na suštinu diskusije, možda je teško sada doseći neke konačne zaključke o raspravi koju smo čuli. Mislim da je ovo bila odlična i otvorena prilika u vezi s naslijeđem Tribunala i za razgovor o bitnim pita-

njima kao što je arhivska građa Tribunala.

Postoje i materijalni i moralni aspekti arhivske građe, koje su sudionici razmotrili. Širok spektar tema koje smo danas pokrili, a koje se moraju detaljnije razmotriti, pomoći će pri krojenju najboljih politika koje će obezbijediti da naslijeđe Tribunala ne padne u zaborav te da bude najbolje iskorišteno. Ja lično vraćam se s ove konferencije s mnogim idejama koje sam pažljivo saslušao danas. Ništa nisam propustio i sasvim sigurno sa sobom nosim dosta materijala za razmišljanje.

Neću pokušati da se osvrnem na sve što je rečeno, već ću biti kratak, u svjetlu činjenice da smo probili raspored. Naslijeđe Tribunala nudi jedinstvenu priliku ovoj zemlji, kao i drugim zemljama u regionu koje su bile uključene u događanja tokom devedesetih godina. Kao što su mnogi rekli danas, sada je na vama, na ovoj zemlji da iskoristite naslijeđe Tribunala, da radite na pomirenju u zemlji i razvoju vladavine prava. Istina je da je to naslijeđe Tribunala, ali to je sada instrument u vašim rukama. To je naslijeđe koje je proizvod određenih aktivnosti za zemlje regiona, za vas, a ne za Tribunal. To je naše naslijeđe koje sada pripada vama. Mi bismo željeli da to naslijeđe postane instrument u vašim rukama koji se može iskoristiti na najbolji način i koji vam može biti smjernica u nekim vašim razmatranjima i odlukama, ali i da bude koristan za vas te da predstavlja osnovu za vaš rad, ostavljajući po strani konfrontacije koje smo čuli ovdje danas.

Moja preporuka je: preuzmite to naslijeđe i iskoristite ga na najbolji mogući način, jer to je ono na šta ciljamo. U tom kontekstu postoji nešto što želim ponoviti, a to je obrazovna strana ove priče. Bitno je da se o tome razgovara. Imate prednost da već posjedujete sudsku procjenu zločina, mada djelomičnu i ograničenu jer radi se o ograničenom broju predmeta u odnosu na sveukupan broj ali to je procjena koju je izvršio neutralni organ i ljudi. Sudije u Tribunalu su uvijek bili i ostali neutralni. Nisu donosili odluke ni na kakvim osnovama osim onih koje su proizilazile iz spisa. Moja želja je da umjesto rasprave o tome šta se desilo, bar preuzmete šta je utvrdilo nezavisno tijelo Ujedinjenih nacija i da iskoristite to za budućnost. Ono što je bitno, što je cilj, to je da živite u boljem okruženju, da vaša djeca i buduće generacije žive zaštićeni od onoga što se desilo u ovoj zemlji prije 20 godina.

I posljednje, arhiva. Ovdje smo razgovarali o vlasništvu arhive, o lokaciji. Što se tiče vlasništva nad arhivom koja je sada vlasništvo Ujedinjenih nacija, ne znam šta će se tačno desiti u godinama koje slijede. Vjerovatno će Rezidualni mehanizam, ili Tribunal za sada, preuzeti brigu nad tim, a šta će biti kasnije ne znamo. Međutim ono što je bitno i jasno u ovom trenutku je to da ko god da bude fizički vlasnik, arhiva će morati da se dobro čuva. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

Hvala sudiji Pocar. Molim ambasadora Kraljevine Holandije da nam se obrati.

Nj. E. Jurriaan Kraak, ambasador Kraljevine Holandije u BiH

Sudijo Pocar, Vaša ekscelencijo, dame i gospodo.

Holandija je od početka uključena u ovaj proces kao zemlja domaćin Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju. Pored njegovog uticaja za razvoj krivičnog prava, Tribunal je značajno doprinijeo tome da Hag postane glavni grad međunarodnog prava u svijetu. Kao što je sudija Agius rekao jutros, 161 predmet je okončan pred Tribunalom, što je prevazišlo očekivanja mnogih i poslalo jasnu poruku cijelom svijetu da je došao kraj nekažnjivosti. Međutim naslijeđe Tribunala nije ograničeno brojem presuda. Njegov je uticaj mnogo dublji. Na primjer, bilo koje ozbiljno kršenje međunarodnog krivičnog prava sada se smatra krivičnim djelom, a silovanje se kvalifikuje kao ratni zločin. U tom kontekstu htio bih istaći dio prakse koja je posebno bitna za Bosnu i Hercegovinu. U 2004. godini, Žalbena vijeće je jednoglasno presudilo da je masakr muške populacije enklave Srebrenica predstavljao genocid. Poricanje genocida bi odmah trebalo okarakterisati kao zloupotrebu osjećanja i ismijavanje emocija onih koju su preživjeli te užasne događaje u julu 1995.

Mislim da doprinos regionalnoj borbi protiv nekažnjivosti ostaje vrlo bitan i praktično presudan za trajno pomirenje te da, kao što je i ambasador Sørensen rekao, puna saradnja s Tribunalom ostaje značajan uslov za proces stabilizacije i pridruživanja na Balkanu. U ovim trenucima, kada Tribunal postepeno prebacuje ovlasti na Rezidualni mehanizam, teret odgovornosti za procesuiranje međunarodnih zločina će, više nego ikada, pasti na domaće organe. Htio bih da podsjetim da je Bosna i Hercegovina bila prva zemlja na Balkanu koja je bila u mogućnosti da sudi vlastitim ratnim zločincima pred vlastitim specijalizovanim sudovima na vlastitoj teritoriji.

Trenutni pokušaji da se podriva i slabi rad Suda Bosne i Hercegovine jako zabrinjavaju moju vladu. Što se tiče sporog procesuiranja ratnih zločina, razlog za zabrinutost je broj predmeta koji tek čekaju na procesuiranje. Stoga vlasti u Holandiji smatraju da je od najveće važnosti da vlasti Bosne i Hercegovine još intenzivnije rade na procesuiranju predmeta za ratne zločine. Domaće vlasti trebaju paziti na izjave koje dovode u pitanje pomirenje i potrebu ostvarenja pravde. Kao što sam rekao, kontinuirana predanost iziskuje saradnju, međusobno pružanje pomoći, saradnju i ekstradicije. To

se pokazalo izazovom u prošlosti. Ambasador Sørensen je takođe o tome jutros govorio. Moja vlada apelira na političke vođe da dokažu da ozbiljno pristupaju svojoj vlastitoj odgovornosti za dalje osiguranje ovog procesa, a mi smo im spremni pomoći da prevaziđu sve izazove. Holandija, zajedno s Belgijom i Slovenijom, preuzela je inicijativu za poticanje multilateralnog sporazuma upravo o ovim temama.

Dame i gospodo, Vaša ekscelencijo, u svom uvodnom izlaganju rekao sam da je Holandija uključena od samog početka. Ostaćemo i do samog kraja zemlja domaćin Rezidualnom mehanizmu. Najveći teret je na domaćim pravosudnim organima koji moraju omogućiti ostvarenje pravde za sve koji su tako teško pogođeni stradanjima devedesetih godina. Dozvolite da istaknem da nema sumnje o našem stavu. Mi nismo indiferentni prema složenoj situaciji na ovim prostorima. Znamo da je proces težak i bolan, te da će biti potrebno dosta hrabrosti svih uključenih strana i institucija. Takođe znamo da je to neophodno. Holandija ostaje predana radu Tribunala i njegovom naslijeđu, te ćemo nastaviti pružati podršku njegovom doprinosu za trajni mir i stabilnost u regionu.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

Pozivam ambasadora Švicarske.

Nj. E. André Schaller, ambasador Švicarske u BiH

Dobro veče. Znam da sam sada u nezahvalnoj poziciji, jer stojim između vas i završnih riječi ove konferencije. Ograničiću se na samo četiri komentara.

Hvala vam puno na svim komentarima i doprinosu na ovoj konferenciji kao govornicima i učesnicima. Svjestan sam da dolazite iz različitih krugova koji su zainteresovani za tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini. Dolazite iz udruženja žrtava, vi ste sudije, tužioci, predstavnici civilnog društva, novinari. Dolazite iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine i ovdje ste razgovarali o nekim ključnim aspektima naslijeđa Tribunala. Kroz rasprave koje sam čuo shvatio sam da su rasprave o tim temama još uvijek bolne za vas. Jedna od važnih stvari u vezi s naslijeđem Tribunala jeste da nastavite te rasprave i da među sobom raspravljate uvažavajući jedni druge. To je, po mom mišljenju, ključna obaveza koju nam ostavlja naslijeđe Tribunala u Bosni i Hercegovini.

Znamo da se kršenje ljudskih prava ne događa apstraktno. Ono pogađa stvarne ljude u stvarnim situacijama, u njihovim domovima, školama, na radnom mjestu. Samim tim, postizanje pravde se mora osigurati u svakodnevnim životima ljudi. To je sada zadatak kojim će se baviti sudovi u Bosni i Hercegovini, ali ne samo oni nego i civilno društvo. Pravda se mora postići, ali vrlo je bitno da takva bude i percepcija javnosti. Na toj osnovi se može graditi dalje pomirenje.

Moramo imati na umu da se naslijeđe Tribunala bavi, kako prošlošću tako i budućnošću. Moj dragi kolega pomoćnik gradonačelnika Živanović je citirao to iz osnovnog dokumenta o tranzicijskoj pravdi. Mi se u jednu ruku osvrćemo na prošlost, jer znamo da žrtve i njihove porodice moraju biti u fokusu i to bez bilo kakve diskriminacije. One imaju pravo na pomoć, pravo da znaju i da vide da je pravda postignuta, a mi im svi dugujemo ljudsko suosjećanje. S druge strane, mi gledamo u budućnost. Moramo poduzeti sve mjere i osigurati da se strašni zločini i kršenja ljudskih prava nikada više ne ponove.

I moj posljednji komentar: kada gledamo u budućnost, dajte da razmišljamo o mladim generacijama. Vrlo je bitno da mladima damo jednu pozitivnu perspektivu. Vrlo je bitno, Alma Mašić, ovo što radite u Vašoj „Inicijativi mladih za ljudska prava“, i tu govorimo o mladima koji potiču iz bilo koje etničke grupe, iz bilo kojeg dijela Bosne i Hercegovine. Svi oni žele kvalitetno obrazovanje, žele kvalitetne poslove da bi mogli da zarađuju za sebe i svoje porodice. Dame i gospodo, i druge zemlje rade to uspješno. Siguran sam da i Bosna i Hercegovina može to uspješno uraditi.

Hvala. Ovim riječima zaključujem ovu konferenciju.

**NASLIJEĐE MKSJ-A
U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI**

Zagreb, 08. novembar 2012.

UVODNE RIJEČI

Moderator:

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

GOVORNICI:

- Sudija Carmel Agius, potpredsjednik, MKSJ
- Ana Garačić, zamjenica predsjednika, Vrhovni sud Republike Hrvatske
- Martin Mayer, savjetnik za politička pitanja, Delegacija Europske unije u Republici Hrvatskoj
- Nj. E. gđa Stella Ronner-Grubačić, veleposlanica Kraljevine Nizozemske u Republici Hrvatskoj
- Nj. E. g. Denis Knobel, veleposlanik Švicarske konfederacije u Republici Hrvatskoj

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Dobro jutro i dobro došli na Konferenciju o naslijeđu Tribunala u bivšoj Jugoslaviji, u organizaciji Tribunalovog *Outreach* programa, uz podršku vlade Švicarske, Nizozemske, kao i Europske zajednice. Ja sam Nerma Jelačić, šef Tribunalove službe za komunikacije i šefica *Outreach* programa. Jedan od mojih zadataka danas bit će da vas provedem kroz program ovog sastanka. Mnogi od vas su bili prisutni i upoznati ste s činjenicom da su se slične konferencije održale u posljednjih nekoliko godina u Hagu, pod pokroviteljstvom i u organizaciji tadašnjeg predsjednika Tribunala, suca Patricka Robinsona.

Jedan od ključnih zaključaka tih konferencija je bio da se dijalog o naslijeđu Tribunala mora voditi i u zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije. Prvu Konferenciju o naslijeđu Tribunala održali smo u Sarajevu prije dva dana. Zagreb je, znači, naša druga destinacija i krajem ovog mjeseca imat ćemo diskusiju na istu temu u Beogradu, u Srbiji. Danas ćete, uz suce Haškog tribunala i više službenike Suda, imati priliku čuti mišljenja o naslijeđu Tribunala i potrebama zajednica bivše Jugoslavije, od domaćih pravosudnih institucija, akademskih zajednica, predstavnika žrtava, medija, kao i nevladinih organizacija.

Zamolit ću vas da aktivno sudjelujete u diskusijama. Svaki panel je osmišljen tako da je polovina vremena odvojena upravo za vas i vaša mišljenja. Zbog toga smo i željeli da imamo što veći broj sudionika - kako bi imali mogućnost da dobijemo što veći asortiman mišljenja o naslijeđu Tribunala. Prvi će nam se obratiti sudac Carmel Agius, potpredsjednik Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Sudija Carmel Agius, potpredsjednik MKSJ-a

Zahvaljujem, Nerma. Ja bih najprije htio pozdraviti nazočnost pomoćnika ministra pravosuđa Republike Hrvatske. Gospodine Gordan Markotić, dobro jutro. S nama su i dva veleposlanika, veleposlanica Kraljevine Nizozemske u Republici Hrvatskoj, gospođa Stella Ronner – Grubačić i veleposlanik Švicarske konfederacije u Republici Hrvatskoj, gospodin Denis Knobel. S nama je danas i zamjenica predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske, gospođa Ana Garačić, i Martin Mayer, savjetnik za politička pitanja delegacije Europske unije u Republici Hrvatskoj. Želio bih spomenuti i sutkinju Kseniju Turković. Ona je nova sutkinja na Europskom sudu za ljudska prava. S nama je i Jasmina Dolmagić, zamjenica glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske. I na kraju, nimalo manje važno, spomenuo bih Gabrielle McIntyre, šeficu Kabineta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, kao i bivšeg predsjednika suda, suca Fausta Pocara.

Hvala vam svima što ste nam se pridružili i hvala vam na doprinosu uspjehu ovog skupa. Zaista mi je velika čast što vam se danas mogu obratiti na početku Konferencije o naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, u bivšoj Jugoslaviji. Započeo bih tako da odam počast *Outreach* programu ovoga suda, koji nam je i omogućio da organiziramo ovaj skup. *Outreach* program doživio je kritike, brojne kritike. A po mome mišljenju niti jedna od njih nije opravdana. Naime, to je program koji je obavio iznimno važan posao na području bivše Jugoslavije. Stoga ne samo da vam na tome čestitam, nego vam i zahvaljujem na organiziranju ovih konferencija. Duboko sam zahvalan i Europskoj Uniji, zahvalan sam i vladama Kraljevine Nizozemske i Švicarske Konfederacije. Vaša dugotrajna predanost radu i misiji ovog Suda se ponovno percipira kroz vašu bezrezervnu podršku ovakvome skupu.

Na temelju informacija koje sam do sada dobio, zaključujem da sudjeluju ljudi iz različitih sfera života, iz raznih područja Republike Hrvatske; i ne samo iz Hrvatske, već i šire. Možda se međusobno i ne slažete po nekim pitanjima, možda postoje među vama različita mišljenja vezana za sâm Sud i naslijeđe koje on ostavlja. Međutim, postoji jedna stvar koja ujedinjava nas

sa Suda s vama. To je ustvari predanost pravdi. Svi se punim srcem nadamo da će rad Haškog suda i njegovo naslijeđe i dalje nastaviti poticati Hrvatsku na njezinome putu suočavanja s naslijeđem rata. Bio je to rat koji je utjecao i dan danas utječe na sve građane ove prekrasne zemlje.

Meni je iznimna čast što mogu otvoriti ovu raspravu, ovdje u Zagrebu. Zahvaljujem predsjedniku Suda, Theodoru Meronu, koji mi je pružio prigodu da budem ovdje s vama. Hrvatska je zemlja koja je, uslijed tragičnih okolnosti, bila prva koja je vidjela kako će proteći raspad Jugoslavije. No, malo je ljudi još 1991. godine smatralo da će šokantne slike iz Vukovara, šokantne slike bivše Jugoslavije, pljačka, nezakonito razaranje, bezobzirno razaranje, ubojstva, deportacije, prisilno raseljavanje itd., biti nešto toliko rašireno. Čak je i Zagreb granatiran. Međutim, Sud je gotovo dvadeset pojedinaca sudio za kaznena djela počinjena u Hrvatskoj. To su ljudi koji su prošli suđenja, bez obzira na njihovu visoku poziciju u političkoj ili vojnoj hijerarhiji ili na njihovu etničku pripadnost.

Vezano za Zagreb, želio bih reći da se zaista divim njegovoj ljepoti i ljupkosti kojoj se u punom sjaju možemo diviti i sa sedamnaestog kata ovog hotela. Ja sam jednostavno pod dojmom koliko je ovdje rat stvar prošlosti. Vi ste zaista prevalili golem put. Ipak, trebamo se zapitati, je li taj rat zaista stvar prošlosti? Naime, iako imamo prekrasan napredak vezan za oporavak od rata, ratne rane su, po mome mišljenju, još uvijek otvorene i nisu zacijelile. Na ovoj konferenciji mi ćemo se usredotočiti na sadašnjost i na budućnost, kako ove zemlje tako i njezinih ljudi. Kao što kuća ne može biti napravljena na lošim temeljima, tako ne može niti budućnost biti građena na prošlosti koja nije razriješena.

Danas, kada imamo Sud koji uskoro okončava svoj rad, svi mi se suočavamo s pitanjem: što ostavljamo iza sebe? I zaista, ostavljamo iza sebe jedan svijet koji je prošao kroz goleme tektonske promjene, ostavljamo svijet koji sada ima sasvim drugu sliku osiguravanja odgovornosti za počinjenje ratnih zločina. Prije dvadeset godina, gotovo da nitko nije vjerovao da bi međunarodni, Haški sud mogao provesti suđenje. Ja se sjećam tada - nisam bio sudac na Haškom sudu - međutim sjećam se kakva je bila opća percepcija ljudi Međunarodnog kaznenog suda kada je on osnovan 1993. godine. Ljudi su mislili da će završiti sa svojim radom u godini, dvije. Da će možda podići optužnicu, suditi jednog ili dva čovjeka, ali nitko, zaista nitko nije mogao predvidjeti da ćemo dvadeset godina nakon osnivanja Suda još uvijek biti tu i još uvijek očekivati pravomoćne presude u određenim predmetima. Mislim da se Sud može pohvaliti time što je sudio za svaku 161 osobu protiv koje je podignuta optužnica. To nismo očekivali, nismo predvidjeli. Nitko to nije mogao predvidjeti, a ipak se dogodilo! Zemlje

bivše Jugoslavije tada su bile razorene ratom. Njihova pravosuđa nisu bila u mogućnosti nositi se s tolikim opsegom posla vezanim za kaznene zločine. Ne samo lokalne vođe, već su i druge zemlje okrenule leđa radu Tribunala.

Danas je Tribunal vodeća snaga u globalnoj borbi za pravdu jer je izveo pred sud 161 optuženu osobu. Da nije bilo Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, ne bismo imali ta suđenja, ne bismo imali suđenja sprovedena u skladu s najvišim standardima procesnoga prava. Na Haškome sudu također vidimo da smo realizirali neke od najbitnijih sudskih praksi ikada u kaznenim postupcima i postupovnom pravu. Nürnberg i Tokio jesu ostavili snažno naslijeđe vezano za međunarodno kazneno pravo i međunarodno humanitarno pravo. Ipak, ono što je nedavno, u novije vrijeme, ostvareno na ta dva područja pokrenuo je i Međunarodni kazneni sud u Hagu. Unaprjeđenjem zakona na ovom polju od strane MKSJ-a ispunjena je jedna praznina koja je bila iznimno uočljiva nakon Nürnberga – a koja se odnosila na manjak konkretnih postupovnih pravila za provođenje suđenja za međunarodne zločine. Mi smo tijekom ovih godina stvorili vlastito postupovno pravo koje nam služi kao temelj za prikupljanje i predstavljanje dokaza na drugim sudovima, a isto tako služi kao potpora i podloga za izvođenje dokaza na Međunarodnom kaznenom sudu – s izvjesnim odstupanjima od kojih su neka iznimno važna. To je također dio naslijeđa koje ostavljamo.

Vaše ekscelencije, dame i gospodo, da bi pravda bila smisljena, ona mora ostvariti učinak koji nadilazi prostorije suda i ide šire od Haškoga suda. I zato vam postavljam ovo pitanje: kako osigurati da ljudi u Hrvatskoj i na cijelome području bivše Jugoslavije dobiju pristup, shvate i promiču naslijeđe ove institucije? Ne postoji niti jedna druga skupina ljudi koja je zainteresiranija i pogodnija za to da preuzme u svoje ruke vlasništvo nad naslijeđem Haškoga suda. Mislim da vaša zemlja i vaš narod također to trebaju. Ja sam svjestan da oni koji su ovdje shvaćaju da postoji ta potreba i upravo smo zbog toga ovdje danas ujutro. Naslijeđe Haškog suda, kojeg je Nerma već spomenula, je nešto što smo pokrenuli na dvije konferencije o naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju organizirane u Hagu 2010. i 2011. godine. Tamo su sudjelovali različiti sudionici čije smo potrebe htjeli ispuniti. Dijalog je krenuo, a sada se nastavlja u ovoj regiji. U Sarajevu, Zagrebu... A nakon ovog sastanka u Zagrebu krećemo dalje i odlazimo u Beograd na još jednu konferenciju. Nakon svih tih skupova diljem regije ostavljamo sve u rukama lokalnih stručnjaka: sudaca, aktivista za ljudska prava, lokalnog pravosuđa, akademske zajednice, žrtava, medija.

Ovdje su i predstavnici Tribunala kako bi slušali o alatima i informacijama koje su vam potrebne, te o tome što je još potrebno kako bi se osigura-

lo da naslijeđe Haškoga suda nastavi živjeti te posluži kao katalizator za promjenu. Naslijeđe Haškoga suda, činjenica da je uspostavio svoj arhiv, njegovi doprinosi vladavini prava diljem ove regije, dokazano će biti odlučujući faktor koji će omogućiti suočavanje s prošlošću i pomirbu. Pomirbu ne samo među vama, već i pomirbu među drugim zemljama regije. To će naslijeđe uistinu zaživjeti tek kad inspirira ove generacije i transformira Hrvatsku koja će prihvatiti i vladavinu prava, i jednakost u pravosuđu te osigura prenošenje svega što smo naučili svojoj djeci i svojim unucima. Tada ćemo moći reći da sva nastojanja koja smo poduzeli jesu rezultirala uspjehom. Ako svi u tome uspijemo, to neće biti samo naslijeđe Haškoga suda. To će i biti nešto u čemu je odlučujuća uloga bila vaša. Nakon svega kroz što je ova zemlja prošla devedesetih godina prošloga stoljeća, vi to dugujete i sebi i svojoj djeci i svojoj plemenitoj zemlji koja će se sada pridružiti obitelji Europske unije. Svima vam želim uspješnu konferenciju i zahvaljujem vam što ste došli.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, suče Agius. Sad molim sutkinju Anu Garačić, zamjenicu predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske, da nam se obrati.

Ana Garačić, zamjenica predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske

Dame i gospodo, kolegice i kolege, srdačno vas pozdravljam u svoje ime i u ime predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske, gospodina Hrvatina. Njemu je žao što danas nije s nama, ali službeno je spriječen. Nisam sigurna je li trenutno u Luxembourgu ili u Strazbourgu. U svakom slučaju, želim uspjeh ovoj konferenciji na kojoj ćemo razmijeniti mišljenja ne samo o značaju Međunarodnog suda kojem se uskoro približava okončanje mandata, već ćemo raspraviti i o naslijeđu koji je taj Sud svima nama ostavio. Smatramo da je izuzetno važno da je *Outreach* program Međunarodnog suda organizirao ove tri konferencije od kojih je jedna - znamo i čuli smo - bila šestoga u Sarajevu, danas je u Zagrebu, a mislim da je 22. studenoga u Beogradu. Stoga, sve ono što je kolega prije mene rekao je vrlo značajno. O korištenju naslijeđa Međunarodnog suda u kaznenim postupcima za ratne zločine u Hrvatskoj smo već dosta raspravljali. Ja ću se sada više osloniti na pravni dio jer ovdje ima dosta sudaca i državnih odvjetnika koji će to primjenjivati i to mi je drago. Naime, ja samo želim ukratko podsjetiti da je Republika Hrvatska koncem prošle godine, na legislativnoj razini, donijela

izmjene i dopune Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenoga suda kojima je regulirano jedno vrlo važno područje, a to je upravo područje korištenja dokaza koji su pribavljeni na Međunarodnom sudu. Mi se o tome jako brinemo. Brinemo se kako ćemo do tih dokaza doći, gdje će oni biti smješteni. Nešto prije ove konferencije govorila sam da ćemo vjerojatno dobiti preslike tih dokaza. Ponavljam da smo, na legislativnoj razini, mi već sada pripremljeni da u tijeku naših postupaka te dokaze koristimo; i mi ćemo ih prihvaćati kao zakonite dokaze iako ćemo postupke provoditi prema procesnim zakonima i materijalnim zakonima Republike Hrvatske. To je jedna vrlo važna stvar o kojoj mislim da ćemo na prvom panelu možda nešto šire govoriti, stoga želim iskoristiti ovaj uvodni dio samo da vas sve pozdravim. Drago mi je da ste u Zagrebu i zahvaljujem na pozornosti.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepa. U pravu ste, to će biti tema našeg današnjeg dana. A sada molim njenu ekselenciju, Stellu Ronner-Grubačić, veleposlanicu Nizozemske, da nam se obrati.

Nj. E. Stella Ronner-Grubačić, veleposlanica Kraljevine

Nizozemske u Republici Hrvatskoj

Zamjeniče ministra, suče Agius, sutkinjo Garačić i uvaženi gosti, zaista mi je istinsko zadovoljstvo biti pred vama danas - panelistima, akademikima, sveučilišnim profesorima, Tužiteljstvom Republike Hrvatske, aktivistima za ljudska prava, predstavnicima udruga žrtava. Zaista mi se čini da je upravo toliko veliki broj vas dokaz učinka koji rad Haškoga suda polučuje i polučivat će. Današnja konferencija vezana je za oblikovanje budućnosti, oblikovanje međunarodne pravde i očuvanja naslijeđa Haškoga suda kako bismo prikupili građivne kocke, kocke na temelju kojih ćemo izgraditi brže i učinkovitije međunarodno pravo. Očito je da smo ostvarili veliki napredak. Nizozemska je uz vas bila od samog početka. Nakon suđenja u Nürnbergu i u Tokiju upravo je Haški sud bio prvi veći međunarodni kazneni sud. Osim što je bio prekretnica u međunarodnom kaznenom pravu, on je odigrao važnu ulogu budući da je Hag postao glavni grad međunarodnog kaznenog prava na svijetu. I ja se time ponosim.

U zadnjih dvadeset godina svijet se promijenio. U početku je bilo gotovo nemoguće izvesti zločince pred lice pravde. Međutim, sada je to moguće jer su zločinci suočeni s mogućnošću suđenja. Haški sud je bio ključan u tome

nastojanju. Njegova učinkovitost je utrla put mnogim međunarodnim kaznenim sudovima. On je ispunio i nadišao očekivanja mnogih. Imali smo 161 optuženika koji su izvedeni pred Sud i to je nešto što vrlo jasno upozorava cijeli svijet da počinitelji takvih kaznenih djela neće izbjeći izlazak pred lice pravde. Osim toga, radi se i o napretku jer smo napredovali na području humanitarnog prava i učinili silovanje ratnim zločinom. Isto tako smo ostvarili napredak i promijenili međunarodnu političku arenu. Možda da citiram Theodora Merona: "Haški sud je međunarodno kazneno pravo izveo iz učionica i uveo u sudnice." Haški sud nije se bavio samo suđenjem. Bavi se trajnim mirom jer će se samo njegovom uspostavom moći pokazati da je Haški sud postigao svoj drugi cilj, a to je postizanje pomirbe. Zato *Outreach* program Haškoga suda igra ključnu ulogu i upravo smo iz tog razloga danas ovdje. Organizirali smo dvije konferencije u Hagu u veljači 2010. i imat ćemo još jednu u Beogradu ovoga mjeseca.

Dame i gospodo, sada bih samo nešto kratko rekla o budućoj ulozi nacionalnih država. Sada kada Haški sud predaje svoje odgovornosti u ruke nacionalnim sudovima, teret kaznenog gonjenja međunarodnih zločina, više nego ikada, ostaje u rukama nacionalnih vlasti. U Hrvatskoj imamo glavnog državnog odvjetnika i pravosuđe. Oni će odigrati ključnu ulogu. Vidjeli ste da je ostvaren pozitivan napredak. Vidjeli smo da kompetencija suda postoji. Isto tako, svjesni smo da su utvrđeni prioritetni predmeti na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Imamo optužnice, imamo presude. Međutim, kao što je već spomenuto u izvješću vezano za *monitoring* prošlog mjeseca, još uvijek imamo *in absentia* presude koje treba revidirati. Također moramo poraditi na zaštiti svjedoka. Trebamo još raditi i na nekažnjivosti obzirom da postoji još veliki broj slučajeva koji očekuje pravomoćnu presudu ili tek treba krenuti s istražnim radnjama. Da bi se sve to obavilo uspješno, mora se osigurati regionalna suradnja, razmjena dokaza, ekstradicija odnosno izručivanje. Potrebna je takva suradnja sa susjednim zemljama jer ista se dokazala kao najveći doprinos uspješnom provođenju postupaka. Zato vas sve pozivam da preuzmete tu odgovornost i da se suočite s izazovima koji vas očekuju u bliskoj budućnosti. Pozdravljam nastojanja Hrvatske i Srbije koje organiziraju ovakva događanja kako bi si pružile pravnu pomoć i razmijenile dokaze.

Dame i gospodo, ja sam vam na početku rekla: Nizozemska je uz vas od početka i ostat ćemo uz vas do kraja, vezano za rad Mehanizma za međunarodne kaznene sudove i rezidualne mehanizme. Bit ćemo tu uz vas i uz druge zemlje regije. Vi ste u jedinstvenoj poziciji jer možete osigurati pravdu za sve one kojima je rat nanio veliku nepravdu. Hvala vam svima na pozornosti.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, ekselencijo. I hvala na Vašoj podršci Tribunalu, *Outreach* programu i ovoj konferenciji. Sada će nam se obratiti njegova ekselencija, veleposlanik Denis Knobel, veleposlanik Švicarske Konfederacije u Hrvatskoj.

NJ. E. Denis Knobel, veleposlanik Švicarske Konfederacije u Republici Hrvatskoj

Dame i gospodo, ja ću biti veoma kratak, s obzirom da je ovo sastanak stručnjaka i vrijeme koje imate za razmjenu informacija je ograničeno. Ja bih vam u ovom kratkom vremenu vrlo kratko rekao da smo izuzetno ponosni kao Švicarska što možemo sudjelovati na ovom skupu o naslijeđu za bivšu Jugoslaviju. Moja država ne daje samo financijsku pomoć već isto tako ima i konkretne projekte, kao što je naša zadnja radionica, održana ovdje u Zagrebu 21.06.2011. godine. Ovaj regionalni seminar o naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda i informacijskim centrima koji će se održati u glavnim gradovima je organiziran s našim partnerom, organizacijom Swisspeace.

Meni je zaista drago što danas mogu pozdraviti doprinose različitih stručnjaka koji dolaze iz Švicarske. Mi smo također sudjelovali na obje konferencije koje su održane u Hagu 2010. i 2011. godine. Osim toga, mi dajemo podršku i drugim *outreach* programima kao što su novinska agencija „Sense“ i pravosudno izvješće o ratnim zločinima. Švicarska ostaje predana ovim pitanjima u budućnosti. Zašto to radimo? Naravno, imamo Međunarodni kazneni sud u Hagu, ali isto tako postoje neke konvencije koje su potpisane u Ženevi. Ipak, većinom to radimo zbog toga što znamo da ne može biti mira bez pravde. To je jedno od temeljnih načela izgradnje mira nakon nekog sukoba. Međunarodni kazneni sud osnovan je kako bi vratio mir, pravdu i promicao povjerenje u regiji. Međunarodni kazneni sud je osnovan kako bi se uspostavio primat pravosuđa. Time se željelo osigurati da počinitelji izađu pred lice pravde i da se osigura naknada šteta žrtvama.

Mislím da smo danas, dakle dvadeset godina kasnije, u boljoj poziciji za ocijeniti postignuća Međunarodnog kaznenog suda. I zaista su ta postignuća važna. Ne samo ovdje u Hrvatskoj ili u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Ta su postignuća također važna u smislu globalnog razvoja međunarodnog humanitarnog prava. Ti rezultati su mogući zbog toga što su lokalne vlade, uključujući i hrvatsku vladu, bile predane tranzicijskoj pravdi na području bivše Jugoslavije. Ipak, moramo priznati da još uvijek postoje veliki izazovi

kada se govori o naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda u tom jednom širem okviru mira i pomirbe u regiji. Taj proces suočavanja s prošlošću obično počinje s ministrima pravosuđa, ali prije ili kasnije taj će proces završiti na razini ministarstava obrazovanja ili ministara kulture. Od uspostave Međunarodnog kaznenog suda u 1993., jedna cijela generacija je odrasla tako da svoju vlastitu povijest razumije kroz postupke i presude Međunarodnog kaznenog suda i kroz presude koje su donijete kroz nacionalna pravosuđa. Upravo te generacije su te na kojima preostaje da nadograđuju te presude i da iskorištavaju vlastita iskustva u potrazi za pravdom i istinom.

Vaše ekselencije, dame i gospodo, ne možemo ponoviti povijest. I nemo nikada drugu priliku u politici ili u ratu. Prošlost ne možemo izbrisati. Međutim, ono što možemo učiniti i ono što moramo učiniti je pisati povijest na znanstveniji način. Moramo zajamčiti odvjetnicima i povjesničarima pristup temeljima i činjenicama koje će im biti potrebne u budućnosti. Međunarodni kazneni sud mora otvoriti svoje arhive i svoje dokumente na jedan djelotvoran i dosljedan način kako bi se budućim generacijama osiguralo da se suoče s prošlošću i da nam pomognu, da ne zaborave i da nikada ne dopuste da se rat ponovi u ovoj regiji. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, ekselencijo. Hvala također na Vašoj dugogodišnjoj podršci radu Tribunala i *Outreach* programu. Sada bih zamolila Martina Mayera, političkog savjetnika pri delegaciji Europske unije u Hrvatskoj, da nam se obrati. Hvala.

Martin Mayer, politički savjetnik pri delegaciji Europske unije u Republici Hrvatskoj

Sutkinjo Garačić, vaše ekselencije, dragi prijatelji, dragi gosti Sveučilišta, mediji, diplomati, zaista mi je iznimno drago što je delegacija Europske unije ponovno pozvana. Ne samo zbog toga što smo i suorganizatori ovoga događanja, već i zbog toga što osjećamo da je uloga Europske unije u rješavanju ratnih zločina prepoznata.

Ipak, ratni zločini su tek jedno od pitanja naslijeđa rata kojim se bavimo. Sjetite se izbjeglica, nestalih osoba, mirovina, ponašanja prema pripadnicima manjina, itd. Europska komisija je u svom strateškom dokumentu o

proširenju Europske unije naglasak stavila na pomirbu u ovoj regiji. To je zaista važno. Dakle, kako gledati na cijelo ovo pitanje kroz leću pomirenja. Treba dovršiti proces osiguranja pravde i rješavanja kaznenih djela ratnih zločina počinjenih tokom rata u bivšoj Jugoslaviji. Zemlje bi u tom smislu morale nastaviti svoju suradnju s Međunarodnim kaznenim sudom u Hagu, a isto tako bi se sve vlade trebale suočiti s izazovima i riješiti pojam nekažnjivosti. Političkom voljom i usmjeravanjem resursa, s daljnjom regionalnom suradnjom i s rješavanjem problema vezanih za vlastite državljanke, zemlje ove regije mogu osigurati pravdu za tisuće i tisuće žrtava toga rata. Ne bih sada puno duljio. Želio bih samo naglasiti da je najvažnije ne ostaviti ratne zločine nekažnjenima. Treba se usredotočiti na sve navedeno, pogotovo na izručivanje vlastitih državljanke. Politička volja, i to kontinuirana politička volja, nešto je bez čega ne možemo. Hrvatska je jedna zemlja koja se morala nositi s ratnim zločinima tijekom i nakon pristupnih pregovora. Sada kada traje *monitoring* ispunjavanja njezinih obaveza, Hrvatska je pred vratima Europske unije.

Ovo nije pravo mjesto da otvaramo probleme i teškoće s kojima smo se suočili na tome putu zajedno s hrvatskim građanima. Napredak koji je ostvaren svi jasno vidimo. Međutim, sada razmišljamo o tome kako poboljšati pristupne pregovore, kako poboljšati postignute rezultate, cijelo vrijeme s naglaskom na pravdu za žrtve rata kako bismo u svakoj zemlji postigli konsolidaciju prava. To je prvi, preliminarni korak u svakoj zemlji ove regije koja je na putu, sve bliže i bliže Europskoj uniji.

A sada bih nešto rekao o organizacijama civilnoga društva. One imaju ključnu ulogu u pomaganju žrtvama, predlaganju kako poboljšati sustav i slično. One su iznimno mnogo postigle u pomaganju Europskoj komisiji. Također su pomagale u pristupnim pregovorima i provođenju *monitoringa* i na tome im od srca zahvaljujem. Ovdje u Hrvatskoj će u bliskoj budućnosti biti situacija u kojoj više nema Haškoga suda, neće biti ni Europske delegacije, OESS je već otišao, stoga nevladine udruge zaslužuju punu podršku u njihovim naporima da pomognu hrvatskom društvu i hrvatskim institucijama da se nose s pitanjima ratnih zločina. Želim vam sve najbolje u vašem radu danas i sutra.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, gospodine Mayer. Evo, s ovim uvodnim riječima postavili smo i dobre temelje za daljnju diskusiju i za otvaranje radnog dijela ove konferencije. Bez daljnjeg odlaganja pozvat ću profesoricu Maju Munivrano koja je naš moderator na prvom panelu, da nam se pridruži. Sudac Agius i sutkinja Garačić ostaju s nama za prvi panel, a također pozivam i Jasminu Dolmagačić, Zlatu Đurđević i Vesnu Teršelić da nam se pridruže. Hvala Vam, ekscelencijo, na izdvojenom vremenu.

PANEL 1:

ŠTA JE NASLIJEĐE MEĐUNARODNOG SUDA I KOJA JE NJEGOVA ULOGA U PROCESIMA TRANZICIJSKE PRAVDE?

Moderator:

Maja Munivrana Vajda, doc. dr. sc., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

PANELISTI:

- Sudija Carmel Agius, potpredsjednik, MKSJ
- Ana Garačić, zamjenica predsjednika, Vrhovni sud Republike Hrvatske
- Jasmina Dolmagić, zamjenica Glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske
- Zlata Đurđević, prof. dr. sc., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Vesna Teršelič, voditeljica, NVO Documenta

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Poštovane dame i gospodo, iznimno mi je drago da vas mogu pozdraviti danas kao moderatorica ovog panela, panela koji će se općenito baviti naslijeđem Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i ulogom koju ovaj Sud ima i koju bi trebao imati u procesu ostvarenja tranzicijske pravde. Kao što smo čuli u uvodnim izlaganjima, ovo je tema o kojoj je već bilo riječi u posljednje vrijeme, u stručnoj javnosti makar, kako u Hrvatskoj tako i u regiji, a i šire. Međutim, smatram kako tema nipošto nije iscrpljena i dapače, s obzirom na skori završetak rada ovog Tribunala, smatram kako je potreba za jednom raspravom i evaluacijom rada ovog Suda sve veća kako bi se identificirale one pozitivne prakse i pozitivni aspekti rada ovog Suda koji bi trebali nastaviti svoj život i kroz lokalnu zajednicu. Ovaj panel će pristupiti navedenim temama zapravo iz jedne sveobuhvatne perspektive.

Drago mi je što mogu pozdraviti i još jedanput predstaviti suca Carmela Agiusa, potpredsjednika Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugosla-

viju i suca tog Suda od 2001. godine, koji će ovim temama vjerujem pristupiti iz perspektive Međunarodnog kaznenog suda. Iz perspektive lokalne zajednice, lokalnog pravosuđa, s nama su sutkinja Ana Garačić, zamjenica predsjednika Vrhovnog suda i predsjednica Kaznenog odjela tog Suda, te gospođa Jasmina Dolmagić, zamjenica glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske. Akademski osvrt na ove teme dat će profesorica Zlata Đurđević, predstavnic Katedre za kazneno-procesno pravo s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i konačno, tu je s nama i gospođa Vesna Teršelić koja je voditeljica nevladine organizacije „Documenta“, organizacije koja se u svom radu bavi pitanjima praćenja suđenja za ratne zločine, a u posljednje vrijeme veliku pažnju posvećuje pravima žrtava, civilnih žrtava ratnih zločina. Nakon uvodnih izlaganja vjerujem da će uslijediti bogata i sadržajna rasprava, no prije toga prepuštam riječ našim cijenjenim panelistima. Suče Agius, izvolite.

Sudija Carmel Agius, potpredsjednik MKSJ-a

Hvala još jednom. Ja bih sada napravio kratki uvod u ovu temu. Temu smo već najavili u općenitim crtama. Iz perspektive Međunarodnog kaznenog suda u Hagu, treba postaviti pitanje najbitnijih obilježja naslijeđa Suda. Najbitnija obilježja, po mom mišljenju, bila bi sljedeća: prvo i najvažnije je da postoji poruka koju smo odaslali cijelome svijetu, a posebno ovoj regiji. Ta poruka je da su dani nekažnjenog počinjenja takvih kaznenih djela gotovi. Toga više nema. Nema boljeg upozorenja svjetskim političkim vođama, državicima i vojskama. Dolazi dan, i to je svima jasno, kada će biti pozvani na odgovornost i stati pred lice pravde. Ja mislim da je Haški sud odaslao tu poruku od dana kada je osnovan pa sve do prvih presuda. Dani nekažnjivosti su gotovi.

Koji je rezultat uspostavljanja Međunarodnog kaznenog suda u Hagu? Pa, vjerojatno su postojali međunarodni politički razlozi za osnutak ovoga Suda u doba kada ga je osnovalo Vijeće sigurnosti UN-a. Tada je svijet bio u jednoj posebnoj situaciji. Ta se situacija u međuvremenu dramatično promijenila. Sjećate se, završio je hladni rat i nekako je vrijeme dozrijelo za uspostavljanje takvog međunarodnog kaznenog suda. Godinu ili dvije nakon toga vjerojatno se sjećate da je naš sestrinski Sud u Ruandi također uspostavljen. I kroz jedno dvije godine nastalo je čudo. Krenuli su pregovori u UN-u, razgovaralo se o uspostavljanju međunarodnog kaznenog suda. Ono što je bio san u proteklim desetljećima odjednom je postala stvarnost i to u roku od nekoliko godina. Također su osnovani i neki drugi Tribunali: u Kambodži, u Libanonu, u Sierra Leoneu, neću niti spominjati ostale. Osobno kažem da je to najvažniji dio naslijeđa Haškoga suda. Naslijeđe od najvećeg značaja!

Mi znamo što se događalo u „stvarnoj“ politici. Znae da su se u roku od dvije godine od uspostavljanja ovoga Suda u biti dogodili najstrašnji zločini na području bivše Jugoslavije. To je bilo u doba kada je Haški sud već postojao. Što to onda znači? To znači da u to doba ta glavna poruka još nije bila proširena. A zašto se nije proširila? Mislim da se trebala proširiti, ali čini se da generali, vodeći političari, državnici i slični, nisu htjeli čuti. I svi mi znamo da su ti zločini počinjeni. Zločini su počinjeni, a međunarodna zajednica bila je gotovo pa nemoćna. Gledala je i nije mogla učiniti ništa. Međutim, to nije niti početak niti kraj cijele priče. Naravno da će pravda na kraju pobijediti. I to trijumfalno. A oni koji su zločine počinili bit će pozvani na odgovornost. Zašto ćemo ih pozvati na odgovornost? Upravo zato što postoje institucije poput Međunarodnog kaznenog suda i drugih institucija poput Međunarodnog suda pravde. Dakle, počinitelji se izvode pred lice pravde. Unutar ostalih parametara čini mi se da je ova poruka naše prvo i najvažnije naslijeđe: da je vrijeme nekažnjivosti gotovo! Drugo važno naslijeđe je nešto što sam već dotaknuo u uvodnom govoru. Nürnberška suđenja i ona u Tokiju imala su određene nedostatke. Jedan od tih nedostataka bio je, rekao bih, manjak uspostavljanja postupovnih pravila i dokaza.

Zašto bi to bilo bitno? To je bitno zbog toga što smo čak i tada, prije dva deset godina, znali da Međunarodni kazneni sud u Hagu neće raditi u nedogled i zauvijek. On je ustvari uspostavljen zbog razloga što na domaćim razinama nije bilo moguće, ili je bilo gotovo nemoguće, provesti suđenja s dužnim poštovanjem načela pravičnoga suđenja. Politička situacija prije dvadeset godina također nije bila pogodna za provođenje suđenja na teritoriju zemalja bivše Jugoslavije - o kojoj god zemlji se radilo. I zbog toga je nastao Haški sud. Kako je vrijeme prolazilo, mi smo znali da će s vremenom Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija biti te koje će morati pokrenuti golem postupak osiguranja odgovornosti svih onih koji su počinili ratne zločine i osigurati pravdu za žrtve tih zločina. Mi smo to znali. Toga smo bili svjesni. Jedna od naših glavnih odgovornosti bila je ne samo osigurati međunarodno kazneno pravo, odnosno sudsku praksu na tome području, već i pravila izvođenja dokaza, odnosno postupovna pravila jer na temelju upravo tih pravila Međunarodni kazneni sud u Hagu ostalim zemljama može pokazati kako nastaviti s tim postupcima. Mislim da ćete u tim postupcima biti uspješni. Ja sam bio ugodno iznenađen kad su mi jutros rekli da su ovdje u Hrvatskoj ostvareni veliki napreci. Čini se da imate golemu količinu dokaza koji postoje već na Haškome sudu, a vama su dostupni i možete ih koristiti kao prihvatljive dokaze. To je jedan divan napredak i na njemu vam čestitam.

A sada nešto o žrtvama. Žrtve su iznimno važne. Haški sud ustvari nudi jednu platformu. Platformu za žrtve koje su imale priliku doći i svjedoči-

ti. Osim toga, pružena je platforma onim žrtvama koje nažalost nisu više među nama. Što mislim pod time? Mislim na to da su postojale žrtve koje su mogle doći na Sud, koje su mogle svjedočiti i one su dobile priliku ispričati svoju priču. Dobile su priliku izraziti svoju bol. Priliku izraziti svoju tugu, a inače nikada tu priliku ne bi dobile. Naime, nije bilo moguće saslušati sve žrtve toga rata. Evo prošli sam tjedan čitao da vlada Ruande još uvijek nije privela pravdi 15 tisuća počinitelja ratnih zločina. Zamislite samo to da vam okolo negdje hodaju toliki zločinci. Zamislite tek koliko onda žrtava povezanih s njima postoji, a nikada im nije pružena prilika da ispričaju svoju priču. Ljudi koji su ubijeni tijekom genocida u Ruandi u većini slučajeva nikada nisu doživjeli pravdu. Još uvijek imamo nekoliko bjegunaca u Ruandi. U našim slučajevima ovdje, srećom, toga nema. Naš je mandat ograničen. Mi se ne bavimo svim zločincima koji su činili kaznena djela na području bivše Jugoslavije. Mi smo imali samo 161 predmet, a ja znam, na temelju javno dostupnih dokumenata, da postoje tisuće i tisuće ljudi koji su osumnjičeni da su počinili kaznena djela i zločine, a još uvijek su u bijegu. Na kraju bih zaključio sa sljedećim: kada završi zadnje suđenje, mandat Haškog suda prestaje.

Sada bih rekao što mislim koji bi bio najbolji način na koji vi možete nastaviti s našim naslijeđem. Kako ga najbolje iskoristiti? Mislim da je najvažnije da barem osvijestite da postoji naslijeđe koje možete iskoristiti. I isto tako treba osvijestiti da je to tek početak. Vi ste ti koji imate vladu, institucije, državno odvjetništvo, pravosuđe. Mora postojati politička volja i svi zajedno trebate raditi na tome da se ti ljudi izvedu pred lice pravde i da osigurate pravdu za žrtve. Nažalost, iako Statut Međunarodnog suda u Hagu stavlja naglasak na pomirbu, kao što smo ranije rekli, i na pravdu, itd. – na što nas je podsjetila i veleposlanica Kraljevine Nizozemske – ipak, u Statutu imamo lakonski pristup pravima žrtava i njihova se prava razlikuju od prava žrtava vezana za predmete na Međunarodnom kaznenom sudu. Prije dvije ili tri godine, tadašnji predsjednik MKSJ-a, sudac Robinson, je upozorio UN i rekao da jedna od naših odgovornosti uspostavljanje okvira ili platforme putem koje ćemo žrtvama pružiti više potpore, više utjehe i mogućnost ostvarenja naknade. Razlog za to bio je što ne samo prema Statutu vezanome za rad Haškog suda nije predviđena naknada štete žrtvama, nego i što smo znali oduvijek, a znamo i danas da postoje lokalne strukture u svim zemljama bivše Jugoslavije, uključujući i Hrvatsku koje nisu bile dovoljne da se osigura pristojna naknada za žrtve. Međutim, to nije dovoljno za pravu, dostojnu reparaciju štete žrtvama rata. I proteći će, mislim, još netko vrijeme da bi se to postiglo. Rekao bih sada da postoji još jedan veliki doprinos koji je Haški sud ostvario, a to je pomoć koju pruža pravosudnom sustavu, ovdje u Hrvatskoj i pravosudnim sustavima diljem regije. Haški sud na raspolaganje stavlja svoja stručna znanja jer očekujemo veći

broj predmeta s kojim će se uskoro morati nositi nacionalni sudovi. Mislim da smo u tom smislu napravili prilično velik doprinos. Pomagali smo i odvjetnicima, organizirali smo sastanke i skupove i u Hagu i drugdje. Suci i sutkinje iz Hrvatske su nas posjećivali i mi njih. Još je jedan dio naslijeđa Haškoga suda upravo ta vrsta suradnje. I smatramo da bi to također moglo biti od koristi i tome se nadamo. Evo tu bih stao i predao riječi kolegicama.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Hvala sucu Agiusu na isticanju onih pozitivnih aspekata rada Tribunala, ali i na ukazivanju na neke nedostatke u radu Tribunala, posebice s obzirom na prava žrtava, odnosno nedostatak reparacije štete žrtvama. Vjerujem da će to potaknuti neka pitanja za raspravu. Dalje prepuštam riječ sutkinji Garačić. Izvolite.

Ana Garačić, zamjenica predsjednika Vrhovnog suda Republike Hrvatske

Ja Vam zahvaljujem. Slušajući suca Agiusa nekako skoro da mu i zavidim, kao sudac. Zavidim mu zbog toga što je njihov posao pri kraju, a našem poslu kao sucima, ne samo Vrhovnog nego i svih sudova u Republici Hrvatskoj i našim kolegama državnim odvjetnicima, to ni slučajno nije. Mi smo još uvijek jako, jako daleko od kraja suđenja za ratne zločine. Evo iz tog razloga, ovako uvodno sam rekla da mu donekle zavidim - jer nas čeka jako veliki posao još u ovom dijelu. U tom poslu svakako ćemo koristiti onaj dio građe koji je pribavio Haški sud. To će nam sigurno biti od velike pomoći u dosta postupaka.

U Republici Hrvatskoj - ja ću vam samo ukratko navesti par podataka - da imamo jedan presjek stanja kaznenih postupaka za ratne zločine - napravili smo jednu posebnu aplikaciju za praćenje isključivo ratnih zločina. Prema podacima iz te aplikacije koje sam jučer izvadila, trenutno na prvostupanjskim sudovima, znači u postupku rasprave, imamo 99 neriješenih predmeta, s čak 519 optuženika. To je jako, jako veliki posao za ova četiri suda u Republici Hrvatskoj koji će sada raditi isključivo ratne zločine. To su županijski sudovi u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku.

Naime, mi smo promijenili odredbe u nadležnosti u tome pravcu, tako da bi se svi predmeti ratnih zločina zbog specijalizacije i drugih razloga vodili

isključivo na ova četiri suda. Na ostalim sudovima, jer u Hrvatskoj ima 15 županijskih sudova, postoje još u određenom broju postupci u predmetima ratnih zločina. Ali to su samo istražni postupci ili oni koji su u tijeku. Svi ostali postupci su prebačeni na ova četiri suda i, kao što vidite, to će biti jako veliko opterećenje za suce na ovim sudovima i jedan jako, jako veliki posao. Jasno da ovaj broj sigurno nije konačan i državni odvjetnici to bolje znaju. Koliko predmeta još kod njih stoji kod kojih se prikupljaju dokazi, koliko će se koristiti dokazi Međunarodnoga suda? Ja vjerujem da će se koristiti ubuduće sve više i da ćemo imati mehanizme da nam ti dokazi budu dostupni. To je jako važna stvar u kojoj bi molili pomoć, da nam ti dokazi budu dostupni, jer kao što sam već rekla uvodno, mi imamo legislativnu podlogu za korištenje takvih dokaza u našim postupcima.

Broj predmeta istrage je također još znatno velik. Još imamo jako puno neotkrivenih zločina, još imamo puno predmeta koji će tek u budućnosti biti procesuirani. Zato sam rekla da, nažalost u Republici Hrvatskoj, na predmetima ratnih zločina ćemo morati raditi još godinama. Ne mogu reći ništa konkretnije o vremenu koje će nam trebati da te predmete riješimo - sigurno dosta. Sudovi u Republici Hrvatskoj rade na tim predmetima od početka ove godine. Od 6. studenog na ova četiri županijska suda mi smo ipak uspjeli riješiti 12 predmeta ratnih zločina i smatram da je to znatan broj. A u tih 12 predmeta imali smo 16 optuženika. Dosta postupaka za ratne zločine među ovih 99 i od tih 519 stoje iz tog razloga što su optuženici nedostupni. Suđenje *in absentia* je kod nas sada ograničeno do krajnje mjere, novi procesni zakon je tu - o tome će vjerojatno profesorica Đurđević nešto reći - koji je ograničio takvu mogućnost suđenja. Prema tome, mi ćemo morati čekati u tim postupcima da nam ti optuženici postanu dostupni ili da budu suđeni u državama gdje trenutno jesu. Tek nakon toga će neki postupci moći biti okončani. U toj cijeloj situaciji dobra je stvar ta što ratni zločini ne zastarijevaju. Međutim, mislim da jedna jako spora pravda ipak nije dobra. Dobro je da je dostižna, barem u nekom trenutku. I to je bolje nego nikada. Ali bi, jasno, bilo bolje kada bi uspjeli da se ti postupci u nekom razumnom roku završe. Pogotovo gledajući s aspekta žrtava. Sudac Agius je to lijepo rekao: da moramo voditi računa o tome da žrtve zaslužuju pravdu. Međutim, protekom vremena od počinjenja djela mi primjećujemo u našim postupcima da mnoge žrtve ne dočekaju tu pravdu, jer u međuvremenu je puno svjedoka umrlo, pa se njihovi iskazi čitaju. Ako su svjedoci stariji ljudi, mnogi su pozaboravljali stvari, posebice ako je razmak od počinjenja djela dvadeset godina ili više - znate koliko se događaja odvije kroz vrijeme te ti svjedoci jednostavno stvari zaboravljaju - s jedne strane; a s druge strane mi suci primjećujemo, kad slušamo svjedoke, kolegice i kolege, da neki odbijaju govoriti i o onome što znaju. Možda je to jedan mali psihološki obrambeni mehanizam jer se ljudi ne žele sjećati tako

strašnih trauma; trauma koje su doživjeli prije dvadeset godina i naprosto ih žele zaboraviti. To su sve one poteškoće s kojima se suci susreću radeći na predmetima ratnih zločina. I kao što vidite, imamo ih još jako mnogo i dugo, dugo ćemo se morati time baviti.

Mi smo u početku mislili da možda ne bi samo ova četiri suda trebala suditi za ratne zločine jer smo smatrali da bi se u biti suočavanje s pravdom trebalo odviti na onom mjestu gdje je zločin i počinjen. Na tom mjestu, a ne na nekom drugom. Da i ta lokalna zajednica vidi da je na koncu konca netko priveden pravdi. Međutim, uzimajući u obzir i *pro* i *contra* razloge, ipak se na kraju pribjegli tome da se svi ratni zločini grupiraju i dodijele četirima sudovima. S druge strane, dobit ćemo i pozitivne stvari, jer ćemo grupirajući sve predmete ratnih zločina na ova četiri suda, uz pomoć Europske unije i njihovo financiranje, moći bolje pratiti suđenja za te zločine, moći ćemo pratiti rasprave, moći ćemo pratiti što se na njima radi i na koji način. Kao što sam rekla, mi smo napravili jednu posebnu aplikaciju za ratne zločine, tako da sada imamo jako dobar pregled. Čak ne samo predmeta ratnih zločina nego i radnji koje se provode u svakom od tih predmeta - od imena sudaca, do vremena kada su tjeralice raspisane, do vremena kada su rasprave provedene, koliko ih je bilo. Znači imamo jedan dobar uvid u to. Ali ne želim dalje ići u detalje što se toga tiče.

Želim samo naglasiti da će to tako biti ne samo u Republici Hrvatskoj već i u drugim zemljama, pogotovo u Bosni i Hercegovini gdje je situacija puno bremenitija što se tiče broja predmeta i postupaka. Mi u Hrvatskoj još uvijek ćemo morati dugo, dugo raditi na ratnim zločinima. Nadam se da ćemo biti u prilici koristiti dokaze koje je pribavio Međunarodni kazneni sud. Izmjenom zakona o suradnji s MKSJ-om, točnije izmjenama i dopunama zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda iz studenog prošle godine uvedeno je da državni odvjetnik može, na temelju dokaza koje je pribavio Haški sud, izravno podići optužnicu. Do sada, koliko ja znam, nismo imali takvih primjera u praksi. Istina, kratko je vremena proteklo od izmjene ovog zakona, ali državni odvjetnik će takvu mogućnost imati. Zato je važna dostupnost dokaza Međunarodnog kaznenog suda, jer mi smo legislativno takvu mogućnost ugradili u naš zakon. S druge strane, ako državni odvjetnik ne bi izravno podigao optužnicu na temelju dokaza koje je ustupio Haški sud, mi bi onda, možda pojedine dokaze provodili na našem sudu. Što se tiče zakonitosti dokaza, ovdje je dosta sudaca i državnih odvjetnika - mi znamo da su ti dokazi zakoniti u našim postupcima ako su zakoniti prema procesnim pravilima Međunarodnog suda. Ta procesna pravila nisu istovjetna s našima. Po našem zakonu o kaznenom postupku mi priznajemo pravila Međunarodnog kaznenog suda kao zakonite i kao takve ih možemo uporabiti u našim postupcima. Druga je stvar postojanje ili nepostojanje činjenica koje se tim dokazima potvrđuju. Postojanje

činjenice ili nepostojanje činjenice iz dokaza koje smo pribavili od Haškog suda procjenjujem prema našem procesnom zakonu, ali u svakom slučaju, sada kod nas postoji legislativni okvir da se i dokazi koriste. Koliko će se oni koristiti, ostaje nam vidjeti. Nadamo se da će suci koristiti te dokaze te ponajprije državni odvjetnici kod podizanja optužnica iz razloga što je to jednostavno jedna jako velika dokazna građa koja može poboljšati i pospješiti brzinu rada na predmetima u Republici Hrvatskoj. Evo ja bih toliko. Zahvaljujem na pozornosti.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu

Hvala sutkinji Garačić na iscrpnom pregledu stanja ratnih zločina, predmeta ratnih zločina u Hrvatskoj, ali i na postavljanju pitanja: je li spora pravda - pravda uopće? Mislim da je to zanimljivo pitanje za našu raspravu, ali o tome kasnije. Prepuštam riječ kolegici Jasmini Dolmagić.

Jasmina Dolmagić, zamjenica državnog odvjetnika

Republike Hrvatske

Hvala vam lijepo poštovane dame i gospodo, kolegice i kolege. Prije svega vas želim pozdraviti u svoje ime i u ime glavnog državnog odvjetnika koji nije mogao prisustvovati ovoj konferenciji zbog službene spriječenosti uslijed ranije preuzete obaveze. Kada govorimo o Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju, mislim da ono oko čega se svi možemo složiti - a već je o tome na ovoj konferenciji bilo riječi i govorio je i sudac Agius - da je uspostavljanje toga Suda predstavljalo veliki korak u međunarodnoj borbi protiv nekažnjivosti. Naime, glavni mandat tog Suda bilo je suđenje najodgovornijima za najteža kaznena djela počinjena tijekom sukoba na području bivše Jugoslavije i to genocida, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i drugih teških povreda Ženevske konvencije. Sada, kada se bliži okončanje mandata toga Suda, mi koji i dalje imamo puno posla s predmetima ratnih zločina, o čemu je govorila i kolegica Garačić, trebamo razmišljati o naslijeđu koje će Haški sud za sobom ostaviti i kako najbolje mi u svom radu možemo iskoristiti to naslijeđe. Naime, spektar iskustava koje je Haški sud prikupio tokom svog postojanja i svog rada je impresivan. To su sudska praksa, znanja, odluke tog Suda, koje su relevantne i van neposrednog zemljopisnog područja rada toga Suda. Taj Sud je rješavao najteže i najsloženije predmete, najosjetljivije predmete, protiv najviše rangiranih

vojnih dužnosnika i doista bi bila šteta da se ta znanja i iskustva ne iskoriste u zemljama u regiji kojima predstoji još puno posla u radu na predmetima ratnih zločina.

Naslijeđe Haškog suda može se široko koncipirati. Sa stajališta Državnog odvjetništva ono što je najvažnije to je pravno naslijeđe tog Suda. Ono se očituje kroz propise koje je taj Sud koristio i praksu toga Suda, presude i odluke u kojima su definirana pravna obilježja kaznenih dijela, činjenice kojima se dokazivala odgovornost optuženika; to su ujedno i materijalni i personalni dokazi. Ono što se najkonkretnije može iskoristiti u radu na predmetima ratnih zločina, sa stajališta Državnog odvjetništva, je dokumentacija koju je taj Sud pribavio u svom radu i o tome su govorili i kolegica Garačić i sudac Agius, i to kako tijekom istraga, tako i tijekom suđenja pred Sudom. To su i audio snimke, transkripti, te dokazi koji su uvršteni u spise predmeta. Sud bi uspostavio sudsku praksu kojom se rukovode nacionalna pravosudna tijela i ostali sudovi, a državna odvjetništva - isto tako i sudovi u zemljama u regiji - suočeni su s velikim izazovima u vezi s izvođenjem pred sud preostalih osumnjičenih za ratne zločine. Kolegica Garačić je govorila o podacima o predmetima u tijeku koji su pred sudovima u Republici Hrvatskoj. Budući da sam ja zamjenica državnog odvjetnika, mogu reći da još uvijek ima puno predmeta koji nisu procesuirani u kojima počinitelji nažalost još uvijek nisu otkriveni. Dakle, još je doista puno posla pred nama i nadamo se da ćemo ga uz ovo naslijeđe što uspješnije obaviti. Zbog toga smo mišljenja da je potrebno da državna odvjetništva, odnosno tužiteljstva i sudovi u zemljama u regiji imaju pristup relevantnim materijalima Haškog suda, naravno, u upotrebljivom obliku. Jer jedan od vidova naslijeđa Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju je i taj da državna odvjetništva, odnosno tužiteljstva i sudovi u državama u regiji mogu biti u stanju nastaviti suditi za ratne zločine koji još uvijek nisu procesuirani. U tome će nam pomoći dokumentacija Haškog suda koja nam, uz dokaze koje smo prikupili ovdje, svakako može olakšati taj posao. Dakle, uz znanje i iskustvo, pristup arhivu Haškog suda čini dosta važan dio naslijeđa. Sudac Agius je govorio da mu je drago čuti da se već ta dokumentacija koristi, a ja mogu reći da u tom dijelu već postoje programi. Postoje programi gostujućih nacionalnih tužitelja i tužitelja za vezu, gdje u prvom dijelu mladi pripravnici iz Državnog odvjetništva rade u tužiteljskim timovima pri Tužiteljstvu MKSJ-a. Do sada su s Državnog odvjetništva Republike Hrvatske upućena 22 mlada pripravnika koja su radila u tužiteljskim timovima pri Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju. Ta svoja iskustva, rad na složenim predmetima - uopće ta metodologija rada na predmetima Međunarodnog kaznenog suda, odnosno Tužiteljstva MKSJ-a: kontakti sa tužiocima, suradnja s kriminalističkim tehničarima, vojnim analitičarima - to je nešto kroz što oni stječu posebna znanja i iskustva koja, naravno, pri

povratku u svoje nacionalne urede mogu primijeniti u radu na konkretnim predmetima i prenijeti na svoje kolege.

Mi isto tako imamo i časnike za vezu na temelju posebnog sporazuma između Tužiteljstva MKSJ-a i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, gdje kolege pretražuju bazu podataka MKSJ-a i rade pri Tužiteljstvu MKSJ-a. Mi gotovo svakodnevno s njima kontaktiramo, što putem telefona što putem zahtjeva za pomoć gdje nadležna županijska i državna odvjetništva na radu u predmetima upućuju posebne zahtjeve časnicima za vezu koji onda pretražuju baze podataka Međunarodnog kaznenog suda. Podatke koje dobijemo ugrađujemo kako u naše istražne zahtjeve, tako i u optužnice. Kolegica Garačić govorila je o korištenju tih dokaza, o izmjeni legislative, a ono što ja mogu reći je da smo mi materijalne dokaze i do sada bez nekih velikih problema koristili, one koje smo pribavili iz baze podataka Međunarodnog kaznenog suda. Do ovih izmjena Zakona o primjeni Statuta nije bilo moguće koristiti personalne dokaze, dakle iskaze svjedoka, što će ubuduće biti moguće i što će nam, naravno, znatno olakšati posao. Drugo što bih htjela reći kada se govori o naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda sa stajališta Državnog odvjetništva jest da se u nastavku rada na predmetima ratnih zločina trudimo postupati s ciljem da se procesuiraju svi ratni zločini i u tom kontekstu Državno odvjetništvo Republike Hrvatske od nadležnih županijskih i državnih odvjetništava stalno traži da se ulažu dodatni naponi u prikupljanju informacija, podataka, i svih dokumenata i dokaza koji bi mogli poslužiti u utvrđivanju da li određeni događaj za koji znamo predstavlja ratni zločin i kako bi se izvršio tih kaznenih djela priveli pred lice pravde. U tom kontekstu, najdragocjenija ostavština Haškog suda je arhiv za koji sam rekla da zaista sadrži za nas neprocjenjive podatke sa svih tih suđenja. Stoga Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, isto tako u dijelu koji govori o ostavštini i procesuiranju ratnih zločina, stalno naglašava i potrebu za ovom regionalnom suradnjom.

Kao što je kolegica Garačić rekla, puno je počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, koji su nažalost nedostupni. Dakle, ta jedna regionalna dimenzija u predmetima ratnih zločina vrlo je često prisutna, a to je da su dokazi u jednoj državi, a da su počinitelji u drugoj. Mi u tom dijelu imamo mehanizme suradnje s državama u regiji; to su sporazumi i memorandumima o suradnji. Radi se o sporazumu koji nam omogućuje razmjenu podataka i dokaza s državama u regiji gdje se onda omogućuje progon određenih počinitelja u državama u regiji. Dakle, iako su dokazi ovdje, a počinitelji u drugoj državi, može se poduzeti progon u drugoj državi. Htjela bih samo naglasiti da tu funkcionira princip dobrovoljnosti. To znači da ako mi dostavljamo dokaze, na primjer Tužiteljstvu Republike Srbije, onda je njihova odluka hoće li poduzeti progon u tom predmetu. Isto tako imamo i potpisane memorandumima o suradnji na temelju kojih prikupljamo podatke jedni za druge. Dakle, s državnim odvjetništvom u regiji razmjenjujemo informacije. Taj vid suradnje je također doista dobrodošao i vrlo je koristan jer nam omogućuje da prikupimo što više dokaza u predmetima za ratne zločine. A svi mi koji

radimo na tim predmetima znamo da to nije lako, pogotovo s obzirom na protok vremena koji nam doista ne ide u korist.

Mi u Državnom Odvjetništvu Republike Hrvatske stalno razmišljamo kako i na koji način poboljšati tu suradnju, pored tih potpisanih sporazuma i memoranduma. Od 2007. godine organiziramo konferencije na Brijunima, a od 2007. te konferencije se održavaju svake godine. Na konferencijama su prisutni, osim državnih odvjetnika i tužioca iz zemalja regije koji rade na predmetima ratnih zločina, i predstavnici Tužiteljstva MKSJ-a, Europske komisije, Veleposlanstva SAD-a i glavni tužitelj Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Na tim konferencijama, osim stručne problematike, razmatramo i problematiku suradnje i kako je unaprijediti. Na jednoj od tih konferencija donesena je odluka o upućivanju ovih mladih tužioca u timove u Tužiteljstvu MKSJ-a, o čemu sam već govorila; isto tako i časnike za vezu. I državni odvjetnici za vezu i dalje svakodnevno pretražuju baze podataka. To ističem u kontekstu da Državno odvjetništvo Republike Hrvatske već ima značajna iskustva u pretragama ove baze podataka i značajan broj ljudi koji su educirani za rad i za pretrage arhiva MKSJ-a. Ja bih zaključno samo htjela reći da je u svakom slučaju puno pozitivnih stvari koje zemlje u regiji mogu izvući iz iskustva Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Taj Sud je doveo do jedne velike promjene, a to je da je pokazao da se nekažnjivost ne može tolerirati; sudio je za teška kaznena djela najodgovornijim počiniteljima i visoko rangiranim zapovjednicima. Sudac Agius je govorio o razlozima osnivanja toga Suda i da je u vrijeme kada je taj Sud osnovan pitanje da li su nacionalna tužiteljstva i nacionalni sudovi bili spremni za procesuiranje i suđenje najodgovornijim počiniteljima kaznenih djela. Mislim da je situacija u Republici Hrvatskoj sada, u tom dijelu, doista drugačija i mislim da smo u nekim konkretnim predmetima gdje se sudilo i nekim osobama iz vrha političke vlasti za ratne zločine i pokazali i nadam se da ćemo na taj način i nastaviti, a Državno odvjetništvo će i nadalje nastojati da se procesuiraju svi ratni zločini počinjeni na ovom području. Hvala vam lijepo.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu

Hvala gospođi Dolmagić na prikazu suradnje koje Državno odvjetništvo provodi kako s Međunarodnim kaznenim sudom, tako i sa zemljama u regiji. Znam da je bilo nekih kritika na neformalnost te suradnje između državnih odvjetništava i na potrebu za sklapanjem nekog međunarodnog, odnosno bilateralnog sporazuma na državnoj razini. Vjerujem da će se možda na ta pitanja osvrnuti i profesorica Zlata Đurđević kojoj prepuštam riječ.

Zlata Đurđević, Profesorica na Pravnom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu

Ja se prvo zahvaljujem organizatorima na pozivu i na organizaciji ovog skupa o ovoj izuzetno važnoj temi. Ja ću se fokusirati na jedan pravni akt koji je donesen u Hrvatskoj u prošloj godini, a koji je zaista vezan za naslijeđe Međunarodnog kaznenog suda. Kao što ste vidjeli zapravo iz govora svih mojih prethodnika, pa i potpredsjednika Međunarodnog kaznenog suda koji je rekao da su dani nekažnjivosti prošlost i da se zbog toga na ovom području treba organizirati masovna vježba u progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, pretpostavka za provođenje te masovne vježbe je ne samo uvid u arhive i dokaze Međunarodnog kaznenog suda, već prvenstveno kazneno-pravna suradnja između država regije. Kao što je moja prethodnica, gospođa Dolmagić, rekla, ta regionalna kazneno-pravna suradnja, zbog prostorne razmještenosti samih počinitelja i dokaza, je nužnost i neophodan uvjet da bi se uopće mogao nastaviti taj progon na regionalnom nivou i nastaviti zapravo rad samog Tribunala. Izvjesna prepreka o kojoj je bilo puno govora u Hrvatskoj javnosti, možda prije nekih desetak mjeseci, a sad se malo stišala diskusija o njoj iako se ništa nije promijenilo, je Zakon o ništavnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše Jugoslovenske narodne armije, bivše SFRJ i Republike Srbije. Tu se zapravo radi u jednom od najkraćih zakona, a koliko je to kratak zakon možete i sami vidjeti - imate ga ovdje na jednom slajdu koji sam stavila. Radi se o zakonu od tri članka s po dva stavka najkontroverznijih i zapravo najlošijih zakona koji su doneseni u Republici Hrvatskoj.

Ja ću provesti jednu kratku analizu toga zakona da vidimo kakvi su njegovi pravni učinci i da li ih ima. Ako nema pravne možda ima, kao što ću pokušati dokazat, političke učinke koji su lošiji i koji zapravo sprečavaju tu kazneno-pravnu suradnju u regiji. Da se radi o kontroverznom zakonu znali smo još u vrijeme kada je taj zakon donesen jer bila je uzburkana ne samo domaća već i međunarodna politička scena zbog njegovog donošenja. Također, isti je donesen u vrlo hitnom postupku. Naime, Vlada je predložila taj zakon 29. rujna 2011. godine, a 26. listopada - znači niti mjesec dana nakon toga - predsjednik Republike je proglasio, promovirao je taj zakon. Nakon samo dva mjeseca je već podnio zahtjev za ocjenu ustavnosti toga zakona. Danas je prošlo 11 mjeseci od podnošenja tog zahtjeva iako Ustavni sud Republike Hrvatske ima obvezu, kada predsjednik Republike podnosi zahtjev, da postupa u hitnom postupku i odlučuje o takvom zahtjevu. Ustavni sud se nije oglasio, pa ćemo vidjeti da li ćemo moći ustvrditi zbog čega Ustavni sud nije odlučio do sada o tom zahtjevu o neustavnosti zakona. Službeni razlog zapravo donošenja tog Zakona o ništavnosti bilo je

uspostavljanje nadležnosti Republike Srbije za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, bez obzira na državljanstvo, počinitelje i žrtve. Dakle oni su dali prednost načelu univerzalnosti nad teritorijalnom načelu, pasivnog ili aktivnog personaliteta, pa je hrvatska Vlada tvrdila da je time Republika Srbija prekršila načelo nemiješanja, načelo postupanja u dobroj vjeri i ukinula je taj supsidijarni karakter, načelo univerzalnosti. Međutim, s obzirom da su ti sporni propisi Republike Srbije doneseni 2009. godine, te da se od tada suradnja Hrvatske i Srbije u progonu ratnih zločina bitno intenzivirala, između ostalog i primjenom načela univerzalnosti što se pozitivno odrazilo na hrvatske pristupne pregovore. Pravi razlog za tako brzu političko-zakonodavnu akciju u Republici Hrvatskoj zapravo je bio drugačije prirode. Naime, u javnosti se i nije krilo da je povod donošenja tog Zakona o ništavnosti zapravo bila dostava 44 optužnice Vojnog tužiteljstva JNA iz 1992. godine koje je Republika Srbija poslala Ministarstvu pravosuđa Republike Hrvatske.

Iz samog sadržaja ovoga Zakona, vidite ga ovdje, zapravo se može nazrijeti da bi Zakon imao dva temeljna cilja. Prvo je bilo učiniti ništavnim i bez pravnog učinka pravne akte bivše JNA, SFRJ i Republike Hrvatske koje se odnose na ratne zločine i druga kaznena djela hrvatskih državljana počinjenih za vrijeme Domovinskog rata. A drugi cilj koji bi proizašao iz ovog trećeg članka je bio zabrana domaćim pravosudnim tijelima da pružaju pravnu pomoć u kaznenim stvarima tijelima Republike Srbije za navedena kaznena djela.

Međutim, moja teza, koju ću vam ovdje i izložiti, je da je ovaj Zakon zapravo bez pravnog učinka; da su oba ova cilja zapravo neprovediva. Prvenstveno zato što su materijalno-pravne odredbe iz članka 1 ovoga Zakona neprovedive. Naime, ovim člankom 1 se propisuje, zapravo ustvrđuje ništavnost te se oduzima pravni učinak aktima pravosudnih tijela Republike Srbije, bivše JNA i SFRJ. A zapravo odredba u kojoj bi jedna država oduzimala pravni učinak pravnim aktima druge države nema nikakav pravni učinak i predstavlja jednu pravnu besmislicu. Temelj međunarodnog pravnog poretka je da države donose zakone za svoj teritorij, te da državna pravosudna tijela mogu poduzimati radnje samo na svom teritoriju. Suverenitet svake države, osim ako je drugačije uređeno međunarodnim ugovorom, ograničen je na njezin teritorij. Stoga Republika Hrvatska ne može sa svojim zakonom poništiti ili oduzimati pravni učinak pravosudnim aktima druge države jer ti akti nemaju pravni učinak na teritoriju Republike Hrvatske. Hrvatska bi mogla poništavati pravne akte Srbije, a ti bi akti mogli imati neposredan pravni učinak na našem teritoriju samo u slučaju kada bi mi živjeli u istoj državi. Kao što znamo, to više nije slučaj, pa je zapravo bez učinka cijela ta pravna norma. Što se tiče procesnih odredbi - to se odnosi na članak 3

ovoga zakona - tu se vidi da analiza ne samo te odredbe, već analiza pripremljenih materijala u zakonodavnoj proceduri prilikom donošenja ovog zakona je zapravo ključ za razumijevanje toga kako je zakonodavac mogao donijeti tako apsurdan i nejasan zakon.

Prema vladinom prijedlogu koji je promijenjen, članak 3 je trebao glasiti: „Pravosudna tijela Republike Hrvatske neće pružati, neće postupati po zamolnicama pravosudnih tijela Republike Srbije za pravnu pomoć u kaznenim stvarima koje se odnose na kaznena djela iz članka 1 jer je postupanje po takvim zamolnicama u suprotnosti s pravnim poretkom Republike Hrvatske i šteti njezinoj suverenosti i sigurnosti.“ Naknadno je u proceduri taj „jer“ pretvoreno u „ako“. Zastupnicima je očito bilo jasno da bi takva odredba izmijenila postojeći pravni poredak Republike Hrvatske, međutim, pravne i političke posljedice za takve propise bile bi katastrofalne, kako za žrtve zločina, tako i za stečeni međunarodni kredibilitet hrvatskog pravosuđa u progonu ratnih zločina. A posljedično i za proces pristupanja Europskoj uniji. Zna se da je suradnja u progonu ratnih zločina predstavljala pretpostavku europskih integracija država regije, a u hrvatskim pristupnim pregovorima, volja za nepristranim i objektivnim progonom ratnih zločina te suradnja sa Međunarodnim kaznenim sudom smatrana je ključnim prioritetom. Do te spoznaje došli su, naravno, zastupnici i članovi Vlade. Nažalost, tek u Saboru i nakon rasprave o prijedlogu zakona, Vlada je podnijela amandman kojim je izmijenila članak 3 stavak 1 na način da je riječ „jer“ zamijenila s „ako“. Taj amandman je prihvaćen sa 76 glasova „za“ i jednim „suzdržanim“, no ispušteno je iz vida da ovom promjenom cijeli zakon gubi smisao. Razlog je to što identična odredba zapravo već postoji u Zakonu o međunarodno-pravnoj suradnji u Republici Hrvatskoj i u međunarodnom ugovoru koji postoji između Republike Hrvatske i Republike Srbije o kazneno-pravnoj suradnji. Naime, i u tim slučajevima Republika Hrvatska može odbiti suradnju u slučaju narušavanja drugih bitnih interesa Republike Hrvatske ili ako bi to bilo protivno našem pravnom poretku, ili nekim drugim interesima. To je jedna uobičajena klauzula u međunarodno-pravnoj suradnji u kojoj države uvijek mogu odbiti da surađuju s drugom državom ako je to protivno njihovom pravnom poretku ili interesima. Prema tome, ovakva ista odredba već postoji u našem pravnom poretku i u tom smislu ništa ne mijenja. Ona je *nihil novum* u hrvatskom pravnom poretku. Međutim, ona zbog ponavljanja istoga u drugom Zakonu zaista narušava jedinstvenost i koherentnost hrvatskog pravnog sustava. Isti zaključak vrijedi i za članak 3 stavak 2 koji govori o tome da o zamolnicama pravosudnih tijela Republike Srbije odluku donosi ministar pravosuđa Republike Hrvatske. Prema zakonu kojeg imamo, u međunarodnim ugovorima obično uvijek zadnju riječ, u postupku međunarodne pravne suradnje, ima ministar pravosuđa. Neovisno o tome što sudovi donose

pretpostavku za izručenje, ministar pravosuđa u konačnici može odbiti takvu pretpostavku, odbiti izručenje bez obzira što su ispunjeni svi uvjeti. Razlog tomu je što se zapravo odlučivanje za međunarodnu pravnu pomoć odnosi na međunarodne odnose, a ne na unutarnji pravni poredak, pa je to i uobičajeno u svijetu. Tako da ni u odnosu na stavak 2 ovog zakona ništa nije promijenjeno u našem pravnom poretku.

Članak 2 ovog zakona je zapravo najapsurdniji u cijelom ovom pravnom aktu! Prazninu pravnog sadržaja tog Zakona o ništavnosti simbolizira rečenica iz članka 2 stavka 1 koja bi se zapravo mogla naći u početnici studenata prve godine pravnog studija, a ne u Zakonu koji donosi Hrvatski sabor. No, ona glasi: „Samo pravosudna državna tijela Republike Hrvatske mogu pred hrvatskim pravosudnim tijelima procesuirati hrvatske državljane za kaznena djela iz članka 1 ovog Zakona. Suverenitet države podrazumijeva da samo njezina pravosudna tijela mogu poduzimati radnje na njezinoj teritoriji. Tijelima kaznenog progona drugih država nije dopušteno djelovati na teritoriju drugih država. To je čak slučaj i u Europskoj uniji gdje znamo da postoje granice ukinute za građane, ali ne za tijela kaznenog progona. Prelazak državne granice tijelima kaznenog progona u druge države u Europskoj uniji moguće je samo u iznimnim slučajevima, recimo pri graničnoj potjeri u trajanju od nekoliko sati i sukladno međunarodnom ugovoru. Stoga se podrazumijeva da tijela niti jedne druge države ne bi mogla procesuirati osobe pred hrvatskim pravosudnim tijelima. Tom je odredbom zakonopisac pokazao da ne posjeduje niti elementarno pravno znanje, odnosno da zakon ima isključivo politički smisao. Isto vrijedi i za suradnju s Međunarodnim kaznenim sudom. Kada mi preuzimamo prethodno stanje Međunarodnog kaznenog suda, naše Državno odvjetništvo isključivo postupaju prema našim sudovima.

I samo da se još osvrnem na par navoda koji su bili u javnosti, a vezani su uz pitanje ustavnosti ovog zakona. Prvo osporavanje se odnosilo na to je li ovaj Zakon organski. Nažalost, moram reći da zakon nije organski iz razloga što niti temeljni zakon - razlog je formalne prirode - Zakon o međunarodnoj kazneno-pravnoj pomoći nije organski zakon i nije donesen kvalificirano većinom pa se to ne traži niti od ovog zakona. A drugi razlog je što kazneno-pravna suradnja rješava odnose među državama, a ne između pojedinca i države. Iz toga proizlazi, obzirom da se ne radi u tom smislu o temeljnim ljudskim pravima, da se ne radi o organskom zakonu. Drugo: kršenje diobe vlasti. Zakon ne krši niti diobe vlasti zato što ministar pravosuđa, kao što sam već rekla, ima ovlasti da konačno odlučuje o postupcima međunarodne kazneno-pravne pomoći. Treći prigovor je bilo da krši načelo pravičnog suđenja iz članka 6 Europske konvencije članka 29 Ustava Republike Hrvatske. Nažalost, niti to nije točno, zato što se

to načelo pravičnog postupka ne primjenjuje u postupku izručenja, nego se primjenjuje u kaznenom postupku i građanskom postupku koji se vodi pred nacionalnim pravosudnim tijelima, a ne u postupku kazneno-pravne saradnje između država.

Međutim, ono što ovaj Zakon zaista krši je načelo zakonitosti te koherentnosti pravnog poretka. Naime, među temeljna načela pravne države pripada načelo zakonitosti i zahtjev za koherentnošću pravnog poretka, a suprotno postupanje može rezultirati destabilizacijom pravnog poretka i gubitkom pravne sigurnosti i potencijalno vrlo teškim povredama ljudskih prava. Zbog toga se zapravo zahtijeva da zakoni koje država donosi budu ne samo parlamentarni i dostupni, već i precizni i vidljivi i jasni. Kao što sam sada već više puta istaknula, Zakon o ništavnosti nema pravni učinak; on sadržava odredbe koje postoje već u našem pravnom poretku, ili odredbe koje su pravno besmislene. U pravnoj državi je nedopustivo donositi pravno bespredmetne i nejasne zakone koji služe isključivo u političke svrhe u okviru kampanje za predstojeće političke izbore. Zna da je taj zakon donesen mjesec dana prije izbora. Obzirom da je riječ o zakonu koji nedvojbeno protivan zahtjevima preciznosti i jasnoće, te narušava koherentnost i jedinstvo hrvatskog pravnog poretka, Ustavni sud bi ga trebao ukinuti iz toga razloga. Ali ne, nažalost ne može ga ukinuti iz ovih drugih razloga, jer jednostavno nisu točni. I evo samo za kraj da kažem da ovi ekscesi koji su se dogodili u Republici Hrvatskoj u zadnje vrijeme - sjećamo se svi slučaja Tihomira Purde i ovog donošenja Zakona o ništavnosti - upozorili su zapravo da je neodrživost nedostatak postojećeg pravnog okvira kazneno-pravne suradnje u regiji. Republika Hrvatska ima sklopljene međunarodne ugovore o kazneno-pravnoj suradnji s državama regije i ima Zakon o međunarodno-pravnoj suradnji u kaznenim stvarima. Međutim, ti instrumenti klasične međunarodne pomoći su se pokazali kao spori i nezadovoljavajući u provođenju učinkovitog progona ratnih zločina. Stoga je još prije intenziviranja kazneno-pravne suradnje bilo nužno međunarodnim ugovorom uspostaviti brže i učinkovite oblike kazneno-pravne suradnje u regiji.

Obzirom na ovaj nezadovoljavajući pravni okvir, što smo čuli i danas, Državno odvjetništvo je sklopilo niz sporazuma s tužiteljstvima iz regije o suradnji u progonu ratnih zločina. Sporazumi su javno objavljeni na internetskim stranicama DORH-a, međutim njihov sadržaj se nije svodio samo na razmjenu informacija ili koordiniranje istraga, nego su sadržavali i oblike međunarodne kazneno-pravne pomoći i odredbe kazneno-procesnog prava kao što su prikupljanje i dostava dokaza uvjeti za pokretanje postupka, primanje optužnica, potpisivanje postupka za preuzimanje i ustupanje kaznenog progona. Problem je u tome što se radi o materiji koja zadire

u temeljna ljudska prava i koja stoga može biti uređena samo parlamentarnim pravnim aktima. Dakle, međunarodnim ugovorom ili zakonom, a ne podzakonskim pravnim aktima državnih tijela. I evo, samo ću zaključno reći da Zakon o ništavnosti nema nikakav pravni učinak jer mijenja postojeći pravni okvir za kazneno-pravno suradnju Republike Hrvatske i Srbije. Riječ je o političkoj proklamaciji bez pravnog učinka, ali s političkom porukom štetnom za međunarodne odnose Republike Hrvatske. Zakon je protivan načelu zakonitosti i zahtjevom za koherentnošću pravnog poretka, no pitanje je da li su to dostatni uvjeti za Ustavni sud da ukine taj Zakon. Vjerojatnije bi ispravnije rješenje bilo da politička vlast koja je i donijela ovaj Zakon donese međunarodni ugovor koji će ratificirati Hrvatski parlament i riješiti sva ta pitanja te staviti Zakon o ništavnosti izvan snage. Tim međunarodnim ugovorom o kazneno-pravnoj suradnji morat će se riješiti pitanje pozitivnog i negativnog sukoba nadležnosti između država regije, te osigurati sudska kontrola kazneno-pravne suradnje državnih odvjetaštava u progonu ratnih zločina. Zahvaljujem na pažnji.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu

Hvala profesorici Đurđević. Evo, kao što smo čuli, nažalost regionalna suradnja nije uvijek uzlaznog karaktera. Prepuštam konačno riječ i gospođi Teršelić. Izvolite.

Vesna Teršelić, voditeljica, NVO „Documenta“

Hvala Vam. Dobar dan svima. Krenut ću od toga da je Tribunal počeo svoj rad u vrijeme kad su standardi pravičnog suđenja i standardi suočavanja s prošlošću bili drugačiji nego danas i da je zapravo radio od trena kada je počelo traganje za nestalima. Danas ipak imamo neke učinkovitije načine rada. Ipak, strašno bi nam važno bilo da se jesmo u prošlosti mogli okupit svake godine, dok je Tribunal radio intenzivnije te da smo mogli na ovaj način raspravljati što je Tribunal već napravio, a što je preostalo za napraviti.

Po mom mišljenju, najznačajnije naslijeđe Tribunala je već ugrađeno u pravosudno procesuiranje ratnih zločina. Dakle ono najvažnije se na neki način već dogodilo. Mada nije još pri kraju rad u sudskim postupcima, ono najvažnije se dogodilo time što je dodatno potaknuto i istraživanje i suđenje za ratne zločine u Hrvatskoj i drugim post-jugoslovenskim zemljama.

Od toga bih htjela krenuti. Htjela bih krenuti jednim pozitivnim sudom, a onda ću nešto detaljnije reći o tome što je po mom mišljenju učinjeno, a što je propušteno. Svi koji su radili za Tribunal, primjerice u fazi istrage, doista su napravili vrlo važne korake. Podsjetit ću vas: nakon istraženog zločina na Ovčari, i za taj zločin se sudilo kako pred Tribunalom tako i pred Vijećem suda u Beogradu. S jedne strane tu treba reći da je istraga provedena na način koji pravosuđe u Hrvatskoj tada nije moglo ni sanjati i da je to nešto što moramo istaknut. S druge strane, kada pogledamo suđenja vidimo da imamo razloga i za negativne komentare. Dakle, tu uvijek postoji i nešto pozitivno i nešto negativno jer je primjerice Tribunal istražio zločin na Ovčari, ali je propustio optužiti Blagoja Adžića i Veljka Kadrijevića za samo razaranje grada Vukovara.

Što se tiče samog procesuiranja pred Tribunalom, krajem 2010. godine Žalbeno vijeće je revidiralo presudu protiv Veselina Šljivančanina i oslobodilo ga je kaznene odgovornosti za pomaganje ubojstva 194 zarobljenika iz vukovarske bolnice 1991. I to na temelju iskaza samo jednog svjedoka čija nepristranost, prema Organizaciji koja prati suđenja za ratne zločine, nije bila uvjerljiva i nije uzet u obzir niz okolnosti u kojima je zločin počinjen. Po našem mišljenju, time se standard presuđivanja izgubio. Standard je izgubio na objektivnosti i jačini, a izrečena presuda na vjerodostojnosti. Kao Organizacija za ljudska prava tada smo uputili otvoreno pismo, kako Tužiteljstvu Tribunala, tako i Državnom odvjetništvu i Tužiteljstvu u Srbiji, traživši od Tužiteljstva Tribunala da ponovo pokrene postupak pred Žalbenim vijećem, na što nam je Tužiteljstvo odgovorilo da smatraju da ono što smo mi u otvorenom pismu napisali o dodatnim okolnostima i svjedočenjima pred Vijećem suda u Beogradu, nije dostatno za pokretanje novog postupka. Ja i dalje smatram da je Šljivančanin znao za što vrši trijažu, da vrši trijažu za prijeki sud, za osvetnički pohod i mislim da tu ima razloga za daljnji rad i Državnog odvjetništva i Tužiteljstva u Srbiji, kao što mislim da ima razloga za daljnji rad u vezi drugih zločina počinjenih u Vukovaru.

Tu točno vidimo koji je teret očekivanja prema Tribunalu, jer je Tribunal u vrijeme svog rada optužio 161 osobu i fascinantno je da su svi uhićeni, ali da je u ograničenom vremenu imao, naravno, ograničene kapacitete. U to vrijeme donesene su vrlo značajne presude u vezi zločina u Hrvatskoj protiv Milana Martića, Milana Babića, protiv Strugara zbog ubijenih civila i granatiranja Dubrovnika. Vrlo značajne su presude za zločine na Ovčari. Očekujemo i presudu u postupku protiv generala Gotovine i Markača i bez obzira na to kakva će biti odluka Žalbenog vijeća idućeg petka, želim naglasiti da će to biti prva pravomoćna presuda za zločine počinjenje u tijeku i nakon vojne operacije Oluja i da su neki postupci u Hrvatskoj u tijeku, ali da nijedan nije pravomoćno okončan. Tu vidimo gdje leži značaj Tribuna-

la. Značaj je u tome što je vodio istrage i postupke koji pred pravosuđima kako u Hrvatskoj, tako i u drugim post-jugoslavenskim zemljama još nisu okončani.

Lekcija koja mi se čini iznimno važna je ta da za ovakav Tribunal - a vjerujem da će ih u svijetu biti više - nije potrošeno dovoljno energije da se uz suđenja komunicira s društvima i javnošću u zemljama u kojima su počinjeni zločini. Po mom bi mišljenju omjer potrošnje i sredstava za samo pravosudno procesuiranje i za aktivnosti prema javnosti, za *Outreach* aktivnosti, trebao biti puno povoljniji. Mislim da se na *Outreach* trebalo trošiti 10 do dvadeset posto ukupnog proračuna. Naravno, to nije bio slučaj ni iz bliza. Vrlo često u Hrvatskoj i drugim post-jugoslavenskim državama nismo znali što se događa. U zadnje tri godine iz Organizacije za ljudska prava u suradnji s *Outreach* programom posjećivali smo Tribunal; išle su skupine novinara i pravnicu i pravnika kako bi na licu mjesta pratili suđenja i žao mi je što više ljudi iz Hrvatske nije bilo u mogućnosti tamo sjediti, jer jedno je *live streaming*, a drugo je zapravo praćenje suđenja na licu mjesta. I uvijek kada se donosi odluka da će neka institucija imati sjedište dosta daleko od zemlje počinjenja zločina, vrlo je negativna konsekvencija ta da oni kojih se same presude najviše tiču, a to su preživjeli, ne mogu lako doći do sudnica gdje se postupci vode.

Meni je danas silno drago što su tu i članice Udruženja "Vukovarske majke", kao i Savez obitelji nestalih i zatočenih hrvatskih branitelja, te Udruženje protiv zaborava. Jer od njih trebamo čuti koliko su zadovoljni, a koliko su nezadovoljni sada kada se više od dvadeset godina nakon počinjenja zločina, za neke postupke za koje su očekivali presude, presuda još nema. No sve su to zadaci koji ostaju na pravosuđu u Hrvatskoj i mislim da je silno važno da smo danas od sutkinje Garačić čuli da je tu još 99 predmeta u prvom stupnju i znamo da se Državno odvjetništvo još uvijek nosi s istragama za ratne zločine. Jedna briga manje, iz perspektive praćenja suđenja, je ta što, nakon što se u lipnju prošle godine dopunio Zakon o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda, i kad su te izmjene stupile na snagu, iste su omogućile korištenje dokaza prikupljenih od strane tijela Međunarodnog kaznenog suda u svim postupcima koji su započeti nakon što su izmjene stupile na snagu. Mi smo već imali problem u jednom od predmeta koji se tiče istraga provedenih od strane istražitelja MKSJ-a. To je bilo u predmetu za zločin počinjen u Marinom Selu, a vodio se protiv optuženog Damira Kufnera, gdje se zapravo onda ti personalni dokazi nisu uzeli u obzir. Riječ je o tome da je naprosto zakon donesen tek u lipnju prošle godine i bojimo se da ćemo imati sličnu situaciju još u dva postupka, a to su postupci protiv Tomislava Merčepa zbog mučenja i likvidacije civila u Kutini, Pakracu i Zagrebu, a drugi je protiv Franje Drugle zbog likvidacije civila u Grubelji-

ma nakon *Oluje*. Dakle imamo tu jedan raskorak; zakon je promijenjen, a vidjet ćemo što će se dogoditi dalje.

Kada govorimo o naslijeđu, htjela bih istaknuti da bez obzira kako ga vrednujemo, pozitivnije ili negativnije, ja ga svakako na prvom mjestu vrednujem pozitivno. Mislim da je rad Tribunala koji je još uvijek u tijeku vrlo važna osnova za nastavak zagovaranja prava preživjelih žrtava i društava na istinu, na pravični postupak, na obeštećenje i na garanciju neponavljanja zločina. Na inicijativu vlade Švicarske i Argentine, prošle godine po prvi put, formiran je položaj posebnog izvjestitelja za promociju prava na istinu, na pravdu, na reparacije i na garanciju neponavljanja zločina. Ove godine je taj posebni izvjestitelj za promociju tih prava unutar Ujedinjenih Naroda po prvi put podnio izvješće.

Znamo da je pozicija civilnih žrtava u Hrvatskoj objektivno loša, da se mnogi koji su izgubili u ratu najbliže članove obitelji bore s plaćanjem parničnih troškova. Zbog toga su tužili Republiku Hrvatsku i izgubili postupke, mada je Vlada u srpnju prošle godine usvojila jednu uredbu koja omogućuje traženje otpisa parničnih troškova najsiromašnijima. Mislimo da to nije dovoljno jer se to treba vezati uz samo pitanje počinjenja, nepočinjenja ratnih zločina i priznanje patnje svih koji su stradali u ratnim zločinima. Mislim da bi dio našeg naslijeđa onda bila jedna poruka ne samo UN-u koji postupno i priznaje pravo na istinu, pravični postupak i na reparacije, nego i Hrvatskoj kako bi priznala patnju svih žrtava te prema Europskoj Uniji, koja unutar svojih direktiva još ne predviđa ta prava - mada kroz rad platforme za fundamentalna prava rješava djelomično pravo žrtava nasilnih kaznenih djela na obeštećenje. I to je nešto što nam može onda pomoći u budućnosti u zagovaranju prava svih civilnih žrtava na priznanje patnje i na obeštećenje. Ja bih posebno zahvalila promatračima suđenja za ratne zločine koji trenutno rade bez naknade jer nemamo financijsku potporu za praćenje suđenja za ratne zločine, na njihovom predanom radu i zahvalila svima vama na strpljenju.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu

Hvala gospođi Teršelić, hvala svim panelistima. Vjerujem da ste potaknuti ovim zanimljivim izlaganjima te da imate niz pitanja i komentara. Dajem vam priliku za pitanja. Izvolite.

Sadika Biluš, liječnica iz Vukovara

Ukoliko, istina sa zadržskom, ukoliko Ustavni sud donese pozitivno mišljenje o ovom našem zakonu, ne znam koliko bi to pozitivno mišljenje imalo međunarodni legitimitet. Zapravo, ja sam izravno zainteresirana za ovaj Zakon jer sam ja doktorica iz Vukovara. Bila sam u vukovarskom ratu i protiv mene je podignuta optužnica za ratne zločine koju imam u rukama, broj 1796. Kako sam doktorica i specijalist za unutarnje bolesti, gastroenterolog, kardiolog i bavim se znanošću, pišem znanstvene radnje, često putujem. Nisam prinuđena već želim putovati; idem često po kongresima i svatko prelaženje granice za mene je veliki stres. Istina, ja se konzultiram s Ministarstvom pravosuđa da li mogu tad i tad preći tu i tu granicu, i s tom potvrdom prelazim. Ali, može se dogoditi da u zadnjem momentu, dok mene carinik pregleda, da Interpol izda tjeralicu te ja prema tome mogu završiti kao kriminalac. Moje pitanje glasi: da li zakon, ako ga Ustavni sud donese, mene štiti, odnosno da li taj Zakon ima međunarodni legitimitet?

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Hvala Vam. Ima li dalje pitanja? Izvolite.

Marija Slišković, Udruga „Žene u Domovinskom ratu“

Ja sam Marija Slišković, predsjednica Udruge „Žena u Domovinskom ratu“ i urednik sam knjige „Sunčica“, silovane žene u Vukovaru. Ja sam isto tako sudionica prve mirovne inicijative koju su pokrenule žene u siječnju 1991. godine. Kada iz svog osobnog ugla gledam što je Haški sud učinio, moram konstatirati da inkubator nije osuđen. Osuđeni su oni mali pilići koji su se ispilili u ratnom događanju. Za mene su vrlo sporedne osobe zapovjednici nekih logora, meni je bitan inkubator. Dakle, začetnici rata, oni koji su imali oružje, oni koji su pustili tenkove, prvo na područje Slovenije, a onda na Hrvatsku. Što će sudstvo dalje učiniti? Ja moram upozoriti na činjenicu da mi danas otvaramo pitanje silovanih žena, da se prikupljaju svjedočanstva koja su se već prikupljala i '92. i '93., '95., kao i 2005., 2009. i 2012. godine. Moram konstatirati da je pravda selektivna i da nisam uvjerena da ću svojoj djeci ostaviti u naslijeđe vjeru u pravdu. Hvala.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Hvala na pitanju i na Vašem mišljenju. Evo zadnje pitanje. Izvolite.

Ljiljana Alvir, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja

Prije svega, prozvani smo ovdje da kažemo nešto kako bi se čuo glas žrtava. Prvo želim komentirati dosadašnju diskusiju, a pitanje će uslijediti poslije. Ono što želim ovdje reći je da Savez udruga obitelji zatočenih hrvatskih branitelja i Udruga žrtava iz domovinskog rata do sada ustvari nisu pitani, makar se ponekad predstavljalo kao da jesu. Mi smo imali jedan susret s gospodinom Fryem, pa je on bio vrlo iznenađen kada je u razgovoru s nama, kojem je nazočila i gospođa Manda Patko tj. sjedila je do mene, otkrio da smo mi ustvari ti koji podržavamo osudu svih zločina. Čovjek je bio iznenađen. Što to govori? Da je dosadašnja percepcija civilnog društva i udruga iz Domovinskog rata takva da smo mi nekakva desničarska skupina koja poštuje samo jednu vrstu žrtava. To ne samo da nije točno već je vrlo netočno. Pa evo i u zadnje vrijeme ista priča. Znači, imam primjedbu i na ovdje nazočnu „Documentu“ koja je za dan Svih svetih organizirala jedan događaj kao sjećanje na one koji nemaju svoje grobove. Želim ovdje javno reći da mi, kao oni koji predstavljamo autentične žrtve, nismo pitani uopće za mišljenje. Gdje, kako i koju akciju napraviti? Toliko o tome koliko smo uključeni. Također je nedavno Inicijativa mladih održala jednu tribinu čiji je naziv bio “Memorijalizacija u Republici Hrvatskoj od 1991.-1995. godine”. Činjenica jest da jesmo dobili poziv putem e-maila, međutim nismo ni pitani želimo li biti panelisti i imamo li što o tome reći. A i te kako imamo što reći.

Podrška žrtvama se ovdje naglašava kao naslijeđe Međunarodnog kaznenog suda - što bi i trebala biti - ali također kao i jedna od poteškoća Statuta uslijed čega se nije moglo puno toga učiniti. Međutim, mislim da se moglo ipak puno više učiniti. Ljudi koje ja predstavljam imali su jednu jedinu priliku vidjeti uopće Haški tribunal, to jest biti blizu zgrade - onda kad je Šljivančanin dobio oslobađajuću presudu i kada smo došli prosvjedovati. Organizacije civilnog društva ipak imaju priliku slati i svoje novinare i pravnike i tako dalje. I također želim reći još samo jednu, najbitniju stvar: jedno od naslijeđa ratova, što je rečeno ovdje, su nestale osobe. Već davno sam rekla da mislim da Haški tribunal i drugi sudovi imaju određene informacije koje mogu pomoći obiteljima nestalih. Prioritet u ovom trenutku

i svo naslijeđe treba usmjeriti u pravcu da se prije svega pronađu nestale osobe, a nakon toga da se zadovolji pravda. Hvala.

Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Hvala Vam na Vašem komentaru. Predlažem da damo panelistima da se osvrnu vrlo kratko i da onda nastavimo raspravu neformalno za vrijeme pause za kavu. Izvolite.

Zlata Đurđević, Profesorica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Evo možda samo gospođi odgovoriti vezano za Zakon o ništavnosti. Moram Vam reći, nažalost, što je bilo vjerojatno jasno i iz mog izlaganja, da ovaj zakon ni na koji način ne štiti niti Vas niti bilo kojeg drugog hrvatskog građanina koji bi izašao iz Republike Hrvatske, od međunarodnih tjeratica ili tjeratica koje su izdale druge države. Zakon prvenstveno djeluje na teritoriju Republike Hrvatske, ali ponavlja odredbe koje već postoje u našem sustavu. Znači, ni na koji način Vas ne štiti. Vi ste vjerojatno slušali što govore političari prilikom donošenja tog zakona, ali to uopće ne odražava sadržaj tog Zakona.

Drugo, mislim da on ne samo da ne štiti već zapravo pogoršava položaj i naših branitelja i tih osoba koje su osumnjičene za kaznena djela zato što, kao što ste vidjeli, nužna je suradnja država da bi se provjerila da li postoji zaista sumnja da je netko počinio kazneno djelo ili nije. Iz razloga što se dokazi nalaze u jednoj državi, a počinitelj u nekoj drugoj, državna odvjetništva uglavnom moraju surađivati da bi se otkrilo da li se zaista radi o osumnjičenicima ili ne, i da li je potrebno izdati onda takvu tjeraticu, ili ne. A ovaj zakon to upravo priječi. Zapravo, ima političku poruku da zabranjuje suradnju, tako da on ni na koji način ne štiti. To će vjerojatno bolje znati moje kolege; u praksi se uopće ne primjenjuje i vjerojatno državna odvjetništva i dalje surađuju, ali politička poruka koja je poslana je izuzetno loša. Tako da bilo kakva odluka Ustavnog suda u odnosu na ovo i ukidanje ovog zakona ni na koji način neće pogoršati Vašu situaciju, niti to ima ikakve veze s onim što je prikazivano da bi taj Zakon štutio nekog našeg građana prilikom izlaska iz države. Tu se radi o različitim državama koje moraju jednostavno surađivati i sklopiti određene dogovore, sporazume i zajednički ustanovljivati da li postoje zaista dokazi da li je netko počinio

netko djelo ili ne. Mi ne možemo inače izručivati naše državljane. Prema tome, Ustav Vam to brani neovisno o ovom zakonu. Ali ako vi izađete van, ovaj zakon ne može spriječiti ono što će se s Vama dogoditi. To mogu samo međunarodni ugovori, odnosno međunarodni dogovori među državama.

**Maja Munivrana Vajda, Docentica na Pravnom fakultetu
Sveučilišta u Zagrebu**

Želi li možda još netko preuzeti riječ? U tom slučaju, zahvaljujem se svim panelistima i zahvaljujem se vama na strpljenju.

PANEL 2:

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU NAKON MEĐUNARODNOG SUDA – ULOGA MEHANIZMA ZA MEĐUNARODNE KAZNENE SUDOVE (MMKS), NACIONALNIH PRAVOSUĐA I VANSUDSKIH MEHANIZAMA ZA UTVRĐIVANJE ČINJENICA

Moderator:

Eugen Jakovčić, NVO Documenta

PANELISTI:

- Martin Petrov, šef Kabineta sekretara, MKSJ
- Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)
- Ksenija Turković, sutkinja, Europski sud za ljudska prava, prof. dr. sc., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Mladen Stojanović, NVO Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek
- Drago Hedl, novinar

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Kao aktivist “Documente“, Centra za suočavanje s prošlošću, organizacije civilnog društva koja prije svega prikupljanjem činjenica pokušava maksimalno osnažiti institucije i pravosudna tijela u procesuiranju ratnih zločina i obeštećenju civilnih žrtava rata, htio izraziti zadovoljstvo činjenicom da se skup pod ovim nazivom danas održava u Zagrebu, da je on prije koji dan bio u Sarajevu i da je pred nama beogradski skup - i to prije svega zbog porazne činjenice na koju je tijekom jednog sličnog ovakvog skupa u Hagu upozorio kolega Mirko Klarin, a to je da je naslijeđe Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju izvan regije neosporno dok je, s druge strane, u regiji ono još uvijek upitno. To odsustvo povjerenja, zaključuje kolega Klarin, je prije svega rezultat dugogodišnje kampanje blaćenja koju sprovode lokalne političke i intelektualne elite protiv Međunarodnog ka-

znenog suda. Ja bih rekao svojevrni govor mržnje. Također, s druge strane, to je posljedica same pasivnosti Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i njegovo nereagiranje na te iste prozivke.

Želio bih naglasiti, prije no što krenu panelisti, mogu slobodno reći u ime civilnog društva, da se mi u civilnom društvu već godinama zapravo borimo protiv poricanja, zalažemo se za odgovornost, historijski osvrt i suočavanje s prošlošću. Tu bih nama uputio jednu kritiku: mislim da još uvijek nedovoljno koristimo proizvode suđenja i presuda Međunarodnog kaznenog suda, grubo rečeno. To su svjedočenja žrtava, forenzičke dokaze i činjenične i pravne nalaze, ali vjerujte mi, jako se trudimo i upravo na tom planu poduzimamo brojne iskorake za koje mislimo da su ipak vrijedni i da će doprinijeti prije svega ono što je Documenti važno – činjeničnom sagledavanju rada ovoga Suda.

Uvijek mi je neugodno kad predstavnice i predstavnike institucija, kao što je to bilo u prethodnoj raspravi, slušam da zapravo ovako nepripremljeni dolaze na ovako važne skupove na koje dolaze i obitelji žrtava i same žrtve i uvijek se zapravo pitam zašto je to tako. Ja bih zaista dobro razmislio prije nego što bih ustupio dokaze predstavnicima takvoga pravosuđa. Zaista sam očekivao da će kolegica Dolmagić reći što da radimo u konkretnim situacijama. Što znači činjenica da je protiv Aleksandra Vasiljevića negdje u travnju prošle godine podignuta optužnica iako je on nedostupan organima Republike Hrvatske? Što je po tom pitanju napravljeno i koji su konkretni potezi u međuvremenu poduzeti? Također, očekivao sam da nam Jasmina Dolmagić kaže zašto još uvijek ta porazna činjenica visi nad nama - da još uvijek nema niti jedne pravomoćne presude za zločine počinjene tijekom i neposredno nakon vojno-redarstvene akcije "Oluja".

Od predstavnice Vrhovnog suda očekivao sam da nam dâ odgovor na pitanje zbog čega u ovom trenutku traje, ja bih rekao, jedna potpuno neprimjereni kampanja koju Državno odvjetništvo i Vrhovni sud sprovode spram obitelji i civilnih žrtava rata, o čemu je nešto više rekla Vesna Teršelić, koje su iščekujući procesuiranje ratnih zločina tužile Republiku Hrvatsku tražeći obeštećenje. Oni zbog ovih ili onih razloga gube te parnice i moraju platiti velike parnične troškove. To je zaista nepodnošljiva situacija na koju mi upozoravamo i tražimo da se hitno riješi.

Ja sam mislio da će kolegica Slišković upozoriti na jednu poraznu činjenicu, pogotovo iz perspektive civilnih žrtava rata u Republici Hrvatskoj, a to je da u ovom trenutku Republika Hrvatska niti u jednom svom zakonu nije regulirala status silovanih tijekom rata i tu podsjećam na porazno naslijeđe koje smo dobili od Haškog suda. Haški sud je odigrao, podsjećam, pionirsku ulogu u sagledavanju stradanja žena u regiji i konkretnih oblika određenih zločina počinjenih nad njima. Haški sud je, podsjećam, formalno

potvrdio da je silovanje ratni zločin, zločin protiv čovječnosti, instrument genocida, oblik mučenja i porobljavanja i sredstvo progona. U tom smislu, institucije Republike Hrvatske, kako bi same mogle obešteti civilne žrtve rata silovanja nisu ništa poduzele, pa te osobe u ovom trenutku u Republici Hrvatskoj apsolutno nemaju nikakav status. Ja bih ovako mogao u nedogled, ali ovdje ću se zaustaviti i okrenuti panelistima.

Krenut ću s gospodinom Petrovim koji je šef Kabineta tajnika Suda i zamolit ću ga da nas podsjeti, kao što stoji u najavi ovog panela, pogotovo nas aktiviste i aktivistkinje i predstavnike udruga žrtava, ali i predstavnike medija, što je to mehanizam za međunarodne kaznene sudove. Možda prije toga, gospodine Petrov, da samo kažem dvije informacije. Vijeće sigurnosti je 22. prosinca 2010. godine osnovalo Mehanizam za međunarodne krivične sudove koji će nastaviti vršiti ključne funkcije i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu i onog za Jugoslaviju nakon okončanja njihovog mandata. Upravo Vaš šef će biti ujedno i dio novog Mehanizma. On već ima i predsjednika i tužitelja. Možete li nas zapravo malo s tim činjenicama upoznati? O čemu se radi i da li će to, gospodine Petrov, doprinijeti da se dogodi ono što svi zapravo u regiji očekujemo, a to je da u narednom periodu težište upravo bude stavljeno na lokalno pravosuđe, na lokalna tužiteljstva?

Martin Petrov, šef Kabineta tajnika MKSJ-a

Zadovoljstvo mi je obratiti se vezano za temu Mehanizma za međunarodne kaznene sudove. Moramo se suočavati s prošlošću i nakon rada Kaznenoga suda. To je jedan složen koncept. To je koncept u kojemu Međunarodni kazneni sud za područje bivše Jugoslavije može doprinijeti, ali postoje i drugi mehanizmi koji se moraju koristiti da bismo se suočili s prošlošću. Haški sud jest doprinjeo ovome procesu u prošlosti, održao pravična suđenja, dao glas žrtvama, objavio presude, ustanovio činjenice vezano za određene zločine i individualizirao krivnju. Međutim, Međunarodni haški sud za područje bivše Jugoslavije je također, od dana kada je osnovan, znao da će jednog dana prestati s radom. Upravo zbog toga Haški sud je imao ograničeni mandat. Njegov je mandat bio da kazneno goni samo najviše pozicionirane političke i vojne vođe. Međutim, sve ostale predmete trebaju suditi domaći sudovi na nacionalnoj razini. Prema okončanju svoga rada ovaj je Sud cijeli niz godina surađivao sa zemljama na prostoru bivše Jugoslavije. On im je ne samo pomagao u izgradnji vlastitih kapaciteta, već i u prikupljanju dokaza. Sud ima na raspolaganju određene dokaze koje sada može ustupiti domaćim sudovima. Kao što smo jutros čuli, postojao je cijeli niz skupova, sastanaka, sudaca, odvjetnika, tužitelja, odnosno državnih odvjetnika. Došlo je do prijenosa znanja i iz Međunarodnog haškog suda za područje bivše Jugoslavije prema zemljama regije.

Međutim, Haški sud uskoro završava sa svojim radom. To ne znači da će domaći sudovi i domaći državni odvjetnici, odnosno tužitelji biti prepušteni samima sebi. Uspostavljeni su mehanizmi koji će postojati i dalje kako bi nastavili s dijelom posla koji trenutno obavlja Haški sud. Pomoći će u kaznenom gonjenju ratnih zločina. Dakle, kakvi su to mehanizmi? Kao što je rečeno, Vijeće sigurnosti je u dvanaestom mjesecu 2010. godine uspostavilo jedan Mehanizam koji će biti pravni nasljednik Haškoga suda i Suda za područje Ruande. To će sada biti samo jedna institucija, ali imat će dva ogranka. Jedan će u Hagu nastaviti posao Haškog suda, a drugi će biti vezan za rad po pitanju zločina počinjenih u Ruandi. Ovaj će Mehanizam biti sličan Haškom sudu. Imat će jednog tužitelja, jednog suca, jednog tajnika i jednog predsjednika Suda. Tajnik će biti Hocking koji sada radi na Sudu. Budući da će taj Mehanizam ispunjavati neke od glavnih funkcija Haškog suda, ipak neće imati cjelokupni mandat i nadležnost. Zašto smo se odlučili za taj Mehanizam? Zato što postoji cijeli niz funkcija koje se moraju obavljati nakon što Haški sud završi sa svojim radom. Mehanizam međutim nema nadležnost podizanja optužnica. Ne može pokretati nove istrage i u tom smislu neće nastaviti s radom Haškog suda. Međutim, poput Haškog suda i Suda vezanog za Ruandu to će biti privremeno tijelo. Privremena institucija čije ćemo nadležnosti mandat ponovo preispitati 2016. godine i svake dvije godine nakon toga. Moramo odlučivati i preispitivati postoji li potreba za takvim Mehanizmom. Još postoji jedno vrlo važno pitanje koje trebamo osvijestiti, a to je da Mehanizam kreće sa svojim radom dok dva vezana suda još uvijek postoje i funkcioniraju. Zašto je to važno? To je ključno zbog Ruande, to je ključno jer bi taj sud trebao prestati raditi u dvanaestom mjesecu ove godine. A za Haški sud je to bitno jer prestaje s radom 1. srpnja 2013. godine. Od tog trenutka će Mehanizam, a ne Haški sud imati nadležnost nad cijelim nizom funkcija. Ta je promjena iznimno važna i moramo je svi shvatiti. To je važno zato što ćemo jedno vrijeme imati koegzistenciju svih tijela. Na taj način osiguravamo da Haški sud završi sve postupke koji su sada još u tijeku. Završit će ih 1. srpnja 2013. godine. Drugim riječima, svi postupci, svi žalbeni postupci bit će dovršeni. Međutim, ukoliko se pokrenu novi postupci nakon 01. srpnja 2013. godine – njih će preuzeti Mehanizam. Što se tiče čisto pravosudne perspektive - ja ovdje govorim o suđenjima; suđenjima koja se moraju održati kada se bjegunci privedu. Sada govorim o ovom dijelu koji se odnosi na vas. Ako je žalbeni zahtjev nakon 1. srpnja 2013. predan, njega će također razmatrati Mehanizam. Isto vrijedi i za revizije i za nepoštivanje Suda. Isto tako, Mehanizam će imati jednu jedinstvenu nadležnost nad tim predmetima. Sada kada sam sve ovo nabrojio rekao bih da su to bila tzv. pravosudna pitanja.

Međutim, ono što je možda najvažnije zemljama bivše Jugoslavije je to da će Mehanizam te funkcije obavljati dokle god postoji. A to je recimo nad-

gledanje izvršavanja kazni. Postoje već neki sporazumi s cijelim nizom zemalja u Europi. Predsjednik Suda, a kasnije predsjednik Mehanizma ima ovu nadležnost od 1. srpnja 2013. Ako postoje zahtjevi za raniji otpust, odnosno prijevremeni otpust, onda će se i to prepustiti Mehanizmu, kao i sve buduće presude i žalbeni postupci. Predsjednik Mehanizma će imati sve nadležnosti. Zaštita svjedoka je iznimno bitna tema i također prelazi u ruke ovog Mehanizma u srpnju 2013. Svi završeni predmeti će biti predmeti za koje će opet Mehanizam preuzeti odgovornost zaštite svjedoka. Svjedoka koji su svjedočili na predmetima koji su se odvijale pred Haškim sudom. Isto tako preuzima zaštitne mjere – nakon 1. srpnja sve zaštitne mjere preuzima Mehanizam. To je iznimno važno jer smo jutros već govorili o tome kako preuzeti dokaze Haškoga suda u postupcima pred nacionalnim sudovima. Pomoć nacionalnom pravosuđu, lokalnom pravosuđu – to je također iznimno važno. Uključuje pružanje materijala, dokaza i dokumenata s Haškoga suda koji se mogu ustupiti nacionalnom pravu. Mehanizam se neće time baviti. Ta funkcija, dakle funkcija upravljanja arhivom Haškog suda i Ruandskog suda je nešto što je 01.07.2012. Mehanizam već preuzeo. No, što se tiče isprava i dokumenata s Haškog suda, odgovornost za dijeljenje tih dokumenata i isprava Mehanizam preuzima 1. srpnja 2013. Dakle, Mehanizam će biti zadužen za čuvanje, organizaciju i upravljanje tim dokumentima isto kao i osiguravanje prava pristupa te pružanje informacija o sadržaju arhiva. I zbog toga se upravo sada ostvaruje suradnja u tome smislu. A što to sve znači u praksi? U praksi to znači da od 1. srpnja 2012., od datuma kojeg sam nekoliko puta spomenuo, većinu funkcija Haškoga suda preuzima Mehanizam. Taj će Mehanizam biti vaša glavna točka za kontakt vezano za sve navedene vrste zahtjeva. Haški sud zadržava svoju nadležnost u tekućim postupcima, ali većinu funkcija prenosi na Mehanizam.

Sada bih kratko sažeo. Mehanizam koji sada postoji će ponuditi institucionalnu platformu za nastavak rada koji je započeo Haški sud, pogotovo kada govorimo o pomaganju domaćim sudovima, odnosno pravosuđu. Platforma ove vrste postoji kako bi se pomoglo i državnim odvjetništvima, odnosno tužilaštvima kako bi nastavili sa svojim radom i iskoristili dokaze koje je prikupio Haški sud. To je jedan važan dio suočavanja s prošlošću, a znam da je to puno složeniji koncept o kojem ćemo kasnije čuti od strane panelista.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala Vam. Idemo dalje. Ovu današnju konferenciju organizira program Haškog suda, kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju kojeg je pokrenula sutkinja Gabrielle McDonald. Upravo poražena činjenicom da nakon što je prva haška presuda izrečena Dušku Tadiću, jednom od najozloglašnijih čuvara

u logoru Omarska gdje je, podsjećam, bilo zatočeno više od pet tisuća bošnjačkih civila, a negdje oko 1300 ih je ubijeno, zgrožena činjenicom da nakon presude koja je izrečena, te prve presude, zapravo nitko od tamošnjih stanovnika zapravo ne zna da je ta presuda nakon dugog i iscrpnog suđenja utvrdila van svake razumne sumnje zločine koji su se dogodili u Omarskoj – inicirala je ovaj program.

Ovo je zapravo uvod za sljedećeg panelistu, a to je kolega Refik Hodžić, koji je radio i u ovom programu Haškog suda. Kolega Hodžić, Vi ste također radili i u Sudu BiH u Odjelu za informiranje, a sad ste direktor Službe za komunikacije u Međunarodnom centru za tranzicijsku pravdu. Gospodin Petrov nas je upoznao s Mehanizmom koji kreće s radom polovicom sljedeće godine, bar kada je u pitanju Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Mi smo zapravo suočeni s tom činjenicom da je pred nama jedna potpuno nova situacija gdje, još jednom naglašavam, puno više očekujemo od domaćeg pravosuđa. U tom kontekstu, možemo li se za razliku od prošle sesije upravo osvrnuti na kontekst tog Mehanizma, zapravo dati jedan kontekst Haškog suda u ovom periodu, prvenstveno njegovog naslijeđa i odgovornosti lokalnih pravosuđa i svih nas koji na neki način zajedno participiramo u svemu tome?

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Hvala, Eugene. Mislim da je jedna riječ koju si ti upotrijebio ključna u raspravi, ne samo u okviru ove sesije nego i ove konferencije, a i možda čak van toga. Čini mi se da je riječ “kontekst” ključna za bilo kakvu svrishodnost ovih naših razgovora. Meni se čini, kada slušam sesije poput prve sesije, koja je bila izrazito tehničke prirode, da se ovo sve odvija negdje drugdje. Daleko od stvarnosti u kojoj mi ustvari živimo i u kojoj se ovi procesi odvijaju i u unutar koje funkcionira Tribunal i unutar koje će funkcionirati Mehanizam o kojem govorimo. Ja ću pokušati malo da govorim o ovom kontekstu. Upozoren sam da moramo skratiti prezentacije kako bismo stigli na ručak na vrijeme, ali mislim da je ovaj razgovor o kontekstu ključan za neke korisne zaključke sa ovog skupa. Netko je rekao u prethodnoj sesiji da će vjerojatno biti sudova sličnih Tribunalu i u budućnosti, koji će se baviti zločinima na sličan način. Mislim da je važno krenuti od točke da je Tribunal prvi sud za ratne zločine nakon Drugog svjetskog rata i *ad hoc* sud kakvih vjerojatno više neće biti. Jer, kontekst u kojem mi danas funkcioniramo na međunarodnom planu je taj da postoji stalni Međunarodni krivični sud za ratne zločine. Između tog Suda i nacionalnih pravosuđa

postojat će tenzija oko toga gdje će se procesuirati ovi predmeti i period *ad hoc* sudova je, da tako kažem, na zalasku. To je važno za razumjeti kako bi bar o nekim stvarima govorili konkretno unutar ispravnog konteksta.

Ali hajdemo malo govoriti o tom kontekstu. Dakle, mi ovdje pričamo, barem je ova sesija o tome, što i kako mi možemo uraditi kako bi iskoristili ono što je Tribunal postigao, učinio, prikupio za naš proces suočavanja s prošlošću. Mislim da jedan od velikih problema s kojim se mi suočavamo je upotreba fraza koje su postale same sebi svrha i koje ustvari nemaju nikakve suštinske vrijednosti, a suočavanje s prošlošću je jedna od njih. O čemu mi zapravo ovdje govorimo? Mi govorimo o promjenama, društvenim promjenama koje bi trebale da se dogode, a u svrhu kojih ovakvi mehanizmi, kao što je jedan krivični Sud, bi trebali suditi za - nemojte da se lažemo - najgore moguće zločine koje čovječanstvo poznaje. Dakle, genocid, zločini protiv čovječnosti su najozbiljniji, najstrašniji zločini koje smo mi u stanju da počinimo. E sad, takva jedna institucija, ukoliko je ograničimo na razgovor kakav smo mogli čuti jutros ili obično kakav se vodi u smislu koliko je predmeta procesuirano, koliko je tko godina dobio, zašto je tko oslobođen, ili zašto se upotrebljava ovaj član zakona, a ne onaj član zakona... - ako je to razgovor koji ćemo mi voditi o ovoj instituciji, onda se zaista trebamo upitati je li sve to imalo smisla? Naravno, niti oni koji su osnivali ovaj Sud, niti mi koji smo imali velika očekivanja od njega, nikad nismo mislili da će to imati veze samo s tih 160 ljudi koji će biti optuženi, nego je postojalo očekivanje da će taj Sud svojim radom doprinijeti ovim društvenim promjenama o kojima mi govorimo.

A samo da razjasnimo i da znamo o kakvim društvenim promjenama govorimo... Govorimo o transformaciji vrijednosti iz točke u kojoj je sasvim u redu otići i ubiti svog susjeda, uzeti sve njegovo, silovati mu kćer, popaliti mu imovinu i protjerati ga, do točke u kojoj ćemo živjeti u društvu u kojem je to prosto nezamislivo, gdje ćemo znati da postoje institucije koje će se postaviti kao zaštitnici naših prava i ne dopustiti da se to dogodi, i to bez obzira kakvo nam je ime, koje smo vjere, koje smo političke pripadnosti. A mi vrlo dobro znamo da smo u jednom trenutku živjeli u svijetu sa sistemom vrijednosti prema kojem je bilo sasvim prihvatljivo da odete i počinite sve to. Ne samo da vas nitko neće kazniti, već će vas slaviti kao heroja zato što ste to počinili. Sudac Agius je danas rekao: "Mi smo došli do kraja, ali sada je pred vama ovaj ogromni posao". To je rekla i sutkinja Garačić. Složila se s tim. I to je činjenica.

Ponovno, da budemo iskreni jedni prema drugima, možemo se složiti da se svi sudovi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i šire u regionu, bave samo zločinima počinjenih devedesetih, i samo time, ne bi opet uspjeli procesui-

rati sve zločine s obzirom na to koliko je počinitelja – ima ih za narednih 80 godina. Dakle, hajdemo se složiti oko toga da neće svi biti kažnjeni. Nikada. Znači, svi neće biti kažnjeni. E, onda se upitamo kako to da su postojala očekivanja i postoje još uvijek da Tribunal kazni sve. Kako je to moguće?

Kako je moguće da mi imamo zablude o Tribunalu - da je Tribunal uspostavljen da piše povijest? Zašto smo mi u nekom trenutku bili spremni da povjerujemo u to da je Tribunal zavjera zapadnih sila kako bi dovele u pitanje slobodarsku borbu ovog ili onog naroda? Kako je moguće da mi nismo gledali ustvari na taj Sud kao na instituciju koja može doprinijeti tome da se mi suočimo s onim što se dogodilo; suočiti se s tim krahom sistema vrijednosti te da u tom našem mukotrpnom nastojanju da promijenimo taj sistem vrijednosti iskoristimo činjenicu da je Tribunal procesuirao, ili barem optužio neke od ljudi koje mi nikad, nikad, ne bi bili sami spremni procesuirati. Znači, kad uzmemo sve te stvari i stavimo ih u kontekst vrijednosti ili stvarnosti u kojoj danas živimo, mislim da moramo samo uvidjeti u biti u kojoj mi to stvarnosti živimo. Mi zapravo živimo u stvarnosti u kojoj je utjecaj ovih suđenja, ovih neprocjenjivo važnih suđenja, bio uvelike ograničen diskursom koji je ovdje vladao, a o kojem je Eugen govorio citirajući našeg zajedničkog prijatelja Mirka Klarina. Dakle, umjesto da se bavimo suštinom, dokazima koji su tamo iznošeni, onim što bi nam pomoglo da razumijemo uzroke koji su doveli do zločina, naredbodavce koji su ustvari orkestrirali sve te zločine, posljedice i, na kraju krajeva, da se koncentriramo na to da nam Sud pomogne da se s tim iznesemo u budućnosti, mi smo pričali o tome što je jeo optuženi u pritvorskoj jedinici, je l' naslikao neku sliku ili nije, ne znam... da li su žene iz prevoditeljske službe došle da gledaju Nasera Orića itd. Hoću reći da je diskurs o suđenjima na Tribunalu, ja namjerno banaliziram jer svi ćete se složiti da je diskursa takve vrste bilo, uvijek bio pomjeren kako bi bio u skladu s političkom vizurom kojom je gledan Tribunal te je njegova suština bila zamagljena. Mediji, hrabri ljudi iz organizacija civilnog društva, novinari koji su izvještavali i pokušavali da nam tu suštinu prezentiraju kako bismo je mi mogli uvidjeti i o njoj razgovarati bili su meta većine, i to ne samo u političkom smislu, nego čak i u fizičkom smislu. Moj dragi prijatelj, Drago Hedl, je vjerojatno živući primjer na ovom panelu i on bi mogao da kaže o tome dosta toga. Znači ako govorimo o stvarnosti u kojoj je radio Tribunal u smislu onoga što bi trebalo da bude nama korisno i njegovom naslijeđu nama, u ovom procesu društvenih promjena, onda samo kratko moramo vidjeti kako takva suđenja mogu doprinijeti jednom društvu. Ogroman je obujam te teme i mogli bi o tome do sutra pričati, što se sve može doprinijeti, ali po mom mišljenju tri su osnovne stvari o kojima mi trebamo razmišljati sada kako Tribunal zatvara svoja vrata. Dakle, svi su već dovoljno rekli o neprocjenjivoj vrijednosti arhiva dokumenata. Ja vrlo dobro znam da ne bih znao ni deseti dio

onoga što se meni dogodilo da nije Tribunala i dokumenata koje sam tamo pročitao, tako da sam se u tu vrijednost uvjerio nebrojeno puta.

Ipak, po mom mišljenju, tri stvari koje bi nama trebale da budu od koristi su: prvo, kažnjavanje počinilaca. Dakle, poruka društva da je sâm čin zločina koji je počinjen i vrijednosti koje su porodile zločin, pravdale zločin i na neki način pokušale zataškati zločin, neprihvatljive u našem društvu. Dakle, to je poruka osuđivanja počinilaca koja se ne može svesti samo na to koliko je godina netko dobio. Naravno da je to važno. Dužina presude je važna na kraju krajeva i zbog ove poruke. Ako vi osudite nekoga za zločine protiv čovječnosti na dvije godine, kakva je to poruka? Kakva je poruka? Poruka u principu može da bude: u redu, ako si spreman da izdržiš dvije godine zatvora za taj zločin, možda se to i isplati. Dakle, naravno da je kazna bitna, ali nije bitnija sama po sebi od ove poruke koju nosi sama presuda.

Pravda za žrtve. Pravda za žrtve. Nemojmo da gledamo žrtve kao neke ljude koji treba da mole, da kume, da traže pravdu za ono što im se dogodilo. Žrtve imaju prava. Po zakonima Hrvatske, po međunarodnim konvencijama koje su dio zakonodavstva svih zemalja u bivšoj Jugoslaviji, one imaju prava na pravdu i na istinu. Više od toga; imaju pravo na obeštećenje! I ovo što čujem za ove predmete koji se ovdje vode, gdje žrtve gube predmete na sudu, građanske parnice, to je jedna vrlo zanimljiva stvar koja se mora dublje istražiti. Jer, o čemu se radi? Suđenjima za ratne zločine u principu žrtvama se daje jedna dodatna kontribucija u njihovom konačnom izravananju s ostalim članovima društva jer čitava svrha suđenja i ovih mehanizama je da žrtve prestanu biti žrtve. Da postanu građani. Dakle, da budu jednaki svima nama. A ne može netko biti jednak ako mu je netko ubio dijete, a ne zna se tko mu je ubio dijete, niti gdje je to dijete zakopano, niti je taj koji je to učinio ikada vidio pravde. A da ne govorimo o tome da se samom presudom žrtvama na neki način priznaje patnja koja im je počinjena u kontekstu gdje se vrlo često ti zločini negiraju u smislu „nisu se dogodili, a i ako su se dogodili, zasluženo su se dogodili“. Dakle, ako govorimo o tome kakva je svrha suđenja u kontekstu pravde za žrtve, presuda žrtvama daje pravo da dođu i da im se, u sklopu civilnih procesa, generalno na nivou nekakvog zakona, na nivou države, jednostavno da se na patnja koju su doživjeli osvrne na ispravan način. Je li to psihosocijalna pomoć koja im treba zbog toga što pate i dalje, kontinuirano, kao što je slučaj s ogromnom većinom, je li to materijalno obeštećenje, je li to simboličko - to je sad već jedna druga stvar, pitanje tehnike.

Treća stvar s kojom mislim da ova suđenja mogu doprinijeti u procesu društvene transformacije za koji je bitno da ako već ne privedemo kraju,

onda da ga barem započnemo. Treća stvar je da kroz utvrđivanje činjenica unutar ovih procesa, a radi se o procesima najviših međunarodnih standarda utvrđivanja činjenica, dakle van svake razumne sumnje. Sami vrlo dobro znate kompleksnost tih suđenja upravo zato da se ne bi moglo dogoditi da se netko osudi na osnovu nekakvih polovičnih činjenica. Te presude mogu doprinijeti javnoj raspravi o onome što se dogodilo. Ta javna rasprava, taj dijalog je preduvjet za ozdravljenje društva. Ta javna rasprava se nije dogodila niti ovdje, niti u Bosni i Hercegovini, niti u Srbiji, ako ćemo gledati odvojeno ta društva - za što ja mislim da je velika greška jer čak i ako samo površno slušamo, shvaćamo da su ljudi ustali i rekli „Pa što je s Veljkom Kadijevićem? Veljko Kadijević je Srbijanac koji živi u Srbiji. Hrvatsko pravosuđe...“ ...da, u Rusiji. Srbiji. Ispričavam se. Neću biti nediplomatičan, ali hoću reći, moramo isto tako kazati da ogromna većina srpskog stanovništva koja je živjela u Hrvatskoj do rata danas ne živi ovdje, uključujući i žrtve, a možda i počinitelje nekih zločina. Zatim, uloga Hrvatske u ratu u BiH, itd. Ako ćemo mi sve to gledati izolirano, po svakom od ovih društava, nećemo daleko stići. I zbog toga su važne inicijative poput REKOM-a koji pokušava da sve sagleda s jedne regionalne vizure. Ali to je sad predmet za neke druge razgovore. Međutim, ova suđenja imaju potencijal da nam pomognu da počnemo konačno razgovarati na osnovu činjenica. Ne na osnovu naših političkih viđenja.

I na kraju, presude Tribunala se u idealnom scenariju trebaju na neki način barem kao referenca naći u nastavnom planu i programu škola za našu djecu kako bi ih mogli naučiti barem osnovnim činjenicama o stvarima koje su se dogodile te da im pomognemo da pokušaju izbjeći obnovu sukoba ili ponavljanje nekih zločina. Ovdje nisam ni malo melodramatičan. Završit ću rečenicom koja govori o izvješću Svjetske banke, tzv. *Worldwide Development Report*, koje je najugledniji i najvažniji dokument o analizi sukoba na globalnom nivou. Prošle godine je to izvješće konkretno i vrlo precizno dokumentirano kazalo: u društvima gdje se ne analiziraju uzroci, fundamentalni uzroci nasilja i zločina koji su počinjeni, nema nikakve šanse da se dugoročno postigne razvoj, da se dugoročno postigne sigurnost, već postoji 97 posto šanse da će sukob biti obnovljen. Dakle, prije ili kasnije. O tome svi trebamo razmišljati kada razmišljamo o tome što mi možemo iskoristiti od onoga što je Tribunal uradio. Hvala.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala, Refik. Mislim da je vrlo važno u nastavku ovoga istaknuti, a kada govorimo zapravo u svjetlu ove činjenice Rezidualnog mehanizma koji kreće s radom, kada je u pitanju Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugo-

slaviju, sredinom iduće godine, da je zapravo to iskušenje i za Mehanizam, ali i za pravosudna tijela i vlade u regiji. Moramo priznati također jednu činjenicu, a to je da se dosadašnja suradnja nažalost, u konceptu suradnje Haškog suda, a pod pritiskom međunarodne zajednice, uglavnom zasnivala na hapšenju bjegunaca i dostavljanju dokaza sa suđenja. To je zapravo bio u proteklom period jedini mehanizam suradnje vlada u regiji Međunarodnog suda u Hagu. Mislim da su to vlade debelo iskoristile u regiji kako bi na neki način izostavile onaj element o kojem si ti Refik govorio, a to je da drugim mehanizmima podupru zapravo vladavinu prava. Nadam se da će nam sada, u nastavku ove rasprave, pomoći i zapravo jedan bolji dio hrvatskog pravosuđa na kojeg smo posebno ponosni - to je profesorica Ksenija Turković koja je novoizabrana sutkinja Evropskog suda za ljudska prava, profesorica Kaznenog prava zagrebačkog Pravnog fakulteta. Profesorice Turković, možete li nam Vi malo pomoći u ovoj raspravi? Još jednom naglasimo, to vlasništvo nad tim procesom pravde sada se vraća državama u regiji i zapravo važno je to njihovo puno preuzimanje te odgovornosti. Jutrošnji prvi panel tu nas baš nije okuražio i dao nam neke jasne argumente da će sve ići kako treba, pa evo, možete li nam vi iz neke Vaše pozicije zapravo dati nekakve smjernice?

Ksenija Turković, sutkinja na Europskom sudu za ljudska prava, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hvala Vam lijepo. Nažalost, nisam mogla ujutro slušati pa ne znam što je bilo. Ja bih rekla samo nekoliko opservacija i moje izlaganje neće biti predugo. U jednom dijelu našeg društva rat je još uvijek vjerojatno prisutan i zbog toga je izuzetno važno o toj problematici razgovarati. Kada gledamo naslijeđa MKSJ-a - ja neću o tome govoriti jer je to bila tema prve sesije - ali kada gledamo naslijeđe MKSJ-a onda moramo krenuti od toga da su s jedne strane, očekivanja prema MKSJ-u u ovoj zajednici, znači u zemljama bivše Jugoslavije, početno bila ogromna i vjerojatno prevelika, a nakon toga smo se suočili s time da možda MKSJ nekad, u nekim situacijama, iz nekakvih političkih perspektiva, i nije baš do kraja ono što bismo mi željeli. Tako smo imali taj nekakav dvostruki pristup MKSJ-u. Uslijed takvog pristupa, ispunjenog prevelikim očekivanjima, dolazi razočarenje, je l' da? Jer sva ta očekivanja nisu ispunjena. Prvo očekivanje - ja ga se jasno sjećam - imala sam ga i sama: jedanput kad se uspostavi MKSJ, rat će stati. A taj rat je još jako dugo trajao. Pa onda očekivanje koje ste i Vi spomenuli - da će MKSJ utvrditi nekakvu povijesnu istinu što zapravo uopće nije funkcija suda, itd. Ali MKSJ sigurno je izuzetno važan mehanizam i sigurno je istina da naša društva, u trenutku kada je MKSJ bio osnovan, nisu bila u stanju

na taj način procesuirati zločine koji su se na ovim prostorima dogodili te da je MKSJ zaista pokazao put kojim trebamo ići. Naravno, i MKSJ je imao svojih uspona i padova. To je bio prvi sud koji je na taj način poslije Drugog svjetskog rata osnovan i kada se pogleda njegov Statut, kada se pogledaju njegova pravila, kako se razvijao, kako je počinjao i koliko je zapravo i sâm lutao na svom početku - naročito u proceduralnim, a i u materijalnim odredbama - te dokle je došao i koliko je ICC od njega naučio, i onda cijeli taj proces unaprijedio i pomaknuo još dalje... - vidimo da je odigrao veliku ulogu ne samo u procesuiranju zločina, već i u utjecaju na međunarodno kazneno pravo, međunarodno kazneno sudovanje, ali i na nacionalno kazneno sudovanje.

Što je važno? Ono o čemu mi ovdje govorimo, što je predmet našeg panela, to je suočavanje s prošlošću što i jest ponekad floskula, i ponekad se prazno shvaća taj pojam, ali to suočavanje s prošlošću je izuzetno važno. U suočavanju s prošlošću, sudovi, MKSJ i lokalni sudovi - ono što oni mogu učiniti, to što oni mogu procesuirati počinitelje kaznenih djela - to je izuzetno važno. Što je to što oni mogu pružiti žrtvi? Oni mogu pružiti žrtvi u određenoj mjeri satisfakciju, ali sva ispitivanja pokazuju da u emocionalnom smislu ono što žrtve dobivaju kroz kaznena suđenja je nezadovoljavajuće. Prema tome, ograničiti se samo na kazneno sudovanje u svakom slučaju nije dostatno. S jedne strane, treba gledati na koje načine to kazneno sudovanje poboljšati da bi se učinilo više za žrtvu. Znači, na koji način toj žrtvi dati jednu novu i drugačiju ulogu u kaznenom sudovanju. I tu je MKSJ također napravio pomak. Tu je MKSJ napravio pomak, premda je ICC, ja bih rekla, napravio korak još znatno veći - da žrtva dobije jednu posebnu ulogu u kaznenom postupku. To će biti teško u našem nacionalnom suđenju jer to znači zapravo mijenjanje i našeg kaznenog postupovnog prava i prilagođavanja posebnim potrebama žrtve. Naš novi ZKP, koji će ponovno ići na izmjenju, donekle počinje izvršavati tu funkciju, ali u svakom slučaju nedostatno. Znači, mjerom kojom štitimo žrtve već smo dosta napravili u našem unutarnjem sustavu - i mehanizmi postoje - ali onda mjera u kojoj uključujemo žrtvu u sâm kazneni postupak, tu bi se još dosta stvari dalo učiniti. Trebalo bi žrtvi dati sva ona prava koja, recimo, nalazimo pred ICC-jem. Ne govorim o Fondu za obeštećenje žrtve već o sudjelovanju žrtve u samom postupku. Znači - koja sve prava žrtva dobije kad sudjeluje u kaznenom postupku? Koliko ona može reći, koliko ona može utjecati, što može reći? Naravno da nikada u okviru kaznenog postupka to ne može biti do kraja slobodna priča. To je ono što žrtvi treba i upravo zbog toga kazneni postupak ne može u potpunosti zadovoljiti žrtvu. Znači - odlično, imamo kaznene postupke, ustvrdit ćemo kaznenu odgovornost, ne možemo privesti pred lice pravde sve počinitelje kaznenih djela jer ih je bilo užasno puno, MKSJ nije mogao ni one najznačajnije sve privesti, a nećemo

ni mi niti lokalno moći, ali time uvijek društvo pokazuje da je spremno odreći se određenog perioda iz svoje prošlosti, spremno je prema njemu se postaviti na ispravan način, spremno je osuditi ono što se dešavalo i tu su kazneni postupci izuzetno važni. Vi ne morate svakog počinitelja osuditi da biste ostvarili onaj preventivni efekt. Nikad niti za druga kaznena djela ne uspijete sve osuditi. Važno je dakle žrtvi dati tu mogućnost da sudjeluje u postupku. No, ni tada žrtva neće moći kroz to, kao što sam rekla, ostvariti sve ono što želi.

Prema tome, osim ovih formalnih sudskih postupaka kroz koje idemo prema ostvarivanju pravde koja će uvijek u konačnici biti samo djelomična, ona je uvijek takva, potrebno je stvoriti i to je ono što ja vidim da još manje postoji u našem društvu. Čak je spremnost da idemo u kaznene postupke veća od spremnosti da se počnemo suočavati s prošlošću kroz one druge mehanizme koji su se razvili u društvima, nekim drugim društvima koja su se suočavala sa sličnim ili istim takvim situacijama. Kod nas se o komisijama za ustanovljenje istine praktički govori izuzetno malo, ljudi o tome izuzetno malo znaju. To da žrtve izađu van i da pričaju o tome što im se dogodilo - to se kod nas jako malo dešavalo. Žrtva za tim ima potrebu; da joj se prizna ta njezina patnja. Da tu njezinu patnju uoči onaj tko je bio počinitelj tog kaznenog djela i da taj počinitelj kaznenog djela uoči koliko zlo je žrtvi učinio ili učinila. To ponekad žrtvu više zadovolji od same presude. Od same kazne koja se izreče. Zatim, što se tiče reparacije i naknade štete - naravno da tu možemo ići kroz sudske postupke. U hrvatskom društvu imamo problem što se toga tiče; imamo znatne probleme. Ali zapravo, čak i ako bi se država željela ispravno postaviti, možda je za to još prerano. Ekonomska situacija je dosta teška i vidjeli ste koliko je Njemačkoj trebalo da do toga dođe ili, ne znam, Kanadi ili Australiji što se tiče Aboridžina. U svakom slučaju, društvo bi trebalo raditi na tome da se postepeno osnuje jedan fond kroz kojeg bi se išlo na obeštećenje žrtava rata. Znači ne da žrtva mora ići u sudski postupak, ne da žrtva mora...je l'?, već da postoji jedan fond da država to zapravo na neki način preuzme na sebe i učini ono što ste rekli, zapravo od žrtve učini pravog građanina koji je ravnopravan sa drugima i ne osjeća se više na taj način povrijeđen.

Naravno da postoje i drugi mehanizmi. Vi ste spomenuli školovanje. To je izuzetno važno. Zapravo bismo mi trebali jako dobro napraviti reviziju naših udžbenika i pogledati što naša djeca uče. Recimo, moje dijete je šesti razred osnovne škole i nedavno smo čitali jednu knjigu koja se zove „Mali ratni dnevnik“. Ja sam ga čitala zajedno sa svojim sinom i zapravo sam bila zaprepaštena knjigom koju je dijete dobilo da čita. I činilo mi se da dijete u šestom razredu osnovne škole prema toj knjizi ne može zauzeti, neću reći ispravan jer je pitanje što je ispravno, ali jedan dobar stav. I nešto dobro iz

toga izvući. I ako nastavnik nije jako spretnan kad se bavi tom knjigom, ta knjiga zaista može imati jedan kontra-efekt u smislu pomirenja, u smislu shvaćanja naše prošlosti, u smislu shvaćanja našeg rata. Na sreću, moj sin je dobio zadatak da obradi knjigu pa smo mi doma napravili jedan lijepi plakat i jako se pomučili da tu knjigu obrazložimo na jedan način, ali ne znam koliko se roditelja potrudi da na taj način sa svojim djetetom raspravlja o toj knjizi. Znači trebalo bi i udžbenike povijesti isto proučiti - kad tako gledate itd. Pred nama, dakle, predstoji jedan zadatak i u tom smislu.

Što se tiče obrazovanja, prijavili smo, želim to reći, jedan zajednički projekt - Srbija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska - koji se odnosi na vertikalnu obrazovanja od osnovne škole do fakulteta; koji se bavi humanitarnim pravom. Zapravo, kroz to humanitarno pravo također bi išlo i obrazovanje o tome što se dogodilo na ovim prostorima i na koji način se prema tome postaviti. A zatim ide i šire, prema ljudskim pravima itd. Znači, čini mi se ako dobijemo taj projekt da će se zapravo u sve tri države moći nešto pozitivno u tom smislu učiniti. Evo, ja ne bih duljila, to su neke stvari za koje mislim da ih treba istaknuti. Naravno da pravosuđe ima izuzetno veliku ulogu. Da li je naše pravosuđe spremno to učiniti – mi moramo u to vjerovati! Ja mislim da ne vjerujemo uzalud. Ono što je vrlo zanimljivo, to ja jako volim reći, jest da bi ovi naši prostori zapravo mogli služiti kao jedan eksperiment o tome koje pravosuđe je efikasnije na lokalnoj razini. Jer način na koji tome pristupa Hrvatska je jedan način. Regularni sudovi sude, regularni suci koji su dodatno obrazovani. Ako pogledate Bosnu i Hercegovinu, onda vidite jedan poseban sud, mješoviti, gdje su i strani suci i bosanski itd.; isto tako je i na Kosovu; ako pogledate Srbiju, onda vidite jedan Specijalni sud itd. Mislim da je to jedan živi eksperiment gdje možete vidjeti na koji način i kakve rezultate takvi različiti pristupi poručuju, u jednoj zajednici koja je vrlo slična, vrlo slična i po pravnom naslijeđu. Da li se možda neki od tih mehanizama pokazuje kao bolji za rješavanje slučaja na lokalnoj razini...

Međunarodna zajednica je za nas učinila strahovito puno kroz MKSJ. Kroz MKSJ su se razvile određene procedure koje je dobro da usvojimo ili probamo usvojiti u našem zakonodavstvu. Materijalno pravo je strahovito razvijeno i naši suci kad sude danas te slučajeve teško ih mogu ispravno suditi, a da ne čitaju sudsku praksu MKSJ-ja, pa i šire. Mislim da je to jedan problem: kako natjerati naše suce da čitaju sudsku praksu MKSJ-a i da je primjenjuju lokalno jer naše odredbe koje postoje u Kaznenom zakonu su tzv. "blanketne prirode", što znači da se u potpunosti zasnivaju na međunarodnom pravu. Prema tome, u njih se mogu uvlačiti i presude međunarodnih sudova. Edukacija sudaca u tom smislu bi bila jako važna. Znači, na koji način interpretirati, uključiti te presude u naše sudovanje. Kazneno sudovanje nije samo po sebi dostatno i mi bismo morali početi u društvu

razgovarati o svim ovim ostalim mehanizmima ako želimo doći do onoga što zapravo suočavanje s prošlošću u konačnosti želi postići što prije, a to je pomirenje. Raspravljati o tome da ćemo doći do jedne jedinstvene istine... - s tim bih možda željela završiti - ...jedinstvenu istinu vjerojatno nikad nećemo imati. Nju je teško imati. Mi dolazimo iz različitih perspektiva i svatko će na kraju imati jednu malu istinu o tome što se dogodilo. Dok smo živjeli u Americi, moj sin je išao u školu Ujedinjenih naroda i bilo mi je vrlo zanimljivo čuti jedan dan, kad sam ga vozila iz škole doma kad je rekao: „Znaš mama, mi smo danas učili o Građanskom ratu u Americi.“ To se davno dogodilo, puno davnije nego ovaj naš rat. I kaže: „Znaš mama, mi zapravo nikada ne možemo imati jednu priču o Građanskom ratu i jednu istinu o Građanskom ratu.“ Drugi razred osnovne škole. Ja ga pitam: „Kako si došao do toga?“ – “Pa danas smo u školi gledali film. Jedan je snimio sjevernjak, a drugi je snimio južnjak. I to su bile dvije različite priče o Građanskom ratu.“ E sad, nije možda toliko grozno imati dvije različite priče, ali je grozno ako ne možemo živjeti s dvije različite priče. Dakle, mi se moramo razumjeti na neki način. Naravno, te priče se trebaju probat približiti, one ne smiju biti ekstremne, ali ne možemo, ja mislim, ako smo realni, ne možemo niti očekivati da će te priče uvijek biti iste.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala profesorice. S nama je u nastavku Mladen Stojanović, predvodnik velikog tima promatrača suđenja za ratne zločine koje zajedno već godina-nama provode tri organizacije: Centar za mir i nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, „Documenta“ i Građanski odbor za ljudska prava. To što mi radimo ne bi bila tek floskula u kontekstu, kao što je Refik rekao, „suočavanja s prošlošću“. Upravo ovih dana smo upozoravali u Hrvatskom saboru na to da zapravo naše institucije u vezi naslijeđa Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju zapravo rade vrlo malo. Ja bih te podsjetio, pa bih želio da ti u tom pravcu i nastaviš, da je upravo Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju svojom pravnom praksom razvio i ustalio primjenu koncepta zapovjedne odgovornosti, jasno je distinktirajući od individualne kaznene odgovornosti čime su zapravo omogućili da se odgovorne osobe u vojnoj i političkoj hijerarhiji kazne zbog nesprječavanja ili nekažnjavanja svojih podčinjenih koji su počinili zločine. Također, spomenuli smo pritiske koje smo u našim izvještajima vršili vezano za izmjene Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i još zapravo puno toga. Evo, Mladene, možeš ti iz perspektive nekoga tko predvodi taj veliki tim, važan tim koji svake godine izbacuje izvješće upravo proiznoseći se i u svezi onog što se događa u haškim sudnicama.

Mladen Stojanović, NVO Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek

Hvala Eugenu na ovakvom uvodu. Kao prvo bih rekao da je već dosta stvari rečeno na prvom panelu i tijekom ovoga panela i ispričao bih se unaprijed ukoliko neke stvari budem ponavljao. S obzirom da sam ovdje pozvan ispred *monitoring* tima koji prati suđenja za ratne zločine, govorio bih o nekoliko situacija koje je Eugen uvodno napomenuo. Dosta se već govorilo o tome koji predmeti su prosljeđivani ili koji predmeti se prosljeđuju na nacionalne sudove od strane Tužiteljstva Međunarodnog kaznenog suda na lokalna tužiteljstva. Kao prvo, trebamo razgraničiti dvije skupine predmeta: predmete u kojima je Tužiteljstvo Međunarodnog kaznenog suda podignulo optužnice i nakon toga ih prepustilo lokalnim pravosuđima i predmete tzv. kategorije 2 ili 3 u kojima su ili provedene istrage pa nisu podignute optužnice ili su provedene određene radnje, odnosno istrage su bile u tijeku, međutim nisu završene. Što se tiče predmeta prosljeđenih nacionalnim pravosuđima u kojima je prethodno podignuta optužnica u Hagu, ja ću istaknuti da se radi o ukupno osam predmeta koji se odnose na 13 optuženika. Većina tih predmeta prepuštena je Bosni i Hercegovini, a što se tiče Hrvatske i što se tiče Srbije radi se o po jednom predmetu ustupljenom svakoj od ovih država. Hrvatskoj je naravno ustupljen predmet *Ademi-Norac*. Zbog čega je taj predmet značajan? Značajan je zato što je ustupanje toga predmeta i prilagodba optužnice u tom predmetu u hrvatskom pravnom sistemu zapravo potaknula uspostavljanje prakse optuživanja zapovjednika koji svoje podređene nisu spriječili u počinjenju zločina. Naime, u vrijeme kada su zločini počinjeni u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu nije bilo posebno regulirana odgovornost zapovjednika i postavljalo se pitanje da li se zapovjednike u Hrvatskoj uopće može optužiti, a onda naravno i osuditi zbog toga što nisu ništa učinili da spriječe svoje podređene u počinjenju zločina iako su znali da oni čine zločine i naravno samim tim su pristali na njihovo daljnje činjenje i zapravo su ih u tom činjenju podržavali. Vodile su se diskusije da li je to moguće - neki pravници i danas to osporavaju - međutim, postupak je proveden. Završio je jednom oslobađajućom i jednom osuđujućom presudom. Već sam rekao da je to zapravo potaknulo nekakvu praksu u kojoj je u hrvatskom pravnom sistemu to moguće. Poslije toga je podignuto još nekoliko takvih optužnica. Predmeti su uglavnom u tijeku i za sad teško možemo govoriti o tome koliki je uspjeh tog svakog pojedinačnog predmeta.

Kada govorimo o tome zbog čega je to značajno, moram istaknuti to da je u Hrvatskoj još uvijek velik broj neprocesuiranih zločina. Glavnina tih zločina neprocesuirana je iz tog razloga što su počinitelji nepoznati. Među-

tim, često je moguće ustvrditi kojoj su postrojbi pripadali počinitelji iako ih nije moguće individualizirati. Ukoliko se utvrdi kojoj su oni postrojbi pripadali, može se doći do odgovornih zapovjednika i njih se može procesuirati. Predmet *Ademi-Norac* je utoliko značajan što je u Hrvatskoj otvorio tu nekakvu praksu. Ja čak ne gajim nekakve iluzije da bi bez ustupanja toga predmeta, takva situacija u Hrvatskoj, da bi se do takve situacije uopće došlo. Kad usporedimo situaciju...ovo o čemu sam do sada govorio odnosi se naravno na situaciju u Hrvatskoj, o stanju u Hrvatskoj u suđenjima za ratne zločine. Što se tiče Srbije, kada sam govorio s nekim našim tužiteljima koji su u kontaktu sa srbijanskim, oni ne smatraju da se na taj način mogu procesuirati zapovjednici zbog toga zapravo niti nemamo u Srbiji optužnice protiv oficira JNA. Unutar organizacije civilnog društva smatramo stvarno da je potrebno poticati i rasprave i razmjenjivati iskustva kako bi se prakse ustalile iako se radi o pravnim sistemima različitih država te iako su sistemi praktički isti. Radi se samo o tumačenju, a onako stvarno ljudski, možemo reći da se radi o spremnosti da se zločini procesuiraju. Kada govorimo o ustupanju predmeta, pored tog jednog predmeta *Ademi-Norac* koji je ustupljen nakon podizanja optužnice - i danas smo čuli dosta toga o tome da se ustupaju i ovi predmeti u kojima su ili provedene istrage, ili se samo radilo na istragama, međutim bez podizanja optužnica.

Prije par godina, u postupku o kojem je nešto kratko rekla Vesna Teršelić - radi se o postupku za zločin počinjen u Marinom selu u blizini Pakraca - postavljeno je pitanje mogu li se iskazi svjedoka koji su uzeli istražitelji Tužiteljstva Međunarodnog kaznenog suda koristiti u tom postupku. Vrhovni sud je zauzeo stajalište da se u tom postupku takvi iskazi ne mogu koristiti. On ih je zapravo izjednačio s policijskim izvidima; nije im dao snagu zakonitih dokaza. To je odlučio tumačeći članak 28. Zakona o primjeni Statuta koji je stvarno bio poprilično neprecizno napisan i koji je omogućavao takvo tumačenje Vrhovnog suda. Mi, iz organizacija koje prate suđenja smo odmah reagirali i rekli da se takvo stanje može promijeniti. Za usporedbu ću Vam samo reći da su se isti takvi iskazi u predmetu *Ademi-Norac* mogli koristiti zato što je, eto, optužnica podignuta u Hagu pa je predmet nakon optuživanja prebačen u Hrvatsku, dok u ovom predmetu, predmetu *Marino selo*, dokazi koje su uzeli ta ista tijela koja su uzela u predmetu *Norac-Ademi* nije bilo moguće koristiti jer je predmet ustupljen prije podizanja optužnice. Sutkinja Garačić, gospođa Dolmagić, Vesna Teršelić govorile su o tome da je zakon 2011. promijenjen i da se sada takvi personalni dokazi mogu koristiti u svim postupcima bez obzira u kojoj su oni fazi ustupljeni Republici Hrvatskoj. Međutim, nije baš takva situacija. Predmet *Marino selo* bio je na ponovljenom suđenju i nakon izmjene Zakona ti dokazi nisu korišteni kao zakoniti dokazi jer takva je bila odluka Županijskog suda koji je sudio u prvom stupnju kao i Vrhovnog suda tj.

da se takvi dokazi mogu koristiti samo ukoliko je predmet otpočeo nakon donošenja, odnosno nakon izmjene toga zakona.

Općenito, kada govorimo o ovom mehanizmu koji će nastupiti, odnosno koji će djelovati nakon zatvaranja Međunarodnog kaznenog suda, njegova osnovna pomoć je zapravo pomoć nacionalnim pravosuđima, odgovaranjem na zahtjev nacionalnih vlasti i pomoć u vezi s istragama, o ustupanju dokaza dok je zapravo cijela buduća odgovornost za procesuiranje zločina na nacionalnim pravosuđima, a ja bih rekao i na lokanim političarima. Netko je ovdje tijekom dana rekao kako je ovdje, u ovom podneblju, u svim državama nastalima raspadom bivše Jugoslavije, potrebna kontinuirana pomoć, odgovornost, spremnost za procesuiranje ratnih zločina. Nje nažalost nema. Profesorica Zlata Đurđević je dosta govorila o Zakonu o ništavnosti. Nama ne trebaju Zakoni o ništavnosti, nama treba poboljšanje regionalne suradnje. Nama trebaju međudržavni ugovori koji će regulirati nadležnost u postupanju kad su u pitanju ratni zločini.

Međutim, nema niti istog gledišta niti spremnost država da se suglase na tom polju. Početkom godine krenula je inicijativa od strane predsjednika Josipovića i predsjednika Tadića. Pa se promijenila vlast u Srbiji. S Bosnom i Hercegovinom se nikako ne mogu dogovoriti zato što Bosna i Hercegovina smatra da se treba suditi ondje gdje su zločini počinjeni, dok bi Hrvatska i Srbija sudile počiniteljima prema mjestu njihovog prebivališta. Sutkinja Garačić je govorila nešto o sadašnjem broju predmeta, odnosno broju optuženika pred županijskim sudovima. Ona je iznijela podatak od 99 predmeta i 519 optuženika. Isto tako, vrlo korektno je rekla da je od tog broja predmeta i optuženika zapravo većina predmeta neaktivno. Ja bih rekao srećom napuštamo praksu ogromnog broja suđenja u odsutnosti i zbog toga je zapravo većina predmeta neaktivno. Međutim, što je potrebno da bi se ti predmeti aktivirali? Trebalo bi poboljšati regionalnu suradnju, trebalo bi predmete prenijeti u države gdje se optuženici nalaze i onda će država odlučiti hoće li te osobe procesuirati ili neće. Veliki broj predmeta nije prenesen. Nije prenesen iz razloga što ti predmeti, sad ću ja reći pod navodnicima, „nisu spremni za transfer“. Jer su istrage provedene i optužnice podizane devedesetih godina, ali i počecima dvijetisućutih. Optužnice su vrlo često nepotkrijepljene dokazima, ili kaznena djela, odnosno radnje izvršenja za koje se optuženici terete, zapravo uopće ne predstavljaju radnje izvršenja kaznenih djela ratnih zločina. Državno odvjetništvo je u nekoliko navrata provodilo revizije svih optužnica, međutim takvih predmeta još uvijek ima i s time se susrećemo. Hvala vam.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala, Mladene. Imamo još malo vremena; nadam se da će ga ostati i za kratku diskusiju. S nama je kao posljednji u ovom panelu cijenjeni kolega Drago Hedl.

Ja bih kao uvod iznio neka zanimljiva zapažanja. Naime, mi smo u „Documenti“ isprovocirani onime što se događa, ne samo onime što se dogodilo prošle godine, 15. travnja, prilikom presude hrvatskim generalima, već duže vremena kontinuirano imamo situaciju u hrvatskim medijima, kada se zapravo govori ili izvještava, ne samo iz Haga već i općenito, da se javnost na neki način suočava s tamnim stranama prošlosti. Mi smo u „Documenti“ proveli istraživanje upravo u periodu od 15. do 30. travnja i pratili smo središnje informativne emisije Hrvatske televizije. Naš zaključak je, u tom smislu, bio zapravo porazan. Javna televizija je u svojim izvještajima u potpunosti izostavila glas žrtava kao i opise njihovih stradanja. Umjesto žrtava, male ekrane su preplavile izjave potpore i suosjećanja građana, suboraca, prijatelja s osuđenim generalima i tako su u potpunosti bile potisnute one ključne informacije o razmjerima zločina i žrtvama tih zločina. U biti, cijeli taj sudski postupak koji je trajao jako dugo u Hagu, nije bio praćen kontinuiranim izvještavanjem niti neku specijalnu emisiju. To isto događa se i s drugim slučajem, a ja ne znam koliko je hrvatskoj javnosti poznato da je u ovom trenutku u tijeku iznošenje završnih riječi u slučaju Jovice Stanišića i Frenkija Simatovića, bivših šefova Državne sigurnosti Srbije, koji se terete za sudjelovanje u udruženom-zločinačkom poduhvatu s ciljem etničkog čišćenja velikog dijela Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ne znam koliko javnost uopće zna da je također u tijeku žalbena rasprava u slučaju generala Momčila Perišića koji se, između ostalih, tereti da je propustio kazniti naredbodavce raketnih napada na Zagreb i osuđen je na kaznu od 27 godina. Ono što dobivamo od kolega koji prate suđenja za ratne zločine, za strane agencije, je to da su oni zgroženi činjenicom kako hrvatski mediji u ovih prvih nekoliko tjedana prate suđenje Hadžiću, zapravo ne informirajući javnost. A već dosta toga je u ovih prvih nekoliko tjedana upravo na tom suđenju izrečeno pa su to stoga porazne činjenice. Nadam se da će se ta situacija s novom ekipom na javnoj televiziji, Hrvatskoj Radio Televiziji promijeniti, ali problem nije samo u javnoj televiziji, pa u tom smislu, Drago, možeš nastaviti i dati neki svoj osvrt.

Drago Hedl, novinar

Hvala. Dobar dan. Malo je vrijeme odmaklo, pa ću nastojati maksimalno reducirati ono što sam htio reći, ali mislim da bi bilo iznimno važno da pored ovoga o čemu danas govorimo, a to je naslijeđe Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, razgovaramo i o nečemu što bi trebalo

biti sljedeći korak, a to je naslijeđe sudova na području bivše Jugoslavije. Dakle, sudova koji su sudili nakon onoga što je Haški sud, završetkom svoga posla, ostavio njima u naslijeđe. Dakle, da to bude objedinjeno na jednom mjestu, tako da postoji jedna određena količina podataka, prije svega presuda, iskaza svjedoka i sve ono što obuhvaća jedan sudski postupak. To je iznimno važno kao što je važno i da postoji arhiv Međunarodnog kaznenog suda, koji će ostati kao rezultat njegovog rada, da bi se mogle spriječiti stvari koje su već danas evidentne i koje se već danas događaju.

Radi se o nekoliko stvari. Radi se, prije svega, o tome da već sada imamo pokušaje revizije onoga što je utvrdio Haški sud, dakle, revizionizam koji je veoma prisutan u regiji. Mi, naravno, moramo biti svjesni da će uvijek postojati političke snage, političke opcije koje će nastojati negirati ratne zločine, genocid, itd. I s time moramo računati, ali ako se dogodi da se na razini najviše državne vlasti jedne zemlje u regiji, otvoreno i višekратно negira genocid u Srebrenici gdje je, kao što je poznato, ubijeno više od 8000 ljudi i mladića i dječaka, što se onda može dogoditi sutra, ili za 50 godina s recimo pričom u Vukovaru, s pričom u Ovčari, ili s pričom s civilima koji su stradali u Osijeku - ako se onda takav zločin kao slučaj u Srebrenici danas s najviših mjesta državne vlasti u regiji pokušava, ne minimalizirati, već potpuno negirati?! Zato je važno uzeti u obzir, pored ovoga što će učiniti Haški sud, što će iza njega ostati, naslijeđe koje će ostati iza rada sudova na području regije, jer je isto važno ne samo zbog povijesne istine, već prije svega zbog žrtava zbog kojih se sve skupa to i radi.

Danas je puno toga rečeno o žrtvama, govorio je i potpredsjednik Međunarodnog kaznenog suda, govorili su i drugi sudionici... Ja sam kao novinar pisao o mnogim ratnim zločinima i mogao bih sada nabrajati puno primjera o tome kako u cijeloj priči prolaze žrtve. Mogao bih naravno reći i kako su žrtve - žrtve dva puta. Žrtve su zbog onoga što im se dogodilo, ali i vrlo često i samim postupcima suđenja koja su se vodila onima koji su uzrokovali te žrtve. Naime, žrtve su vrlo često bile potpuno marginalizirane, potpuno zanemarene, a vrlo često, nažalost, vrijeđane, ponižavane i kažnjavane i po drugi put. Reći ću samo jedan primjer, primjer suđenja ratnog zločina u Osijeku, gdje su praktički žrtve postale na neki način krivci, a krivci su postali heroji i žrtve na neki način. Takvom stavu su u znatnoj mjeri doprinijeli i mediji koji su govorili o nečemu što je u javnosti izazvalo velike nedoumice i dvojbe, ponekad i potpunu nejasnoću o tome što se uistinu dogodilo. Jer ako vi govorite nakon dugotrajnog suđenja o žrtvama *Selotejpa* ili *Garaže*, ljudi uopće ne znaju o čemu se radi. Dakle, vrlo je malo bilo pokušaja i nastojanja da se objasni što se to uistinu dogodilo i da se iza tog kolokvijalnog naziva žrtava *Selotejpa* i *Garaže*, uistinu kaže ono što je bilo i što se dogodilo s tim ljudima.

Kada sam rekao da je bitno imati i naslijeđe koje će ostati iza sudova na području u državama nastalim raspadom Jugoslavije, onda sam prije svega mislio na to da bi to moglo biti dobra zaštita i dobra brana onim pokušajima koji će, siguran sam, kad to čine već danas, biti još bolniji nakon određenog protoka vremena, nakon deset, petnaest, dvadeset godina i gdje će se pokušati relativizirati, umanjiti ili potpuno negirati činjenica da su se pojedini zločini dogodili. I zato je važno da ostane to naslijeđe, da ostane na jednom mjestu, da ne bude raštrkano po sudskim arhivima diljem regije, da ne bude raštrkano po izvještajima nevladinih organizacija, da ne bude raštrkano po medijskim izvještajima, već da bude dostupno i da bude opomena, i da bude uistinu velika brana svima onima koji bi htjeli takve zločine zanemariti.

Ja ću se samo malo na kraju, jer uistinu cijenim vaše vrijeme i puno toga je već rečeno prije mene pa se ne bih htio ponavljati, spomenuti još jedan slučaj koji je važan i koji potkrepljuje ovu tezu koju sam sada iznio, a to je da bi pored naslijeđa Haškog suda trebalo postojati i naslijeđe sudova koji su radili na kažnjavanju ratnih zločina, na području sjeverne regije. Naime, u Osijeku je ove godine otkriven jedan spomenik žrtvama koje su stradale u Osijeku tijekom Domovinskog rata. Žrtvama i hrvatskim braniteljima koji su sudjelovali u obrani grada to je zaista jedna plemenita i lijepa gesta – da se imenima i prezimenima trajno obilježe oni koji su izgubili živote u ratu, braneći svoj grad, ili koji su stradali kao civili tijekom granatiranja - a znamo da je tijekom granatiranja u Osijeku poginulo nekoliko stotina ljudi, mada točan broj ni dan danas još ne znamo. Dakle na tom spomeniku gdje su poimence nabrojene kako stoji “žrtve velikosrpske agresije poginule na području općine Osijek”, nalaze se i imena osoba koje nisu žrtve te agresije, već su žrtve ratnih zločina za koje su hrvatski sudovi pravomoćnom presudom utvrdili da su ubijeni žrtve ratnih zločina počinjenih, nažalost, od hrvatske strane. Dakle, to je čist i jasan pokušaj - ne bih ja rekao da je u pitanju šlampavost, da je u pitanju neznanje, ne bih rekao ni da je u pitanju brzina - već naprosto jedna provokacija, ali bi se to moglo protumačiti i kao pokušaj revizije da se zločini za koje je nedvojbeno utvrđeno tko ih je počinio pripišu drugoj strani. To je za žrtve velika uvreda i to je, ja bih rekao, uvreda zdravog razuma za sve ljude koji poštuju pravo i pravnu državu. Zato mislim da je izuzetno važno da pored, ponavljam već po treći puta, da pored naslijeđa Međunarodnog kaznenog suda bivše Jugoslavije, postoji naslijeđe ovdašnjih sudova, koji su izrekli ovdašnje presude, sa svim dokumentima, svim dokazima, svim izjavama, kako se takve stvari ne bi mogle događati i kako bi se na njih moglo upozoriti činjenicama, a ne ovakvim pokušajima o kakvim sam sada govorio. Hvala vam.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala, Drago, otvaram raspravu. Tko se javio? Evo, Manda Patko. Manda izvoli.

Manda Patko, Udruga „Vukovarske majke“

Ja sam Manda Patko, dolazim iz Vukovara. Predsjednica sam Udruge “Vukovarske majke”. Nisam se mislila javiti do sada, ali u svezi onoga što je gospodin rekao - da rat još nije završen - ja mogu samo reći da u Vukovaru, nama koji svoje još uvijek nismo pronašli, rat još uvijek traje. Mi živimo još jednim dijelom u 1991. godini. Evo danas se baš dan poklopio kada sam ja izgubila svog supruga, a još ga nisam pronašla. 21 godina je danas navršena otkako ja ne znam za njega, ne znam gdje su mu posmrtni ostatci. Gospodin je rekao da svaka država ima pravo, ustvari, da treba odrediti za žrtve neku naknadu. Ja sam išla u Srbiju, u Beograd, u sud. To je organizirao “Fond za humanitarno pravo” za nas žrtve logora - jer bila sam zatočena u koncentracijskom logoru Begejci; bila sam i na strijeljanju, prošla sam kroz četničke ruke. Bez obzira što sam sve to prošla, bila sam na sudu u Beogradu, dala na građanskom sudu izjavu prije možda jedno pet, šest godina. Međutim, do dana današnjeg nisam nikakvu obavijest dobila je li taj sud to procesuirao ili ne.

Još bih nešto napomenula: ovdje je puno mladih. Inicijativa mladih iz Beograda je prije četiri, pet godina organizirala jednu konferenciju u Beogradu na kojoj sam i ja bila prisutna. Oni osuđuju rat u Hrvatskoj, osuđuju prekomjerno granatiranje Vukovara i rekli su da su podnijeli tužbu za prekomjerno granatiranje Vukovara Haškom tribunalu. Međutim, poslije toga, ja o tome nisam više ništa čula. Nisam čula ni da je itko iz Srbije, podnio kaznene prijave protiv Srbije za koncentracijske logore, to je učinio Haški sud. To isto ne znam. Ovdje su mladi. Ja bih im poručila da u Vukovaru - ne znam koliko je to vama poznato - postoje dvojezični vrtići i dvojezične škole. Pa ja vas gospodo pitam: da li će za 50 godina, možda ni za toliko, ponovo nešto izbiti? Zašto se ta djeca ne uče po našem službenom jeziku? Vi koji dolazite iz inozemstva ste puno proputovali, ali dao Bog, i ja sam dosta zemalja prošla. Gdje god sam bila, svagdje, jezik države je službeni jezik. I sva djeca idu u školu. Ako netko hoće materinji jezik, može ga učiti vanredno. Evo toliko. Hvala.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala. Evo Refik. Jesu li to očekivanja, odnosno što možemo očekivati? To je čisto moj mali dodatak ovom pitanju.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije

Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Prije svega želim da vam izjavim saučešće na Vašoj godišnjici danas. Mislim da je gospođa Turković govorila o tome da rat još uvijek traje kod određenog postotka stanovništva. Ja bih se složio, odnosno mislim da je to velika većina stanovništva. Činjenica da su topovske cijevi zašutjele uopće ne znači da je sukob završen. I to mogu sa sigurnošću da kažem za Bosnu i Hercegovinu gdje, nažalost, najvećim dijelom zbog djelovanja političara mi smo ponovno u jednoj retoričkoj fazi u kojoj smo bili '91. Netko je govorio o negiranju genocida, govoru mržnje. Dovoljno je pročitati kolumne Rajka Vasića, glasnogovornika predsjednika Republike Srpske - sve će vam biti jasno!

Što se tiče Vaših pitanja, ja zaista ne znam što se dogodilo s prijavom Inicijative mladih Tribunalu, niti s istragama koje je Tribunal vodio po pitanju logora u kojima ste bili. Međutim, siguran sam u jedno, a to je da kada se radi o obeštećenju žrtvama - ovo što je govorila profesorica Turković - mislim da žrtve uopće ne bi trebalo da budu u situaciji da moraju podnositi tužbe. I iako razumijem da je ekonomska situacija takva da ne možemo očekivati sad nekakav ogroman fond poput onoga kojem je Njemačka isplatila odštetu žrtvama holokausta, postoje drugi načini. Neke države poput Čilea i Argentine su provele programe obeštećenja žrtvama koja nisu isplata novca i ne moraju biti isplata novca. Besplatno školovanje, besplatna zdravstvena pomoć, prioritet prilikom zapošljavanja - sve su to mehanizmi unutar takvih programa reparacije koje država može pružiti žrtvama. U tom smislu vrlo je važno znati samo koje su moguće opcije. Reći ću vam jednu stvar za koju sam duboko uvjeren da je istinita: jedini i osnovni problem u iskoraku koje naša društva trebaju postići kada se radi o tretiranju žrtava i kada se radi o podjelama u društvu o kojima vi govorite, dvojezičnim školama, ili kada se radi o prihvaćanju pozitivnih praksi u sudstvu, je taj da se nađe odgovor u političkoj volji. Politička volja, ili radije njeno odsustvo, je puno veći problem od bilo kojih tehničkih pitanja koja se postavljaju kao problem sama po sebi.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Gospodine Petrov, možete li vi dati odgovor na pitanje vezano za to kakva je komunikacija s obiteljima žrtava, jer čini mi se da će upravo komunikacija sa žrtvama i suradnja sa žrtvama biti jedna od stvari koja će ostati u mandatu Rezidualnog mehanizma kao prioritarna?

Martin Petrov, šef Kabineta tajnika Suda MKSJ-a

Iskreno, mislim da Rezidualni mehanizam nema i neće imati mandat komuniciranja sa žrtvama. Kao što sam ranije rekao, taj Mehanizam trebala bi biti mala privremena institucija čiji će mandat biti prilično ograničen. Međutim, treba također reći da će Mehanizam u dijelu svojega mandata imati ovlast komunicirati s nacionalnim državnim odvjetništvima, odnosno tužilaštvima i zemljama. Dakle, ovdje postoji prostor da se kroz taj kanal komunicira sa žrtvama. O fazi koja će uslijediti odmah nakon što Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju završi sa svojim radom, govoriti ćemo još kasnije tijekom dana. Ja bih samo spomenuo informacijski centar. Ti informacijski centri su nešto što ostaje, čak i kada Haški sud zatvori svoja vrata.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Ja bih molio da Julijani Roksandić damo riječ ispred Udruge hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata s kojima „Documenta“ upravo već mjesecima i provodi kampanju i radi na detektiranju te ključne problematike o položaju civilnih žrtava rata, a na tragu onoga što smo prije govorili.

Julijana Roksandić, Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata

Dakle, ja sam Julijana Roksandić, predsjednica Zajednice udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata Hrvatske. Za ono sve što bih ja vama željela reći ne bi bilo dovoljno da konferencija traje ni još jedan cijeli dan. Međutim, želim reći ono što smatram da je bitno i želim vam se na neki način ispovjediti jer sam prije dva tjedna bila sudionikom jednog događaja koji želim podijeliti s vama. Što se tiče prethodnog panela i što se tiče rasprava koje su vođene, sa stanovišta žrtve bilo mi je - pa ne da mi je bilo neugodno - već neshvatljivo; neke stvari ja ne mogu shvatiti.

Prvo, ja želim da svi vi ovdje koje rat nije dotakao shvatite da je od rata prošlo dvadeset godina i da sada zamjenica državnog odvjetnika govori da je pred nama još jako puno posla – „radit ćemo, truditi ćemo se“. Ljudi moji, koliko će nas biti živih za sljedećih dvadeset godina? Ja dolazim iz Slavenskog Broda, iz grada koji je svakodnevno granatiran od 3. ožujka do 15. listopada. Dakle, punih... - izračunajte koliko je to dana. To su bila svakodnevna granatiranja dalekometnim topništvom s bosanske strane. Rezultat toga je oko 300 žrtava. 84 je poginulo, a svi ostali su ranjeni, s time da postoji jedna jako žalosna činjenica, a to je da je u gradu Slavskom

Brodu, u to vrijeme, ubijeno 28 malodobne djece. Najmlađe dijete je bilo staro osam mjeseci. Mi već deset godina u Slavonskom Brodu održavamo susrete obitelji koje su izgubile tu malodobnu djecu i svake godine smo tražili odgovornost onih koji su to učinili. Mi želimo da za to netko odgovara. Mi želimo da netko za to odgovara - zbog toga što je ubijen grad i što su ubijena tolika djeca! Nije dovoljno reći „Meni je žao. Ispričavamo se. Ja se ispričavam što je vama ubijeno dijete“. To nije dovoljno.

Deset godina smo tražili i postavljali pitanje odgovornosti da bi ove godine grad Slavonski Brod kao institucija stao iza naše udruge i podržao nas u toj inicijativi. Rezultat toga je da sam ja, ne sjećam se sad točno datuma, prije jedno tri tjedna dobila poziv od Suda. Hoću vam reći nešto o suradnji žrtava i suda. Dobila sam poziv od Županijskog suda na kojem je pisalo da se pozivam u svojstvu svjedoka protiv izvjesnog gospodina Narančića. Ja sam u prvih deset minuta bila u šoku. Ja sam razmišljala: „Narančić?! Bože, tko je taj Narančić? Odakle ja njega znam? Tko me zove? Zašto on mene zove za svjedoka?“ Ne razumijem kako Državno odvjetništvo i sudstvo uopće očekuju od nas malih ljudi da mi razumijemo terminologiju. Išla sam onda na Internet vidjeti uopće piše li nešto o tom Narančiću i onda sam zapravo shvatila... i nisam znala što dalje trebam učiniti... Radi se o tome da je temeljem te naše inicijative ipak pokrenuta istraga. Kada sam došla na sud, onda sam tek saznala još jednu puno goru i poražavajuću činjenicu - da je istraga pokrenuta 2005. godine. Dakle, to je negdje stajalo sedam godina! Sedam godina je trebalo da mene kao žrtvu netko pozove da svjedočim o tome što se meni i mojoj obitelji dogodilo! Ne mogu Vam opisati kako se ja osjećam. Činjenica je da je sudac nespreman. To je čovjek koji je inače županijski sudac i u par navrata sam imala dojam da on ne zna što bi me pitao. Pred njim stoje policijska izvješća. Po svakom stradanju su postojala policijska izvješća i zapravo njemu sve tamo piše. Što se dogodilo, zašto se dogodilo i kako se dogodilo. Onda sam ja njega pitala tko je taj Narančić i onda je on rekao: „Znate, istraga je pokrenuta protiv tri osobe. Od te tri osobe to su bila neka dva zapovjednika od strane JNA, a bili su stacionirani u Bosni. Dvojice više nema, oni su umrli, a taj Narančić je u Srbiji“.

Ja sam u toj problematici i meni nije teško govoriti. Mogu vrištati da me svi čuju, mada za ovih dvadeset godina svi oni koji su nas trebali čuti nisu nas htjeli slušati ili smo bili negdje ispod tepiha gurnuti od strane Vlade i od strane svih institucija. U prilog tome ću reći da država Hrvatska nema instituciju koju možete sad nazvati i koja vam može nabrojati imenom i prezimenom ljude koji su ubijeni niti koliko ih je ubijeno u Domovinskom ratu Hrvatske. Ono što je meni još žalosnije je da će biti pozvani roditelji čija su djeca ubijena. A što je sa svim onim ostalima koji su isto doživjeli tragediju u Slavonskom Brodu? Želim reći da ne želim da se na takav način

rješavaju takve stvari. Što se tiče reparacije... ma, da svi oni koji su činili zlo u ovom trenutku nestanu s ovog svijeta, meni to ne bi značilo ništa, ne bi vratilo živote nikome od nas - tako da kad se kaže „reparacija“, smatram da se ne treba misliti samo u financijskom smislu. Hvala.

Eugen Jakovčić, NVO „Documenta“

Hvala, Julijana.

PANEL 3:

BUDUĆNOST PROŠLOSTI: OBIM NASLIJEĐA MKSJ-A

Moderator:

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije, MKSJ

PANELISTI:

- Sudija Fausto Pocar, MKSJ
- Hrvoje Klasić, dr. sc., Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu
- Zoran Pusić, predsjednik, NVO Građanski odbor za ljudska prava
- Sven Milekić, NVO Inicijativa mladih za ljudska prava, Hrvatska
- Boris Pavelić, novinar

Sudija Fausto Pocar, MKSJ

Razumijem očekivanja za pomirbu, za povjerenje, uspostavu vladavine prava itd. Ali sud ne može to sve postići. Naravno da to ne može. S druge strane, postoji nešto oko čega ćemo se svi složiti: pravda je jedan važan doprinos izgradnji društva nakon onakvih događanja kroz koja ste prošli devedesetih. Što se tiče postizanja pravde, to je Haškome sudu bio prvi prioritet. Putem toga je Haški sud pokušao doprinijeti pomirenju. Moramo imati na umu još jednu stvar. Istu takvu odgovornost imaju sudovi, odnosno pravosudni sustavi na domaćoj razini. Naime, Haški sud nikada nije ni bio zamišljen kao trajna institucija. Kao što smo jutros čuli, bilo je nemoguće, ili barem jako teško očekivati od domaćeg pravosuđa da tijekom rata učinkovito i djelotvorno goni počinjenje zločina. Dakle, zbog toga je ta odgovornost prenesena na međunarodno tijelo, Haški sud. Mislim da Vijeće sigurnosti nikada nije htjelo napraviti otklon od jednoga temeljnoga načela Međunarodnog kaznenoga suda, a ono glasi da je pravosuđe u rukama domaćih sudova. Samo kada domaći sudovi to ne mogu učiniti, međunarodna će zajednica intervenirati. To je statutarno načelo Međunarodnog kaznenog suda i Hrvatska to zna jer provodi Statut, tako da je to nešto što nije sporno. Statut se tome ne protivi iako naglašava primat međunarodne institucije. Zašto? Zato što je to u prvom redu privremeni sud. Trebao je ra-

diti na određeno razdoblje i to ono razdoblje u kojemu domaći sudovi ne bi bili u mogućnosti činiti isto. A nakon što se ta situacija promijeni, odgovornost se vraća u ruke domaćim sudovima. Ne treba, čini mi se, to ponavljati, da smo postigli situaciju u kojoj u nekim zemljama imamo sudove koji to mogu preuzeti. Vijeće sigurnosti je neke stvari pokušalo ograničavati, neke razine upućivanja, itd., ali sve je to nešto što je sada u prošlosti, na što se nećemo sada usredotočiti. Ono na što se treba usredotočiti je ključno načelo odgovornosti koja treba biti u rukama domaćih sudova. A to vrijedi općenito za sva pitanja ljudskih prava. Domaći sudovi trebaju štiti ljudska prava svojih građana i državljana, ne međunarodni sudovi. Naravno da kada kažemo da imamo pravo, ljudska prava - ne možemo reći da je to samo odgovornost suda u Strazbourgu. Ne, on je nadležan samo ako ljudska prava nisu poštivana niti osigurana na razini domaćeg pravosuđa koje se možda u određenom predmetu nije u potpunosti držalo preuzetih obveza.

Zašto ovo govorim? Zato što ista teškoća vrijedi i za temu pomirenja. Ako kažemo da sud nije napravio dovoljno po pitanju pomirenja, onda odmah možemo zaključiti da to sada ide u ruke domaćih sudova. Ako to shvatimo, vidjet ćemo da su domaći sudovi ti koji trebaju osigurati doprinos u uspostavljanju vladavine prava i pomirenju među ljudima određene zemlje. Ja sam, moram priznati, malo bio evo pod dojmom - reći ću to tako - kada smo čuli neka pitanja i izlaganja žrtava. Nije bilo vremena za odgovore, ali eto čuli smo, između ostalog, da je žrtva čekala sedam godina, da čak nije ni dobila priliku razgovarati tijekom istrage. Tu očito nešto nije funkcioniralo kako treba. Tijekom tih sedam godina to tako ne bi trebalo izgledati. Vi ovdje imate četiri specijalizirana suda za koje ja čujem da dobro funkcioniraju. Bave li se oni samo suđenjima ili i istragom? I što rade drugi sudovi? Kako radi državni odvjetnik i državna odvjetništva? Postoji li tu suradnja? Možda takve stvari treba malo razmotriti nakon što se čuje nešto ovakvo. A ovdje smo imali nekog iz Državnog odvjetništva još jutros, pa bi bilo lijepo da smo od njih čuli, da su mogli objasniti taj problem - iako mislim da ti ljudi više nisu ovdje. Jesu? Nisu? Nisu. Dobro. Ako bi došao državni odvjetnik, mislim da bi svakako trebao dobiti priliku reći nešto sa svoje strane. Možda postoje neki razlozi za takvo postupanje. Ja ne kažem da je nešto bilo krivo, ali ono glavno što sam htio poručiti je da je sada postizanje pravde u rukama domaćih sudova. Naslijeđe Haškog suda je sada opet jedno odvojeno pitanje. Jutros mi je bilo jako drago što sam čuo da ćete moći koristiti dokaze Haškoga suda u predmetima. Međutim, moramo jednu stvar razjasniti. Što je dokaz? Je li to dokaz koji je izveden na sudu o kojem se govorilo u određenom predmetu? Što je s recimo, ispravama, spisima i dokumentima koje su državna odvjetništva slala tužitelju u Hagu i obrnuto? Da li je to dokaz? Nije dokaz. U vašem pravnom okviru, smatra li se to prihvatljivim dokazom? Ne smatra se. Mi imamo različito

pravno naslijeđe, imamo s jedne strane anglosaksonsko i s druge strane vaše, kontinentalno. Isto tako je tu pitanje nadležnosti. Postoje li neke vrste dokaza koji se ne trebaju izvoditi na sudu da bi ih se smatralo dokazom u Hrvatskoj? Dakle, to su pitanja vezana zašto je to dokaz. Jer, ako nešto nije dokaz, onda je to samo informacija. Informacija koju je dobilo, recimo, Tužiteljstvo, državni odvjetnik itd., a onda to nije ipak dokaz. To moramo razjasniti. Što je to dokaz? Mislim to je pitanje koje muči čak i suce, državne odvjetnike, pa je takvu temu uvijek dobro razjasniti. Ono što pokušavam reći je u osnovi sljedeće: ne bi trebalo pripisivati Haškome sudu više odgovornosti od onih koje ima. S druge strane, trebamo preuzeti naslijeđe Haškoga suda i nastaviti s radom na jedan harmoničan način. Znao sam na partnerstvo i suradnju oduvijek stavljao velik naglasak. Mislim da je takva, regionalna i međunarodna suradnja od ključne važnosti za budućnost. Pa tako i za budućnost ove zemlje. Postoji još jedno pitanje koje sam htio otvori, ali možda nemam više vremena pa neću duljiti.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala. Nadam se da ćemo u toku debate imati mogućnost čuti Vaše kolege iz domaćih pravosudnih institucija koji su još uvijek tu sa nama. Ali prije toga, s nama je i Hrvoje Klasić i htjela sam Vas zamoliti da nam date svoje viđenje iz perspektive Akademije i perspektive obrazovnog sistema o tome na koji način se građa i naslijeđe Haškog tribunala može iskoristiti na pozitivan način te koje su potrebe, po vašem mišljenju, u toj zajednici? Hvala.

Hrvoje Klasić, Profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Hvala lijepa. Dakle, ja bih stvari postavio ovako... Vrlo pojednostavljeno... U zadnjih dvadeset godina Haški sud je koristio povjesničare za svoju svrhu, a sada dolazi vrijeme da mi počnemo koristiti Haški sud u svoju svrhu. Kada govorimo o tome ovako onda ispada kao da postoje svrhe koje se razilaze; međutim, radi se ustvari o svrhama koje imaju zajednički nazivnik, a on bi trebao biti istina. Jer, nema niti pravde, niti dobre historiografije bez istine. Naravno, govorim o teoriji; svi dobro znamo da je to uvijek tako; i svjedoci su i ovdje među nama, a i mogli bi nabrajati slučajeve kroz povijest. Dakle, ovo nije prvi, a bojim se da - prateći trendove učiteljice života - nažalost, nije ni zadnji primjer, odnosno slučaj suradnje povjesničara i pravosuđa. Upravo ona iskustva koja imamo nam ukazuju na sve prednosti i mane ove suradnje. Naime, mi koji se bavimo XX. stoljećem, posebno

drugom polovicom XX. stoljeća, imamo tu nesreću u sreći da se ustvari bavimo ljudima koji nas još uvijek okružuju. Navest ću samo jedan konkretan primjer. Kada sam pisao svojevremeno svoj magisterij - onda sam se bavio partijskim dokumentima, zapisnicima, itd. - kad sam već bio gotov, sretnem na cesti zapisničarku koja je vodila te zapisnike i kaže mi: „Ma, to možeš baciti u smeće. To je izgledalo tako, a onda je meni došao sekretar i rekao ‘promjeni ovo, promjeni ovo,’“ itd. U takvim slučajevima svi mi povjesničari obožavamo sudske spise, jer smatramo da ono što je tamo rečeno pod prisegom Ustavu, Bogu, ili kome već, da bi to trebalo biti onda ipak pouzdanije. Međutim, nije uvijek tako.

Ono što sam danas ujutro čuo je ključna riječ za nas povjesničare, a to je *kontekst*. Kontekst politički, kontekst prostora, kontekst vremena. Jer, nije svaka presuda, nije svaki sud sud na jednaki način. Što je s Trećim rajhom? Što je s presudama koje su tada u skladu sa zakonom donošene protiv onih koji su se na primjer oglušili na Zakon o rasnoj čistoći? Da li su te osobe krivci ili su oni žrtve? Ovdje se ujutro nekoliko puta spominjao Nürnberški sud. Da, on je uvelike doprinijeo i nekim pravnim normama, i ono što je bitno, stvaranju jednog narativa koji je i danas prisutan o onome što se događalo za vrijeme Drugog svjetskog rata. Međutim, ni taj Nürnberški sud nije bez svojih mana, nije bez proturječnosti koje su se pojavile već tada, a na koje se kasnije ukazivalo. Što je s kriterijima, odnosno s dvostrukim kriterijima? Na tom sudu se govori o oružanoj agresiji Njemačke na druge zemlje. Međutim, ne govori se o oružanoj agresiji Sovjetskog saveza na Finsku, recimo. Optuživalo se za nehumano postupanje Nijemaca prema ratnim zarobljenicima. Međutim, što je s Francuzima koji su postupali vrlo nehumano po završetku Drugog svjetskog rata također prema ratnim zarobljenicima? To su pitanja koja su se nametala i koja pokazuju da se radi o jednom vrlo kompleksnom segmentu... i ovo što je sudac maloprije spomenuo: nije svaki dokaz, dokaz - je li izrečen u tijeku rasprave, je li on pred sudom, je li dat na nekom drugom mjestu, itd.?

Ako hoćete, imamo i vlastiti primjer. Živjeli smo, odnosno veliki broj nas ovdje, mada ima i ljudi koji se ne sjećaju tog perioda, ali živjeli smo u sistemu u kojem su sudovi i sudske presude donošene na drugačiji način. I onda opet imate dodatnu komplikaciju. Ja sam imao probleme i prijetećih pisama zbog toga što sam se usudio reći da ako promatramo sudski proces Alojziju Stepincu, tu će svaki Hrvat, odnosno većina Hrvata hrvatske javnosti će reći „Da, to je montirani proces, treba ga ponovno istražiti“. Međutim, kada se ista ta država, preko svojih pravosudnih organa, bavila Dražom Mihajlovićem, e onda kažemo da je dobro postupila jer je on ratni zločinac. Dakle, u istom sustavu imamo isti sud, sudi dvojici, osudi ih, međutim mi danas znamo da u svakom od ova dva procesa treba pristupiti

s puno nijansi. I onda dolazimo do onog pitanja koje će opet vjerojatno ovdje postavljati ljudi, evo oni i koji su ovdje iz Vukovara. Dakle jesu li oni koji su osuđeni krivci, jesu li jedini krivci i ono što je još bitnije: da li to znači da oni koji nisu osuđeni, da su onda po tome nevini? Jer, neki dan sam gledao po stoti put odličan dokumentarac Roberta McNamare, Kenedijevog ministra obrane, koji je prepričavao svoj život, između ostalog tamo od Drugog svjetskog rata i koji kaže u jednom trenutku: "Bombardirali smo Japan, Tokio, svakodnevno. 150 000 mrtvih u jednoj noći. Bacili smo atomsku bombu. I tada sam rekao svom zapovjednikom: „Ne smijemo izgubiti, jer ako izgubimo bit ćemo ratni zločinci. Nismo izgubili rat, nismo postali ratni zločinci." To kaže jedan visoki dužnosnik. Dakle, ovo sve govorim i s time završavam zbog toga što ova građa će se uvelike koristiti pri stvaranju narativa koji će onda generacije učiti u školama, u javnosti, itd., itd.

Završit ću s tehničkim detaljem. Ja bih volio da se građa ovog Suda nađe negdje nama ovdje u blizini, jer se odnosi na nas. Žao mi je što evo sljedeći tjedan, o vlastitom trošku, moram ići u Beograd i raditi na arhivu Jugoslavije, na građi koja je građa i Hrvatske, ali koja nije - o tome ćete slušati na sljedećoj sesiji – dakle, koja nije u Zagrebu, a mogla bi i morala bi biti ovdje. Dakle, ja umjesto da trošim novce i da putujem - ne kažem ja da je tamo meni loše, da Beograd ne nudi puno zanimljivih stvari - ali bih ja volio da ne ostavljam te novce i da radim ovdje u Zagrebu. Zato je nekakva moja poruka da je to jedan veoma, veoma vrući krumpir s kojim se treba uhvatiti u koštac. Volio bih da su ti materijali ovdje - u kojem god obliku. To je svakako jedan vruć krumpir kojem treba pristupiti s puno nijansi uvažavajući kontekst vremena kada su se stvari događale, kada su presude donošene, itd., itd. Evo, mislim da sam bio najkraći govornik.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, Hrvoje. U pravu ste, to pitanje o arhivima će se raspravljati na posljednjem panelu i predstavnici Tribunala i ostali će sigurno da razjasne neke stvari o onome što će se dogoditi s građom koja dokazi iz Haga. Hvala na interesantnom izlaganju. Željela bih da se gospodin Zoran Pusić, koji je predsjednik Građanskog komiteta za ljudska prava u Hrvatskoj osvrne na to zašto presude koje su došle i iz Haga i iz domaćih pravosudnih institucija nisu imale pozitivniji učinak na pomirenje i suočavanje s prošlošću u regionu. Hvala.

Zoran Pusić, predsjednik NVO-a „Građanski odbor za ljudska prava“

Mislim da smo evoluirali kroz godine. Sjećam se našeg prvog sastanka s ljudima iz Haga. To je bilo u Banja Luci, ako se ne varam 2000. ili 1999. godine, u proljeće, i imali smo prilično problema da predočimo naše stajalište za koje mislim da je tada bilo ispravno i da smo se sada dosta približili tome da su nevladine organizacije i Haški sud komplementarne institucije. U ono vrijeme, bar oni ljudi koji su tamo bili, smatrali su da se u to ne treba petljati, da nema nikakvih govora o nekim komisijama za istinu i pomirenje i naprosto to je Sud koji treba ljude osuditi. Naravno, Haški sud sigurno nije bez greške niti je savršen. Visoko mišljenje o njemu čovjek dobiva onda kada se suoči s domaćim sudovima. Ja ću pročitati nešto što sam tu kratko napisao u vezi s tim. Dakle, naslijeđe Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju je višestruko. Od toga da njegova pojava i njegov rad predstavlja novu referentnu točku u povijesti ljudskih pokušaja da pravo učine boljom aproksimacijom pravde do sasvim konkretnih rezultata - da veliki broj političara i vojnih zapovjednika, najodgovornijih za ratne zločine počinjene '91. i '95. na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine bez postojanja tog *ad hoc* suda nikada ne bi bio suđen.

Na ovoj konferenciji se na različitim panelima govori o različitim aspektima tog naslijeđa, a ovaj panel nosi naslov „Budućnost prošlosti“, stoga bi naglasak trebao biti na utjecaju naslijeđa Međunarodnog kaznenog suda na suočavanje s prošlošću i pomirenje u regiji. Kakva će biti budućnost prošlosti? O tome se, s prilično velikom vjerojatnošću, ako je suditi po bogatom historijskom iskustvu, može jedino reći, s njom će se pokušati manipulirati. Manipulirati u dnevno-političke svrhe, prešućujući i skrivajući činjenice govorenjem i pisanjem neistina i oktroiranjem službene državne istine. Mogli bi se navesti brojni primjeri u vezi s Drugim svjetskim ratom. Na pamet padaju primjeri poput Katinske šume, ili događaju vezani za Bleiburg koji su 40 godina tretirani kao neka vrsta državne tajne, ali ni u zemljama s dužom demokratskom tradicijom ne fali događaja iz tog doba u kojima su činjenice prešućivane ili prilagođavane zvaničnoj povijesti. Hrvatska i Srbija su dobar primjer kako se prešućivanje događaja iz prošlosti, sakrivanje i neprocesuiranje ratnih zločina koji su se dogodili može vratiti kao bumerang. Na kraju, to je poslužilo kao povod i opravdanje ne samo za relativizaciju, u ovom konkretnom slučaju, ustaških i četničkih zločina, nego i relativizaciju zloćudnosti ideja koje su do zločina dovele. To sve skupa zagađuje sadašnjost unucima aktera događaja od prije 60 i 70 godina. U tom slučaju, suočavanje s prošlošću je u suštini pošteno i nepristrano iznošenje činjenica o davno prošlim događajima. Vrijeme je da se suprotstavi-

mo toj vrsti zagađenja gdje se mitovi prošlosti koriste za opravdanje gadosti sadašnjosti. Međutim, od prvog rata u Iraku, do ratova na području bivše Jugoslavije koji su se odvijali u informatičkoj eri gdje je rat na televiziji prenošen uživo, prije će se raditi o suočavanju sa sadašnjošću. Postojanje i rad Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju utjecao je na to suočavanje sa sadašnjošću, pomogao u pozitivnim promjenama ne samo pravosuđa već i ukupnog stanja društvene svijesti. U kom smislu su te promjene bile pozitivne najbolje se vidi ako se prelistaju novine od prije 15 ili 16 godina. Na primjer, ugledni profesor Zagrebačkog sveučilišta u "Državnosti", iz prosinca '95. piše: "Ni mir nije bolji od rata, ni rat nije bolji od mira, ni pravda od nepravde, ni nepravda od pravde, ni kreposnik od zločinca, ni zločinac od kreposnika, ako ne vode ostvarenju države i nacionalnih snova." Saborski zastupnik i predsjednik Udruženja hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata izjavljuje u studenom '95. godine: "Ovi izbori su bili za Hrvatsku, da se zauvijek riješimo Srba i napravimo ekološki čistu državu." Ugledna novinarka "Vjesnika" '97. piše: "Neki žustru borci za ljudska prava mašu samo pojedinačnim primjerima kršenja ljudskih prava". To je stalna karakteristika, da ne možete gledati na pojedinačno kršenje ljudskih prava, već morate gledati sve globalno. Na primjer, biskup ličko-senjski '98. izjavljuje: "Individualizacija zločina đavolji je posao." Ovaj zadnji citat odnosi se kako na nevladine organizacije tako i na Haški sud. Takvih citata ima, ako ne bezbroj, onda uistinu veliki broj. Evolucija argumenata protiv Haškog suda išla je od tvrdnje da je to srpski sud - tu parolu ste mogli vidjeti na velikoj konferenciji u Sheratonu. Išli su demonstranti s tom parolom ispred Sheratona uz stalno ponavljanje da je to politički sud koji sudi po diktatu velikih, a protiv samostalne hrvatske države do tvrdnji da Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju izjednačuje žrtvu i agresora, a njegovi apologeti ne žele imenovati agresora. To je stalna, konstantna zamjerka, da se sudi za pojedinačne zločine i ne ulazi u politiku. Interesantno je da se u neargumentiranoj, ali populističkoj i agresivnoj propagandi protiv Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju angažirao i vrh katoličke crkve u Hrvatskoj; i to otvoreno.

Što se tiče pomirenja, ovisi hoćete li na to gledati kao cinik ili kao idealista. Kao cinici, mogli bi reći da je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju zbližio zagrižene nacionaliste s jedne i druge strane kroz snažni animozitet prema sebi kao međunarodnoj instituciji koja tako očito krši njihovu verziju od državnog suvereniteta da država, kad su na vlasti njihovi istomišljenici, može raditi sa svojim građanima što joj je volja.

Ja ću na kraju još samo dati par opaski. Prva stvar, nešto što se manje zna, a to je da je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju uveo etničko čišćenje kao zločin. Inače, kad smo već kod suočavanja s prošlošću, nije na

odmet spomenuti da je naš doprinos u međunarodno političko-pravnoj terminologiji, s početka XX. stoljeća „balkanizacija“, a krajem XX. stoljeća je „etničko čišćenje“. Taj termin je došao odavde, iz ovih ratova. Isto tako, interesantno je da su još '52. bile žestoke diskusije oko toga da li država uopće ima pravo neke manjine preseljavati, ako ih ocjeni da su opasne za tu državu. U međunarodnom pravnom institutu, od svih diskutiranih jedan je smatrao da je to nešto što treba osuditi, svi drugi su smatrali, '52., da je to nešto što je državi dozvoljeno. Danas, poslije naslijeđa Haškog suda, smatramo da je to zločin. One izreke sam citirao zbog toga što one tako odiozno danas zvuče. A zapravo tada nisu odiozno zvučale. Ja sam bio prisutan kada se profesor s Pravnog fakulteta penjao na semafor ispred Američke ambasade i vikao: „Mi ćemo suditi sucima Haškog suda“. To je bilo onda kad je podnesen zahtjev za suđenje Norca, 2000. Dakle, vremena se mijenjaju. To danas zbilja izgleda čudno i nestvarno. Ali, to jest bila naša stvarnost i ja mislim da u promjeru te stvarnosti postojanje jedne takve međunarodne institucije koja je sigurno doprinijela da uopće značenje ljudskih prava dobije veću težinu, da se više moderira. Ne samo u pravosuđu, nego i u općoj percepciji, onome što zovemo javno mnijenje, uloga Haškog suda je bila vrlo značajna. Kako će se to razvijati u budućnosti nije sasvim jasno i nesigurno je na duži rok, ali je sigurno da će bitno ovisiti od toga što ćemo mi napraviti. Hvala lijepa.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepo, Zorane, odlično si nacrtao sliku i pokrenuo nekoliko pitanja za koje se nadam da ćemo imati priliku obraditi s našim gostima. Ali prije toga, Sven Milekić iz Inicijative mladih za ljudska prava. Sven, željela bih da nam date prikaz iz perspektive mladih u Hrvatskoj toga kako tj. na koji način oni doživljavaju Tribunal i suočavanje s prošlošću općenito, i naravno, pomirenje. Hvala.

Sven Milekić, NVO „Inicijativa mladih za ljudska prava“,

Hrvatska

Iz perspektive mladih iz Hrvatske mogu reći da dosta mladih nije dovoljno informirano o samom radu Tribunala, kao što nisu informirani zapravo o učincima koje taj Sud proizvodi. Ono što bi trebali znati je da taj Sud proizvodi nekakve činjenice koje su ustanovljene na tom Sudu koje jesu pomoć i u daljnjim suđenjima, u daljnjem konstruiranju nekakvog narativa, te isto tako možda trebamo naglasiti nekakve stvari koje se po medijima toliko

ne čuju zato što mediji u Hrvatskoj izvještavaju na način da se o Međunarodnom kaznenom sudu ne može čuti ništa par godina, pa onda se dogodi neka optužnica ili presuda pa se o tome priča dva tjedna i onda nakon toga opet se ništa ne čuje o tome. Na taj način mladi dobivaju tu neku selekcioniranu sliku koja je poprilično iskrivljena. Recimo, ono što je dosta bitno, a što je u Hrvatskoj i dalje veliki problem je to što je Međunarodni kazneni sud pružio efikasnije kažnjavanje seksualnih delikata; to što je napravio presedan na tom polju, što u Hrvatskoj nije slučaj - kao što je Marija Slišković i govorila. I to je veliki problem. Inicijativa mladih radi na tim stvarima da se poboljša i zakonski okvir, između ostalog i sama sudska praksa koja je donedavno u Hrvatskoj funkcionirala po principu da se trebaju naći tri dokaza, tri svjedoka, policijska dokumentacija, pa se ispitala prošlost, seksualna prošlost osobe, itd. To su sve stvari o kojima mladi u načelu nemaju gdje dobiti informacije jer tu su zakazali što mediji, što političari koji iskorištavaju taj Međunarodni kazneni sud u svoje dnevno-političke svrhe. Kako s jedne, tako i s druge strane. Nitko tome ne pristupa ozbiljno i mladi nemaju gdje o tome čuti nešto ozbiljno. Isto tako, osim medija i osim politike možemo reći i da je obrazovni sustav zakazao. Čak mogu reći i akademska okolina u tom nekom smislu. Ima puno mladih koji se bave pravom, pa čak međunarodnim pravom, mladi studenti i budući pravници, ali čak i oni nemaju baš previše saznanja o samom načinu na koji funkcionira Sud i koliko je on zapravo puno napravio za međunarodnu humanitarnu praksu, odnosno međunarodno humanitarno pravo.

Isto tako, u školama, kao što je već spominjano ovdje, u nekim udžbenicima se vidi taj jedan odnos spram tog Suda koji je prilično negativan. Jeste da je nekad uobličćen neutralno, ali ipak se dâ osjetiti ta negativna konotacija, što mislim da je pogrešno. Smatram da bez obzira na činjenice koje Sud donosi, bez obzira na prirodu presuda, povijest neće biti isključivo takva kakvu je Sud ustvrdio, već će to između ostalog povjesničarima, kako je gospodin Klasić naglasio, biti nekakav orijentir. To je jedna od stvari. Naravno da sud nije jedini izvor takvih informacija. Po toj logici mi bi i dan danas smatrali Staljina poprilično nevinom osobom, s obzirom da ne znam da li je on osuđen na bilo kakvom tribunalu ili sudu, a smatramo ga diktatorom i ratnim zločincem. Mislim da su mladi prilično neupućeni. Ne znam kakva je situacija, nisam siguran je li tako i u drugim državama, ali mislim da jest. Dapače, čini mi se da su tamo mediji više angažirani. Kod nas nema interesa. Slobodno uzmite novine i napravite *press clipping*, pa ćete vidjeti koliko ćete vijesti, ne samo za to, već općenito za tematiku ratnih zločina u medijima vidjeti. To je prilično nezanimljivo medijima, a kada su mladi u pitanju, danas se sve svodi na nekakve internetske portale, Facebook, znači, na tu nekakvu njihovu okolinu. Sve te nekakve nove generacije danas to smatraju već dalekom prošlošću. To je već njima tamo

negdje prije dvadeset godina. Što je zapravo smiješno, jer kako su to prije mene puno pametniji rekli, to je zapravo suočavanje sa sadašnjošću. Još uvijek imamo puno žrtava, udruga žrtava, rane su još uvijek svježije, znači, to je još uvijek nešto što opterećuje ovo društvo i opterećivat će ga još prilično dugo. Ne samo ovo društvo, već sva društva u regiji.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala Sven. U pravu si da je situacija vrlo slična i u ostalim državama u regionu i to mogu potvrditi i nadovezati se na Vaše izlaganje. Kao predstavnik *Outreach* programa u Tribunalu, želim reći da smo prošle i ove godine implementirali jedan projekt u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, u oba entiteta; na Kosovu također. Uz dozvolu Ministarstva obrazovanja tih država išli smo u srednje škole i sa studentima treće i četvrte godine razgovarali upravo o tome što je Tribunal uradio, na koji način je funkcionirao i koje su to presude koje je on donio i na osnovu čega. Preko 3500 učenika u tim zemljama koje sam spomenula je prošlo kroz taj jednogodišnji program i sada počinjemo s drugom fazom tog projekta. Vidjeli smo neke pozitivne pomake, čuli smo dosta toga. Mladi ljudi ponavljaju u biti ono što se može vidjeti ili čuti u medijima ili što je uglavnom prevladavajuće mišljenje u javnosti. To se ponavlja, ali nakon što pogledaju prezentacije, dosta njih se zainteresira da saznaju nešto više. vidjeli smo stoga te pomake i znam da neke nevladine organizacije, u Srbiji naročito, rade slične programe. Ali, to su sve ponovo jednokratni programi koji dotiču pojedine studente. Udžbenici su, kao što ste rekli, nešto što bi moglo imati mnogo konkretniji učinak za buduće generacije jer se ne radi o samo nekoliko škola koje mi uspijemo posjetiti u toku naših projekata. Spomenuli ste i medije. S nama je ovdje Boris Pavelić, novinar koji se dugo godina iscrpno bavi ovom temom. Borise, možete li nam iz perspektive medija objasniti Vaše viđenje važnosti Tribunala i njegovog naslijeđa, ali isto tako uloge medija u toj slici koja je do sada stvorena o Tribunalu i da li se ta uloga na neki način može promijeniti? Hvala.

Boris Pavelić, novinar

Dobar dan. Moj dojam je da Haški sud nije naročito omiljen u mojoj profesiji u Hrvatskoj, neću govoriti o drugim zemljama. Mogli bi naširoko razgovarati zašto je to tako, ali mislim da je taj temeljni stav točan. Postoje naravno novinari u različitim medijima koji su zainteresirani za Haški sud, koji nastoje razumjeti način na koji radi i kad to već pokušaju, onda

shvate da je Haški sud najpouzdaniji mehanizam za koji znamo, za utvrđivanje činjenica i događaja u ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Ipak, govorim o percepciji na osobnoj razini, a ne na razini mediji kao takvih. Mediji kao takvi su po mom sudu podložni najrazličitijim vrstama utjecaja koji na kraju, umjesto da proizvode sliku onoga što volimo nazivati istinom, zapravo proizvode neke narative koji nemaju mnogo veze s istinom; ili je čak namjerno zamagljuju.

Ključno je pitanje, po mom sudu, dakle, kako osigurati da činjenice koje je ustanovio Haški sud, neovisno o presudama koje su na neki način vrijednosni sudovi, dođu u medije? Kako da se ljudi preko medija upoznaju s događajima koje je Haški sud rekonstruirao na temelju dokaza i iskaza svjedoka? Nisam siguran kako se to može napraviti. Mislim da imamo dosta razloga da budemo pesimistični kada je o medijima riječ. Mediji su, naime, i to sve više, podložni s jedne strane komercijalnim utjecajima koji su pogubni za ustanovljivanja istine o ratnim zločinima, pa rekao bih čak i moralnih pitanja kao takvih, a s druge strane javni mediji u Hrvatskoj koji bi se morali baviti tim teškim temama, bave se njima, po mom sudu, na pogrešan i neprofesionalan način. Spomenut ću dva, za Hrvatsku najosjetljivija suđenja, u Hagu. To je suđenje za Herceg-Bosnu i suđenje za Oluju. Suđenja za Herceg-Bosnu u hrvatskim medijima nema. Možemo reći da je to, što se hrvatske službene javnosti tiče, zaboravljeni rat. Zašto je to tako ja ne znam, ali znam da je tako. Kada govorimo o suđenju za *Oluju* hrvatski su mediji, što se mene tiče, katastrofalno pobacili. Više i od politike, pa čak i od javnosti, ja bih rekao. Kad kažem „javnost“ mislim na neki osjećaj općeg uvjerenja u društvu. Umjesto da izvještavaju o procesu, o žrtvama i kontekstu događaja, mediji su suđenja za *Oluju* pretvorili u stvaranje mita o heroju, samo jednom, a nije kao što znamo samo jedan čovjek osuđen. Dakle, vraćam se opet na to svoje pitanje: kako osigurati da činjenice dođu u medije? Ponavljam nisam siguran da možemo, što se medija tiče, biti optimistični. Više bih rekao da mislim da je potrebno, da bi bilo važno stvoriti neke vrste motiviranih i nezavisnih tijela koja bi čuvala istinu. To su nevladine organizacije u svakom slučaju, jer one nisu komercijalno zainteresirane. One su često dobrovoljne, često rade na principu entuzijazma i zato su sklonije istini i one mogu biti dobar pomagatelj i ne samo pomagatelj već netko tko motivira medije da više izvještavaju o takvim temama. Evo, zasad toliko, pa ako bude interesa možemo još razgovarati. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala Borise. Mogu se opet nadovezati kao bivši novinar, što neki od vas i znaju, i kao bivša glasnogovornica donedavno Sudskih vijeća i Sekreta-

ra Tribunala, da to nije tako samo u Hrvatskoj. Iz mog iskustva, kako što ste i Vi napomenuli da se ovdje piše uglavnom samo o jednom predmetu, tako i pozivi koje sam ja primala iz drugih država i njihovih medija su se koncentrirali na osobe optužene koje dolaze iz tih država. Vrlo rijetko sam primila pozive od medijskih kuća iz država iz kojih dolaze žrtve koje su predstavljene u nekom suđenju. I to je nešto što je vrlo zanimljivo. Borise, Vi ste postavili pitanje kako da činjenice dođu do medija, ali mislim da vrlo često...sva su suđenja otvorena. I pred Tribunalom u Hagu i pred Sudom BiH i ovdje, onoliko koliko mogu biti otvorena, ali ipak samo možemo pročitati izvještaje o određenim suđenjima, u svakoj od ovih država. Ne pravim nigdje razliku, jer stvarno je situacija potpuno ista, a to znam jer se bavim svakom od njih. I to je nešto što meni nikada nije bilo jasno. Zato sam se i bavila ovim poslom kao novinar i to je razlog zbog kojeg sam i pokrenula nevladinu organizaciju *Justice Report* o čemu smo govorili jutros, ustvari što je spomenuo švicarski veleposlanik. Ali, to jeste jedno pitanje: zašto se odlučuje na takav način predočiti samo jedna slika o suđenjima koja se odvijaju na međunarodnim sudovima, ali i na domaćim sudovima?

Pokrenuli smo ključna pitanja i za pravosuđe, i za akademsku zajednicu, i za nevladin sektor i medije, pa vas molim samo da sačekate mikrofon i predstavite se jer izrađujemo i transkript ove konferencije pa je bitno da znamo tko govori. Evo ovdje imam jedno pitanje. Ako može mikrofon? Hvala.

Gordan Bodog, Udruga “Concordia Rediviva”

Dobar dan svima. Zovem se Gordan Bodog “Concordia Rediviva” je moja organizacija. Organizacija civilnog društva. Par riječi bih rekao o izlaganju uvodničara. Gospodin bivši predsjednik Međunarodnog kaznenog suda podsjetio je sve nas ovdje da je jedna od intencija osnivanja Suda bila i zaustavljanje ratnih sukoba, je l’ tako? Podsjetimo se da je u okviru pacifikacije ovog prostora, ne samo Međunarodni kazneni sud, ne samo međunarodna zajednica, nego su čak i Ujedinjeni narodi preko Vijeća sigurnosti trebali unijeti i oružane aspekte kod pacifikacije ovog prostora da bi se realiziralo puno toga kao preduvjet funkcioniranja Međunarodnog kaznenog suda, kao i uvjeti za mnoge druge stvari koje su komplementarne ili su slijedile, zar ne?

Međutim, ovdje valja podsjetiti na to da je prostor bivše Jugoslavije vrlo često nazivan regijom, vrlo često se ovdje čuje riječ region - ja mislim da je već sad pomalo i pogrešno nazivati ovu regiju samo regijom. Treba biti puno direktniji u naznačivanju toga o čemu se zapravo radi jer regiju više

ne možemo mjeriti po kriterijima jedne regije iz razloga što su razlike i pravosudnih sustava, i obrazovnih sustava, i standarda ljudskih prava već toliko versificirane ili različite, da jednostavno više uravnilovka nema svoje mjesto. Nadalje, treba reći da sva društva bivše Jugoslavije, dakle društva u sada suverenim državama, paralelno s agresijama - ili se voli eufemizam i dalje koristiti „sukobima“, ili čak termin “tek treba saznati što se dogodilo” – dakle, paralelno s tim strahotama, ta društva su se našla u situaciji tranzicije od autokratskog, diktatorskog i jednopartijskog sustava ka višepartijskom sustavu. Konkretno, Europska unija i ostale međunarodne organizacije su svojim deklaracijama osudile i tradicije naslijeđa totalitarnih sustava, pa i jednopartijski zločin. Dakle, ta društva nisu samo bila pogođena ratom, nego pogođena i tranzicijskim procesima. Kad kažem „pogođena“ mislim da je to još uvijek tako.

Refik Hodžić je u prošlom panelu govorio o kontekstu koji nas želi dovesti dotle da se naša društva izmijene i da time garantiramo činjenicu o nepočinjenju, ne možda za koju generaciju već zauvijek, nakon svega što se ovdje dogodilo. Tranzicija. Ovdje se puno govorilo i o pravosudnim sustavima sada već suverenih država. Ti sustavi imaju svoje naslijeđe koje proizlazi iz jednog sustava koji je trajao do '90. godine, zar ne? Taj sustav se počeo lomiti zapravo prije ratnih sukoba, preko demokratskih izbora koji su prvo provedeni u Sloveniji i Hrvatskoj. Znamo do čega je to dovelo, je l'? Međutim u društvima, ovdje ću govoriti o Hrvatskoj, neki standardi vezano za opća ljudska prava, bilo regulatorni, bilo oni što spadaju u određenje društvenih i svih ostalih prava... - procesi nisu niti inicirani, niti provedeni. I oni također spadaju u jednu, da kažem, povijest zbivanja u odnosima, i prema pravosudnim tijelima kao što je Međunarodni kazneni sud, i prema već transformiranim pravosudnim sistemima, konkretno u Hrvatskoj. To su sve stvari koje moramo ubaciti u naš odnos kad govorimo o odnosu spram prošlosti i specifično kad govorimo o prošlosti spram onoga što se naziva „suočavanje s prošlosti“. Moramo znati da *facing up with history*, ili suočavanje s prošlosti je jedan od elemenata širega spektra koji se zove *dealing with the past*. Ja mislim da je vrlo nezgodno i netočno upotrebljavati te stvari u sinonimima.

I još samo jedna stvar. Kad se selektiraju uvodničari i izlagači, time se utječe na proces, pa i na ovaj konferenciji. Jer, u konceptu izrade, recimo, ova četiri panela daleko više su mogli sudjelovati i upravo često puta zazivane žrtve i predstavnici žrtava. Mislim da u procesu suradnje tj. u okviru cijelog *Outreach* programa koji je počeo raditi '98., tek prije dvije godine dolazimo do ovakvih konferencija s kojima se očito okasnjelo jako dugo; za to i MKSJ snosi svoju dozu odgovornosti. O tome treba otvoreno govoriti, ne da bismo ga zasipali kritikama, već upravo u svijetlu govorenja o budućnosti i

budućim praksama koje ovo naslijeđe ostavlja ne samo ovom prostoru, već i drugim žarištima po svijetu.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepa. Prije nego što dam riječ panelistima, uzet ćemo još nekoliko pitanja, pa ćemo se onda osvrnuti. Tu je sljedeći panelista; i vidim da se Refik javlja.

Marko Sjekavica, NVO „Građanski odbor za ljudska prava“

Hvala lijepo, Nerma. Marko Sjekavica, Građanski odbor za ljudska prava. Drago mi je isto tako reći - bivši pravni pripravnik na Haškom sudu. Veza no za ovaj panel koji se bavi perspektivama i budućnosti naslijeđa Haškog suda i s obzirom na ono što su uvaženi panelisti rekli u svojim izlaganjima, mislim da je veliki problem da u ovoj dvorani nema više studenata. Ja sam studirao na Pravnom i Filozofskom fakultetu i žao mi je što prije par dana, kada smo imali tribinu na Filozofskom fakultetu koja se bavila sličnom tematikom tj. memorijalizacijom mjesta stradanja u prošlom ratu, bilo je vrlo malo studenata; studenata povijesti, studenata drugih smjerova. Isto tako, žao mi je što tu ne vidim više studenata prava. Samo jedna kratka anegdota. Za vrijeme studija, u sklopu Udruge evropskih studenata prava, radili smo jedno istraživanje na Pravnom fakultetu među studentima prava vezano za rad Haškoga suda. Naši zaključci nakon analize dobivenih podataka su bili poražavajući. Prvo, studenti prava su jako malo znali o predmetima koji su se vodili pred tim sudom, o pravu koje se tamo primjenjivalo i koje se primjenjuje. Zato zapravo mislim da je početni problem pristup obrazovnog sustava sveučilišta i čak srednjih škola gdje fali jedan sustavni sređeni pristup onome što se pred Haškim sudom, što se i dan danas događa i što na neki način i kreira naš odnos prema prošlosti, našu sadašnjost i budućnost.

Naravno da je to sve vezano za medije. Imali smo priliku vidjeti - to je Boris lijepo prezentirao - što se događalo u medijima nakon donošenja presude: to ste i Vi također, Nerma, rekli: da mediji zemalja imaju interesa samo za one predmete gdje su njihovi optuženici zastupljeni dok imaju jako malo interesa za predmete gdje su na primjer žrtve iz tih zemalja, a optuženici su s druge strane. U hrvatskoj javnosti općenito - ja dolazim iz Dubrovnika koji je dosta stradao u ratu - postoji jako mala svijest da je i druga strana osuđena za zločine koji su se dogodili u Dubrovniku. Ljudi često misle da nema presuda za zločine koji su se dogodili u Dubrovniku, iako imamo dvije pravomoćne osuđujuće presude. Neovisno, neću sad ulaziti u sâm

postupak u visinu izrečene kazne, međutim imamo osuđujuće presude i za drugu stranu. Mislim da je Sud odradio jednu vrlo bitnu ulogu za proces suočavanja s prošlošću. Međutim, kao što je i uvaženi sudac rekao, ostaje veliki dio odgovornosti i na domaćem pravosuđu i na domaćim institucijama. Kao i u edukativnim institucijama i u medijima. Nevladine organizacije sa svojim *inputom* i svojim impulsom mogu doprinijeti da se taj proces ubrza. Međutim, mislim da je potrebna puno veća prisutnost i fakulteta i da organizirano studenti prava s tih katedri dolaze na ovakvu vrstu skupoća. Hvala lijepo.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala lijepo. Refik, imaš neku repliku, ili pitanje? Izvoli.

Refik Hodžić, direktor Službe za komunikacije

Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (ICTJ)

Još jednom, Refik Hodžić. Moje pitanje je za gospodina Pusića i gospodina Pavelića. Ustvari, u analizi ovoga o čemu govorimo, naročito izvještavanja medija i odnosa inteligencije, vaša anegdota je briljantna i dopustit ćete mi da je iskoristim - o predsjedniku viktimološkog društva na semaforu. Mislim da je to ilustracija ustvari jednog fenomena za koji je vrlo važno priznati da nije nama specifičan. Ovakvi mehanizmi koji se bave masovnim zločinima i urušavanjem društva obično se implementiraju, događaju u situacijama gdje su društva visoko polarizirana. Sad, različite točke polarizacije mogu biti političke, etničke, ove ili one, ali isto se dogodilo i u Peruu i u raznim drugim situacijama gdje su postojala ovakva suđenja gdje mediji, čak i civilno društvo, idu iz modusa *profesionalno* u modus *nacionalno*. Jer svi osjećaju da trebaju braniti državu. Samo što se to kod nas nije dogodilo jer, nažalost, mediji kao drugdje nisu u nekom trenutku izašli iz nacionalnog i vratili se u profesionalno. Barem se to nije dogodilo na vrijeme. I sad, vrlo je jasno da je ustvari ključ promjene javnog diskursa u političkoj volji. Primjeri gdje je uspješno proveden ili gdje je djelomično uspješno proveden ovaj proces uvijek uključuju vodeće političare, kao u Južnoj Africi – Nelsona Mendelu, koji povedu javni diskurs u tom smjeru. To se kod nas nije dogodilo - usprkos rukovanjima gospodina Josipovića i Tadića, itd. Moje pitanje vama je da li vi u budućnosti vidite nekoga, ili vidite jedan zaokret u politici gdje će se dogoditi da se ova pitanja prepoznaju kao ključna pitanja na nivou politike? Jer činjenice su dostupne, tu su, na dohvata ruke. Samo je stvar u biti potrebe ili odluke da se tome pristupi

na određen način. Dakle, kao predstavnika civilnog društva i predstavnika medija ja bih volio da čujem Vaše mišljenje o tome. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala, Refik. Imamo još dva pitanja i onda ćemo svakog od panelista pitati da se osvrne.

Marija Slišković, Udruga „Žene u Domovinskom ratu“

Ja ću početi. Marija Slišković, „Žene u domovinskom ratu“. Jedno pitanje koje se odnosi na žene Omarske. To je izrečena presuda. One su vrlo bogate žene po presudi, žene silovane u Omarskoj. Sud je presudio, one su dobile svoje obeštećenje. One su izuzetno bogate i jedini problem je što ne postoji mehanizam naplate. Žene žive od svog nekakvog minimalnog prihoda, ili mirovina, itd. Gospodine Pusić, iznijeli ste i citirali dosta pojedinačnih slučajeva. Ja sam Vam predala knjigu “Sunčica”, iskaze silovanih žena, kad ste dobili nagradu od gospodina Josipovića. Nisam Vas čula nikada da govorite o tom prestrašnom ratnom zločinu nad ženama. U knjizi je daleko više zapisano, s puno manje gorčine i netrpeljivosti, kao što vi govorite. A govorile su žene koje su prošle najjaču torturu. One dvadeset godina slušaju govore o ljudskim pravima, u kojima nikada, nikada nisu spomenute. Od kompletnog hrvatskog civilnog društva one su prešućene. One su prešućene i od pravosuđa i od MORH-a. Zadnja presuda u kojoj je izrečena kazna od pet i pol godina je zločincu omogućila da se odšee iz Vukovara, a bilo je i onih koji su mu pomogli u tome.

Teško mi Vas je bilo slušati dok govorite o tim nekim pojedinačnim situacijama. Zaista me ne zanima što je jedan Šunhaljević rekao, što je jedan dragovoljac rekao. Zanima me da nemate komentara na činjenicu da je silovana žena u vukovarskoj kući morala imati bijelu krpnu na vratima da se zna da je ona rob za silovanje. Ovdje Vam sjede te žene. Slušale su Vas. Slušaju neprekidno. Ja lijepo molim. Promijenite retoriku. Rat je počeo '91. godine sa strašnim zločinima počinjenim nad ljudima koji nisu vjerovali da će se dogoditi to što se dogodilo. Mnogi nas sada optužuju što smo ostali. Nismo nikome ništa krivi. Da smo bar otišli, ali smo mislili nismo nikome ništa krivi. Pa smo stradali. Sve to treba imati u vidu kada se govori o događajima, o ratu, o agresiji, kako god hoćete... To je bilo prestrašno, prekrvavo. Ja sam u deset knjiga iskaza silovanih žena naslušala se prestrašnih stvari. Vrlo oprezno je izneseno, jer sve što bi bilo suviše izneseno ne bi bilo na putu budućnosti ovih naroda.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala. Posljednje pitanje iz posljednjeg reda i onda ako možemo što sažetije, pa da se okrenemo zaključcima. Hvala.

Ivan Raos

Ivan Raos. Nije spomenuta kulturna baština. Prostori koji su bili obuhvaćeni ratom obilovali su europskom kulturnom baštinom. Ta baština je opljačkana, razarana, uništavana, svi oblici genocida su primijenjeni. Nitko nije pozvao eksperte iz UNESCO-a ili iz pojedinih evropskih država da pomognu da se kategorizira kulturna baština, da se vidi kolika je vrijednost tog europskog kulturnog dobra koje se nalazi na tom području. Što je Haški sud poduzeo u tom programu da se jasno predoči čovječanstvu kolika je vrijednost tih kulturnih dobara, koliko je toga opljačkano, koliko je toga nestalo, može li se vratiti i kako pomoći ozdraviti ta područja? Može li se to lokalizacijom uzdići, svjetski ponovo afirmirati, afirmirati lokalno u globalnome, ili je tu potreban jedan novi kontekst, nekakva narodna organizacija? Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala. U redu. Vaša pitanja nas vraćaju na Tribunal, ali iskoristit ću ovu priliku da kažem da ću upitati svakog od naših uvodničara da se osvrne na pitanje koje se odnosi na Vas. Istovremeno iskoristite priliku, ukoliko to želite, da neke zaključne riječi za ovaj panel i iznesete. Suče Pocar, ako biste mogli prvi...?

Fausto Pocar, sudac MKSJ-a

Ja bih htio reći nešto vrlo sažeto. Ja sam ranije htio otvoriti još jedno pitanje, ali nisam stigao. To je pitanje koje su onda drugi panelisti otvorili. To je pitanje obrazovanja. To je nešto na čemu se moramo trajno truditi. Obrazovanje nije nešto što preko noći postizemo. To je nešto što treba započeti i održavati. Kontinuirano. Mnogo toga smo ovdje rekli. Međutim, što je problem kada je u pitanju budućnost? Mi smo se, mnogi ovdje, osvrnuli na budućnost i pogledali u prošlost. Prošlost uvijek mora biti lekcija koju smo naučili da bi krenuli u budućnost. Od ključne je važnosti da ta lekcija bude pravična. Znam da je nepristranost težak zadatak. To nikome nije lako. To je uvijek teško. Zaista je lako reći „povjesničari moraju biti nezavisni i nepristrani“. Lako je također reći „suci i sutkinje moraju biti nepristrani“,

„mediji moraju biti nepristrani“. Obrazovne ustanove moraju biti nepristrane. To je sve važno, ali to je teško. Vi, međutim, imate jednu prednost. Vaša je prednost to što uz sve nesavršenosti imate jedno međunarodno tijelo koje je određene stvari procijenilo. Nije procijenilo sve činjenice, niti utvrdilo sve činjenice, ali jest neke, na osnovu kojih možete nepristrano postupiti. Dakle, ne govorimo ovdje o tome da postoji problem pravičnosti prema onome što se dogodilo.

Ono što ja pokušavam reći je sljedeće: naravno da su suci Haškoga suda vjerojatno činili pogreške. Svi čine pogreške, pogotovu kada nešto rade po prvi puta. I to po prvi puta u povijesti. Oni onda počine pogreške. Naš časni sudac Cassese kojeg svi znaju, koji je bio predsjednik u samim počecima kada se osnivao Sud, koji je bio tamo u prvim godinama, on je rekao i meni, a i predstavnicima medija sljedeće: „Svaki dan kad se budim postavim si pitanje: u čemu ću danas pogriješiti? Koju ću to grešku danas počinuti?“ Ali, to je tako kada nešto prvi puta radite. Pogriješite. Morate se odlučiti. Ili krenete ovim putem ili onim. Katkada ono što odaberete odvede u krivome smjeru. Ipak, treba se usredotočiti na to da suci Haškoga suda nisu bili pristrani. Oni jesu katkada grijeshili, ali ono što su ustvrdili u smislu činjenica, to jesu činjenice i to je jasno. Nisu svi dokazi izvedeni, naravno. Nisu sve žrtve saslušane, nije sve saznato. Ali ono što jest i što jest utvrđeno kao činjenica je činjenica. I to može poslužiti u svrhe budućih pokoljenja. S time se ne bi trebalo nositi na način na koji bi to sada sve moglo pokvariti. Dolaze sljedeća pokoljenja. Dolaze nove generacije, a nama je svima cilj ostaviti im u rukama bolji svijet. Osjećamo da je to nešto što dugujemo budućim pokoljenjima i to osjećamo svi mi. Ne znam da li sam danas ujutro nešto krivo shvatio, ali čini mi se da je netko rekao da djecu treba zaštititi od prošlosti. Je l', to je bilo rečeno? To sam ja čuo u prijevodu. Znači, nije to bila greška. Nadao sam se da je greška u prijevodu. Uglavnom, ja mislim da djecu ne bi trebalo štiti od prošlosti. Mislim da ih ne bi trebalo štiti skrivanjem prošlosti. Njih bi trebalo učiti kroz prošlost i povijest, jer uvijek postoji veza između prošlosti i budućnosti. Naravno da im činjenice moramo objasniti. Ne trebamo im odmah otkriti sve najstrašnije iz povijesti, ali neka uče o povijesti. Evo još jedna stvar pa ću onda završiti. Jedno od meni najljepših iskustava koje sam imao je kad sam, u tisuću intervjua koje sam dao u povijesti, jedno morao dati jednom dječjem časopisu. Časopisu za dječake i djevojčice od 8 do 12 godina. Zamolili su me da napravim intervju sa mnom. Tad su baš došla djeca, ne neki novinar, ili novinarka. Zamolili su me da dođem u učionicu da tamo napravimo taj intervju. I ja sam tako došao, djeci predstavio kartu Europe, oni su je već imali tamo u učionici i ja sam rekao: „Evo, tu se to dogodilo, vi ste daleko od toga, to se odvijalo u drugim zemljama, a ne u vašoj zemlji“ itd. Ta su djeca odmah shvatila problem i odmah su mi postavljala pravosudno bitna pitanja. Sad nemam vremena ispričati vam sve, ali to su bila pravno bitna pitanja. Naravno ne uz pravnu terminologiju, ali zaista bitna pitanja. Tako da nemojmo djecu štiti od toga što se dogodilo. Moraju znati što se u prošlosti dogodilo kako bismo osigurali bolju budućnost ovim zemljama.

Hrvoje Klasić, Profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

U obrazovanju su problem, naravno, udžbenici, ali imamo još problema. Ne treba zanemariti faktor vremena. Ne treba u tom procesu biti pasivni promatrač. Treba biti aktivni sudionik. Ali znate, za puno stvari kao za i ovo što sada slušamo je potreban zbilja jedan vremenski odmak. Ja često studentima kažem da se Ante Starčević vjerojatno u grobu okreće kad čuje da smo mi s Mađarima prijatelji. Njih više nitko ne spominje kao neprijatelje, uopće. Dakle mi danas više nemamo tih problema, a oni su se stoljećima borili protiv tih istih Mađara. S druge strane, nismo mi jedini koji trebamo raditi na tome... - ne mislim sad umanjivati potrebu svega ovoga što je rečeno.

Ja sam se vratio prije par dana iz Sjeverne Irske. Iz Ujedinjenog Kraljevstva. Iz jedne od kolijevki demokracije. Ja sam rekao: „Hvala Bogu da je u jednom kraju Europe gore nego kod mene doma.“ Škole su podijeljene isključivo po nacionalnom, odnosno vjerskom principu. Isključivo u pabove, u škole, u dućane u kvartove se ide na osnovu podijele na protestante i katolike. Belfast je podijeljen zidovima koji su duži od Berlinskog zida. Deset metara visoki. Na sred ulice su ograde koje se noću zatvaraju. Ja ne znam da li je u Mostaru tako, a ovdje da ne spominjem. Nažalost, niti Francuzi i Englezi, pardon, Francuzi i Nijemci, niti Nijemci i Poljaci, desetljećima nakon Drugog svjetskog rata nisu uspjeli riješiti sve ovo. Rane su friške, ali ne samo to, izvori nisu dostupni. Dakle, mi danas nismo spomenuli što će biti ako ta građa dođe ovdje? Hoćemo li sve to biti baš vidljivo? Hoćemo li do svega moći doći? Postoji, dakle, čitav niz problema kojima obrazovanje ne može ovog trena pristupiti i reći „odmah ćemo imati jedan objektivni pristup, imat ćemo udžbenike koji će biti savršeni“. Nažalost, iskustva puno naprednijih demokracija od nas nam pokazuju da to nije jednostavan proces. Ali, to ne znači da se s time ne treba suočavati i raditi na dnevnoj bazi.

Zoran Pusić, predsjednik NVO-a „Građanski odbor za ljudska prava“

Tu su bila dva pitanja upućena meni. Prvo je o političkoj volji i postojanju političara koji će u budućnosti o ovim stvarima progovoriti. I jedno i drugo se razvija, meni se čini, kroz vrijeme. Recimo, kad je Milošević uhapšen u Srbiji, ako me sjećanje ne vara, prije toga je bila jedna donatorska konferencija gdje je bilo govora o tome da nikakve novce neće dobiti dok ne bude

suradnja s Haškim sudom. Dakle, politička volja se na neki način može inicirati. Hrvatskoj je vrlo čvrsto bio postavljen uvjet suradnje s Haškim sudom ako misli napredovati na putu prema članstvu u Europskoj uniji, je l'? Dakle, to se može promijeniti. Drugo, mišljenja se mijenjaju. Mi to vidimo. Reći ću vam jedan primjer. Ja sam 2001. u proljeće bio u Ujedinjenim nacijama gdje su tražili od mene da napišem tzv. "shadow report", izvješće o ljudskim pravima u Hrvatskoj, o kršenjima ljudskih prava, za period '94.-'98. Dakle, za period od pet godina. Poslali su mi izvješće koje je napisala hrvatska vlada i poslala Ujedinjenim nacijama 1999. To izvješće je imalo 127 stranica i govorilo je o tome kako su međunarodne konvencije utjecale na hrvatske zakone i kako su hrvatski zakoni usklađeni s međunarodnim konvencijama. Na 127 stranica, za period od '94.-'98. nije spomenuto niti jedno jedino kršenje ljudskih prava. Međutim, to izvješće je otišlo '99., a o njemu se raspravljalo 2001. U Hrvatskoj je nova vlast koja je dobrim dijelom došla na vlast kritizirajući HDZ-ovu vlast. Međutim, ekipa je došla braniti to izvješće – potpuno nepotrebno. U Ujedinjenim nacijama bili su profesori pravnog fakulteta, suci, između ostalih i sudac koji je danas trebao biti ovdje, iz vladinog Odbora za ljudska prava. Oni su više-manje šutjeli. Ja sam napisao izvješće gdje nisam uopće ulazio u polemike nego sam naveo 42 primjera kršenja ljudskih prava po redoslijedu,. Naravno, bilo ih je 420 ili puno više, ali... To se promijenilo. Ja mislim da su ti ljudi promijenili svoja mišljenja. Promijenili su svoje stavove. I ja mislim da će u budućnosti biti sve više ljudi koji će na to drugačije gledati.

Mislim da je Haški sud, pogotovo uspjeh Haškog suda do Mladića i Hadžića, u glavnoj percepciji bio polovičan. Međunarodni kazneni sud koji je stalan, a ne *ad hoc* nastao je na radu i iskustvu ova dva suda. Po mom mišljenju, Haški sud je uistinu jedan novi kvalitetni skok u smislu da će se u budućnosti mnogi diktatori tri puta zapitati prije nego počine neke ratne zločine hoće li završiti na takvom Sudu. To je veliki doprinos i važna stvar u ljudskoj povijesti. Međutim, taj uspjeh oko Mladića i Hadžića je zbilja za cijelu regiju ostavio dojam da je Haški sud jedna zbilja ozbiljna međunarodna institucija i mislim da će to značajno utjecati i da utječe ovaj čas, danas, sutra. Apsolutno bi ta spoznaja trebala biti više prisutna u školovanju, posebno studenata, ali i da utječe na javno mnijenje.

Što se tiče ovoga o silovanim ženama, gledajte, ja mislim da je silovanje apsolutno ratni zločin. U Bosni se silovanje sistematski upotrebljavalo upravo da ponizi žene i to je naprosto nešto što nije bilo tretirano kao ratni zločin, ali treba biti tretirano kao ratni zločin. Hvala Bogu, kroz rad Tribunala se to i dogodilo, da se silovanje sve ozbiljnije tretira kao težak ratni zločin. Vi ste rekli da Vas ne zanima što je govorio Šeparović i, vidite, Vas to ne mora zanimati, ali mene zanima. Mene zanima jer mislim da takvi ljudi stvara-

ju javno mnijenje. Kada je Tuđman rekao da je sretan jer mu žena nije ni Židovka ni Srpkinja, kada je rekao da je Hrvatska kao jedan perec koji se mora popuniti s Bosnom i Hercegovinom, kada je rekao da će se provesti humano etničko preseljenje... - netko tko išta zna o tome, zna da humano etničko preseljenje, kada se iz političke govornice spusti u pogranična sela predstavlja silovanje. Predstavlja krvavo etničko čišćenje. Znete?! I uvijek je, ako je moguće, bolje neke stvari spriječiti nego neke stvari, koje se zapravo ne mogu izliječiti, probati liječiti.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Mislim da kolega Pavelić ima još da odgovori. Boris Pavelić, pitanje za Vas je bilo o ulozi medija.

Boris Pavelić, novinar

Refiku bih odgovorio. Uopće se ne zanosim iluzijom da bi se u Hrvatskoj u sljedećim godinama rodio ili na političku pozornicu isplivao neki novi Mandela. Bilo bi divno da se to dogodi, ali nisam siguran da hoće. Ipak, mislim da je Hrvatska, a možda čak i Srbija, imala jedan kvalitativni obrat 2000. Ja mislim da su Đinđić u Srbiji, u stanovitoj mjeri, i Mesić u Hrvatskoj značili taj obrat. Ali ne mislim da je politička volja ključna za to da se o zločinima i prošlosti počne govoriti na način na koji bi to bilo pošteno i objektivno. Nitko medije danas u Hrvatskoj ne sili na bilo što. Uostalom, HTV ima sasvim novu upravu, sasvim nove urednike i potpunu slobodu da radi kako god hoće. Radi li kako treba? Nisam siguran. Ne zato što nema volje, već zato što nema dobrih novinara, nema odličnih novinara, nema uredničke volje da se to otvori. Ako sam dobro obaviješten, HTV upravo snima film o generalu Gotovini. Bit će to dobar test da vidimo što ćemo iz tog filma saznati. I na kraju, mislim da ćemo se morati uzdati u staru dobru istinu *ius iuris*, pa kako bude.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala Borise.

PANEL 4:

ZNAČAJ ARHIVA MEĐUNARODNOG SUDA

Moderator:

Vesna Teršelič, NVO Documenta

PANELISTI:

- Gabrielle McIntyre, šef Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a
- Gordan Markotić, pomoćnik ministra pravosuđa, Ministarstvo pravosuđa RH
- Marin Bonačić, mr. sc., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Elisabeth Baumgartner, direktorica, Program za suočavanje s prošlošću, Fondacija *Swiss Peace*
- Jozo Ivanović, zamjenik ravnatelja, Hrvatski državni arhiv

Vesna Teršelič, NVO „Documenta“

Na ovom panelu govorit ćemo o značaju arhiva Međunarodnog suda. Prvi puta sam čula pitanje o tome što će biti s arhivom Tribunala prije puno godina i tada sam odmah čula informaciju da se inače s arhivima različitih agencija i institucija UN-a koje prestaju s radom uvijek postupa na isti način. One se spremaju na jedno teško dostupno mjesto u New Yorku i odmah smo dobili informaciju da su sami djelatnici Tribunala rekli da ta naša građa, da je ona toliko vrijedna, da je to toliko značajno za žrtve, za društva u postjugoslovenskim zemljama, da se sigurno mora iznaći netko novo, netko drugačije rješenje. Diskusija koja se pokrenula traje godinama i ona sigurno u mnogim fazama nije uključila organizacije za ljudska prava, niti je odmah uključila vlade Hrvatske i drugih postjugoslovenskih zemalja, ali već više godina uključuje i vlade i organizacije za ljudska prava i udruge, udruženja žrtava i drago mi je što ćemo danas čuti dokle se dospjelo u toj diskusiji, koja su još uvijek otvorena pitanja, koje su dileme; također mi je drago što ćemo imati priliku i da na jasniji način čujemo o Rezidualnom mehanizmu, o njegovom radu, o tome što je njegova zadaća, a što će biti uloga informacijskih centara, te koju vezu imaju Rezidualni mehanizam i info centri u pojedinim zemljama. Pa bih zamolila gospođu Gabrielle McIntyre da nam uvodno kaže nekoliko riječi. Izvolite.

Gabrielle McIntyre, šefica Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a

Kao što ste čuli od Martina, arhiv Tribunala će se nalaziti u posjedu Rezidualnog mehanizma. Dakle, arhiv neće biti negdje na nedostupnom, dalekom mjestu. Već je i samo Vijeće sigurnosti Rezolucijom 1966. zauzelo stav da je Mehanizam taj koji treba osigurati pristup, čuvanje i upravljanje arhivom. Što se tiče Haškog suda, Vijeće sigurnosti je također razmatralo na koji način učiniti sadržaj dostupnim onim ljudima kojima je to od interesa, pogotovo ljudima s područja bivše Jugoslavije. Vijeće sigurnosti je također dalo ovlast Sudu i Mehanizmu da se u zemljama osnuju info centri, odnosno mjesta koja će sadržavati javno dostupne dokumente. Ono što je ironično je da ustvari već možete dobiti takvu vrstu javno dostupnih dokumenata u Hagu, ali čujemo da to nije dovoljno. Slušamo o tome kako je to nedostatno zbog toga što postoji i cijeli niz nepouzdanih izvora informacija. Info centri će učiniti informacije vidljivijima i pristupačnijima vama. Vezano za nacionalno pravosuđe i suđenja u domaćim sudovima, postoji jedna odredba vezana za Rezidualni mehanizam koja se bavi obvezom suradnje. Statut vezan za Haški sud nije imao takvu obvezu, tako da je ovo jedan korak naprijed. Zašto to u Statutu nismo imali kao obavezu, sudac Pocar je već vrlo rano u radu Haškoga suda rekao da će Tribunal morati poduzeti neke korake kako bi se to osiguralo. On je čak uveo i htio izmijeniti poslovanje Suda u smislu da postoji izravan pristup sudskim vijećima i informacijama. Isto to biti će dostupno domaćim tužiteljstvima kada će im biti potreban pristup informacijama. Naglasak ovog Tribunala za budućnost je sljedeći: treba osigurati da je što više od arhiva dostupno na vidljiv način i da postoji predanost tome da se to postigne.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Puno hvala. Ja bih zamolila gospodina Gordana Markotića, pomoćnika ministra pravosuđa koji se ovim pitanjem bavio u različitim funkcijama koje je obnašao, da nam izloži poziciju Vlade Republike Hrvatske.

Gordan Markotić, pomoćnik ministra pravosuđa Republike Hrvatske

Od početka je Vlada Republike Hrvatske zapravo imala poseban interes da se nađe jedno održivo rješenje i praktično rješenje za pohranu budućeg,

zapravo arhiva MKSJ-a, odnosno Rezidualnog mehanizma. Naše osnovne postavke su bile da to mora biti na sigurnom mjestu i da mora biti osiguran pristup svakome. Taj naš stav zapravo je odražavao i važnost koju mi pridajemo pohranjivanju arhiva i mislim da to jeste jedna od najvažnijih budućih funkcija Rezidualnog mehanizma. Pregovori su oko pitanja arhiva trajali dosta dugo, kao što je i Vesna već rekla, ali ja bih spomenuo da je 2010. godine, točnije 22.12.2010. donesena UN rezolucija 1966 koja, između ostalog, govori o Rezidualnom mehanizmu te rješava i pitanje arhiva. Ista otprilike veli da će se arhivi MKSJ-a i Međunarodnog suda za Ruandu ostate vlasništvo UN-a, da će ti arhivi biti nepovredljivi i da će Rezidualni mehanizam biti odgovoran za upravljanje tim arhivima, uključujući njihovo čuvanje i njihov pristup, a da će ti arhivi biti locirani u jednoj od grana ovog Rezidualnog mehanizma. Dakle, mogla je biti ili Ruanda ili Nizozemska. Naš dio će, naravno, biti u Nizozemskoj, a nadam se i drugi dijelovi. I u upravljanju tim arhivima Mehanizam će zapravo osigurati zaštitu povjerljivih informacija, uključujući informacije koje se odnose na zaštićene svjedoke i informacije koje su dobivene na povjerljivoj osnovi. To je već dakle u toj rezoluciji UN-a i ona se u velikoj mjeri poklopila i sa stajalištima Hrvatske. Mi smo od početka govorili da taj arhiv mora biti centraliziran i mi smo za to da bude smješten u jednom od dijelova UN-a gdje je već osiguran prostor i već postoji nekakav arhiv. Zašto? Jednostavno, da bi se osigurali najveći standardi. Bilo je nekih inicijativa da se arhiv smjesti u regiju pri čemu se pozivalo na simboličku gestu, na povijesno pravo pojedinih država, međutim mi smo od početka bili protiv toga jer uzimajući u obzir i dalje kompleksne političke odnose koji postoje u regiji, bojali smo se da ako se smjesti arhiv u bilo koju od država koje su davale materijal za taj arhiv - a to su Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Srbija - da se neće moći osigurati pristup jednak svima i da se još uvijek može događati da se arhiv zloupotrebljava od jedne strane u odnosu na drugu. Zato je naš izbor bio međunarodni centar, UN kontrola tog arhiva. Dakle, mi smo bili za to da uz arhivu samog Suda, taj arhiv bude sačinjen od svih dokumenata i dokaza koji su korišteni u javnim sjednicama Suda, a oni dokumenti ili dokazi koji su imali zaštićenu proceduru pred Sudom ili na zatvorenim sjednicama, ili bez prisustva javnosti, ili na neki drugi način, da se ti vrate državama koje su dale te dokumente jer tu se radi zapravo o vrlo povjerljivim, klasificiranim dokumentima koji s jedne strane i dan danas mogu biti bitni za nacionalnu sigurnost ovih država. O tom govori član 54 Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a. Ili pak isti mogu biti pribavljeni na povjerljiv način od strane tužitelja o čemu govori i član 70 istih tih pravila. Ono što je bitno za buduću uporabu tih arhiva je da, što se tiče Hrvatske, mi bismo voljeli da budući arhivi, podaci kojima je omogućen neograničen pristup i dokumentacija koja je proizvedena, odnosno koja je nastala u Hrvatskoj, budu dostupni nacionalnim institucijama, državama koje su to dale. Mi imamo

dvije vrlo značajne institucije: Državni arhiv i Dokumentacijski centar Domovinskog rata. To su po našem sudu prave institucije koje bi trebale imati taj arhiv. Isti pristup imamo i dokumentaciji koja je predavana za potrebe odbrana hrvatskih državljana pred MKSJ-om. U međuvremenu su nastali veliki privatni arhivi i Hrvatska smatra, kao vlasnik tih dokumenata, da se ti svi dokumenti trebaju vratiti državi i da jednostavno država mora biti u mogućnosti s njima raspolagati, a ne da budu u privatnim rukama. Zašto je to bitno? Ne samo zbog povijesti, jer je taj dio bliže povijesti našoj, nego i za dalje procesuiranje ratnih zločina. Bez obzira što je ostvarena odlična suradnja regionalnih, odnosno nacionalnih državnih odvjetništava sa sudom u Hagu, za buduće procesuiranje tih zločina bilo bi dobro da određena baza dokumenata, pogotovo onih najpovjerljivijih i klasificiranih, budu u državi u kojoj su i nastali.

Što je s javnošću, kako osigurati pristup javnosti tim svim dokumentima? Tu sada dolazimo do pitanja informacijskih centara. Naime, točno je da postoji sada na *web* stranici MKSJ-a mogućnost prilično velikog pristupa većini dokumenata; međutim, ja moram isto tako reći da je ta stranica prilično komplicirana i maltene potrebna je posebna obuka da bi mogli koristiti stranicu MKSJ-a. Ja vam to govorim iz svog iskustva jer moj ured se godinama bavi suradnjom s Haškim tribunalom. Doista smo imali problema pronaći poneke dokumente jer je to dosta komplicirano. Zato smo od početka bili za to i podržavali ideju o osnivanju informacijskih centara u regiji koji bi sadržavali podatke MKSJ-a, ali dostupne na lokalnim jezicima. Ti podaci, odnosno dokumenti, bili bi razni podnesci tokom suđenja, sudske odluke, svjedočenja, transkripti, audio i vizualni materijali postupaka... Zatim, uz to bi mogle postojati i knjižnice koje bi sadržavale preslike svih odluka MKSJ-a, knjige o međunarodnom humanitarnom pravu, o međunarodnom kaznenom pravu i postupovnom pravu, o ljudskim pravima, zapravo, koji bi predstavljali jednu točku koja bi služila ne samo znanstvenicima, ne samo povjesničarima, već i žrtvama i nevladinim udrugama koje se time bave.

U tom cijelom našem postupku rasprave o informacijskim centrima zaključili smo zapravo da sve države nemaju interes za istim tipom informacijskih centara, pa su zato bila i predviđena četiri osnovna modela. Prvi model je bio osnovni model, a to je pristup javnoj dokumentaciji MKSJ-a o kojoj sam upravo govorio i koji je bio zapravo hrvatska opcija. Mi smo imali ideju i sad imamo gotov projekt da Informacijski centar, ako bude u Hrvatskoj, bude u okviru Pravnog fakulteta. To nam se čini najlogičnijim mjestom za smještaj takve vrste dokumentacije. Ne na samom fakultetu, već bi bilo dislocirano, ali tu bi radili i mladi pravni stručnjaci koji bi mogli pomagati svima ostalima u pristupu i tumačenju pojedinih dokumenata

koji bi se nalazili u tim arhivima, odnosno u tim podacima, informacijama i dokumentima koje bi se dobili iz MKSJ-a.

Drugi model je bio pomirbeni model. Model koji se u prvom redu zvao reconciliation model i on je trebao zapravo povećati javno razumijevanje rada Tribunala i nacionalnih sudova, pogotovo u onom dijelu koje se odnosi na procesuiranje ratnih zločina i koji bi organizirao okrugle stolove, prikazivao filmove, organizirao predavanja, seminare, javne rasprave i na taj način osigurao jednu široku participaciju svih onih koji su za to zainteresirani, od žrtava pa do znanstvenika. Za ovaj model je prilično veliko zanimanje izrazila Bosna i Hercegovina, zapravo Federacija Bosne i Hercegovine. Kao i uvijek i u svemu ostalom, tamo su podijeljena mišljenja, pa tako i o ovom pitanju.

Zatim bi postojao model za potporu pravnoj struci i civilnom društvu i tu se trebalo ići u smjeru da informacijski centri olakšaju prezentaciju, organiziraju predavanja, određene okrugle stolove o samom radu Suda, MKSJ-u. Uglavnom, oni bi u prvom redu bili namijenjeni onim profesijama koje se bave ratnim zločinima, znači, u prvom redu pravnicima, sucima, možda i povjesničarima i za ovaj model je bila zainteresirana Banja Luka. Banja Luka je bila zainteresirana da u Republici Srpskoj postoji ovaj model.

I na kraju je bio izložbeni modus. Tu bi se organizirala jedna stalna izložba koja bi se odnosila na rad MKSJ-a, ali i nacionalnog pravosuđa u procesuiranju ratnih zločina. Ta izložba bi zapravo sadržavala razne snimke, fotografije, pisane dokumente, ali ona bi u prvom redu također bila namijenjena javnosti, i novinarima, te bi na određeni način služila u pomirbeni svrhu, kao i onaj model koji je u prvom redu za to bio namijenjen. Do sada je poduzeto u vezi tog informacijskog centra dosta aktivnosti koje su otpočele još u devetom mjesecu 2010. godine. Bile su dvije velike konferencije. Zemlje regije su rekle da bi to trebao biti regionalni projekt, dakle projekt koji bi bio u sve tri zemlje regije, koji bi ipak trebao biti financiran u jednom tranzicijskom razdoblju od strane međunarodne zajednice, najmanje pet godina, i gdje bi se osoblje koje bi radilo u informacijskim centrima zapravo izučilo u Hagu, u Sudu. Zapravo, manje-više smo govorili o lokalnom osoblju koje bi nakon obuke moglo raditi u tim informacijskim centrima. Problem je u tome što sve zemlje regije nemaju ista stajališta. Neke još uvijek nisu odlučile žele li uopće informacijske centre na svom teritoriju ili ne, ali ono što je bitno je ne da samo jedna država prihvati informacijske centre, već apsolutno sve države u regiji koje su bile obuhvaćene radom MKSJ-a jer samo to ima smisla ako se radi o regionalnom projektu koji daje državama jednake baze podataka kao polazna točka za uspostavu i rad informacijskih centara. Hvala.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala lijepo. Ja bih sada zamolila gospodina Bonačića s Pravnog fakulteta da izloži svoju perspektivu.

Marin Bonačić, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Evo ja bih vas prvo htio sve pozdraviti i zahvaliti organizatoru što mi je dao priliku da govorim na ovoj konferenciji. Moram reći da bi meni kao pravniku bilo puno lakše govoriti o pravnom naslijeđu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, jer bi se onda moglo raspravljati o organizacijskom naslijeđu u okviru kojeg možemo reći da je to prvi Sud koji je osnovan od strane Vijeća sigurnosti. Da takav model *ad hoc* međunarodnih kaznenih sudova ima određenih prednosti u odnosu na sve druge međunarodne kaznene sudove jer ima mogućnost pritiska i prisiljavanja zemalja, država i onih koji su konkretno vezane za područje sukoba, ili drugih, na suradnju. Moglo bi se govoriti o velikom kazneno-materijalnom pravnom utjecaju Suda na praksu drugih međunarodnih sudova, ali i nacionalnih. Također, velika novost je postupovni utjecaj gdje je došlo do miješanja modela akuzatornog i kontinentalnog sustava, znači sâm Sud je svoja pravila o postupanju mijenjao preko 50 puta. S jedne strane bi se to moglo promatrati u kontekstu stvaranja jednog učinkovitog sustava kaznenog postupka na međunarodnoj razini. U okviru razmatranja izlazne strategije također se počelo razmatrati zatvaranje svih *ad hoc* sudova. To je potaknulo rasprave i o rezidualnim mehanizmima i rezidualnim funkcijama tj. funkcijama koje se moraju vršiti čak i ako se Sud zatvori. U okviru toga je ta rasprava o važnosti samog arhiva.

Drugo, možda zanimljivije za samo ovu regiju, bivšu Jugoslaviju, su pitanja utjecaja Suda, ili rezultata Suda ako se promatra u širem kontekstu konfliktnih pravde. Znači, može se razmatrati u kojoj mjeri je Sud utjecao na ostvarenje mira, u kojoj mjeri je Sud utjecao na ostvarenje pravde, u kojoj mjeri je Sud imao utjecaja u utvrđenje istine i kao zadnji cilj te postkonfliktnih pravde, na koji način je utjecao na postizanje pomirenja. Što se tiče samog utvrđivanja istine već je spomenuto da je za povjesničare istina koju je Sud utvrdio u biti samo jedan od izvora spoznaje koji onda zajedno s drugim izvorima može stvoriti potpunu sliku. To nije pogreška samo Suda već se radi o tome da sudski postupak nije po sebi usmjeren toliko na utvrđivanje potpune istine već se bavi utvrđivanjem odgovornosti navodnog počinitelja kaznenog djela u konkretnom slučaju. Osim toga, na mogućnost Suda da utvrdi istinu također utječe tip postupka pred Sudom, pri čemu možemo reći da je akuzatorni postupak manje pogodan za utvrđivanje neke

potpune istine. Također, na njega utječe tužiteljska strategija, a i izlazna strategija Suda. To su sve čimbenici koji objektivno onemogućuju Sud da u potpunosti utvrdi istinu. Što se tiče pitanja rekoncilijacije ili koja je važnost arhiva, možda važnost arhiva leži više u domeni ciljeva ostvarivanja post-konfliktne pravde; znači, jedno je utvrđenje istine, a drugo je to postizanje pomirenja. U tome je ta velika važnost arhiva.

Ako govorimo o samom arhivu, o korisnicima arhiva, razlikujemo primarne i sekundarne korisnike gdje su primarni korisnici oni koji su vezani uz tekuća suđenja pa isto tako i uz Rezidualni mehanizam, dokle god bude radio. U budućnosti će dio predmeta biti kazneni progoni i bit će vođeni i pred nacionalnim sudovima. Ta nacionalna tijela kaznenog progona pravosuđa su primarni korisnici arhiva. Dakle, nakon zatvaranja, prva važna osobina tog arhiva je da je i dalje nužan za funkcioniranje, vršenje progona i za pitanja s tim u vezi. Druga vrsta korisnika su sekundarni korisnici u koje ulaze: žrtve, šira populacija, pravni istraživači, povjesničari, politolozi, osobe koje su zadužene ili koje su željele ostvariti neku memoralizaciju događaja, bilo kroz stvaranje edukativnih materijala ili na drugi način. Kasnije će biti bitni upravo ti sekundarni korisnici i sekundarna funkcija arhiva te iz toga proizlazi ogromna važnost tog arhiva i važnost tih pristupnih točaka - s time da je pritom važno razmotriti politiku pristupa na osnovu koje ćemo dolaziti do različitih korisnika s ciljem da se omogući, s jedne strane, pravo na informaciju, a s druge strane, da se zaštite ipak neki drugi interesi o kojima je već bilo riječi.

Važna je i zaštita arhiva. Kolega Markotić je spomenuo da je važno da bude na sigurnom mjestu. Postoji već sada primjer iz 2006. godine kada je u Diliju provaljeno u arhiv jedinice za posebno teške zločine koja je tamo djelovala i gdje je nakon te provale nestalo pola arhiva. Takvi arhivi koji sadrže povjerljive informacije mogu predstavljati veliku opasnost za zaštićene svjedoke i neke druge interese. Ogromna je važnost zaštite. Ogromnu važnost ima i omogućavanje kvalitetnog pretraživanja baze kako bi korisnici mogli pristupiti građu koju traže.

Još jedno pitanje je pitanje pravilnog čuvanja, pogotovo s ovom novom digitalnom tehnologijom, jer mi za sada u biti ne znamo koliko takvi mediji mogu dugo trajati. Postoji potreba presnimavanja na nove i nove formate, znači to je još jedno pitanje o kojem treba voditi računa. U pogledu utvrđivanja istine samo bi se još moglo spomenuti da je arhiv Suda, u biti, komplementaran sa svim drugim vezama koje su prikupljane. Recimo, na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu postoji baza digitaliziranih članaka o ratnim zločinima. Također, koliko znam, postoji i baza ili će i postojati baza sa praćenja suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj. Znači, za jednu širu sliku

postoji komplementarnost svih tih baza iz kojih onda iz različitih aspekata se može rekonstruirati istina, ili barem dio istine. Ja vam se zahvaljujem na pažnji.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću Fondacije Swiss Peace

Mislim da je arhiv Tribunala vrlo važno pitanje i mislim da ono otvara druga, povezana pitanja poput sigurnosti. To je složen i ogroman arhiv. Imamo ovdje osobu koja zna što to znači u tehničkom smislu i drago mi je da i Vi smatrate da je bitno da je arhiv cjelovit i jedinstven i da se nalazi na jednome mjestu.

Sada bih krenula s jednom temom koja je manje pravne prirode, a više tehničke stručne prirode. Ja bih govorila o tome što se može činiti s ispravama i dokumentima iz jednoga arhiva. Naravno da možemo imati elektronsku verziju dokumenata koje onda možemo koristiti kako želimo. Gabrielle je o tome već govorila, ali ja bih govorila o tome u čemu je korist posjedovanja toliko bogatog izvora materijala u svrhu obrazovanja i u druge svrhe. Radi se ovdje i o nekim predmetima koji se sada nalaze u Hagu. Kako njih koristiti u procesu suočavanja s prošlošću? Diljem svijeta nalazimo brojne primjere korištenja arhiva. Arhiva od Tribunala, arhiva od sudova, međunarodnih sudova, domaćih sudova. Ti arhivi su prošli kroz određenu vrstu obrade i nakon toga su učinjeni dostupnima javnosti. Dostupni su materijali koje onda koriste škole, javnost i ne svodi se sve to samo na održavanje izložbi. To služi tome da se osigura dijalog.

Postoji još jedna vrlo važna napomena koju smo ovdje već imali nekoliko puta, a to je da se sve to učini dostupnim mladima. To su ljudi koji su na više načina udaljeni od tih događaja. Recimo, kao danas mladi u Njemačkoj. Postoje strašne stvari koje su se u prošlosti dogodile, a mladi su nekako od toga udaljeni. Treba ipak sve to održati na životu. Treba koristiti ono što arhivi nude i treba učiniti još jedan korak dalje. Neka sve ne ostane na onome što su sudovi i tijela u pravosuđu učinili. Imali smo primjere u kojima nekako kao da je sve stalo na sudskim postupcima i nekako se arhivi nisu nadalje koristili. A u biti, u arhivima različitih vrsta, a ranije smo rekli da ima različitih vrsta arhiva, imamo različite vrste materijala. Prikupljeni su različiti izvori. Od strane nevladinih organizacija i ostalih sve se to može koristiti kako bismo pričali osobne priče. Osobne priče koje nisu nužno dio neke presude, a postoje, dogodile su se. Treba ih iskoristiti. Treba ih pokazati javnosti. Jer to je nešto što će ustvari običnog čovjeka dotaknuti. To se

može koristiti i u obrazovnim programima. Kada priču činite osobnom i kada događaj pokažete kroz leću nekoga kao pojedinca i osobe, to dodaje novu dimenziju. Ja sam vidjela, na primjer, lisice na izložbi u vezi Srebrnice, lisice koje su se koristile na suđenjima - takva vrsta korištenja potiče jednu emociju, potiče dijalog i ne svede se sve na čitanje nekih materijala. Eto to sam htjela reći, podijeliti to kao jednu ideju o tome što se može učiniti s informacijama dostupnim kroz arhive, a da to nije samo čitanje dokumenata.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

I konačno, zamolit ću da čujemo i gospodina Jozu Ivanovića, zamjenika ravnatelja Hrvatskog državnog arhiva. Kako stvari stoje iz perspektive Državnog arhiva?

Jozo Ivanović, zamjenik ravnatelja Hrvatskog državnog arhiva

Zahvaljujem svima. Nastojat ću da ne budem predugačak. Arhivi obično dolaze na kraju. Postoji jedna uzrečica među arhivistima: „Svatko na kraju dođe do groba, a dokument dođe do arhiva“. I ako bi neke vlasti možda htjele malo racionalizirati arhive, onda se uvijek sjetimo da sve vlasti zapravo respektiraju groblje. I taj odnos nas, na neki način, umiruje. Prva stvar koju bih ovdje htio napomenuti jeste da je zapravo i ova rasprava, a i sama činjenica da se govori o arhivu ovoga Suda pokazala da je jedan važan cilj postignut, odnosno da možemo govoriti o uspješno riješenom prvom pitanju bilo koje arhivske dokumentacije. Ova dokumentacija je mogla završiti kao jedan fond u spremištu Arhiva Ujedinjenih naroda. Postoji velika razlika između toga da li se prema istoj dokumentaciji odnosimo kao prema dijelu dokumentacije nekog većeg arhiva ili nam je to nešto što je samostalan arhiv. Jer, postojanje nečega što nazivamo samostalnim arhivom jest neka vrsta spomenika i neka vrsta čak i poruke. Dakle, definirajući i tu dokumentaciju i potrebu da ona funkcionira u budućnosti kao samostalni arhiv zapravo smo definirali potrebu da se određena poruka i određene vrijednosti koje su vezane uz rad Suda i uz dokumentaciju koja je tu nastala trajno zadrže kao simbol nekih vrijednosti za koje smatramo da bi trebale biti prisutne u javnom govoru i u budućnosti. Ima puno različitih arhiva i iza svake vrste arhiva i osnivača arhiva postoji namjera da se nešto kaže i da se nešto postavi kao vrijednost. Imamo nacionalne arhive i nije sasvim slučajno da su nacionalni arhivi nastajali od početka XIX.

stoljeća. Nije slučajno da nacionalnih arhiva nije bilo u srednjem vijeku. Nije slučajno da se arhivi manjinskih zajednica pojavljuju velikom broju u drugoj polovini XX. Stoljeća - raznih vrsta manjinskih zajednica, pokreta, ideologija i slično. Svaka takva aktivnost uspostave nečega kao arhiva jest glas koji kaže da nešto treba ostati i postojati u budućnosti kao zasebna poruka. Najbolji primjer su možda stvarni ili virtualni arhivi holokausta, gdje vi zapravo nemate jednu instituciju koja je stvaratelj te dokumentacije – koja je postojala recimo za vrijeme Drugog svjetskog rata - da biste rekli da je to nešto stvoreno po klasičnim arhivističkim načelima. Ono što je tu predominantno jest potreba da se sačuva poruka, da ona govori i da bude vezana uz određeni pojam izvornosti i veze s onim vremenom koje je sve dalje i dalje, koje je sve manje vrijeme budućih generacija, ali na neki način ne želimo da te poruke budu slabijeg glasa. Dakle, mislim da je to prvi i važan uspjeh i u odnosu prema takvom stavu neke druge stvari se čine više tehničkim pitanjima.

Druga stvar koju bih volio ovdje naglasiti: mi govorimo u ovom kontekstu o arhivu ili dokumentaciji Kaznenog suda. Kad pogledamo kako stvari stoje, recimo u nekoj budućnosti, iz perspektive ljudi koji žive na ovom prostoru, onda ćemo vidjeti da se kontekst u kojem se ta dokumentacija nalazi i nalaziti će se pomalo mijenja i da će se taj kontekst sve više i više mijenjati. Kontekst u kojem mi do sada, ipak dominantno razgovaramo je kontekst samoga Suda, kontekst suđenja, kontekst zločina i kontekst žrtava i kontekst jednog čak institucionalnog procesa koji ima svoje gabarite i mora biti proveden u određeno vrijeme. Tako da je pitanje ovoga arhiva dijelom i tehničko pitanje koje treba biti riješeno. Kada dođemo u sredinu iz koje je zapravo potreba za osnivanjem Suda i nastala, vidimo da se ne radi o ovome Sudu kao takvom prvenstveno, već o jednom razdoblju, jednom nizu događaja, jednom nizu trauma koje su dokumentirane - i u sjećanju mnogih ljudi, i u dokumentaciji koja se nalazi i u arhivima ovdje i na terenu, u arhivima naših medijskih kuća, televizija, radija, po privatnim kolekcijama i slično. Zapravo, dokumentacija Haškog suda dolazi u taj jedan kontekst i pitanje koje se postavlja čini mi se, nije više što učiniti s dokumentacijom Haškog suda, već kako s dokumentacijom jednog razdoblja učiniti da tim razdobljem u budućnosti, na neki način vladamo i da na neki način prenosimo određene poruke za koje smatramo da su vrijedne da ostanu i da budu izgovorene u budućnosti.

Naši istraživači, ljudi na ovom prostoru neće gledati na dokumentaciju Haškog suda kao na nešto izolirano, već kao na dio mozaika povijesnog sjećanja, a taj mozaik će se sastojati od svih onih elemenata na koje pojedinac ili zajednica u određenom trenutku može računati na nešto kao što će pokrenuti taj proces prisjećanja i odnosa prema toj dokumentaciji. Dakle,

taj kontekst pomalo se širi i mislim da je dosta važno u donošenju dugoročnih odluka imati u vidu i dugoročnu perspektivu iz koje će se interpretirati ova dokumentacija.

Još jedna stvar koja mi se čini zanimljivom - netko je to jutros spomenuo - dosta smo i, naravno to je normalno, vezani još uvijek za pravni kontekst čitave te priče. Taj pravni kontekst pomalo će gubiti svoj udio u cjelini konteksta, a ovaj društveni, kulturni i povijesni kontekst će jačati. Za dvije godine ćemo obilježavati stogodišnjicu od Prvog svjetskog rata. Prvi svjetski rat je isto bio strašan, međutim danas imamo malo drugačiji odnos prema Prvom svjetskom ratu nego ljudi koji su doživjeli taj rat. Bilo je puno zločina u ratovima prije, recimo Napoleonski ratovi 1848. I kasnije ne treba tu nitko nikoga podsjećati. Međutim, danas nemamo onaj odnos koji su imali ljudi koji su doživjeli to razdoblje i koji su bili identificirani s vrijednostima i pokretima. I s te strane nešto što je pravna ili politička perspektiva pomalo prelazi u nešto što možemo nazvati kulturnom perspektivom ili povijesnim pamćenjem. Ne uđu sve stvari koje su nam u jednom trenutku važne baš tako uspješno u povijesno pamćenje. Zato arhivi služe kao instrumenti za, na neki način, selekciju onoga što netko na temelju svog vrijednosnog sustava želi da uđe u povijesno pamćenje. Iz te perspektive možda vrjednovanje te dugoročne i kulturološke dimenzije dokumentacije može pomoći u definiranju strategije za budućnost.

I završio bih još samo s jednom stvari - neću doticati tehnička pitanja čuvanja digitalne dokumentacije, sigurnosti i slično jer mislim da ovdje nije pravo mjesto da ulazimo u pojedinosti, ali vezano za ovo što sam maloprije spomenuo, napominjem da postoji još jedna stvar koja je u zadnjih dvadesetak godina među arhivistima poprilično zastupljena. Arhivisti vole govoriti da je u arhivskoj dokumentaciji pohranjena istina. I ako ste dovoljno dobar tumač i dovoljno dobar tragač, vi ćete je naći. Međutim, u zadnjih dvadesetak godina, nije to stvar samo s arhivistima, malo je ta formula dovedena u pitanje. Jer se zapravo pokazuje da je vrlo teško do kraja reći koja bi to bila objektivna istina koja bi povezivala jednu šaroliku zajednicu. Vidimo da se kroz vrijeme istinitost nečega mijenja. Nekome će jedno povijesno razdoblje, događaj u jednom povijesnom razdoblju imati jedno značenje, međutim nekome drugome, za deset, dvadeset, trideset godina imat će drugo značenje; ili nekome suvremeniku također ima drugo značenje. Ja se jako dobro sjećam koliko smo mi početkom devedesetih kad je kod nas izbio rat, koliko smo bili ogorčeni na tu Europu i zapadni svijet koji nas zapravo ne razumije i premalo se bave našim problemima. Pola godine nakon toga na drugom kraju svijeta događaju se slične stvari i mi se ponašamo onako kako smo govorili da se čudimo zašto se Europa tako ponaša. Dakle, te perspektive interpretacije se mijenjaju. I u tom smislu postavlja

se pitanje je li prava strategija formulirati jednu sveobuhvatnu istinu, sveobuhvatno tumačenje ili možda treba otvoriti prostora za postojanje raznolikih interpretacija i raznolikih inicijativa. Jedna od njih je o stvari koja je aktualna među arhivistima kada je riječ o tome što selektirati za čuvanje. Imamo preko 100 godina iskustva u razmišljanju o tome problemu i nikad nismo zadovoljni. Uvijek se traži nekakav sveobuhvatni kriterij ili skup kriterija i traži se netko sigurno tlo koje će onda biti tako sigurno da ćemo se svi složiti što treba čuvati, a što ne treba čuvati. Jer, ne možemo sve čuvati. U zadnje vrijeme se više razmišlja o tome da se ne provodi vrednovanje iz jedne takve centralne perspektive, nego da se zapravo radi o tome da se što više ljudi i što više institucija senzibilizira za sâm proces arhiviranja i za sâm proces brige za ono što netko smatra svojim naslijeđem. I u zadnje vrijeme općenito pokušavamo u arhivskoj zajednici na taj način gledati na proces vrednovanja, jer u tom slučaju više vrednovanje nije odgovornost jedne institucije ili jedne grupe ljudi nego se ona na neki način disperzira, ta odgovornost, i na neki način se proširuje baza onih koji prema svom vrijednosnim stavom prema dokumentaciji, prema događajima, proizvode nove arhive. Eto toliko i zahvaljujem na pažnji.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala Vam. Htjela bih još samo napomenuti da smo tijekom konzultacija o primjerenom rješenju konzultirali organizacije za ljudska prava. Istaknuli smo da bi, nakon donošenja odluke o informacijskim centrima, za koju čujemo da je skoro donesena, bilo važno da organizacije za ljudska prava koje su ujedno informacijski centri također dobiju presliku onog dijela dokumentacije koja će biti javna i dostupna u elektronskom formatu da bi je mogli kombinirati s dokumentacijom o suđenjima za ratne zločine, a to su optužnice, prvostupanjske presude i izvješća sa suđenja, koje možete vidjeti na našim web stranicama, te konačne odluke Vrhovnog suda, kao i snimci osobnih sjećanja na rat. Nama je izrazito važno pitanje kako će dokumentacija biti prezentirana. Prema tome, ne govorim o onome što se nalazi u arhivu koji je pod upravom Rezidualnog mehanizma, nego o dokumentaciji koja će biti javno dostupna. Bilo bi mi drago kada se vlade, prilikom razmatranja o tome što će biti dalje s dokumentacijom, ne bi protivile da organizacije za ljudska prava dobiju te preslike. Mora se odlučiti o tome tko ima vlasništvo nad dokumentacijom, Ujedinjeni narodi ili vlade.

Htjela bih s vama podijeliti još jedan podatak. Prošle je godine počeo za arhiviste uzbudljiv projekt koji povezuje dvadeset centara koji se bave istraživanjem holokausta. Vodeća organizacija je institut iz Nizozemske. Projekt će trajati do 2014. godine, a vrijedan je nekoliko milijuna eura. Podržava

ga Europska unija i vjerujem da će imati više izvora financiranja da bi se što više prikupljenih istraživačkih materijala učinilo dostupnim javnosti. Ovaj podatak navodim samo kao moguću ideju da se iznađu sredstva za pokretanje informacijskih centara. Glavno pitanje bit će, naravno, od koga zatražiti sredstva i kako ih pribaviti. U tom kontekstu, bilo bi važno razmotriti partnerstvo arhiva, fakulteta, organizacija za ljudska prava da bi svi skupa to učinili dostupnim javnosti na što transparentniji način. Dakle, ne govorim samo o dokumentima. Govorim o video prezentaciji, o filmovima, o vrstama prezentacija koje su mnogo jednostavnije za obične korisnike, a koje im mogu reći mnogo toga što je utemeljeno na činjenicama utvrđenima u sudnici izvan svake sumnje i koje ne sadrže interpretacije ratnih zbivanja. Htjela bih ostaviti vremena za diskusiju pa vas molim da se javljate za raspravu.

Gordan Bodog, Udruga “Concordia Rediviva”

Imam jedno pitanje u vezi s ovom temom. Organizacije žrtava imaju, dakako, svoju arhivu. Na određeni način organizacije žrtava su dostavljale svoju dokumentaciju i surađuju, nadam se, na ovaj ili onaj način, s do sada institucionaliziranim ustanovama ili procesima. Međutim, trebamo biti svjesni činjenice da organizacije žrtava u ovih deset, petnaest ili dvadeset godina nisu imale uvjeta za funkcionalan rad. One nisu mogle učiniti onoliko koliko će Rezidualni mehanizam učiniti u pogledu prikupljanja i obrade dokumenata. Uloga organizacija žrtava ne prestaje s, nazovimo to, rješavanjem temeljnih djelatnosti koje te organizacije imaju pred sobom. Kao primjer navest ću pitanje nestalih osoba. Rad tih organizacija ne prestaje dok se ne pronađe zadnja nestala osoba što je, nažalost, još uvijek daleka situacija. Jedan od prijedloga koji bi trebalo razmotriti kada se govori o žrtvama i njihovom pravu na obeštećenje, na priznanje i sve ostalo jest da se uvede dodatni element vezan upravo za arhiv. Trebalo bi osmisliti na koji način iznaći dodatna sredstva za budući rad organizacija žrtava, jer te organizacije imaju što za reći glede pomirbenih, informativnih i istraživačkih procesa.

Htio bih reći nešto u vezi s vjerodostojnošću, rekao bih čak, cijelog arhiva. U posljednjih desetak godina vodio sam niz razgovora o tom pitanju u cijeloj regiji. *Outcome*, službeni dokumenti procesa su jedna stvar, nadam se da svi znamo o čemu pričam, a kriterij za verifikaciju prikupljenih podataka je druga stvar. Cijeli taj proces vezan upravo za *Outreach* program u cijeloj ovoj regiji nikad nije bio baš jasan. Uopće nije bio transparentan u pogledu sigurnosnih pitanja, zaštite tajnih dokumenata, zaštite svjedoka itd. Međutim, ostaje pitanje koje glasi: što se događalo s određenim informacijama

koje su išle preko organa vlasti, preko institucija istrage? Jesu li dostavljane i putem nekih drugih oblika prikupljanja informacija, na primjer, od strane nevladinih organizacija i organizacija žrtava? Tko ih je verificirao i klasificirao? Tko ih je ocijenio kao vjerodostojne da bi se na njima zasnivale istrage? To je pitanje cjelokupnoj javnosti ostalo nejasno do dana današnjeg. Mislim da je to pitanje koje se mora postaviti i na koje se mora pokušati odgovoriti ako želimo nastaviti s pitanjem vjerodostojnosti.

Ispričavam se, Vesna, samo još nešto. Senzibilitet djelovanja ovog procesa ide do te mjere da javnost, i to ne samo u Hrvatskoj, postavlja jedno pitanje. Naime, Međunarodni kazneni sud najavio je objavljivanje presude u slučaju *Gotovina i Markač* za 16. ovog mjeseca u Haagu. Mislim da je opće poznata činjenica da se od 18. do 21. ovog mjeseca u Vukovaru, ali i u cijeloj Hrvatskoj, održavaju Dani sjećanja. Koji su to senzibilni razlozi bili da se odredi baš taj datum? Situacija je zasigurno najnapetija u to doba i objavljivanje presuda će pokazati različitu percepciju cijelog tog doživljaja. U pitanje može doći i ovaj *follow up*, koji nije sasvim ugrožen, ali to je jedan objektivan problem o kojem bi trebalo iznijeti svoje mišljenje. Hvala.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Obzirom da ne vidim da je itko zatražio riječ, zamolila bih paneliste da dodaju eventualno svoje zaključne riječi. Možda da počnemo od Gabrielle McIntyre.

Gabrielle McIntyre, šefica Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a

Ako mene pitate, jedna od glavnih poruka ove konferencije jest vidljivost Rezidualnog mehanizma. Postoji mnogo dokumenata, mnogo izvora, mnogo internetskih stranica. Nekima su one naporne, a meni su ustvari lagane. Radi se o tome na koji način činimo stvari vidljivijima. Tu svoju ulogu treba odigrati civilno društvo. Naravno, imamo *Outreach* program, imamo Haški tribunal koji za rad svog *Outreach* program, kao i organizacije civilnog društva, uvijek mora iznalaziti financijska sredstva.

Netko je otvorio pitanje vjerodostojnosti materijala u arhivima. Što se tiče materijala koji dolaze sa Suda, tamo su dokazi izvođeni, potvrđeni i suci stoje iza toga. Međutim, postoje i drugi dijelovi arhiva, a to su dokumenti koji dolaze iz Tužiteljstva, to jest dokumenti koji nikada nisu prihvaćeni na

Sudu i tu je situacija malo nejasnija. Postoje materijali nevladinih organizacija kao i neki materijali koji nisu bili prihvaćeni na Sudu, a koji su, ustvari, mogli poslužiti za izvođenje nekih novih dokaza. Tu stvari nisu baš jasne i ne znam što će se dogoditi s tim materijalom. Postoji i ideja o vraćanju materijala. Ne znam što će se dogoditi. Kad sam posljednji put pitala, rekli su mi da se još uvijek radi na izradi politike, na izradi najboljeg rješenja. Rekli su mi da se vode temeljnim načelom arhivistike, a to je da se arhiv ne razdvaja i ne uništava. Trebamo se također zapitati imaju li Tužiteljstvo i državna odvjetništva originale dokumenata te trebaju li ih vratiti.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala lijepa. Gospodin Markotić.

Gordan Markotić, pomoćnik ministra pravosuđa u Republici Hrvatskoj

Još jednom bih spomenuo da nije sporno da su arhivi, s jedne strane, bitni za budući rad Reziidualnog mehanizma, ali i za buduće procesuiranje ratnih zločina na domaćim sudovima u regiji, a s druge strane su iznimni za povijest između država iz regije.

Što se tiče Hrvatske, mi smo Tužiteljstvu davali sve što je Tužiteljstvo tražilo i uvijek smo kod najosjetljivijih dokumenata, odnosno dokumenata koji su bili klasificirani, koji su se ticali nacionalne sigurnosti te drugih vrlo važnih i državnih i pojedinačnih interesa, isticali Pravilo 54 *bis* i tražili da se arhivi, to jest dokumenti nakon toga vrate vlasniku, a to je država Hrvatska.

Informacijski centri predstavljaju jedan od načina na koji bi se tom građom mogli služiti, kako se to na engleskom jeziku kaže *stakeholders*, razni čimbenici u društvima u regiji, od žrtava do znanstvenika pa do povjesničara. Taj jedinstveni fundus je vrlo velik i u njega bi trebalo uložiti puno truda i novca da bi se preveo na jezik država u regiji. Ostaje da vidimo hoćemo li se mi oko toga dogovoriti ili nećemo.

Bojim se da će se diskusija ponovno svesti na financijska sredstva za to, jer se danas sve gleda kroz financije. Smatram da bi bilo dobro uspostaviti informacijske centre u cijeloj regiji, jer bi oni, na neki način, riješili ovaj problem o kojem smo danas svi slušali, a to je da javnost nije dovoljno informirana, da stručna javnost, uključujući studente pravnih fakulteta, ne

zna puno o radu MKSJ-a. Sve ono što se dogodilo u prošlosti gdje su počinjene greške..., a osobno smatram da je HRT kao javna televizija u Hrvatskoj napravila veliku grešku jer nije prenosila suđenja za ratne zločine. To je morala napraviti, pogotovo za slučajeve koji se tiču Hrvatske, a to su dva velika slučaja. Prema tome, u smislu ispravljanja propusta, bilo bi također dobro da svi audio zapisi budu u sklopu cjelovitijih baza podataka, koji bi onda bili dostupni u informacijskim centrima. Hvala.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala. Gospodin Bonačić.

Marin Bonačić, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Možda bi još samo jednom trebalo ponoviti da su arhivi Haškog suda činjenica i dio naše povijesti. U svakom slučaju, bilo bi vrlo važno da pristup tome imaju ljudi iz ovih država. Tako, oni koji se interesiraju za povijest ili oni koji imaju osobne razloge ne bi morali odlaziti u inozemstvo da bi saznali nešto o događajima koji su se dogodili na ovom području.

Htio bih samo još jednom naglasiti važnost jedne druge stvari. Naime, te bi materijale ipak trebalo pripremiti za korisnike da budu, kao što se na engleskom kaže, *user-friendly*, jer će sama arhiva biti ogromna. Osim arhive trebalo bi prirediti i neke materijale iz kojih bi zainteresirane osobe mogle saznati informacije koje ih zanimaju. Hvala.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala Vam. Gospođa Baumgartner.

Elisabeth Baumgartner, direktorica Programa za suočavanje s prošlošću Fondacije Swiss Peace

U potpunosti se slažem da je važno pitanje kako arhiv učiniti vidljivim. Također se postavlja pitanje što se događa sa svim informacijama koje dolaze iz ne samo nevladinih organizacija već i civilnog društva. To su, ustvari, izvori koji mogu nadopunjavati arhiv Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Ne slažem se s Gabrielle da je to odgovornost samo civilnog društva. Smatram da se svi trebamo potruditi kada radimo na područjima

koja mogu dovesti do pomirbe. Mislim da je tada djelomična odgovornost i u rukama države. Naravno da je odgovornost i u rukama civilnog društva. Međutim, nije to samo njihova odgovornost. Postoji cijeli niz primjera koji svjedoče o tome da su arhivi službenih tijela združeni s arhivima civilnog društva, primjerice arhivima crkve, muzeja, povjerenstava za utvrđivanje istine u vezi s različitim događajima tijekom vladavine određenog vojnoga režima. Dakle, tu imamo primjer muzeja, dokumentacijskih centara itd. Međutim, slažem se da arhiv treba planirati, treba financirati te odgovoriti na pitanje što učiniti sa svim tim materijalom.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala. Gabrielle McIntyre.

Gabrielle McIntyre, šefica Kabineta predsjednika MKSJ-a i MMKS-a

Budući da je Elisabeth rekla da se ne slaže sa mnom, htjela bih nešto pojasniti. Ja sam rekla da bi civilno društvo moralo imati ulogu u tome da se dokumente iz arhiva učini vidljivijima. Htjela sam samo reći da ono može podići vidljivost možda više nego što su to vlade spremne učiniti.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala. Gospodin Ivanović.

Jozo Ivanović, zamjenik ravnatelja Hrvatskog državnog arhiva

Mislim da je za ovaj arhiv presudno ono što je, zapravo, presudno za svaki drugi arhiv, a to je koliko je prisutan u zajednici. Arhiv mora pokušati definirati čiji arhiv želi biti, odnosno dio čijeg arhiva želi biti. U današnje vrijeme to velikim dijelom ovisi o lakoći i kvaliteti pristupa te o mikro zajednici koja podupire takav arhiv u društvu. Postoji i jedna zgodna definicija arhiva prema kojoj je arhiv zajednica ljudi koji su zainteresirani za istu temu ili istu vrijednost.

Vesna Teršelić, NVO „Documenta“

Hvala Vam. Mislim da je ovo dobar završetak ovog panela. Ova će grupa pokušati pratiti što se zbiva s arhivom. Nadam se da ćemo podržati jedni druge da informacijski centri što prije zažive te da se prikupljene informacije prikažu na što bolji način kako javnosti u Hrvatskoj tako i u drugim postjugoslovenskim zemljama, jer mislim da je to vrlo važan dio procesa izgradnje povjerenja.

Time bih vam svima zahvalila na sudjelovanju u ovom panelu. Zamolila bih suca Pocara, kojem sam jako zahvalna što je ponovno došao u Hrvatsku, da nam se obrati u ovom zaključnom dijelu i pridruži nam se ovdje za stolom.

ZAVRŠNE RIJEČI

GOVORNICI:

- Sudija Fausto Pocar, MKSJ
- Gordan Markotić, pomoćnik ministra pravosuđa, Ministarstvo pravosuđa RH

Fausto Pocar, sudija MKSJ

Hvala Vam što ste mi omogućili da s vama podijelim nekoliko završnih napomena.

Najprije bih izrazio zahvalnost u ime Haškog suda svima koji su bili sponzori ove konferencije i svima koji su organizirali ovu konferenciju. Moja iznimna zahvalnost upućena je ljudima na Sudu i izvan Suda koji su surađivali u organiziranju ove konferencije, a organizacija je izvrsna u svakom pogledu.

Sada bih nešto rekao o četiri panel diskusije koje smo danas imali. Te je diskusije obilježilo bogatstvo debate zahvaljujući izvrsnim izlaganjima panelista i panelistica. Htio bih izraziti svoju zahvalnost i poštovanje svim panelistima i panelisticama kao i ljudima iz publike koji su govorili tijekom ove konferencije.

Što se tiče sadržaja, mislim da je ovako kasno poslije podne teško izvući zaključak o tome što smo mi to sve danas zaključili i raspravili. Mislim da bi se tako naš skup produžio, jer bismo krenuli u detalje. Danas smo, ustvari, imali priliku razmijeniti svoja viđenja vrlo bitnih stvari kao što su naslijeđe Haškog suda, a posebice budućnost ove zemlje i budućnost drugih zemalja regije. Smatram da je to bilo iznimno korisno i vrlo važno, uključujući i pitanje arhiva koje smo otvorili u posljednjoj panel diskusiji. Sve ideje koje smo danas podijelili služe nam, zapravo, kao podloga za daljnje razmišljanje i razmatranje, kao podloga za buduće oblikovanje politika o tome kako osigurati da ne izgubimo naslijeđe Haškoga suda s prestankom njegova rada u Haagu.

Neću ni sada pokušati sažeti što smo sve danas raspravljali. Umjesto toga, nadovezao bih se na neke od ideja, na neka pitanja koja smo otvorili, a koja nisu razriješena. Čuli smo ovdje i kritike raznih stvari. Na neke smo imali odgovore, na neke nismo imali odgovore, na neke smo imali nezadovo-

ljavajuće odgovore i slično. No mislim da nam je jedna stvar svima jasna i prihvatljiva. Naime, postoji svijest o tome da završetak rada Haškoga suda nije kraj priče. Završetak rada Haškog suda ostavlja niz stvari koje još treba napraviti i ostavlja odgovornost u rukama mnogobrojnih ljudi koji se radom moraju nadovezati na rad Haškog suda. Sud je napravio neke stvari, a možemo raspravljati je li to napravljeno dobro ili loše i u nekim slučajevima manje ili više. Kako god to bilo, ostaje još mnogo toga za napraviti. Zašto sam rekao da je ta svijest iznimno važna? Zato što odgovornost ostaje u rukama drugih. Neki će možda reći „Ne, Sud završava s radom; to je gotovo“. Nije tako. Haški sud završava s radom i s tim započinje mnogo toga. Mislim da se s tim svi slažemo kao i da se rad Haškog suda vezan za suđenja mora nastaviti. Haški sud je prije nekoliko godina, možda malo prekasno, započeo s procesom odlaženja na teritoriju zemalja ove regije da bi se razgovaralo o ovim stvarima. Možda ranije nismo bili spremni to učiniti, ali kada smo krenuli, onda smo se posvetili organiziranju sastanaka između tužitelja te sastanaka između sudaca i sutkinja, odnosno pokušali smo ostvariti sudska partnerstva s domaćim pravosuđima i slično. Sve smo to radili u cilju da bi se rad nastavio na bolji način i u većoj harmoniji. Ne želimo da nacionalni sudovi sada kreću iz početka. Mislim da je bilo izrazito važno započeti taj proces, jer smatram da će, s prestankom rada Haškog suda, domaća pravosuđa lakše nastaviti nego što bi to bio slučaj da rada Suda nije bilo.

Neću sada govoriti o pravosudnoj pomoći, već bih rekao nešto o samom početku rada Haškog suda. Tada je sve bilo organizirano tako da lokalni sudovi moraju surađivati s Haškim sudom i pokazati otvorenost za suradnju da bi Sud učinkovito radio. Vremenom se došlo do ideje da bi Haški sud trebao biti spreman na suradnju s domaćim sudovima, a neke mjere koje su poduzete bile su iznimno važne. Kada smo pokrenuli proces bilateralne suradnje s domaćim pravosuđima, istovremeno smo shvatili da to nije dovoljno te da je glavno pitanje, ustvari, promicanje suradnje između pravosuđa zemalja u regiji. To je iznimno važno i meni je zaista bilo zadovoljstvo čuti da postoje projekti kojima je upravo to cilj i da postoje sporazumi o suradnji. Neki su sporazumi već na snazi, ali je jako važno da se sva pravosuđa u ovoj regiji priključe toj inicijativi i međusobno surađuju. Želim reći da ostaje još mnogo toga što treba napraviti, ali sam uvjeren da smo postavili temelje i zacrtali put učinkovitoj sudskoj suradnji kako na razini između Haškog suda i domaćih pravosuđa tako i među zemalja regije.

Postoji još jedan aspekt koji smatram važnim i koji ovdje treba spomenuti iako smo već o tome govorili. Taj drugi aspekt je pitanje pomirenja putem priznavanja prošlosti i educiranja o prošlosti, to jest informiranja o prošlosti. O tome je već dosta rečeno tijekom panel diskusija pa ne bih ponavljao,

ali zaista je važno nastaviti s tim. Arhiv čini važan dio toga, informiranje putem informacijskih centara je dio tog procesa, ali obrazovne ustanove moraju poduzeti i druge postupke. Znamo da je obrazovanje kontinuirani proces koji nikad ne završava. Iznimno je važno da ne izgubimo činjenice vezane za prošlost.

I na kraju, iako je sve do sada bilo u optimističnom tonu, dao bih vam jedno upozorenje. Svaki put kad nešto postignete, istovremeno nešto nije postignuto. Na primjer, po pitanju ljudskih prava na međunarodnoj razini trebamo uvijek biti na oprezu. Lako je manipulirati s prošlošću. Također je lako mijenjati ono što je već priznato, prepoznato i utvrđeno. Budući da smo već otvorili to pitanje, navest ću primjer o kojem smo govorili nekoliko puta, a to je silovanje. Silovanje u sudskoj praksi Haškog suda je prepoznato kao ratni zločin. Kad je to jednom učinjeno, ne može se stati na toj činjenici. Mora se nešto poduzeti. To su ti postupci, ta djela koja moraju uslijediti, a to je kažnjavanje za počinjena silovanja. Dakle, nešto postignete, ali ne možete koristiti postignuće kao alibi da bi prestali ostvarivati daljnja postignuća i dalje djelovati. Eto, to sam htio reći kao možda svoju završnu napomenu. Bilo mi je doista ugodno. Ovo je bio zaista krasan i uzbudljiv dan u Zagrebu. Hvala.

Gordan Markotić, pomoćnik ministra pravosuđa Republike Hrvatske

Ja bih se u svom završnom obraćanju najprije zahvalio sucu Pocar u doista odličnim zaključcima koji su mi, zapravo, otežali život, jer sada i ja moram reći nešto, a da ne ponovim isto. Pozvat ću se na ono što je danas rečeno i dat ću neke osobne komentare te se nadam da će to dovesti i do nekih zaključaka.

Što smo danas čuli vrlo bitnoga o naslijeđu? Kao prvo, pojavom MKSJ-a nekažnjivost je stavljena u stranu i to je bilo odlično sredstvo za borbu protiv nekažnjivosti. MKSJ je, zapravo, pridonio uspostavljanju nove pravne prakse, mnogo novih pravnih instituta i to je, po meni, najznačajniji utjecaj koji je MKSJ imao na pravosuđe i društvo u regijama. Spomenut ću samo neke institute koji su se razvili u Hrvatskoj pod utjecajem MKSJ-a. To je, kao prvo, uporaba video konferencije tijekom procesa. Mi to nismo imali prije MKSJ-a. Zatim, ojačan je položaj okrivljenika time što su propisani obavezni branitelji za područja suđenja ratnih zločina, koji su bili navedeni na popisu sačinjenom u odvjetničkoj komori. Također je ojačala zaštita i potpora svjedocima i žrtvama. To su sve neposredni utjecaji MKSJ-a iako se u slučaju svjedoka,

nažalost, nikada nije ostvarila jedna bitna komponenta, a to je kompenzacija žrtvama. To se nije, nažalost, ni u dosadašnjoj praksi MKSJ-a etabliralo kao institut koji bi se trebao razviti i ojačati njihov položaj. Žrtve su te koje su najviše propatile. Žrtve su dobile moralnu satisfakciju kroz suđenja, ali su trebale dobiti i neku drugu satisfakciju u vidu kompenzacije.

Što se aspekta povijesti tiče, čuli smo tvrdnju da ste mislili da je Haški sud uspostavljen da piše povijest. Čuli smo također da povijesna istina nije zadaća suda kao i tvrdnju da je najzad vrijeme da povjesničari počnu koristiti sud. Naravno da je to istina. Sud nije taj koji piše povijest; sud je taj koji utvrđuje nečiju krivnju ili ne. Međutim, ono što se događalo na tom Sudu svakako je jedna dobra osnova ne samo za suđenja već i za povjesničare i proučavanje. Tu dolazimo do pitanja arhiva, koji smo istaknuli kao jednu od najvažnijih funkcija Rezidualnog mehanizma, a koji je između ostalog povezan i s informiranjem javnosti. Vidjeli smo da je bilo dosta propusta, da javnost ne zna puno o MKSJ-u, ne samo mladi nego čak i pojedine skupine koje sebe nazivaju stručnjacima. Je li to krivnja svih nas? Jesmo li kasno počeli s regionalnim konferencijama? Možda jesmo. Je li *Outreach* program zakasnio s obrazovanjem u školama pa počeo tek prošle godine, a ne nekoliko godina prije? Možda jest. Ali ono što je bitno jest da Rezidualni mehanizam u svom dijelu nastavlja funkcije MKSJ-a. Nama je iznimno drago što više nema bjegunaca na slobodi i to je bila jedna od uvijek istaknutih, značajnih funkcija Rezidualnog mehanizma, koja je, dakle, u cijelosti ispunjena. Svi su privedeni pravdi. Naravno, tu prvenstveno mislim na bjegunce koji su u zadnjih godinu dana konačno privedeni u Haag. Ono što je ohrabrujuće jest da Rezidualni mehanizam, i pored toga što prestaje postupno s radom na ovom pravnom dijelu, otvara veliki rad na suradnji s nacionalnim pravosuđima i na pomaganju nacionalnim pravosuđima u procesuiranju ratnih zločina. Budući da ratni zločini ne zastarijevaju, to predstavlja dugoročni cilj i zadaću svih pravosudnih sustava u regiji. Hvala.

Nerma Jelačić, šef Službe za komunikacije MKSJ-a

Hvala. U ime organizatora želim zahvaliti svima koji ste ostali do kraja konferencije. Znam da je dan bio dug, ali sada imamo neke konkretne zaključke. Zahvaljujem se vama, zahvaljujem se timu *Outreach* programa. Do skorog viđenja.